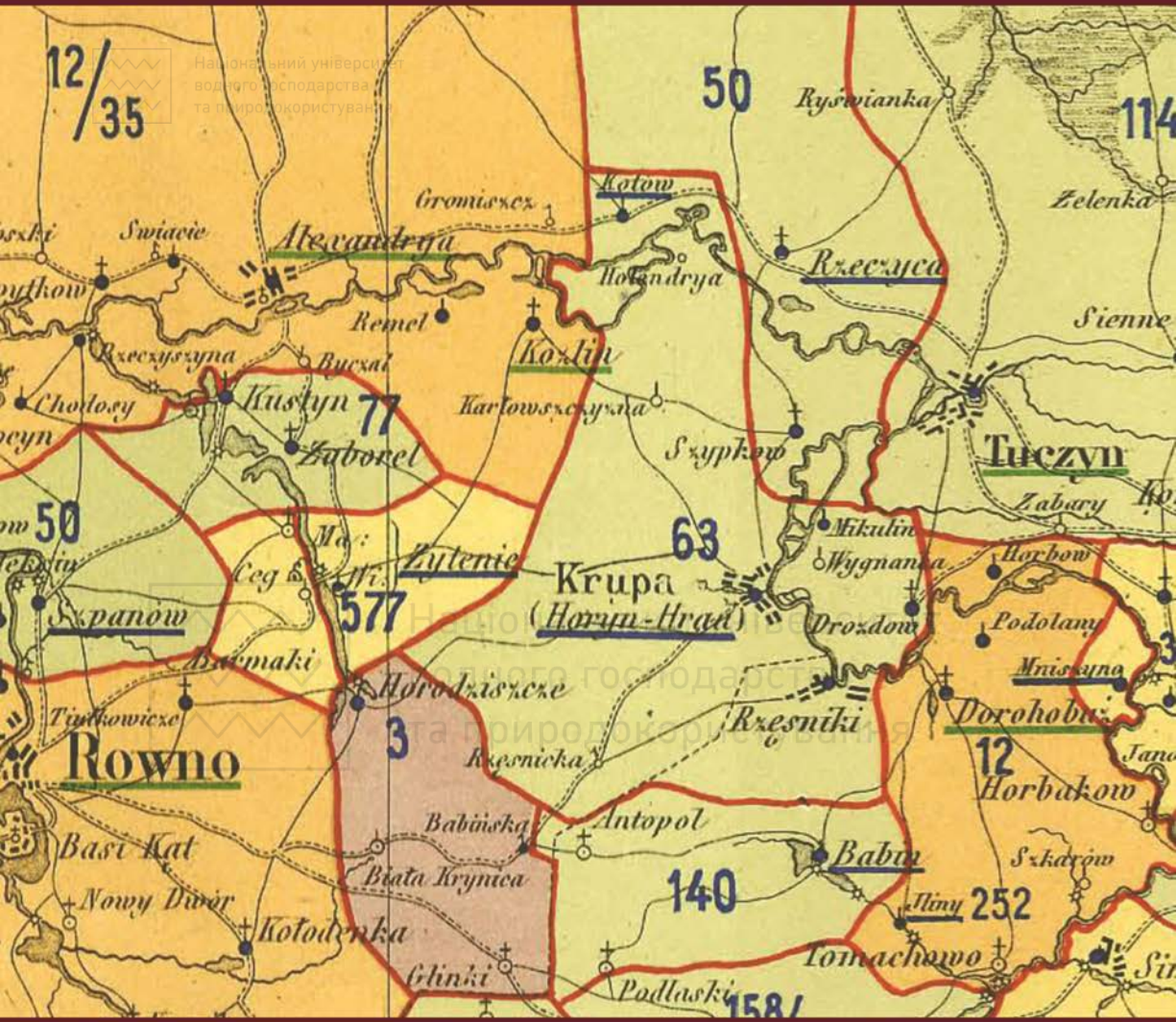

Сергій Остапчук

РИСВЯНКА І РИСВЯНЦІ

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Сергій Остапчук

РИСВЯНКА І РИСВЯНЦІ

Національний університет
водного господарства
та природокористування
Видання друге, доповнене

Видавництво
"Волинські обереги"

2021

УДК 908(477.81)

О-76

Національний університет
водного господарства
та природокористування

*Рекомендовано правлінням Рівненської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

Рецензенти:

Жив'юк А.А., кандидат історичних наук, професор кафедри історії ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука";

Цибульський В.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Остапчук С. М.

О-76 Рисвянка і рисвянці. – Вид. 2-ге, доп. / С. М. Остапчук. – Рівне: Волин. обереги, 2021. – 360 с.
ISBN 978-966-416-862-2 (e-book)

У книзі різнопланово від минулих часів до сьогодення висвітлюється історія примусово переселеного радянською владою невеликого волинського села Рисвянки та її мешканців. Наведено значний за обсягом архівний матеріал.

Для усіх тих, хто цікавиться історією рідного краю.

УДК 908(477.81)

ISBN 978-966-416-862-2 (e-book)

© Остапчук С. М., 2021
© Гром В. М., післямова, 2021
© "Волинські обереги", 2021

ЗМІСТ

Присвята.....	4
Передмова.....	6
Походження назви села.....	11
Рисвянка у 1603-1920 роках.....	14
Рисвянка у 1921-1941 роках.....	108
Рисвянка у 1941-1950 роках.....	133
Фізико-географічна характеристика території нового поселення.....	189
Історичні відомості про територію нового поселення.	
Язловецька осада.....	193
В переселеній Рисвянці (1950-2021 роки).....	214
Освітнянсько-наукові здобутки рисвянців.....	267
Спортивні успіхи рисвянців.....	273
Таємниці рисвянських прізвищ.....	283
Мікротопоніми села.....	297
Рисвянські пейзажі на художніх полотнах.....	300
Рисвянські писанки.....	306
Збережені колядки.....	309
Улюблені молитви.....	313
Говіркові слова.....	318
Віршовані легенди.....	323
Коли ходив під стіл пішки (або спогади про дитячі роки у Рисвянці).....	327
Демографічна ситуація.....	340
Віктор Гром. Священна пам'ять рідної землі.....	353
Джерела та література.....	357

Лелеки у небі, як діти маленькі,
До рідного линуть гнізда,
Душа оживає і хоче радіти
В дорозі до свого села.
Там Рисвянка мила, там тато і мама
Схилили в зажурі чоло.
Там отча стежина барвінком повита
І відгук дитинства мого...

Весна... У небесній блакиті летять лелеки. Радісні, збуджені повертаються з вирію у рідні краї. Не причарувала білокрилих птахів тепла і щедра достатком чужа сторона, не стомили їх крил тисячі кілометрів важкого перельоту, не зупинили, не збили з курсу численні незгоди і перепони. Повертаються, поспішають лелеки на свою батьківщину, до рідної домівки. Бо що ж може бути дорожчим того гнізда, де народився, теплішим від повітря, яке вперше вдихнув, милішим землі, на якій зіп'явся на ноги, гарнішим неба, у якому навчився літати. Тільки вдома тебе зустрінуть щирою радістю, ласкою, затишком.

Так і з кожною людиною. Як не склалась би доля, куди б далеко не завів життєвий шлях, а на серці завжди залишається теплий спомин про рідний край, світла згадка про зникле за туманами літ босоноге дитинство і сумний щем за обвішаним рушниками батьківським домом.

І повертаються думки до знайомих до болю стежок з лоскітливим споришем під ногами, до скупаних у білопінному цвітінні духмяних вишневих садочків, до незабутнього скрипу старенького колодязя з найсмачнішою у світі водою. І здається, були б крила, то полетів би туди як ті лелеки, аби тільки хоч на хвилику повернутись до своїх витоків, у зачароване вранішніми барвами рідне село...

Ось бабуся у білосніжній хустині гримить рогачами і коцюбами біля печі. Радісна, розчервоніла, якась наче святкова. Такими рідними і лагідними руками відкриває заслінку, досвідченим поглядом окидає жаровиння. Пече хліб. Це вона навчила тебе шанувати і берегти його, а зранку після молитви "Отче наш" обов'язково покуштувати натщесерце. "Бо хліб – всьому голова", – завжди говорила. А на дворі тимчасом чути дзенькіт металу: батько клепає косу. Впевнено, ритмічно стукає молотком, інколи зупиняється, щоб перевірити свою роботу. І знову на всю вулицю чути дзвінку і чітку мелодію. Це дякуючи йому ти полюбив землю,

бо батько біля прикрашених кришталевими росами трав поклав у твої ще невмілі руки косу, пройшов за плугом, коли ти, захмелілий від щастя, міцно стиснув чепіги і виорав першу свою борозну, навчив сіяти широко, розмашисто, під праву ногу. Так, як колись і його навчав батько. А мати в цей час крізь марлю цідить ранковий удій. Поспішає, бо уже видно золотавий пил від череди і чути сусідського хлопця: "Добрий день! Корову виганяйте!". А ще поратись треба по господарству і на роботу поспішати. Аякже. Щоб діти були і ситі, і одягнуті. Не гірші як у людей.

А за хатами на городах височать соняшники і привітно помахують жовтими капелюхами у ранкову просинь невгамовним у співі жайворам. Уздовж городів на межах у буйнні свіжих рос гордо стоять петрові батоги з настовбурченими синіми китичками і волохатий гіркий деревій із розлогим сріблясто-білуватим суцвіттям. За городами ж у буйнощі соковитих зелених трав розкошують стриножені коні. А ще далі, під горою, сивіють жита і пшениці, а з них виглядають сині, як сільське небо, волошки і яскраво-червоні маки. І невідомо звідкіля щедро кує безжурна зозуля, віщуючи комусь довгі літа.

...Скрізь усе рідне, знайоме, жадане. Скрізь усе найкраще, бо це земля твого дитинства.

**Моїм землякам
присвячую**

Г. Осеф

водного господарства
та природокористування

ПЕРЕДМОВА

 Таких невеликих, обділених долею сіл як Рисвянка чимало на Рівненщині. Багато неблагополуччя довелось їм пізнати протягом свого віку. Їх продавали, грабували, палили, переселяли... Частина з них уже пішла в небуття. Інші наперекір усім негараздам і буревіям ще існують. І сказати з певністю у цей непростий час, що з ними буде завтра, яке їх чекає майбутнє, наврод чи хтось наважиться. Дуже вже багато люду, особливо молодого, виїхало у ближні і далекі міста, навіть країни. А ті, хто залишився, тримаються переважно свого господарства, хати, телевізора. Все рідше чути на вулицях і майданах дитячий сміх, весільну музику, дівочу пісню, гупання футбольного м'яча. Невесело сьогодні у селі, різні житейські негаразди обсіли людей, позаростали стежки до сусідів, піднялися бур'яни на полях. Але зранене село ще живе...

Давно існує нагальна потреба відтворити його минуле, згадати пращурів, дати, наскільки це можливо, об'єктивне і неупереджене уявлення про село на різних етапах його історії. За загальним визнанням, сільська проблематика належить до найменш досліджених сторінок українського краєзнавства. Тимчасом, справа¹ ця необхідна і корисна, бо не можна покривати попелом забуття нашу минувшину, потрібно відновити історичну пам'ять про рідний край для теперішнього і зберегти її для прийдешніх поколінь.

Автор постарався звести воедино розпорошені документальні матеріали, літературні відомості, географічні дані, спогади старожилів, власні роздуми і дослідження, що стосуються історії рідного села.

У роботі свідомо подано значний обсяг архівного матеріалу. Такий підхід видається виправданим, оскільки дозволяє зацікавленому читачу почерпнути чимало цінної і неупередженої інформації, пошук якої завжди пов'язаний з відомими труднощами і затратами дорогоцінного часу та ресурсів. Приміром, за

---

¹ Необхідно зазначити, що останнім часом завдяки величезній праці колег краєзнавців написані книги про сусідні села Тучин, Гориньград I і Гориньград II, Шубків, що ініціатори створення загальнодоступних груп у Фейсбукі Павло Гірак, Іван та Тамара Мельники, Анастасія Мякушко виконують вельми важливу роботу по об'єднанню земляків, які цікавляться історією своєї батьківщини.

виписками із ревізьких казок, сповідальних відомостей, метричних книг надана можливість визначити свій родовід. А деякі земляки можуть дослідити свої корені аж до 1795 року, бо відображена ревізька казка 1811 року включає дані попередньої ревізії. А це відносно сьогодення становить 8 поколінь назад.

Наведено картографічний та фотоілюстративний матеріали, на яких показано село і рисвянців у різні періоди історії. Світліни збагачують і оживлюють викладений матеріал, тому вони справедливо заслуговують на достатнє місце у подібних публікаціях. Жаль тільки, що попри старання, не всі фотозображення низької роздільної здатності, на яких показані цікаві за змістом моменти із життя односельців, вдалося привести до належної якості.

А от про картографічні ілюстрації хочеться сказати окремо та більш розлого. Щодо них розпитували після першого видання книги про Рисвянку, бо дійсно, у працях історико-краєнавчої тематики у такій кількості вони раніше не зустрічалися. Великий обсяг фрагментів карт обумовлений декількома обставинами.

По-перше, кращої моделі подання інформації територіального характеру на даний час просто немає. Точність, глибину і наочність багатьох відомостей не можуть забезпечити ні усні розповіді, ні тексти, ні інші форми передачі інформації. Це під силу лише картографічним зображенням. Мапа містить у собі інформаційних даних більше, ніж інша товста книжка. Недарма навіть нові видання Старого і Нового Завіту (найбільш тиражовані книги у світі) для свідомого і глибшого сприйняття наведеного матеріалу на форзацах містять картографічні зображення.

По-друге, шляхом співставлення різночасових карт кожен може самостійно виконувати певні дослідження (скажімо, прослідкувати зміну положення, забудови чи назв населених пунктів, проаналізувати рельєф, гідрографію, лісові площі, розміщення дорожньої мережі, наявність окремих об'єктів та інші особливості). Більше того. Мають можливість це зробити не тільки рисвянці, а й уродженці навколишніх сіл. Обсяг і зміст наведених карт для цього видається достатнім.

По-третє, картографування у всьому світі є спільною формою знань, тому забезпечує зрозумілу мову спілкування між різними національностями і людськими культурами. Для прикладу зі власного досвіду. Завдяки фрагменту польської карти, який був наведений у першому виданні української книги про Рисвянку, змогла здійснити свою давню мрію: побувати на землі, де народилася, старенька німкеня. Тепер того поселення давно немає,

тепер там військовий полігон. Окрім польських, у книзі наведені українські, німецькі, російські та інші карти різних років.

У зв'язку зі своєю професійною діяльністю і наявністю власної картографічної колекції, можливості доступу до такого роду документів в автора видаються дещо більшими, ніж у переважної більшості читачів. То й негоже було цим не скористатися і не відобразити хоча б у популярній формі цю тематику. Тим паче, що карти дозволяють здійснити сокровенну мрію – заглянути за горизонт. А хто з нас не має мрії...

Картографічні матеріали створені у різний час, зберігалися у неоднакових умовах, тому, цілком зрозуміло, що вони відмінні за змістом, якістю, розміром, кольорами. Масштаби карт не вказані, тому що вони крупніші за вихідні, для наочності зображення дещо збільшені.

Для зручності читання та кращого розуміння, всі документи, в тому числі і великі таблиці, подано разом із авторським текстом, без використання додатків. З цієї ж причини довелося відмовитися і від спокуси об'єднати усі картографічні матеріали в окремий розділ.

На жаль, станом на сьогодні відсутні публікації, у яких схожі, невеликі поселення на кшталт Рисвянки, розглядалися б на основі подібного за обсягом архівного матеріалу, комплексно і так детально. Усе доводилося збирати буквально по крупичцях. Село маленьке, тут ніколи не було церкви (недарма споконвічна мрія рисвянців знайшла своє відображення у легенді про історію села) і через її відсутність в колишніх документах воно дуже рідко згадується.

Зважаючи на ці обставини, автор сподівається, що шанувальники історичного краєзнавства з розумінням і доброзичливістю віднесуться до цієї праці. Принагідно хотілося б сказати, що кропіткі і тривалі розвідки були далеко не тягарем. Якраз навпаки. Вони приносили неймовірне відчуття натхнення і насолоди, коли вночі не можна було дочекатися світанку, аби швидше сісти за письмовий стіл.

При виконанні досліджень довелося опрацьовувати багато різного роду інформації (документи, спогади старожилів і учасників подій, наукові і науково-популярні публікації), які, траплялося, не узгоджувалися між собою або були навіть суперечливими. У розвідках подібної тематики це цілком знайома ситуація. Автор намагався неупереджено оцінювати згадані моменти.

Село – це, звичайно, не ізольована територія. Воно є частиною не тільки округи, а й невід’ємною складовою всієї держави. І історія усіх цих територіальних утворень невіддільна одна від одної, що знайшло відповідне відображення у цій праці. На основі власної оцінки у вигляді конкретних прикладів почасти висвітлено і ту загально-суспільну атмосферу, яка панувала у різні роки існування поселення.

Велику увагу приділено людям. До цього спонукає сама назва книги. Інакше й не може бути. Великі історії мають розпочинатися з історій маленьких. Добре було б спочатку вивчити історії людей, потім – вулиць, урочищ, сіл, міст, округ... Саме за такого підходу можна говорити про належне дослідження історії всієї країни загалом.

На території старого і нового рисвянських поселень (однойменних сіл, хуторів, колоній, Язловецької осади) проживали різні національності: українці, поляки, німці, євреї... І через багато років із сльозами на очах приїжджали вони відвідати малу батьківщину і вклонитися рисвянській землі: і українці, і поляки, і німці, і євреї... Усі вони мають на це рівне право. Як і на висвітлення у цій книзі. Про деякі з таких відвідин тут також згадується.

У силу своєї спроможності, подати матеріал хотілося достатньо зрозуміло і цікаво. Достатньо зрозуміло, тому що такі книги, на наш погляд, мають бути написані не у науковому стилі (але, обов’язково, за наукового підходу), а максимально доступно для усіх людей. Цікаво, тому що історико-краєзнавчі праці не мають бути сухим викладенням хронології якихось подій чи реферативним поданням раніше уже опублікованих чужих доробків по тій чи іншій території. З цього приводу згадується перший шкільний вчитель історії та географії Кость Якович Моїк, який матеріал на уроках подавав так захоплююче, що підручники читати уже просто не було бажання. Саме такий підхід ще у V ст. до н.е. запропонував "батько історії" Геродот. Та з часом це призабулося.

Доцільність другого видання книги "Рисвянка і рисвянці" обумовлена тим, що порівняно з попереднім випуском минуло відносно наче й небагато часу (перше видання книги було у 2003 році)², але назбирався достатній обсяг нового і вартого уваги

² Наклад першого видання склав 1000 примірників. Частина тиражу автором була подарована односельцям (по книзі у кожному хату), інша частина роздана делегатам VIII Світового Конгресу Українців, розподілена по бібліотеках Рівного, Березнівського, Гошчанського, Костопільського, Рівненського районів, а залишок здано для продажу до місцевих книгарень.

матеріалу, з яким хотілося ознайомити зацікавлених читачів. Та й нерідкими були випадки, коли до автора зверталися з метою придбання книги, якої, на жаль, уже не було.

У другому виданні структуру змісту викладено більш детально, аби книга стала зручнішою у користуванні. При цьому зміст основного матеріалу вирішено подати не зі строгою хронологічною прив'язкою до появи нових державних утворень чи дат світових війн, як це переважно зустрічається у подібних публікаціях, а із врахуванням, насамперед, визначальних змін в укладі життя простих селян. З огляду на це, в історії Рисвянки виокремлено 4 основні періоди, які охоплюють: 1603-1920, 1921-1941, 1941-1950, 1950-2021 роки.

Автор висловлює щирю вдячність працівникам Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального архіву Міністерства оборони, державних архівів Волинської, Житомирської і Рівненської областей, Рівненського обласного краєзнавчого музею, інших установ, Івану Мельнику, усім інформаторам за безкорисливу допомогу у збиранні необхідних матеріалів.

Окрему дяку автор складає Віктору Грому, Андрію Жив'юку, Анатолію Мінічу, Мар'яні Остапчук, Валерію Цибульському за висловлені зауваження і корисне обговорення питань, що розглядаються у книзі.

Після випуску книги до ефіру вийшли передачі, присвячені історії Рисвянки, на Рівненському державному телебаченні та місцевому радіо у програмі "Наш край". Про книгу "Рисвянка і рисвянці" писала українська газета "Україна молода", а уривки з неї публікувалися у декількох випусках обласного часопису "Волинь".

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА

В архівних матеріалах відомостей про походження назви села не виявлено.

За свідченнями Меланії Остапчук (1910 р.н.) та Надії Козачук (1933 р.н.), існували народні оповіді про стару церкву, яка стояла на високій горі понад широким шляхом і в часи лихоліття разом із людьми була зсунута у глибоку яму. Потім на цьому місці знаходили залишки знярядь праці, черепки, дитячі іграшки тощо³. Слід зазначити, що татарські орди впродовж XIII-XVI ст. здійснили близько сотні спустошливих нападів на Погориння.

Це спонукає до появи такої легенди⁴:

"Під час несподіваної татарської навали люди не встигли зачаїтись у навколишніх лісах і заховались у церкві. Вони відмовились її відчинити на вимогу загарбників, за що були разом з церквою зсунуті й поховані у глибокій ямі. Живими залишились тільки двоє закоханих: молода красуня-дівчина, яка дивом вціліла під уламками, і парубок, який встиг причаїтись у лісі. Дівчину чужинці вирішили забрати і повезли в дарунок своєму хану. Хлопець вирушив у далеку путь визволяти кохану. Шляхом підкупу і хитрощів йому вдалося обдурити варту та побачитись з дівчиною. Закохані надумали повертатися додому. Вони знали, що здійснити втечу буде дуже важко – хан вважав дівчину першою красунею серед своїх бранок, але все ж зважились виконати задумане, взявши з собою вузлик рисового зерна, найулюбленішого продукту харчування татар. Зумівши уникнути висланої погоні і зазнавши довгих поневірянь, закохані, нарешті, повернулись додому. Обнялися й заплакали. Сльози радості зросили кілька зерен рису, що залишились і впали на землю. Зерна проросли, але рис не вродив, зів'яв. Чи то від солоних людських сліз, чи то від несприятливого клімату. А, можливо, рідна земля пошкодувала своїх соків для зерна лиходіїв. Хтозна. Тільки з тих пір це місце називають – Рисвянка".

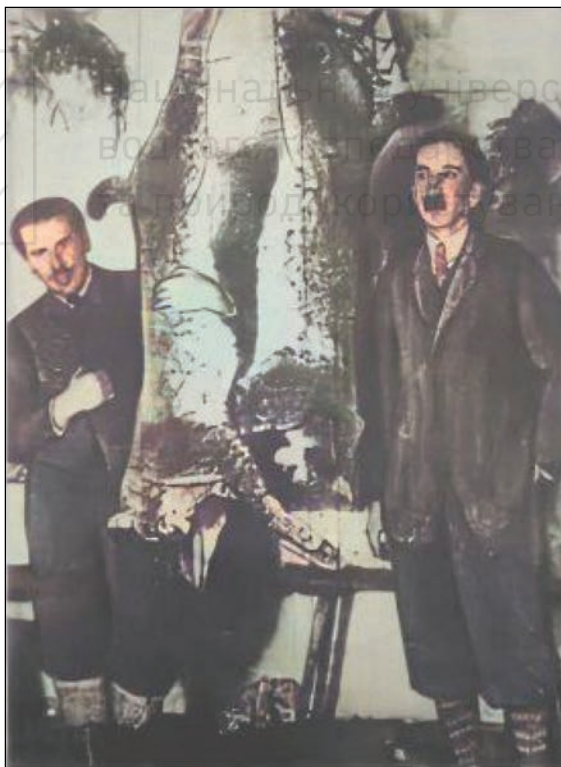
³ На місці колишнього поселення в часи існування СРСР і незалежної України археологічні розкопки не проводились, оскільки ця територія була відведена під військовий полігон. Про археологічні розшуки давнішого часу відомості відсутні.

⁴ Цю легенду у часи далекої юності автор придумав сам. Хотілося іншим змалювати село у привабливих фарбах. Але тим, кому розповідав, легенда сподобалася. Знайшла вона відображення і на каналі Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=JwWCTAS5Bro>).

Оскільки поселення знаходилось серед лісів (тоді тут водилося багато звірини: лосі, олені, косулі, зайці, куниці, рисі, лисиці, вовки, дикі кабани та ін.), то назву можна пов'язати з місциною, де знайшли пристанище рисі, а воно мало вигляд вінка, що польською звучить, як "в'янек".

З цього приводу варті уваги розповіді Миколи Осипчука (1920 р.н.) та Івана Радовенчика (1927 р.н.):

"Це було у давні часи. Якось після дощу двоє молодих хлопців заблукали у густому пралісі і натрапили на велику галявину, посеред якої росли розлогий дуб і білокора береза. Тут вони зустріли багато звірів, які мирно розсілись у різних кінцях галявини і грілись під сонечком. Парубкам це місце сподобалось, тому вони й вирішили під дубом і березою відпочити та переночувати. Вночі ж на них напали рисі, одного загризли насмерть, а другий втік, злякано кричучи: "Рисі! У в'янку!" Згодом прийшли люди і поселились на цій галявині. А про цю пригоду не забули..."

Мисливці зі впольованими рисями

Ймовірність такого випадку виглядає цілком можливою. Для підтвердження є яскравий приклад. За часів Другої Речі Посполитої у польській газеті "Dziennik Białostocki" за 29 лютого 1928 року була розміщена світлина (наведена вище) із поясненням: "Цими днями у волинських лісах відбулося полювання, що принесло вражаючі результати. Вбито 8 рисей, 14 диких кабанів, а також 16 вовків. На знімку двоє мисливців зі своєю здобиччю – двома великими рисями". Звичайно, якщо навіть на початку ХХ ст. у наших лісах можна було здобути такі великі мисливські трофеї, то логічно припустити, що століттями до цього подібної звірини водилося не менше.

Не виключено, що етимологічно назва може походити і від колишнього наймення людини, можливо, першого поселенця. В минулі часи (особливо в XIV-XV ст.) такий підхід був доволі поширений. Давні імена і прізвиська були досить різноманітними. Вони пов'язувались з явищами природи, назвами звірів і птахів, характерними рисами людей. У такому випадку "Рисвян" означає людину, яка ходить, блукає, шукаючи когось, щось чи майстерно володіє зброєю, вміло бореться, їздить на коні (імена на "-ян" відомі і їх немало, як от: Адріян, Боян, Гур'ян, Дем'ян, Зорян, Лук'ян, Мар'ян, Омелян, Подолян, Стоян). Кінцевий елемент "-ка" символізує приязне зменшення. Зазначимо, що суфікс "-к-" вважається одним з основних, які беруть участь в утворенні вітчизняних топонімів.

Безперечно, назва Рисвянка є загадковою і унікальною. Інших поселень з такою назвою нами не виявлено.

РИСВЯНКА У 1603-1920 РОКАХ

Про час заснування Рисвянки, як і більшості навколишніх сіл, в архівних матеріалах записів немає.

Перша письмова згадка про Рисвянку відноситься до 1603 року, коли вона значиться як маєтність Семашка. Саме тоді в "Рысвьянке" виділили громадський вигін для селян. Звернемо увагу, що у назві села був присутній м'який знак, який із часом перестав вживатися. Знаходилося поселення на відстані 7 км північніше містечка Тучина (територія теперішнього Тучинського військового полігону) і входило до складу Луцького повіту Волинського воєводства Речі Посполитої⁵. За нашими розрахунками, положення села визначалось географічними координатами – 50°47' пн.ш. і 26°33' сх.д.

Згідно із земельною реформою, яка була введена на Волині ще за Великого князівства Литовського королевою Боною, в селах у той час кожне господарство (дим) користувалося волокою – ділянкою землі, яка мала 30 моргів (морг становить 0,52 га). На одну волоку або лан припадало близько 18 чоловік сільського населення. Частина господарств мала землі по одній волоці, інша – по півволоки. Траплялися навіть дими, що тримали четвертину волоки. Були в селах ще городники (володіли лише присадибними ділянками), халупники чи комірники (крім власної оселі нічого не мали) і підсусідки, що жили в чужих хатах. Вирощували жито, ячмінь, овес, льон, коноплі. Населення ще займалося лісними промислами, мисливством, рибальством, бджільництвом, ткацтвом, гончарством, бондарством. Панщина становила 4-6 днів на тиждень, крім цього доводилось платити грошові й натуральні чинші та податки.

Що стосується князів Семашків, то слід зауважити наступне. Рід Семашків на той час був досить знатний і відігравав помітну роль у житті краю. Історичні матеріали, наприклад, свідчать, що в середині XVI ст. князівські та магнатні роди Боговитинів, Кірдеїв, Семашків, Гулевичів, Чапличів, Козинських разом з князем Острозьким постачали приблизно три чверті війська, яке давала вся Волинь Великому князівству Литовському. Одним з найвідоміших із

⁵ Згідно Люблінської унії (1569 р.) Велике князівство Литовське і Руське та Королівство Польське об'єдналися в одну монархічну федеративну державу – Річ Посполиту. Столиця Речі Посполитої (1569-1795 рр.) спочатку розташовувалася у Кракові, а потім у Варшаві (після 1596 р.)

князівського роду був брацлавський каштелян (комендант фортеці) і луцький староста Олександр Семашко, який володів Тучином та навколишніми поселеннями і мав право засідати у польському сенаті. Він славився своєю винятковою хоробрістю в боях з татарами, підтримав Люблінську унію і у 1590 році під впливом польського ксьондза єзуїта Гербста першим зі свого роду перейшов на римо-католицьку віру, ставши її ревним служителем. В період особливого погіршення становища православних краю, у 1614 році при Миколі Семашку в Тучині будується католицький костел, який декілька разів відбудовувався після пожеж.

На одній з карт "Історичного атласу Речі Посполитої рубежу XVI-XVII століть" (розділ II: Руські Землі; розробник: Краківська академія наук; головний редактор: Олександр Яблоновський) село підписано як Ruświanka. Карта має напрочуд приємний для зорового сприйняття вигляд, особливо вдало для показу категорій землеволодінь підібрана кольорова гама, згідно наведених цифрових позначень Рисвянка та навколишні землі належать Семашкам. Червоними лініями виділено межі землеволодінь.

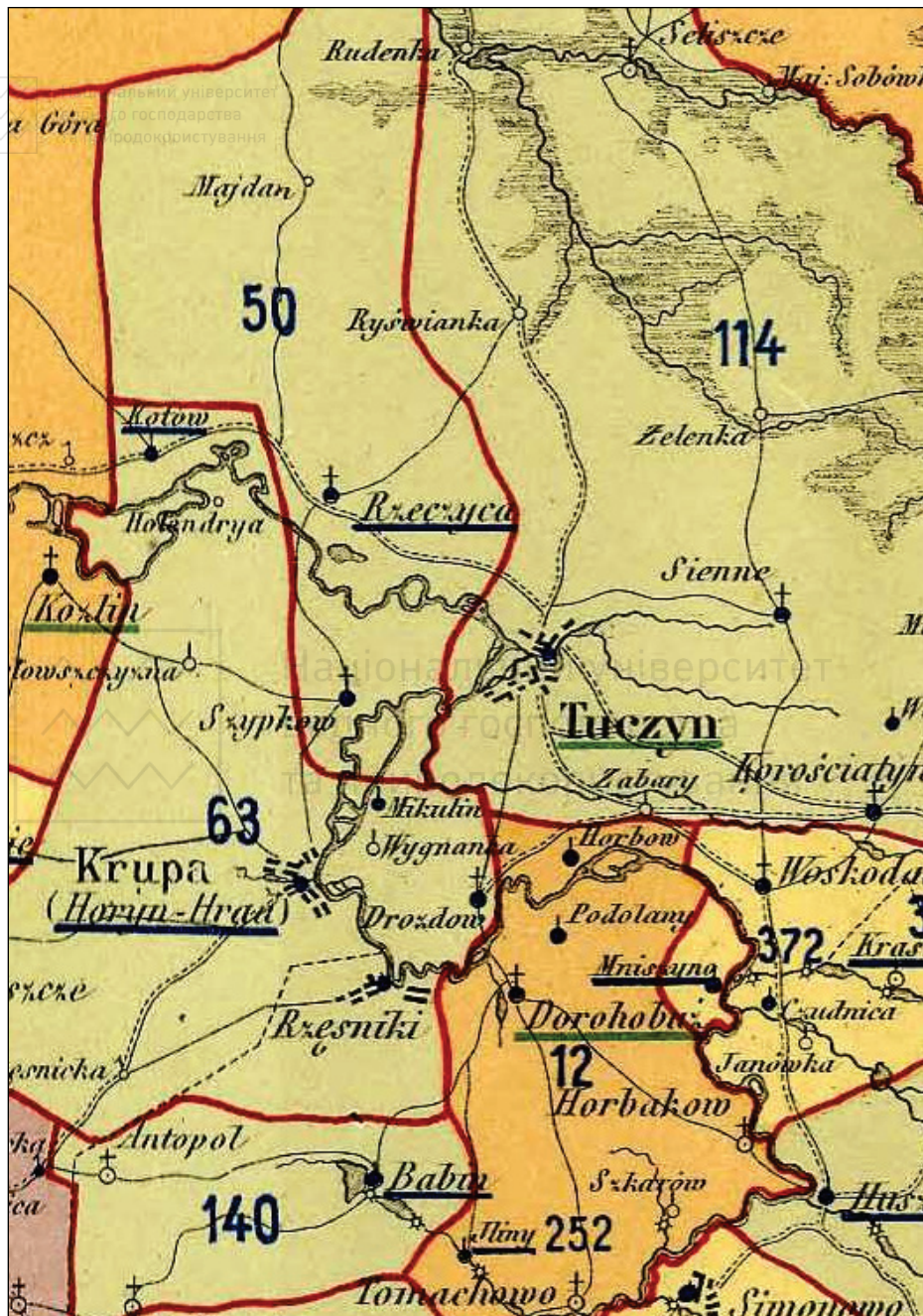
На карті видно, що Рисвянка знаходиться на порівняно значній віддалі від показаних сусідніх поселень (найближчі – Річиця, Жалянка, Тучин, Руденка, Майдан). Причина виглядає цілком зрозумілою: село розміщувалося серед великих за площами лісових масивів. На наведеному фрагменті карти помітно, що Рисвянка знаходиться приблизно посередині шляху Тучин – Руденка та з'єднана ґрунтовою дорогою з сусідньою Річицею. Східніше села показані заболочені землі, які простяглися вздовж густої гідрографічної мережі невеликих річечок. Одна з них бере свій початок поблизу села. Нанесено умовними позначеннями у відповідних населених пунктах і культові споруди. Рисвянка до таких локацій не належить.

На думку О. Барановича, середнє значення кількості селян на один дим у Волинському воєводстві становило як мінімум 6 осіб. Наведені відомості (див. табл. 1, поселення Риствін – 42 дими) дають підстави припускати, що у Рисвянці на той час проживало більше 250 людей. Дідичами⁶ села значаться Чапличі Шпанівські, а посесором⁷ Якуб Бенецький.

⁶ Дідич – у XIV-XIX ст. титул спадкового власника певного маєтку, уділу, землі, князівства тощо. Ця власність належала його дідам і він володів або претендував на неї на основі спадкового права.

⁷ Посесор – орендар маєтку разом з прилеглими до нього селами.

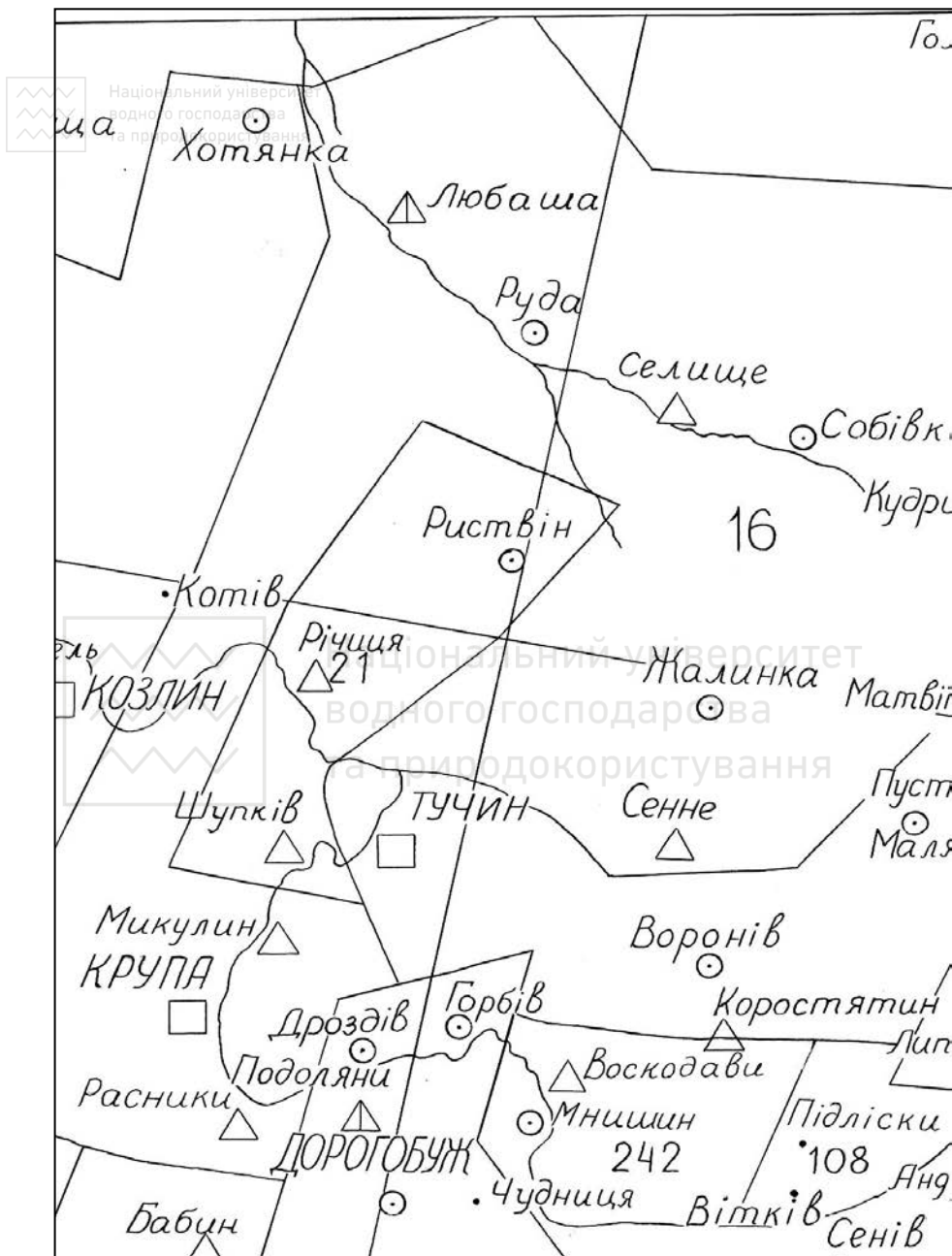
Фрагмент польської карти з
"Історичного атласу Речі Посполитої рубежу XVI-XVII століть"

Таблиця 1. Фрагмент "екстрактів з виказів про подимне"

№№	Підпис	Посесор	Назва поселення	Число димів	Джерело			На підставі чого вказано за підписом цього саво цього		
					Волость (казок)					
					Книга	№ вказу чи лист (на літероз. д.)	№№ на мапі			
896	Роман Гулевич		Ошів	10	2142	591	20	Арх. Ю. З. Р. VII-II-489 Арх. Ю. З. Р. VII-III-125		
897	Роман і Петро Гулевичі		Піддуби	8	2142	549	20			
898	Іван Гулевич		Піддуби ¹	16	2142	336	20			
			Всього Романа, Петра і Івана Гулевичів	34						
899	Марк Гулевич	Владко Фонтан	Толмахи	2	2142	247	20	к. 2168 а. 243		
900	"	Ядвига Галецька	Вашнів	26	2142	250	20			
901	"	"	Вертеп	4	2142	250	20			
			Всього Марко Гулевича	32						
902	Гулевичі		Зайчівка	3			Арх. Ю. З. Р. VII-2-483	20		
			Всього Гулевичів	1120						
903	Члени Шляхетського		Шляхетський	97	2142	35	21	Att. Jabl		
904		Степановський	Олексій Малий ¹	2142	477	21				
905		Петр	Олексій Великий	53	2142	477	21			
906		"	Зоян	2142	477	21				
907		"	Космачів	48	2142	380	21			
908		"	Шепацій Келіч	42	2142	243	21		к. 2146 а. 696 Stecki „Z bo-ru“ 82	
909		"		Станіслав Гостковський	10	2142	245			21
910		"	Якуб Бенетський	Давришак . . .	4	2142 а. 822	21			
911		"	"	Отанішак	4	2142 а. 822	21			
912		"	"	"	"	"	"			
913		"	Феліціан Тржемський	Шуваїл ¹	46	2142	361 а. 822		21	в дик. діл.
914		"	"	"	7	2142	363		21	
915		"	Якуб Бенетський	Ростайн	42	2142	362		21	
916		"	Тим. Головинський	Речин	58	2142	72		21	к. 2139 а. 482
917		"	Марк Любечський	Плоска	68	2142 а. 850	21		к. 2140 а. 694	
				Милосейн	60	2142 а. 850	21			
				Всього	539					

На рукописній карті поселень і володінь Волинського воєводства станом на 1629 рік (автор карти Й. Фіяло, за О. Барановичем "Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст.") село нанесено під назвою "Риствін". Назва має кінцеве "-ін", вимагаючи відповіді на питання: чиє поселення? Відкинувши його, матимемо "Риств", у якому знову ж таки можна вбачати вже раніше розглянуте наймення людини. Риствін показано умовним позначенням (пунсон із точкою посередині), що згідно прийнятої класифікації відповідає поселенню з кількістю димів від 11 до 50.

Фрагмент української карти Волинського воєводства станом на 1629 р.

Поблизу Рисвянки знаходяться як менші, так і більші населені пункти. Статус міст мають Крупа (Гориньград), Козлин, Тучин з кількістю димів відповідно – 263, 250, 451 (для порівняння, місто Рівне на той час нараховувало 505 димів). Зауважимо, що на показаній на карті території проходить межа між природними зонами – мішаних лісів і лісостепу (приблизно по Горині). Рисвянка належить до зони мішаних лісів (Полісся).

Відомі документальні свідчення, що в 1647 році весь Луцький повіт (куди належала і Рисвянка) потерпів від нищівного нашествия сарани і великого градобюю, внаслідок чого у селах спалахнув голод, багато людей померло.

В 1667 році у наш край прийшла страшна чума, яка змусила залишити цей грішний світ більше половини населення. В числі їх були і рисвянці.

В архівних матеріалах є відомості, що в 1707 році "под Рысьвянкой" згоріла дьогтярня і частина соснового лісу. Дьогтярі виготовляли свою продукцію у спеціально підготовлених звужених донизу ямах, яких називали майданами чи долами. Стіни ями щільно обкладали колодами, на дні робили невеликий дерев'яний поміст і все ретельно обмазували вогнетривкою глиною. Зверху на конусоподібну яму також клали колоди, які засипались шаром піску чи землі, обкладались камінням. В одній із бокових стінок залишали отвори для запалювання берести та виходу отриманого продукту. Дьоготь добували ранньою весною, коли береза пускала сік. Для цього березову сировину (кора, деревина, гілля) складали в майдан (діл) і обкладали ялинковою корою чи соломною. Закривши яму, підготовлену бересту запалювали через залишений верхній отвір і чекали, коли вона розгориться. Після цього отвір закривали. Технологічний процес виробництва дьогтю із розігрітої берести без доступу повітря тривав близько тижня. При цьому дьоготь стікав на дно ями. Потім його через нижній отвір по похилих дерев'яних жолобах-стоках зливали у підготовлені бочки. Дьоготь у ті часи мав особливу ціну: ним лікували шкірні хвороби у людей і домашніх тварин, змащували взуття, гужову збрую, колісний транспорт та ін.

У 1711 році у Тучині (в частині містечка, яка називалась Старим Тучином) побудовано П'ятницьку церкву. Сюди спочатку ходили і рисвянці. Незважаючи на те, що польський сейм у 1717 році заборонив будувати нові та ремонтувати старі православні церкви, в 1730 році в іншій частині містечка, що називалась Новим Тучином, побудовано Преображенську церкву, яку вва-

жають пам'ятником волинської народної архітектури. До її парафії входили й рисвянці.

У 1753 році (за іншими даними у 1755 р.) Рисвянка стає маєтністю воєводи Михайла Валевського, який купив у графів Потоцьких містечко Тучин разом із навколишніми селами. Валевські швидко посіли помітне місце у житті округи. До них із задоволенням з'їжджається численна польська шляхта, яку приваблюють багаті обіди, розкішні бали, цікаві розваги, гарна музика і красуня Теодозія, дочка воєводи. Валевські жили досить заможнo, вмiли і любили це підкреслити, тому на подібні заходи грошей не шкодували.

Наступна архівна згадка про Рисвянку стосується 1772 року, коли село під назвою "Рушванка" було нанесено на карту.

Згідно з Тучинським інвентарем 1780 року в "Рисвянке" нараховується 27 димів, 5 великих ставків, 4 борти, 1 смолярня. Для такого невеликого поселення кількість ставків і бортей просто вражаюча. Значить, це місце було благодатне щодо природних умов: у ставках водилося багато риби, у лозах – птаства і видр, у дуплах дерев – диких бджіл, далі від села у дрімучих лісах – різної звірини.

Бортництво і добування смоли належать до призабутих тепер давніх промислів. Лісових бджіл розводили у спеціально видовбаних бортях (дуплах, колодах), яких розміщували на розчищених ділянках. Це був прототип відомої зараз пасіки. Процес добування смоли був подібний до виробництва дьогтю. Різниця полягала тільки в тому, що для виходу смоляних мас в якості сировини використовували очищені від кори, землі, порохна старі соснові та ялинкові пеньки, повалені дерева, які потрібно було порубати на щіпи та плахи.

Досить енергійно у ті часи займалися і збиральництвом – ходили в ліс по гриби, ягоди, горіхи, лікарські трави. Займалися лозоплетінням, ткацтвом, вишивальництвом. Це створювало своєрідний духовний мікроклімат. Як згадується у документах, тоді ж "рысвьянские крестьяне" інтенсивно корчували зруб для посівних площ і випасання худоби.

На основі вищевикладеного Рисвянка уявляється невеликим поселенням з працьовитими людьми і мальовничими краєвидами: борами і дібровами, полями і сіножатями, ставками і бортними землями.

Внаслідок політичної кризи в Польщі та з ініціативи імператриці Катерини II у 1793 році відбувся другий поділ Речі Посполитої, внаслідок якого східні волинські землі (у т.ч. і Рисвянка) відійшли до

Росії і були включені до складу Ізяславської губернії. Після третього поділу Польщі (1795 р.) до Росії були приєднані й інші волинські землі, пройшла зміна адміністративних меж і назв. Рисвянка ввійшла до складу Ровенського (Рівненського) повіту Волинської губернії з центром спочатку у Зв'язелі (Новограді-Волинському), а потім – у Житомирі.

Єпархіальні відомості за 1798 рік повідомляють, що парафія Преображенської церкви складалася із 82 дворів містечка Тучина (221 душ чоловічої і 216 душ жіночої статі) і 16 дворів "деревни Рысванки" (65 і 57 душ відповідної статі). Впадає у вічі різке зменшення дворів у Рисвянці порівняно з 1780 роком (більш як у 1,5 рази). Нужденне життя, голод, епідемії – все це призвело до зменшення чисельності населення. Для того часу це було досить поширеним явищем. Священиком Преображенської церкви тоді був 33-річний "Димитрий Иоакимов сын Кириллович, трезвого и доброго поведения", а сама церква належала "епархии Житомирской ... благочиния Гориньгородского".

В архівних матеріалах згадується, що у 1805 році лісові охоронці затримали в "Рысванском имении" двох злочинців з украденим крамом і конем. Роком пізніше про "Рысванку" говориться в описі Селищанських маєтностей в їх західних рубежах.

У ревізькій казці⁸ за 1811 рік (6 ревізія) "Волинской губернии Ровенского уезда деревня Рысванка" згадується як володіння

---

⁸ Ревізькі казки – іменні списки населення Російської імперії, які склалися під час проведення ревізій (переписів) у XVIII – першій половині XIX століть. Були основним документом для зняття подушного податку. Ревізькі казки як цілісний документ укладалися стосовно певного населеного пункту або його частини (якщо, наприклад, в селі було кілька власників). У ревізькі казки в обов'язковому порядку включалися всі особи чоловічої статі, незалежно від віку і працездатності, за виключенням поміщиків, духовенства, чиновників, купців, почесних громадян, які не підлягали обкладанню податками. Записи в ревізіях робилися по дворах, що дозволяє встановлювати, коли та чи інша сім'я розділилася. Першим записувався голова сімейства, далі перераховувалися всі його родичі з зазначенням рівня спорідненості. Ревізькі казки містять відомості про чисельність населення, його географічне розміщення, становий, національний, віковий та сімейний стан. Тому вони є цінним джерелом для демографічних, соціально-економічних, генеалогічних досліджень.

Перша ревізія проводилася у 1718-1719 рр. при Петру I. Для її виконання були призначені спеціальні переписувачі, що знаходилися під безпосереднім керівництвом полкових і земських комісарів. Всього в Російській імперії було проведено 10 ревізій.

поміщика ротмістра "Иосифа Михайлова сына Валевского". Згідно даного перепису Йосипу Валевському належав 51 селянин чоловічої статі, перелік яких містить табл. 2. Принагідно зауважимо, що зміст цієї і наступних таблиць подано у вигляді, максимально наближеному до викладу оригіналу. Незважаючи на наявні при цьому помилки і неточності, такий підхід з точки зору об'єктивності подання вихідної інформації видається виправданим.

На основі наведеного матеріалу можна зробити деякі висновки. Найбільш поширеними прізвищами у селі були: Радовенчик (10 осіб чоловічої статі), Бондар і Стрілець (по 7 осіб), Бабка і Дудка (по 6 осіб). Серед чоловічих імен найбільшою популярністю користувались: Іван (згадується у реєстрі 15 разів), Яким (6 разів), Андрій, Григорій, Федір (по 5 разів). Середній вік чоловіків становив близько 27 років, тривалість же їх життя була в основному 40-45 років (до уваги взято і зареєстровану смерть дітей). У селі були і довгожителі, приміром, Кіндрат Добродзій досяг віку 89 років, Федір Рисванець – 78 років. Слід зауважити й наступне. У зв'язку з невеликим обсягом і недостатньою достовірністю вихідних даних (наприклад, відсутні особи жіночої статі, певний сумнів викликає вік населення), до подібних узагальнень слід ставитись з певною долею обережності.

Польські документи зберігають відомості про власника села Йосипа Валевського, якого на свій лад називають Йозефом. Йозеф народився близько 1765 року, отримав відповідне виховання і, як у кожній добропорядній родині, з належною повагою ставився до батьків – воєводи серетецького Михайла і каштелянки луцької Ядвіги Валевських. Як старший син у сім'ї служив прикладом меншим дітям.

В 1789 році отримує у Варшаві патент на ротмірство Кавалерії народної Війська Королівського, а через два роки – патент на посаду хорунжого. В 1792 році, коли згідно королівського указу йшло розформування армії, забажав відставки і оселяється у Незнаковичах Краківського воєводства, які дісталися йому від батька.

У проміжках між ревізіями казки уточнювалися. Здійснювалася фіксація наявності або відсутності особи на момент поточного обліку, причому в разі відсутності фіксувалася причина (помер, в бігах, відселений, в солдатах і т.п.).

Назва документів ревізії казки дослівно означає казки ревізії, тобто казки-розповіді (опитування та їхні результати), здійснені в процесі перевірки-ревізії, в даному випадку – населення держави.

Таблиця 2. Реєстр селян чоловічої статі с. Рисвянки станом на 27 серпня 1811 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стаття	Роки		
		за попередньою ревізією було	вибуло	нині у наявності з прибулими і новонародж.
1	Миколай Іванів син Радовенчик	40	-	56
	Миколайові діти:			
	Яким	був пропущений	-	18
	Іван	5	помер у 1796 р.	-
	Іван	новонароджений	-	8
	Овсій	новонароджений	-	6
2	Герасима Демчука діти:			
	Яким	28	помер у 1798 р.	-
	Григорій	16	втік у 1810 р.	-
	Герасима внуки:			
	Степан Якимів	8	-	24
	Гаврило Якимів	був пропущений	-	16
3	Андрій Мартинів син Гонтар	48	помер у 1801 р.	-
	Андрія син Сава	16	помер у 1809 р.	-
4	Лук'ян Якимів син Прокопчук	50	помер у 1803 р.	-
	Лук'янові діти:			
	Іван	4	-	20
	Павло	новонароджений	-	13
	Лук'яна зять Гнат Кирилів	24	переведений у 1803 р.	-

5	Лук'яна Стрільця діти: Тимофій	38	-	54
	Тимофія син Іван	8	-	24
	Івана Тимофійового син Артем	новонароджений	-	3
	Остап	28	-	44
	Остапа син Іван	новонароджений	-	6
	Григорій	переведений у 1796 р.	помер у 1804 р.	-
Григорія діти: Яким	8	-	24	
	Омелян	новонароджений	-	14
6	Кіндрат Іванів син Добродзій	76	помер у 1808 р.	-
	Кіндрата зять Карпо...	28	-	44
	(нерозбірл.)			
	Карпові діти: Іван	5	померли у 1805 р.	
Хома	4			
7	Микита Василів син Дудка	60	помер у 1805 р.	-
	Микитів син Кирило	15	-	31
	Микитів зять Іван Павлів	36	переведений у 1796 р.	-
	Івана Павлового син Лука	новонароджений	-	8

8	Григорія Бабки діти: Мойсей	40	-	56
	Мойсеєві діти: Олексій	2	-	18
	Ілля	новонароджений	-	10
	Степан	30	-	46
	Степанові діти: Степан	4	-	20
	Петро	новонароджений	-	7
9	Миколай Савелів син Гонтар	40	-	56
10	Іван Мартинів син Бондар	60	-	76
	Іванів син Андрій	20	-	36
11	Леона Радовенчика діти: Миколай	28	-	44
	Федір	23	-	39
	Федора син Михайло	новонароджений	-	8
	Яким	15	-	31
	Якима Леонового діти: Онисій	новонароджений	-	10
	Іван	новонароджений	-	4

12	Федір Йосипів син Рисванець	67	помер у 1806 р.	-
	Федорові діти:			
	Юхим	30	-	46
	Юхима Федорового син Федір	7	-	23
	Йосип	26	-	42
13	Йосипа Федорового син новонароджений		-	5
	Парфеній Григорій	15	-	31
13	Луки Дудки діти:			
	Іван		був пропущений	-
	Іванів син Степан		новонароджений	-
	Кирило	32	-	48
	Андрій	19	-	35
14	Карпа Бондаря діти:			
	Федір	40	помер у 1796 р.	-
	Федора Карпового діти:			
	Іван	16	-	32
	Яким	12	-	28
	Федір	новонароджений	-	10
	Овсій	32	-	48
	Овсія Карпового син Микита	новонароджений	-	4
15	Миколай ... (нерозбірливо) син Полещука	56	помер у 1796 р.	-
	Миколая син Григорій	20	переведений у 1803 р.	-

16	Іван Михайлів син Рисванчук	70	помер у 1801 р.	-
	Іванові діти:			
	Яків	35	помер у 1801 р.	
	Якова Іванового діти:			
	Мартин	5	-	21
	Іван	2	помер у 1808 р.	-
	Данило	26	помер у 1796 р.	-
17	Степан Павлів син ... (нерозбірливо)	50	помер у 1796 р.	-
	Степанові діти:			
	Карпо	16	-	32
	Карпів син Андрій	новонароджений	-	6
	Андрій	12	рекрут з 1802 р.	-
	Трохим	був пропущений	-	19
18	Леонтій Микитів син Гонтар	36	помер у 1809 р.	-
	Леонтія син Михайло	6	помер у 1804 р.	-

Всього селян – 51

Разом з братами брав активну участь у повстанні Костюшка (молодшого брата Героніма, який із школи втік до війська, під Мацієвичами було полонено). Йозеф повертається до Незнакович і заручається з Терезою Кіцькою, конюшанкою Війська Королівського (сестра Біспінгової), але цей шлюб не відбувся.

Близько 1804 року Йозеф одружується із Мар'яною Чацькою, дочкою Францишека, стражника Війська Королівського, та княгині Сангушкової, і невдовзі переселяється на Волинь, де батько відає йому Дорогобуж, Іллін і Подоляни.

ий університет
подарства

Мініатюра на слоновій
кості Йозефа Валевського,
виконана директором
порцелянової фабрики
у Корці (пізніше Баранівці)
Мезереу

Після смерті батька (1806 р.) йому дістається Тучин і Рисвянка. Йозеф обирається предводителем шляхти Рівненського повіту, запрошує на зібрання відомих людей Волині, активно включається у господарське життя, за власні кошти будує на Горині поблизу Тучина знамениті шлюзи, за що отримує царську подяку і графський титул. Титулу цього, як і його батько, Йозеф із принципових позицій не прийняв. Досить часто у ці роки відвідує він навколишні села, які полюбилися йому, насамперед, неповторними краєвидами. Зустрічається він і з місцевими селянами, цікавиться отриманими врожаями.

Але згодом, за доносом Кімберлея, Йозефа Валевського як неблагонадійного, було виселено у Пензу. Звідти він пише своєму родичу Скірмунту:

"Настали важкі часи, потрібно звертатись до Бога, аби все це витримати... Немає відомостей про мого Михася (єдиному сину Йозефа було тоді 6 років)... Нехай з допомогою опікунки Карпінської напише мені хоч декілька слів. Завезіть його до Кременця до пані Чацької і там нехай намалюють його портрет. Якщо не бачу його живого, то хоч намальованого буду бачити..."

Та не судилося Йозефу зустрітись з сином. Отримавши амністію, він від важкої хвороби серця помер у дорозі додому на руках князя Четвертинського у 1813 році. Товариші по висланню поховали Йозефа Валевського у Липецьку.

У 1812 році французькі війська на чолі з імператором Наполеоном Бонапартом здійснили похід на Москву. Для захисту Росії до царського війська було взято і багато молодих волинян. Деякі з селян у цей скрутний час, коли з сіл вивозили продукти харчування, худобу, фураж і т.п., втікали з дому. Це змушує поміщиків у своїх селах з метою покращення демографічної ситуації провести певний перерозподіл населення.

Настала нагальна потреба проведення перепису, який було здійснено у 1816 році (7 ревізія). Іменний список селян Рисвянки (село значиться уже за "Михаилом Осиповым сыном Валевским") на цей час наведено у табл. 3. Звернемо увагу на зміну імен у ревізьких казках за 1811 і 1816 роки: "Иосиф" – "Осип".

Всього в ревізькій казці числиться 18 дворів, у яких проживало 52 особи чоловічої і 58 осіб жіночої статі (відповідно – 47% і 53%). Якщо у кількісному відношенні двори і населення майже не змінилися (жіночу стать у даному випадку до уваги брати не будемо), то з якісної сторони пройшли суттєві зміни. На превеликий жаль, зникли з реєстру такі прізвища як Гонтар, Добродзій, Полещук. Втратило село і сім'ю Івана Дудки, яка була переселена до Тучина, та Трохима Степанового (прізвище відсутнє), який був переведений у Шубків. Про це свідчать реєстри відповідних поселень. Трьох молодих хлопців забрали в рекрути. Порівнюючи з 1811 роком, у Рисвянці з'явилися нові прізвища: Кравець (повернувся з бігів), Макотера і Жук (переведені з містечка Тучина у приймаки). Якиму і Омеляну Стрільцям було дано прізвище Каміняр, Мартину Рисванчуку – Рисвянець. Жінки-селянки на той час під прізвищами не значилися. Відмічаючи певні неточності у віці деяких осіб (наприклад, Артема і Івана Стрільців, Федора і Якіма Радовенчиків), можливі упущення або нерозбірливі написи декотрих імен та прізвищ, зауважимо й таке.

Таблиця 3. Реєстр селян с. Рівсянки станом на 14 березня 1816 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за поперед. ревізією було	вибуло	на дан. час		тимч. відсут.	на дан. час
1	Микола Іванів Радовенчик	56	-	61	Миколи Іванового жінка Арина	-	40
	Миколин син Яким	18	-	23	Його ж дочка Явдоха	-	22
	Миколин другий син Іван	8	-	13	Якіма Миколиного жінка Олександра	-	18
	Миколин третій син Овсій	6	-	11			
2	Мануйло Михайлів Кравець	був в бігах, повернув. у 1812 р.	-	54	Мануйла Михайлового жінка Ганна	-	40
	Мануйла зять Степан Якимів Демчук	24	-	29	Степана Якимового жінка Акулина	-	24
	Степана Якимового брат Гаврило Якимів Демчук	16	-	21	Його ж дочки: Юхимія Марія Онися	- - -	5 4 1/2
3	Іван Лук'янів Прокопчук	20	-	25	Івана Лук'янового жінка Устинія	-	18
	Івана брат Павло Лук'янів	13	-	18			

4	Тимофій Лук'янів Стрілець	54	-	60	Тимофія Лук'янового жінка Настя	-	40
	Тимофія син Іван	24	-	29	Його ж дочка Марія	-	13
	Івана син Артем	6	-	11	Івана Тимофійового	-	20
	Тимофія зять Іван	перевед. з	-	24	жінка Мар'яна	-	16
	Кузьмин Макотера	м. Тучина у 1813 р.	-		Івана Кузьмина жінка Єфросинія	-	1/2
Карпо ... (нерозбірливо)	44	помер у 1812 р.		Його ж дочка Ганна	-		
5	Остап Лук'янів Стрілець	44	-	49	Остапа Лук'янового жінка Олена	-	40
	Остапа син Іван	був про- пущений	-	9	Його ж дочка Арина	-	13
	Остапа зять Федір Василів Жук	перевед. з м. Тучина у 1813 р.	-	17	Федора Васильового жінка Ганна	-	16
6	Мойсей Григорів Бабка	56	помер у 1814 р.	-	Мойсея Григорового жінка Арина	-	50
	Мойсея син Олексій	18	рекрут з 1812 р	-	Його ж дочка Агафія	-	19
	Його ж другий син Ілля	10	-	15			

7	Яким Лук'янів Каміняр	23	-	28	Якіма Лук'янового мати Параскевія Григорова	-	50
	Якіма брат Омелян Лук'янів	14	-	19	Якіма Лук'янового жінка Агафія	-	18
					Його ж сестри: Домна Меланія	- -	13 9
8	Кирило Микитів Дудка	31	-	36	Кирила Микитового жінка Явдоха	-	30
	Кирила син Остап	новонаро- джений	-	5	Його ж дочки: Ганна Меланія Марфа Катерина	- - - -	9 8 6 1/2
9	Микола Леонтіїв Радовенчик	44	помер у 1814 р.	-	Миколи Леонтійового мати Настя Леонтійова	-	65
	Миколи брат Яким Леонтіїв	39	-	44	Якіма Леонтійового	-	25
	Якіма син Онисій	10	-	15	жінка Марина	-	2
	Якіма другий син Іван	4	-	9	Його ж дочка Феодосія	-	2
	Миколи другий брат Федір Леонтіїв	31	-	36	Федора Леонтійового	-	20
	Федора син Михайло	8	-	13	жінка Софія	-	
	Федора другий син Григорій	новонаро- джений	-	5			

10	Степан Григорів Бабка	46	втік у 1812 р.	-	Степана Григорового дочки: Софія Тетяна Олена	-	13		
	Степана син Степан	20	рекрут з 1812 р.	-				-	11
	Степана другий син Петро	7	-	12				-	7
	Степана зять Яким Василів	перевед. з м. Тучина у 1814 р.	-	23				Якіма Васильового жінка Марфа Його ж дочка Тетяна	-
							1/2		
11	Іван Мартинів Бондар	76	помер у 1815 р.	-					
	Івана син Андрій	36	помер у 1814 р.	-					
	Івана... (нерозбірливо) Микола	56	втік у 1814 р.	-					
12	Юхим Федорів Рисвянець	46	-	51	Юхіма Федорового жінка Ганна	-	30		
	Юхіма син Федір	23	-	28	Його ж дочка Марина	-	5		
	Юхіма другий син Василь	був пропу- щений	-	9					
	Юхіма брат Михайло Андріїв	був пропу- щений	-	16					

13	Йосип Федорів	42	-	47	Йосипа Федорового жінка	-	25
	Рисвянець				Олена		
	Йосипа син Парфеній	5	-	10	Його ж дочка Катерина	-	9
	Йосипа другий син	новонаро-	-	5			
	Федір	джений					
	Йосипа третій син ...	новонаро-	-	2			
	(нерозбірливо)	джений					
Йосипа зять Василь	13	-	18	Василя Іванового жінка	-	15	
Іванів				Дарія			
Йосипа Федорового	31	-	36	Григорія Федорового	-	25	
брат Григорій Федорів				жінка Меланія			
14	Іван Лук'янів Дудка	50	переве-	-			
			дені у				
	Івана син Степан	1	м. Тучин	-			
	Івана брат Кирило	48	у 1810 р.	53	Кирила Лук'янового	-	36
	Лук'янів				жінка Онисія		
	Кирила син Григорій	12	-	17	Його ж дочки: Уляна	-	11
	Його ж другий син	8	-	12	Тетяна	-	5
Юхим				Степанида	-	2	
Його ж третій син Іван	новонаро-	-	4				
	джений						
Кирила брат Андрій	35	рекрут з					
Лук'янів		1812 р.					

15	Івана Федорового мати				Івана Федорового мати	-	50
	Марина Яковова				Марина Яковова	-	
	Іван Федорів Бондар	32	-	37	Якіма Федорового	-	20
	Івана брат Яким	28	-	33	жінка Грипина	-	
	Федорів						
	Івана другий брат	10	-	15			
	Федір Федорів						
16	Овсій Карпів Бондар	46	-	51	Овсія Карпового жінка	-	25
	Його син Микита	4	-	9	Меланія	-	9
					Його ж дочки: Марина	-	2
				Параскевія	-	1/2	
				Ганна	-		
17	Мартин Яковів	21	-	26	Мартина Якового мати	-	50
	Рисвянець				Марина Іванова	-	20
					Його ж сестри: Явдоха	-	14
				Єфросинія	-		
18	Карпо Степанів	32	-	37	Карпа Степанового	-	26
	Карпа син Андрій	6	-	11	жінка Марина	-	2
	Карпа другий син		-	5	Його ж дочка Агафія	-	
	Онисій	новонаро- джений	-				

Всього осіб чоловічої статі – 52

Всього осіб жіночої статі – 58

У кожному дворі проживало в середньому 6-7 осіб. У подружжі чоловіки обов'язково були старші за жінок, в середньому на 12 років (від 1 до 26 років). Найбільш поширеними жіночими іменами були: Ганна, Марина (згадуються у реєстрі по 6 разів), Меланія (4 рази).

Привертає увагу й така обставина. Ревізькі казки (див. табл. 2 і 3) зберігають порядок реєстру дворів, що, найвірогідніше, пов'язано з тогочасним розселенням у селі. Якщо це так, то на основі цих та інших реєстрів можна стосовно різного проміжку часу встановити хто жив на околиці села, а хто – в центрі, у кого які були сусіди і т.п.

Наступний перепис населення (8 ревізія) було здійснено через 18 років. "Ревизская сказка тысяча восемьсот тридцать четвертого года апреля восемнадцатого и тридцатого дня Волынской губернии Ровенского уезда деревни Рысвянки, от покойного Геронима Валевского доставшейся во владение жены его Цецилии, Георгия дочери из Потоцких, Валевской о состоящих мужского и женского пола крестьянах" з деякими авторськими правками наведена у табл. 4 і 5.

Згідно даних 1834 року в селі проживало 66 осіб чоловічої статі і 49 – жіночої (відповідно – 57% і 43%). Характерною особливістю є різке зменшення жіночої частини населення. Якщо у попередньому реєстрі (1816 р.) жінок було на 6% більше чоловіків, то на даний період – на 14% менше. І це незважаючи на те, що за період між реєстрами з Рисвянки до Тучина для створення нових сімей було переведено 8 осіб чоловічої статі (особливо "врожайним" у цьому відношенні був 1825 р.), а з Тучина у Рисвянку – всього 3. До того ж 2 молодих хлопців було взято у рекрути. Цікаво, що у попередньому реєстрі Тимофій Лук'янів із сім'єю значився під прізвищем Стрілець, а в останньому – Аврамець. Карпо Семенів раніше зафіксований без прізвища, а тепер записаний як Карпо Семенів Павлюк. Відмічено й невідповідність деяких інших імен у різних реєстрах (див. табл. 3 і 4). У Карпа Павлюка значаться синами два Івани. Це не є помилкою, оскільки даний факт підтверджується реєстрами наступних років.

В архівних матеріалах є документи 1842 року, які засвідчують "однودворцев деревни Рысвьянки Тучинской волости" у складі двох сімей Ворутилів – Павла Гнатовича з синами Юліаном, Августом, Едуардом, дружиною Єлизаветою і дочкою Цецилією та Василя Гнатовича з сином Петром і дружиною Юліаною. Вони не представили письмової згоди на проживання в поміщицьких маєностях.

Таблиця 4. Реєстр селян с. Рисвянки станом на 18 квітня 1834 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за поперед. ревізією було	вибуло	на дан. час		тимчасово відсутні	на даний час
1	Микола Іванів Радовенчик	61	помер у 1832 р.	-	Якіма жінка Олександра Овсія жінка Єфросинія Миколи племінниця Дарія Дарії дочка Матрона	-	37
	Миколи 1й син Яким	23	-	41			
	Якіма сини: Трохим	новонародж.	-	9			
	Олександр	новонародж.	-	4			
	Матвій	новонародж.	-	1			
	Миколи 2й син Іван	13	помер у 1825 р.	-			
	3й син Овсій	11	-	29			
Овсія син Сава	новонародж.	-	3				
Миколи племінник	новонародж.	-	17				
Іван Осафатов						-	14
2	Остап Лук'янів	49	помер у 1825 р.	-	Федора жінка Ганна Федора дочка Єфросинія	-	32
	Стрілець						
	Остапа син Іван	9	помер у 1823 р.	-			
	Остапа зять Федір	17	-	35			
Василів Жук							
Федора син Захарій	новонародж.	-	10		-	4	

3	Юхим Федорів	51	помер у	-	Юхима жінка Ганна	-	54
	Рисьвянець		1827 р.				
	Юхима син Федір	28	втік у	-			
			1831 р.				
	Юхима 2й син	9	-	27	Василя жінка	-	25
Василь				Агафія			
Василя син Харитон	новонародж.	-	2				
Юхима брат	16	рекрут з	-				
Михайло Андріїв		1820 р.					
4	Іван Лук'янів	25	помер у	-	Івана жінка	-	38
	Прокопчук		1831 р.		Матрона		
	Івана сини: 1й Іван	новонародж.	-	17			
	2й Назарій	новонародж.	-	5			
	Івана брат Павло	18	-	36	Павла жінка Ганна	-	33
Лук'янів							
Павла син ...	новонародж.	-	7				
(нерозбірливо)							
5	Тимофій Лук'янів	60	помер у	-			
	Аврамець		1819 р.				
	Тимофія син Іван	29	-	47	Івана жінка Марія	-	48
	Івана 1й син Артем	11	-	29	Артема жінка Ніна	-	26
	Артема син Захарій	новонародж.	-	1	Артема дочка	-	3
	Івана 2й син	новонародж.	-	10	Ганна		
Климентій							
Тимофія зять Іван	24	перевед. в	-				
Кузьмин Макотера		м. Тучин					
		у 1824 р.					

6	Кирило Микитів	36	-	54	Кирило жінка	-	50
	Дудка				Катерина		
	Кирило син Йосип	5	помер у 1830 р.	-	Кирило дочка	-	8
	Кирило 2 ^й син Василь	новонародж.	-	13	Євдокія		
Кирило зять Наум Олексіїв	перевед. з м. Тучина у 1819 р.	-	33	Наума жінка Ганна	-	28	
7	Петро Степанів	12	-	30	Петра жінка	-	24
	Бабка				Харитина		
	Петра син Яків	новонародж.	-	1			
Петра племінник	23	перевед. в м. Тучин у 1828 р.	-				
Семен Василів							
8	Іван Федорів Бондар	37	-	55	Якіма жінка	-	43
	Івана брат Яким	33	помер у 1833 р.	-	Грипина		
	Федорів				Якіма дочка	-	13
	Якіма син Кирило	новонародж.	-	3	Параскевія		
	Івана 2 ^й брат Федір	15	-	33	Федора	-	30
	Федорів				Федорового жінка		
Федора син Гнат	новонародж.	-	1	Олена			
Івана племінник	був	-	33	Мартина жінка	-	22	
Мартин Кирилів	пропущений			Матрона			

9	Мануйло Михайлів	51	помер у	-	Степана жінка Акулина	-	43
	Кравець		1829 р.				
	Мануйла зять Степан	29	-	47			
	Якимів Демчук						
	Степана сини:						
	Лук'ян новонародж.		-	14			
	Іван новонародж.		-	10			
	Олексій новонародж.		-	7			
	Карпо новонародж.		-	4			
	Степана брат	21	рекрут з	-			
	Гаврило Демчук		1828р.				
	Степана зять Вакула	переведен. з	-	31	Вакули жінка	-	28
	Григорів Ковальчук	м. Тучина у			Єфросинія		
		1823 р.					
10	Яким Леонтіїв	44	переведе-	-	Федора жінка Софія	-	52
	Радовенчик		ні в				
	Якіма сини: Онисій	15	м. Тучин	-			
	Іван	9	у 1825 р.	-			
	Якіма брат Федір	36	-	54			
	Леонтіїв						
	Федора 1 ^й син	13	помер у	-			
	Михайло		1823 р.				
2 ^й син	5	-	23	Григорія жінка	-	22	
Григорій				Марія			
Григорія син Кіндрат	новонародж.	-	1				
3 ^й син Степан	новонародж.	-	17				
4 ^й син Петро	новонародж.	-	10				

11	Кирило Лук'янів	53	помер у	-	Григорія жінка Христина	-	35
	Дудка		1822 р.				
	Кирила син Григорій	17	помер у	-			
	Григорія син Корній	новонародж.	-	12			
	Кирила 2 ^й син Юхим	13	переведе-	-			
	3 ^й син Іван	4	ні в	-			
			м. Тучин				
			у 1825 р.				
12	Йосип Федорів	47	помер у	-	Парфенія жінка Федора	-	26
	Рисвянець		1824 р.				
	Йосипа 1 ^й син	10		28			
	Парфеній						
	Парфенія син	новонародж.	-	1			
	Михайло		-				
	Йосипа 2 ^й син Федір	5	помер у	-			
			1832 р.				
	3 ^й син	2	помер у	-			
	Сильвестрій		1829 р.				
Йосипа зять Василь	18		36	Василя жінка Дарія	-	32	
Іванів							
Василя сини:							
Олександр	новонародж.	-	16				
Олексій	новонародж.	-	8				
Йосипа брат	36		-	Григорія жінка	-	42	
Григорій Федорів		помер у		Меланія			
Григорія син Гаврило	новонародж.	-	16				

13	Овсій Карпів Бондар	51	помер у 1818 р.	-			
	Овсія син Микита	9	-	27	Микити жінка Ганна	-	24
	Овсія зять Йосип Степанів	перевед. з м. Тучина у 1826 р.	-	23	Йосипа жінка Марія	-	30
	Дорогобужець Йосипа сини: Яків Іван	новонародж. новонародж.	- -	5 1	Йосипа дочка Софія	-	1
14	Карпо Семенів	37	помер у 1831 р.	-	Карпа жінка Марина	-	49
	Павлюк		--- у 1830 р.	-			
	Карпа 1 ^й син Андрій	11		-			
	2 ^й син Онисій	5		23		-	20
	Онисія син Матвій	новонародж.		1	Онисія жінка Єва		
Карпа 3 ^й син Іван	новонародж.		13				
4 ^й син Іван	новонародж.		9				
15	Мартин Яковів	26		44	Мартина жінка	-	35
	Рисвянець Мартина син Єгорій	новонародж.		3	Марія Мартина дочка Анастасія	-	6
16	Яким Лук'ян. Каміняр	28		46	Якіма жінка Агафія	-	43
	Якіма сини: Юхим	новонародж.		14	Якіма дочка	-	18
	Василь	новонародж.		9	Єфросинія		
	Іван	новонародж.		5			
	Якіма брат Омелян	19		37	Омеляна жінка	-	33
Лук'янів				Марія			
Омеляна син Федір	новонародж.		9				
	Ілля Мойсеїв Бабка	15	перевед. в м. Тучин у 1825 р.	-			

Всього осіб чоловічої статі – 63

Всього осіб жіночої статі – 39

Таблиця 5. Додатковий реєстр селян с. Рисвянки станом на 30 квітня 1834 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Сім'ї	Жіноча стать	Роки	
		за попередньою ревізією було	вибуло	на даний час			тимчасово відсутні	на даний час
1	Федора Васильового Жука син Василь	новонароджений	-	2 тиж.	1	Овсія Миколиного Радовенчика дочка Наталія	-	1/2
2	Федір Юхимів Рисьвянець	повернувся з бігів у 1834 р.	-	46	2	Федора Юхимового Рисьвянца дочка Харитина	-	12
	Федора син Спиридон	новонароджений	-	1	3	Івана Прокопчука дочка Ліхтера	-	11
					4	Кирила Микитового Дудки дочки: Варвара Катерина	-	5
						Кирила племінниця Євдокія	-	3
						Євдокії дочка Соломія	-	32
					5	Григорія Федорового Радовенчика племінниця Наталія	-	6
							-	14
					6	Карпа Семенового Павлюка дочка Агафія	-	19
					7	Мартина Якового Рисьвянца сестра Євдокія	-	43

Всього осіб чоловічої статі – 3

Всього осіб жіночої статі – 10

У 1850 році була проведена 9 ревізія населення. Оскільки частина Рисвянки належала "помещику Михаилу Осипу сыну Вавлевскому", інша була у володінні "помещицы Цецылии, Георгия дочери из Потоцких, Вавлевской состоящею", то відповідно було складено і два реєстри селян, які наведено у табл. 6 і 7.

Всього у селі нараховувалось 63 особи чоловічої статі і 53 жіночої (відповідно – 54% і 46%). Порівняно з минулим переписом (1834 р.) статева структура стала дещо сприятливішою – жінок нараховується уже на 8% менше чоловіків. У кожному дворі проживало в середньому 5-7 осіб. У подружжі чоловіки були старші жінок в середньому на 2-3 роки (від молодших на 4 до старших на 8 років). Цікаво порівняти отримані дані з аналогічними за 1816 рік і пересвідчитись, як за такий короткий проміжок часу вирівнялась різниця віку у шлюбі. Найбільш розповсюдженими прізвищами були: Радовенчик (Радовенчук) (усього 11 осіб чоловічої статі), Павлюк (8 осіб), Бондар, Осипчук і Рисвянець (по 6 осіб). Середній вік життя чоловіків становив 35-40 років (включаючи і фіксовану дитячу смертність). До уваги не було взято осіб жіночої статі, тому що порівняно з чоловіками реєстри передбачали стосовно них менше інформації (наприклад, не вказувались кількість років станом на попередню ревізію, рік смерті тощо). Згідно реєстру, найбільшого віку досягли Іван Бондар (71 рік) і Федір Радовенчук (70 років). Досить несприятливими можна вважати 1847-1849 рр., коли багато селян було переведено у навколишні поселення, віддано у рекрути або померло. Загалом за період 1834-1850 рр. до Тучина, Гориньграда (Гориньграда) і Речиці (Річиці) було переведено 12 осіб чоловічої статі. Основною причиною, напевно, слід вважати ту обставину, що у Рисвянці було мало дівчат для створення нових сімей. Село ж поповнилося всього двома новоприбулими. У даному реєстрі, порівняно з минулим, в списку селян уже не знаходимо прізвищ Кравець і Стрілець.

Надзвичайно цікавою є рукописна кольорова карта Волинської губернії 1850 року (автор: губернський землемір Шмигельський). На ній показано невелику Рисвянку, а більш важливі населені пункти (як от, ближні Річиця, Козлин, чи більш дальні Шубків, Гориньград, Олександрія, Костопіль, Гоща, Здолбунів) відсутні. Найвірогідніше пояснення: автор намагався більш-менш рівномірно заповнити вільні місця. І ще цікавий момент: візуальний аналіз карти показує, що саме Рисвянка має повне право претендувати на географічний центр Волинської губернії. Через село проходила важлива ґрунтова дорога Тучин – Березне. Варто звернути увагу і на військову дорогу Корець – Межиріччя – Рівне, яка проведена якраз по території сучасної Рисвянки.

Центральна частина російської карти Волинської губернії, 1850 р.

Таблиця 6. Реєстр селян частини с. Рисвянки станом на 15 жовтня 1850 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за поперед. ревізією було	вибуло	на дан. час		тимчас. відсутні	на дан. час
1	Іван Іванів Прокопчук Івана син Зосим - брат Назарій - дядько Павло Лук'янів Павла син ... (нерозбірливо)	17 новонародж.	- -	33 2	Івана Іванового Прокопчука мати Матрона Григорова Івана жінка Євдокія Кирилова дочки: 1. Домникія 2. Матрона 3. Фекла Павла жінка Ганна	- - - - -	53 30 8 6 1/2 52
2	Іван Федорів Бондар Івана брат Федір Федора сини: 1. Гнат 2. Захарій Івана племінники: 1. Мартин Кирилів 2. Кирило Якимів	55 33 1 новонародж. 33 3	- - - -	71 49 17 13 - -	Федора жінка Олена Прокопова	-	45

3	Микита Овсїїв Бондар Дорогобужець	27	-	43	Микити жінка Ганна Миколина	-	39
	Микити син Давид - шурин Йосип Степанів Дорогобужець Йосипа сини: 1. Яків 2. Іван	новонародж. 23 5 1	- переве- дені в м. Тучин у 1849 р.	7 - - - -	- дочка Луція	-	3
4	Степан Семенів Демчук Степана	47	-	63			
	1. син Лук'ян	14	-	30	Лук'яна жінка Євдокія Йосипова	-	30
	Лук'яна сини				- дочка Фекла	-	2
	1. Денис	новонародж.	-	10			
	2. Дем'ян	новонародж.	-	9			
	Степана						
2. син Іван	10	перевед. в м. Гори- ньгород у 1842 р.	-				
3. син Олексій	7	рекрут з 1849 р.	-				
4. син Карпо	4	перевед. в м. Тучин у 1849 р.	-				
- зять Вакула Григорів Ковальчук	31	перевед. в м. Тучин у 1835 р.	-				

5	Федір Леонтійв	54	-	70	Степана жінка	-	30
	Радовенчук				Харитина Іванова	-	2
	Федора 1. син	17	-	33	- дочка Устинія	-	24
	Степан	10	-	26	Петра жінка Ліхтерія	-	2
	2. син Петро	23	помер у	-	Іванова	-	48
3. син Григорій	1	1836 р.		- дочка Тетяна			
Григорія син Кіндрат			-	Григорія жінка	втекла у	-	
				Марина Юхимова	1847 р.	2	
				- дочка Кулина			
				Марини Юхимової			
				дочка Ліхтерія			
6	Мартин Яковів	44	-	60	Мартина жінка	-	52
	Рисвянець				Марія Карпова		
	Його син Георгій	3	-	19			
7	Парфеній Йосипів	28	перев. в м.	-			
	Рисвянець		Гориньгород				
	Його син Михайло	1	у 1849 р.	-			
8	Іван Карпів Павлюк	13	-	29	Івана жінка ...	-	26
	Івана син Матвій	новонарод.	-	6	(нерозб.) Наумова	-	2
	- брат Іван	9	-	25	- дочка Домникія	-	
9	Онисій Карпів	23	-	39	Онисія жінка Єва	-	36
	Павлюк						
	Онисія сини:				- дочки: 1. Тетяна	-	12
	1. Матвій	1	-	17	2. Пелагея	-	1/2
	2. Пантелеймон	новонарод.	-	11			
3. Кіндрат	новонарод.	-	8				
4. Юхим	новонарод.	-	3				

Всього осіб чоловічої статі – 27

Всього осіб жіночої статі – 23

Таблиця 7. Реєстр селян частини с. Рисвянки станом на 17 жовтня 1850 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за попередньою ревізією було	вибуло	на дан. час		тимч. відсутні	на дан. час
1	Яким Миколин	41	-	57	Трохима Якимового жінка Наталія Гаврилова Його ж дочка Марія Олександра Якимового жінка Катерина Кирилова	-	25
	Радовенчик	8	-	24		-	2
	Якіма Миколиного син Трохим	новонароджений	-	6		-	
	Трохима Якимового син Степан		-	20		-	21
	Якіма Миколиного другий син	4					
	Олександр		помер у 1837 р.	-			
	Якіма третій син Матвій	1	перевед. в м. Тучин у 1836 р.	-			
Якіма племінник Іван Осафатов	17						
2	Овсій Миколин	29	-	45	Овсія Миколиного жінка Єфросинія Хомова Його ж дочки: Юхимія Параскевія	-	39
	Радовенчик	3	-	19		-	8
	Овсія сини: Сава Іван	новонароджений	-	14		-	2

3	Федір Василів Жук	35	помер у 1848 р.	-	Федора Васильового	-	20
	Федора сини:				дочка Єфросинія	-	51
	Захарій	10	-	26	Федора племінниця	-	
	Василь	1/2	-	16	Феодосія Пилипова		
4	Василь Юхимів Рисвянець	27	-	43	Василя Юхимового жінка	-	40
	Василя сини:				Катерина Корнійова	-	8
	Харитон	2	-	18	Його ж дочки: Ганна	-	1
	Климентій	новонарод.	-	6	Марина		
	Андрій	новонарод.	-	4			
	Єфремій	новонарод.	-	2			
5	Іван Тимофійв Аврамець	47	помер у 1847 р.	-			
	Івана син Артем	29	-	43	Артема Іванового жінка	-	42
	Артема Іванового син Карпо	новонарод.	-	6	Олена Степанова	-	11
	Артема другий син Захарій	1	помер у 1834 р.	-	Його ж дочка Олександра		
6	Гаврило Дем'янів Жук	перевед. з м. Тучина у 1837 р.	-	57	Гаврила Дем'янового жінка Параскевія	-	54
	Гаврила зять Климентій Іванів	10	-	26	Григорова		
	Аврамець Климентія син Семен	новонарод.	-	2			

7	Кирило Микитів Дудка Кирила син Василь Василя син Григорій Кирила Микитового зять Наум Олексій Кирила племінник Корній Григорів Дудка	54 13 новонарод. 33 12	помер у 1841 р. - перевед. в с. Річицю у 1841 р.	- 29 11 49 -	 Василя Кирилового жінка Уляна Миколина Його ж дочки: Уляна Олександра Наума Олексійового жінка Ганна Кирилова	- - - -	30 4 1 44
8	Василь Іванів Осипчук Василя сини: Олександр Олексій Прокіп	36 16 8 новонарод.	- - - -	52 32 24 12	Василя Іванового жінка Дарія Йосипова Його ж дочка Гликерія Олександра Васильового жінка Дарія Миронова Його ж дочка Анастасія	- - - -	48 12 36 3
9	Гаврило Григорів Осипчук Гаврила син Данило Гаврила Григорова шурин Андрій Гаврилів Жук	16 новонарод. перевед. з м. Тучина у 1837 р.	помер у 1850 р. - -	- 12 27	Гаврила Григоровова жінка Ганна Гаврилова Його ж дочки: Степанида Улита Андрія Гаврилового жінка Уляна Ілліїова	- - - -	31 7 1 26

10	Яким Лук'янів	46	помер у 1847 р.	-	Якіма Лук'янового жінка	-	59
	Каміняр				Агафія Кіндратова		
	Якіма Лук'янового син Юхим	14	-	30	Юхіма Якимового жінка	-	29
	Юхіма Якимового син	новонарод.	-	2	Параскевія Антонова	-	5
	Євстафій				Його ж дочка Юхимія		
	Якіма другий син	9	-	25			
	Василь						
	Його ж третій син Іван	5	рекрут з 1849 р.	-			
Якіма брат Омелян Лук'янів	37	помер у 1847 р.	-				
Омеляна син Федір	9	-	25				
11	Федір Юхимів	46	-	62			
	Рисвянець						
	Федора син	1	-	17			
	Спиридон						
	Федора Юхимового племінник Петро	30	помер у 1848 р.	-			
Степанів Бабка							
Петра син Яків	1	-	17				

Всього осіб чоловічої статі – 36

Всього осіб жіночої статі – 30

Архівні матеріали зберігають судову справу про вбивство у Рисвянці селянином Олександром Осипчуком односельчанина Онисія Павлюка, яка датована 21 вересня 1853 року. Свідками у цій справі проходили селяни Дарія Осипчук, Єва Павлюк, Марина Радовенчук, Ганна Дорогобужець, шинкарка Валерія Костанчукова (всі з Рисвянки) та селяни Павло Гірак і Лаврентій Рисвянець із Тучина. Стисло суть справи полягала в наступному. Після спільної випивки у рисвянському шинку Олександр Осипчук звинуватив Онисія Павлюка у крадіжці⁹ мішечка із грошима, за що його вдома сильно побив. Від цих побоїв Онисій Павлюк і помер. Оскільки Олександр Осипчук добровільно зізнався у скоєному, то згідно з "Указом Его Императорского Величества, Самодержца Всероссийского" від 25 січня 1854 року "следует приговорить его к средней мере наказания, т.е. вместо заключения в смирительном доме на два года, с потерю некоторых по статье 53-й Улож. особенных прав и преимуществ, по 86 ст. Улож. пункт. 1-го, наказать розгами семьдесятю ударами, и затем предать его Церковному покаянию по распоряжению своего Духовного Начальства, назначение коему места и времени предоставит оному Начальству, для чего предать в свое время в Волынскую Духовную Консисторию и подлинное сие дело, при том взыскать с него Осипчука отпущенные по сему делу, из Ровенского Уездного Казначейства Уездному Врачу прогонные деньги, всего 2 рубля 70 копеек серебром...".

Історичні джерела свідчать, що з середини ХІХ ст. значно активізувалася міграція польської людності на Волинь. Майже статеву рівність серед мігрантів говорить про сімейний характер переселень. У більшості своїй це були вихідці з села, тому розселялися вони, головним чином, у сільській місцевості. Не обійшла хвиля переселенців з Польщі і наші землі, в тому числі і Рисвянку. Це засвідчують документи Тучинського римо-католицького приходу, складені на різний період 1857 року ксьондзем Гіполітом Мниховським (табл. 8, 9).

⁹ Злодійство вважалося великим злочином і засуджувалося серйозним покаранням. Але із злодіями селяни часто розправлялись самочинно, керуючись звичаєвим правом і нехтуючи чинним законодавством. Прийнято було спійманого, супроводжуваного великим гуртом людей, водити по селу, заставляти бити в барабан, голосно вигукувати своє ім'я і здійснене злодіянство. Конокради при цьому несли в зубах вуздечки, курокради – під рукою кури, бджолокради – на головах вулики тощо. Після цього на руки і ноги злодія надягали дошки-кайдани і садили під церквою, щоб всі прихожани могли осудити крадія, підняти на глум, висловити свій докір. Злодійство було великим безчестям. Людина, яка хоч один раз спіймалася на цьому, не могла позбутися неслави до кінця свого життя.

Таблиця 8. Список поселень Тучинського римо-католицького приходу станом на 1857 рік

№ п/п	К-сть дворів	Назва поселення	Кількість осіб	
			чоловіків	жінок
1	53	Містечко Тучин	140	152
2	1	Село Селища Малі	4	2
3	2	Село Сінне (Садове) ¹⁰	8	11
4	2	Село Постумити (Пустомити)	1	1
5	1	Село Коростятин (Малинівка)	2	1
6	2	Село Воскодави	8	7
7	1	Село Дроздів	3	4
8	1	Село Мнишине (Мнишин)	1	-
9	-	Село Речиця (Річиця)	-	-
10	9	"Деревня" Рисвянка	27	21
11	1	"Деревня" Желянка (Жалянка)	2	1
12	2	"Деревня" Матвіювка (Матіївка)	4	10
13	4	"Деревня" Малатин (Малятин)	7	7
14	1	"Деревня" Воронів	-	6
15	1	"Деревня" Горбів	2	3
16	4	Слобода Криниці (Кринички)	8	9
17	8	Слобода Цецилювка (Цецилівка)	31	38
18	16	Слобода Леонівка Велика	55	56
19	4	Слобода Леонівка Мала	10	10
20	5	Слобода Уршулін	22	12
21	5	Слобода Круги	25	17
22	7	Слобода Собівка	26	22
23	8	Слобода Кудрянка	37	27
24	11	Слобода Майдан	34	38
25	1	Постумитський (Пустомитський)		
25	1	Двір Дорогобузький	3	2
26	1	Двір Березолукський	4	3
26	134	Всього	434	459

¹⁰ У дужках вказано сучасну назву поселень.

Таблиця 9. Реєстр прихожан Тучинського костелу із с. Рисвянки станом на 1857 рік

К-сть дворів	№ п/п, стать		Прихожани	Роки	
	чол.	жін.		чол.	жін.
1	1		"Вольноживущий" Михайло Квятковський, холостяк	55	
2	2		Племінник Віктор Ясинський	10	
	3		Дворянин Павло Рищинський	53	
		1	Його жінка Агнешка із Рудницьких		40
	4		Їх сини: 1. Петро	20	
	5		2. Йосип	18	
	6		3. Францишек	12	
	7		4. Ілля	10	
3		2	Їх дочки: 1. Ангела		15
		3	2. Михайлина		8
		4	Одноворка Мар'яна Копей із Кавнацьких, удова		60
	8		Її син Іван Копей	21	
4		5	Її дочка Фручина		18
		6	Її онука Юлія Прокоповичівна		12
	9		Дворянин Людовік Домбровський, удівець	73	
	10		Його син Михайло Домбровський	30	
		7	Його жінка Магдалина із Копейв		25
	11		Їх сини: 1. Леон	2	
	12		2. Каспер	1	
13		Прислуга: 1. Гнат Пламінський	12		
5		8	2. Гонарата Ясинська, дівиця		18
	14		Одноворець Петро Савицький	55	
		9	Його жінка Соломія із Багинських		45
	15		Їх сини: 1. Домінік	13	
16		2. Павло	26		
	10	Його жінка Кароліна із Вальчинських		26	
	11	Петра дочки: 1. Єва		19	

6	17	12	2. Фручина	56	14	
			Дворянин Іван Багинський			
		13	Його жінка Катерина із Янишевських			46
		18	Їх сини: 1. Йосип			23
		19	2. Гаврило			14
		20	3. Петро			8
		21	4. Фелікс			6
			Їх дочки: 1. Устинія			18
			2. Кароліна			10
		22	Син Івана 5. Андрій Багинський			24
7		16	Його жінка Мар'яна із Савицьких	66	50	
		23	Їх син Віктор			
		24	Одноворець Андрій Савицький			
		17	Його жінка Францишка із Зарембів			
		25	Їх син Францишек Савицький			26
		18	Його жінка Єлизавета із Козловських			22
		26	Їх син Раймонд			2
		27	Дворянин Йосип Багинський			25
8		19	Його жінка Ганна із Ковальських	1	22	
		28	Їх син Броніслав			
9		20	Одноворка Терезія Ясинська із	64	22	
		21	Дзермановських, удова Її дочка Валерія Костанчукова			
9	28	21	Всього			

Наведені дані викликають інтерес з різних сторін. Привертає увагу, наприклад, тогочасна класифікація поселень: місто, містечко, село, "деревня", слобода, двір. Вона суттєво відрізняється від сучасного поділу населених пунктів. Рисвянка, як і раніше, за статусом була "деревнею"¹¹, тобто невеликим селом.

Із табл. 8 видно, що поляки, в основному, жили у слободах, але із усіх сіл і "деревень" вони найбільше обмилували саме Рисвянку. Для Рисвянки у кількісному відношенні частка поляків виглядає досить таки вагомую (згідно табл. 9 – всього 49 осіб), за ста-

¹¹ Дослідники пов'язують утворення слова "деревня" від древньо-слов'янського "деру, дерти" – розчищати землю від лісу. Назва "деревня" була відома на Русі ще у XIV ст. Пізніше під "деревнею" розуміли невелике селянське поселення, в якому не було церкви, а часто і поміщицької садиби.

тевою структурою нараховувалось 57% чоловіків і 43% жінок, середній вік яких становив близько 25 років. За соціальним станом найбільше було дворян і однодворців, зустрічались також "вольноживущие" і слуги. У кожному дворі проживало в середньому 5-6 осіб. У подружжі чоловіки були старші за жінок в середньому на 5-6 років (найбільша різниця – 13 років). Найбільше в селі мешкало Багинських, Савицьких і Рищинських (відповідно 14, 12 і 8 осіб). Чоловічі і жіночі імена відзначалися великою різноманітністю, серед них важко назвати найпоширеніші. Довгожителами можна вважати Людовіка Домбровського (73 роки) і Андрія Савицького (66 років). Цікаво порівняти отримані дані із подібними стосовно української частини населення за 1850 рік (див. відповідні табл.). Принагідно зауважимо й таке. У реєстрах діти українських селян обов'язково записані як батькові (наприклад, "Овсія сини", "Його дочка"). У поляків же підхід до цього питання був демократичнішим, діти значаться як батька і матері (приміром, "їх сини", "їх дочка").

Згідно з указом Волинської палати від 14 серпня 1857 року до села Рисвянки приписаний однодворцем Віктор Михайлів Ясинський.

У 1858 році було проведено черговий перепис селянського населення (див. табл. 10 і 11). Рисвянка була маєтністю тих же поміщиків, тільки частина села Михайла Валевського знаходилась уже в адміністративному управлінні "Фадея Осипова сина Дзержбицького". За наведеними даними у селі нараховувалось 86 осіб, порівняно з минулими переписами це досить низький показник. Всього за 7 років (див. попередню ревізію) чисельність населення зменшилась на 25%. Дуже несприятливими у цьому відношенні для Рисвянки були 1853-1855 рр., коли багато селян молодшого і старшого віку померло або за волею поміщиків Валевських було переведено у містечко Тучин. Не стало у селі Бондарів і Павлюків, з великих колись сімейств Бабок і Камінярів (див. попередні реєстри) залишилось всього по одній людині.

Відомості про церкви Рівненського повіту за 1860 рік свідчать, що в "деревне Рысьвянке" у володінні "Кикилии Валевской" знаходилось 13 дворів, у яких проживало 52 особи чоловічої статі і 20 – жіночої, і у володінні "Лузееры Соблощинской" – 7,5 дворів, де мешкало 30 і 18 осіб відповідної статі. Всього у селі нараховувалось 120 селян. Різке збільшення чисельності населення (за два роки майже на 38%), напевно, пов'язано з міграційними процесами, що у той період були досить поширеними на Волині.

Таблиця 10. Реєстр селян частини с. Рисвянки станом на 15 травня 1858 року (за ст. ст.)

Сім'я	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за попередньою ревізією було	вибуло	на дан. час		тирчасово відсутні	на даний час
1	Іван Іванів Прокопчук Івана Іванового сина: Йосип Дмитро Брат Івана Назарій	33 2 новонародж. 21	- - - -	40 9 3/4 28	Івана Іванового мати Матрона Івана Іванового жінка Євдокія Кирилова Його дочки: Домникія Матрона Мар'яна	- - - - - -	60 37 14 12 3
2	Іван Федорів Бондар Брат Івана Федір Федора Іванового сина: Гнат Захарій	71 49 17 13	помер у 1854 р помер у 1854 р переведені в м. Тучин у 1855 р.	- - - -			
3	Микита Овсїв Бондар він же Дорогобужець Микити Овсїйового син Давид	43 7	переведені в м. Тучин у 1854 р.	- -			

4	Степан Семенів	63	помер у	-	Лук'яна Степанового жінка Євдокія Йосипова	-	37
	Демчук		1855 р.				
	Степана Семенового	30	-	37			
	син Лук'ян						
5	Лук'яна сини:				Степана Федорового дочка Устинія Петра Федорового жінка Ліхтера Іванова Його дочки: Тетяна Анастасія	-	9
	Денис	10		17			
	Дем'ян	9	-	16			
	Яким	новонародж.		5			
5	Федір Леонтіїв	70	помер у	-	Петра Федорового жінка Ліхтера Іванова Його дочки: Тетяна Анастасія	-	31
	Радовенчик		1852 р.				
	Федора Леонтійового	33	-	40			
	1 ^й син Степан						
6	Федора Леонтійового	26	-	33	Кіндрата Григорового мати Марина Юхимова	-	6
	2 ^й син Петро						
	Петра Федорового	новонародж.	-	1/2			
	син Федір						
6	Федора Леонтійового	17	втопився у	-	Мартина Якового жінка Марія Карпова Георгія Мартиного жінка Фекла Самуйлова Його дочка Мар'яна	-	55
	внук Кіндрат Григорів		1851 р.				
	Мартин Яковів	60	-	67			
	Рисьвянець						
6	Мартина Якового син	19	-	26	Самуйлова Його дочка Мар'яна	-	24
	Георгій						
							1/4

7	Іван Карпів Павлюк (перший)	29	переведе- ні в	-			
	Івана Карпового син Матвій	6	м. Тучин у 1854 р.	-			
8	Іван Карпів Павлюк (другий)	25	переведе- ний в	-			
9	Онисій Карпів Павлюк	39	помер у 1853 р.	-			
	Онисія Карпового сини:						
	Матвій	17	переведе-	-			
	Пантелеймон	11	ні в	-			
	Юхим	3	м. Тучин у 1855 р.	-			
Кіндрат	8	помер у 1855 р.	-				

Всього осіб чоловічої статі – 13

Всього осіб жіночої статі – 14

Таблиця 11. Реєстр селян частини с. Рисвянки станом на 24 лютого 1858 року (за ст. ст.)

Сім'ї	Чоловіча стать	Роки			Жіноча стать	Роки	
		за попередньою ревізією було	вибуло	на дан. час		тимч. відсутні	на дан. час
1	Яким Миколин Радовенчик	57	-	64	Трохима Якимового жінка Наталія Гаврилова Його ж дочка Марія	-	32
	Якіма Миколиного син Трохим	24	-	31			
	Трохима сини:						
	Степан	6	-	13			
	Василь 1 ^й	новонародж.	-	4			
Василь 2 ^й	новонародж.	-	1/4				
Якіма Миколиного 2 ^й син Олександр	20	рекрут з 1854 р.	-				
Олександра син Григорій	новонародж.	-	7	Якіма Миколиного сестра Дарія Миколина	-	75	
2	Овсій Миколин Радовенчик	45	-	52	Овсія Миколиного жінка Єфросинія Хомова Його ж дочки:	-	46
	Овсія Миколиного син Іван	14	-	21			
				Параскевія	-	9	
				Пестина	-	5	

3	Захарій Федорів Жук	26	-	33	Захарія Федорового	-	35
	Захарія від 2 ^{ої} жінки сини:				2 ^а жінка Ганна		
	Григорій	новонародж.	-	3 1/2	Гаврилова		
	Гаврило	новонародж.	-	1	Його ж від 2 ^{ої} жінки	-	6
	Захарія пасинок	12	-	19	дочка Агафія		
	Данило				Захарія Федорового		
	Захарія брат Василь	16	-	23	пасербиці: Степанида	-	14
Захарія шурина Андрій	27	помер у	-	Улита	-	8	
Гаврилів Жук		1855 р.					
Андрія сини:							
Харитон	2	помер у	-				
Євстафій	новонародж.	-	1				
4	Василь Юхимів	43	-	50	Василя Юхимового	-	47
	Рисвянець				жінка Катерина		
	Василя сини:				Корнійова		
	Харитон	18	помер у	-	Його ж дочки:		
	Климентій	6	-	13	Ганна	-	15
	Андрій	4	-	11	Марина	-	8
Єфремій	2	-	9				

5	Артем Іванів	43	-	50			
	Аврамець						
	Артема Іванового син	6	-	13	Артема Іванового	-	18
	Карпо				дочка Олександра		
	Артема брат Клим	26	-	33	Клима Іванового 2 ^а	-	40
	Іванів				жінка Наталія		
	Клима від 1 ^{ої} жінки син	2	помер у	-	Григорова		
Семен		1853 р.					
Його сини від 2 ^{ої}							
жінки:							
Роман	новонародж.	-	3				
Дорофій	новонародж.	-	1				
Клима Іванового від	57	-	64	Гаврила Дем'яного	-	25	
1 ^{ої} жінки тесть				дочка Дарія			
Гаврило Дем'янів Жук							
6	Василь Кирилів Дудка	29	помер у	-	Василя Кирилового	-	37
			1853 р.		жінка Уляна Миколина		
	Василя син Григорій	11	-	18	Його ж дочка Уляна	-	11
	Василя Кирилового	49	-	56	Наума Олексійового	-	51
	шурин Наум Олексіїв				жінка Ганна Кирилова		
	Наума племінник	19	-	26	Сави Овсійового жінка	-	27
Сава Овсїїв				Єфросинія Федорова			
Сави Овсійового син	новонародж.	-	1				
Кирило							

7	Василь Іванів Осипчук	52	-	59	Олександра Васильового жінка Дарія Миронова Його ж дочка Анастасія Олексія жінка Олена	-	43
	Василя Іванового син Олександр	32	-	39			
	Василя Іванового 2 ^й син Олексій	24	-	31			
	Олексія син Василь Василя Іванового 3 ^й син Прокіп	новонародж. 12	- помер у 1852 р.	1/4 -			
8	Юхим Якимів	30	перевед. в	-			
	Каміняр		м. Тучин у	-			
	Юхима син Євстафій	2	1854 р.	-			
	Юхима брат Василь Якимів	25	втік у 1853 р.	-			
	Юхима Якимового племінник Федір Омелянів	25	-	32			
	Федір Юхимів Рисвянець	62	помер у 1856 р.	-			
	Федора Юхимового син Спиридон	17	рекрут з 1853 р.	-			
	Федора Юхимового племінник Яків Петрів Бабка	17	перевед. в м. Тучин у 1853 р.	-			

Всього осіб чоловічої статі – 33

Всього осіб жіночої статі – 26

Що стосується панів Валевських, то на той час вони займали вагоме місце у житті не тільки округи, а й усього краю. Уже той факт, що вони у різні роки були власниками міста Рівного, містечок Гощі, Тучина, частини Гориньграда, таких сіл як Боровиця, Мидськ, Моквин, Річиця, Рудня, Шубків та інших поселень говорить сам за себе. Як і всі польські поміщики, що у царські часи мали обмежений доступ до державної служби, Валевські проявляли підвищений інтерес до господарської діяльності. Вони одними з перших почали розводити овець-мериносів, швейцарських корів, породистих коней. Організація рільництва базувалась на засадах трипілля, відхилення від якого майже не зустрічалось. Часто згадуються Валевські і в судових документах із спірних питань володіння землею. Запам'ятались Валевські і як шанувальники класичної музики та художнього мистецтва. У Житомирі до сьогодні зберігається частина їхньої картинної галереї.

Особливість земельної реформи 1861 року (відміна кріпосного права) у нашому краї полягала в тому, що селянські двори (піші і тяглові) диференційовано наділялись землею, яка була закріплена за ними інвентарними правилами 1847-1848 рр. За цю землю селяни щорічно повинні були разом з відсотками сплачувати протягом 49 років по 1,35-1,50 карбованців за одну десятину¹². Згідно з царським указом 1863 року викупні платежі було зменшено на 20%. Утверджувалось общинне землекористування. Малородючі піщані наділи землі, одержані рисвянцями за реформою (кращі землі залишились поміщицькими), давали мізерні врожаї і не забезпечували прожиткового мінімуму. Шукаючи заробітків для сплати викупних платежів та податків, селяни наймалися за низьку плату в поміщицьке господарство. За день роботи влітку селянин з кіньми отримував від 25 до 50 коп., піший – 17-30 коп., жінки – до 20 коп., а чверть жита (8 пудів 34 фунти) у ті часи коштувала 8 крб.

Нужденне життя селянства позначалося і на їх оселях та в домашньому побуті. Хатинки у Рисвянці були приземкуватими з двома віконцями на чільній і одним у запічній стіні, мали солом'яні стріхи і глиняні долівки. Зовнішні стіни були побілені. У житлах були сіни, інколи й комора. Приміщення всередині освітлювалося здебільшого прив'язаним до стелі світичем, що являв собою ко-

¹² Десятина – міра землі, площа якої не була постійною. З 1753 року в Росії керувались розпорядженням царського уряду, згідно якого 1 десятина = 2400 кв. сажнів (приблизно 1,1 га).

нусоподібну мішковину, в яку на залізну решітку клали палаючу скалку. Крім сосни, яка була основним матеріалом для будівництва хатинок, використовували також осику, інколи – тополю. Селяни носили полотняний одяг, основою якого служили свити з домотканого сірого, білого або чорного сукна. У кожній сім'ї господиня старалася прикрасити святкові сорочки гарною вишивкою. Найбільше полюбляли вишивати гладдю та хрестиком. Повсякденним взуттям були постоли, на свято взували чоботи, взимку одягали кожухи. На головах чоловіки носили смушкові шапки, капелюхи, кашкети, жінки – хустки.

У книзі реєстрації сповідальників Тучинського костелу за 1870 рік значаться і римо-католики з Рисвянки – міщанин Карпо Синицький з жінкою Оленою, дітьми Феофілом і Люцинією та міщанин Павло Рицинський (у сповідальній відомості за 1857 рік записаний як Ришинський, див. табл. 9) з жінкою Агнешкою, синами Іллею, Францем, дочкою Ангелою і невісткою Францишкою.

На початку 70-х років Валевські здали свої землі, в тому числі і поблизу Рисвянки, в оренду німцям-колоністам. Нове поселення назвали колонія Рисвянка, а знаходилось воно на віддалі близько 1 км північно-західніше села. У 1872 році Валевські самоправно захоплюють і поселяють німецьких переселенців навіть на церковних землях, де ті, у свою чергу, за декілька років вирубують 2,5 десятин лісу і заростей Преображенської церкви. Про це місцевий священик Феодор Сагайдаковський письмово сповіщає у Рівненське повітове поліцейське управління.

Як згадує Микола Осипчук, за переказами старих людей, на той час навколо Рисвянки росли великі і гарні ліси. Це стало причиною побудови на північній околиці колонії тартаку (пилорами). Почалося інтенсивне вирубування лісу. Пеньки від дерев були такі здоровенні, що пастушки на них навіть лягали спати. Колоди ж були такі великі й довгі, і їх було так багато, що по них можна було дійти до сусіднього села Цецилівки (за 4 км), навіть не ступаючи на землю.

Стосовно німецьких колоністів, то їх переселенню у наш край сприяли порівняна близькість до етнічних німецьких земель, подібність клімату, ґрунтів, методів господарювання і, звичайно ж, сприятливі умови для аграрної діяльності після земельної реформи. Вони покидали рідні німецькі землі, зважаючи на цілу низку причин (свавілля великих землевласників, високі податки, безземелля, виснажливі військові кампанії, переслідування за релігійні переконання та ін.). Російська імперія ж за рахунок колоністів хотіла швидше освоїти малопродатні землі, модернізувати сільське

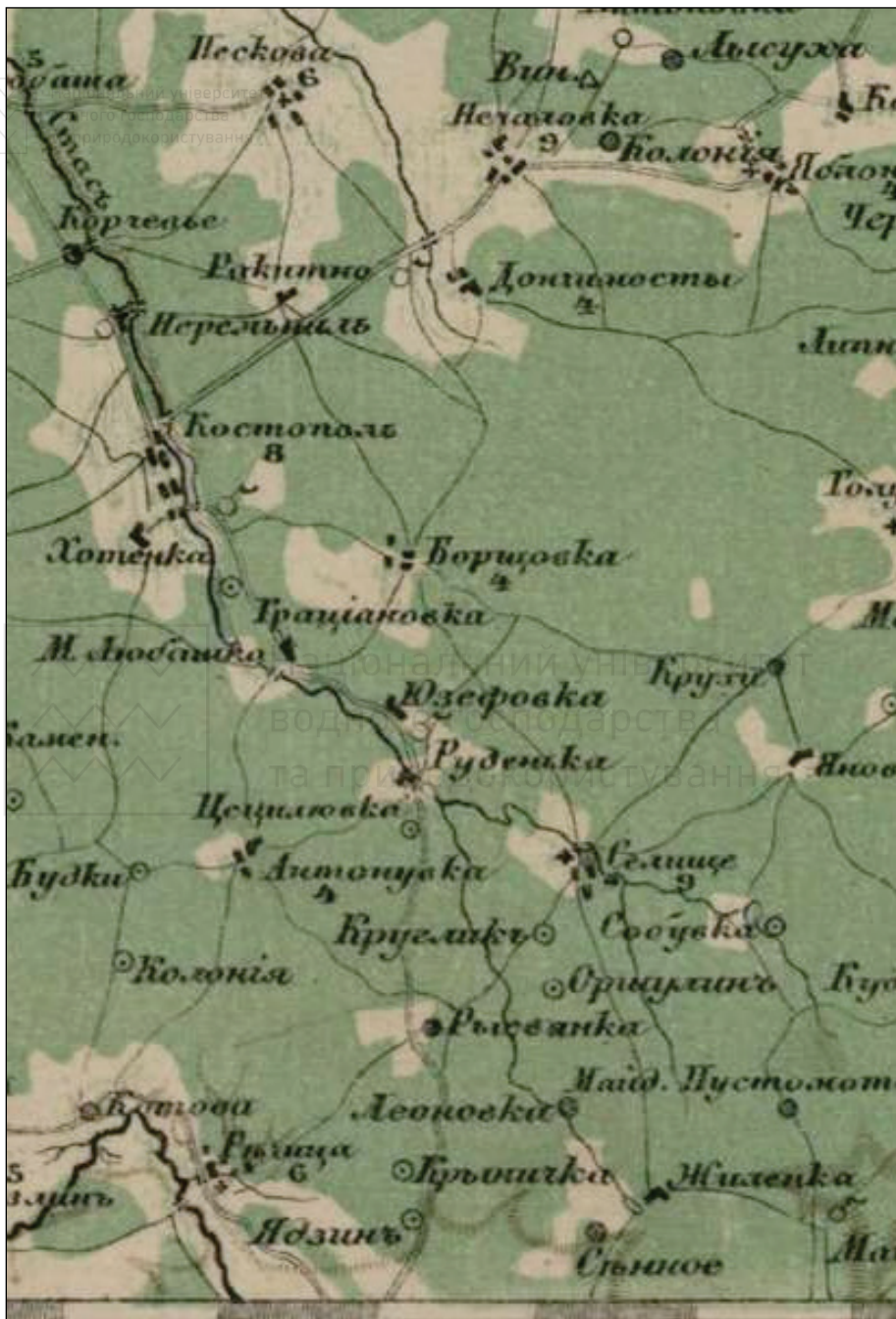
господарство за європейськими стандартами та збільшити загальом випуск аграрної продукції. Та й, заразом, потіснити позиції поляків в економічній сфері.

Німці, на відміну від поляків¹³, не мали обмежень на купівлю земельних ділянок. Вони починають ефективно вирощувати і переробляти сільськогосподарську продукцію, запроваджують прогресивні сівозміни, використовують мінеральні та органічні добрива, більш продуктивні знаряддя праці, займаються ремісництвом, зокрема столярством, теслярством, шевством. Більшість із них тримає нові породи худоби та багато домашньої птиці, пір'ям з якої заповнюють перини й подушки. При необхідності до роботи за домовлену оплату наймаються бідніші рисвянці-українці. Сусідські стосунки були дещо замкнутими, але доброзичливими.

Старшим у колонії був шульц (тобто староста). Посада ця була виборною. Він керував і відповідав за внутрішнє життя громади. Німці були дуже дружними, організованими, трималися і підтримували один одного, цінували родинні відносини. Найбільш патріотично налаштовані навіть тимчасово відлучалися у Німеччину для проходження військової служби. Головним віровизнанням у німців-колоністів було лютеранство. Відвідували вони кірхи і молитовні будинки у сусідніх німецьких поселеннях, де слухали проповіді місцевих пасторів. Зустрічалися серед колоністів і католики. Із відкриттям у Тучині в 1888 році лютеранської церкви рисвянські німці її і відвідують. При тучинській церкві діяло аж 42 канторальні школи (цікаво порівняти: лютеранська церква у Рівному відкрита у 1907 році, було тут 40 канторальних шкіл).

При аналізі картографічних матеріалів нашу увагу привернув 16 аркуш "Спеціальної карти європейської Росії" (видавець: військовий топографічний відділ Генерального штабу, редактор: підполковник Стрельбицький). У південній частині аркуша на східному краї вирубаного масиву (нагадує літеру Λ) серед величезних лісових площ зображено Рисвянку (згідно умовних позначень, це село від 10 до 20 дворів). Звернемо увагу, що невелика річечка поблизу села (ліва притока річки Став (Замчисько)) нанесена без назви. Це перша відома нам карта, на якій на систематизованій основі найбільш точно показано населені пункти, лісові площі, гідрографічну і дорожню мережі даної території.

¹³ Після польського повстання 1863-1864 рр. царський уряд заборонив особам польської національності купувати землю у 9 західних губерніях (у тому числі і Волинській).

Фрагмент російської карти європейської частини Російської імперії, 1868 р.

Фрагмент російської військово-топографічної карти, 1887 р.

Добре знаюю є "Військово-топографічна карта Російської імперії" (чорно-біла, відома як "триверстка"). На одному із її аркушів (ряд XXI, аркуш 5) уже посередині величезної прямокутної галлявини (площа збільшилася через вирубування лісу) нанесено забудову села (підписано як "Рисвянка", кількість дворів – 17), а на західній її окраїні – окремі будівлі колонії (помилково підписано як "Риснявка", кількість дворів – 6). Із відомих нам карт це перша, на якій зображено дочірню колонію села. На карті уже підписано і назву раніше згадуваної річечки як "Забара". Детально показано лісові масиви, дороги, яружні пониження, окремі об'єкти (як от, стійло у лісі), урочища (Глибока долина, Рудня, Лядо та ін.).

У табл. 12 наведено відомості про народження і хрещення дітей села Рисвянки у Свято-Преображенській церкві містечка Тучина за 1870-1905 рр. (оскільки дані за 1906 рік внесені тільки за перші місяці, то його до уваги не взято). Ці матеріали особливо цінні тією обставиною, що порівняно з останнім реєстром минуло відносно небагато часу. Однак, у нових документах уже зафіксовано багато імен, що їх пам'ятають сільські старожили. Це дає змогу зацікавленому читачеві на основі співставлення наведених витягів з архівних матеріалів визначити свої родинні корені, прослідкувати зміну прізвищ та ін.

Таблиця 12. Витяг із церковно-метричних книг Свято-Преображенської церкви м. Тучина про народження дітей в с. Рисвянці у 1870-1905 рр.

Місяць і день (за ст. ст.)		Імена народжених	Звання, ім'я, по-батькові і прізвище батьків	Звання, ім'я, по-батькові і прізвище хресних
народжен.	хрещен.			
		1870		
Січень				
27	27	Іоан	Селяни Яким (Никифорів Хвещук і Уляна Васильова	(запис втрачено)
Лютий				
5	6	Яків	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Домникія Іванова	М. Тучина селянин Роман Лукіїв Стадник і дівиця Тетяна Петрова Радовенчикова
Листопад				
7	8	Матрона	-//- Григорій Василів Микитюк і Меланія Пантелеймонова	Селяни Давид Сильвестрів Баранець і Феодосія Іванова Радовенчикова
Грудень				
22	23	Павлина	-//- Олексій Василів Осипчук і ... (нерозбірливо) Пилипова	-//- Василь Федорів Жук і Домникія Іванова Баранцева
		1871		
Січень				
13	14	Костянтин	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарова	-//- Юхим Василів Осипчук і Домникія Іванова Баранцева
27	28	Ірина	-//- Трохим Якимів Радовенчик і Матрона Іванова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова Микитюкова
Лютий				
16	17	Феодосія	Селянка Гликерія Васильова Осипчукова	М. Тучина відстав. ряд. Карпо Єфремів Антонюк і Юхимія Кирилова (нерозб.)
16	17	Петро	Селяни Василь Федорів Жук і Мар'яна Микитова	Селяни Петро Федорів Радовенчик і Меланія Пантелеймонова Микитюкова
Червень				
15	16	Володимир	Відстав. рядовий Олександр Якимів Радовенчик і селянка Катерина Кирилова	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Євдокія Йосипова ... (нерозб.)

Жовтень 11	12	Зіновія	Рекрутка Феодосія Іванова Радовенчикова	-//- Дем'ян Лук'янів Луц'юк і Улита Гаврилова Стаднікова
Січень 4	5	Домнікія	1872 Селяни Сава Йосипів Радовенчик і Ганна Васильова	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Матрона Васильова
Березень 14	16	Кирило	-//- Яким Никифорів Янчук і Уляна Васильова	-//- Сава Йосипів Радовенчик і Меланія Пантелеймонова Микитукова
Липень 11	12	Овсій	-//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Марина Семенова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юков і рекрутка Анастасія Семенова Стрельчикова
29	29	Михайло	-//- Георгій Мартинів Радовенчик і Феодосія ... (нерозб.)	-//- Василь Федорів Жук і Домнікія Іванова Баранцева
Серпень 22	23	Наталія	-//- Данило Гаврилів Жук і Юхимія Григорова	-//- Григорій Василів Микитюк і Улита Гаврилова Стаднікова
Січень 16	18	Авксентій	1873 -//- Петро Федорів Радовенчик і Варвара Якимова	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Єфросинія Григорова Осипчукова
Лютий 2	2	Феодосія	-//- Трохим Якимів Радовенчик і Мар'яна Іванова	-//- Йосип Іванів Прокопчук і Уляна Васильова Янчук
9	10	Харитина	-//- Климентій Василів Луц'юк і ... (нерозб.) Олексійова	Села Речиці селянин Степан Олексіїв Іванюк і Феодосія Іванова Радовенчикова
Березень 1	8	Євдокія	-//- Василь Федорів Жук і Мар'яна Михайлова	-//- Петро Федорів Радовенчик і Феодосія Іванова Радовенчик
13	14	Венедикт	-//- Яким Лук'янів Демчук і Марина Григорійова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Анастасія Безручко
Травень 16	24	Кіндратій	-//- Григорій Василів Дудка і Меланія Талимонова	-//- Давид Сильвестрів Баранець і ... (нерозб.) Радовенчик
Серпень 8	19	Лаврентій	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Домнікія Іванова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Марія Семенова Демчукова

Жовтень 6 7	Кипріян	-//- Сава Василів Микитюк і Ганна Васильова	-//- Йосип Іванів Прокопчук і Марина Васильова
Грудень 20 22	Юліанія	-//- Йосип Іванів Жучок і Агафія Захарійова	-//- Єфрем Василів Осипчук і Домнікія Іванова Баранцева
Січень 20 22	Анастасія	1874 -//- Климент Василів Осипчук і Фекла Олексійова	-//- Степан Олексій Іванюк і Феодосія Іванова Радовенчикова
Лютий 26 26	Прокопій	-//- Яким Никифорів Хвашук і Юліанія Васильова	-//- Дмитро Іванів Жук і Марина Семенова Демчукова
Вересень 7 8	Єфросинія	-//- Яким Лук'янів Демчук і Марина Григорійова	-//- Давид Сильвестрів Баранецький і ... (нерозб.) Петрова Радовенчик
Грудень 20 21	Юліанія	Рекрутка Феодосія Гордійова Радовенчикова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Меланія Талимонова Микитюкова
Березень 17 18	Олександра	1875 -//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Мар'яна Семенова	-//- Йосип Іванів Прокопчук і Анастасія Семенова Стрельчикова
23 24	Захарій	-//- Яким Никифорів Янчук і Юліанія Іванова	-//- Дмитро Іванів Прокопчук і Ірина Олександрова Радовенчикова
Квітень 18 19	Іоан	-//- Данило Гаврилів Осипчук і Юхимія Григорійова	-//- Григорій Василів Микитюк і Марина Григорійова Демчукова
Травень 22 23	Ісидор	-//- Петро Якимів Радовенчик і Варвара Якимова	-//- Давид Сильвестрів Остапчук і Ірина Олександрова Радовенчикова
Вересень 3 6	Єлизавета	-//- Георгій Мартинів Радовенчик і Феодосія Самуйлова	-//- Петро Федорів Радовенчик і Єва Самуйлова Макотера
Грудень 27 28	Ігнатій + 1.X.1939	-//- Трохим Якимів Радовенчик і Матрона Іванова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова Хвещукова

<p>Березень 18 20</p> <p>Червень 16 17</p> <p>Листопад 28 28</p> <p>Грудень 8 9</p>	<p>Яків +18.VII.1920</p> <p>Єфросинія</p> <p>Діонисій</p> <p>Дмитро</p>	<p>1876</p> <p>--/-- Василь Федорів Жучук і Мар'яна Михайлова</p> <p>--/-- Степан Трохимів Радовенчик і ... (нерозб.) Гордійова</p> <p>--/-- Климент Василів Осипчук і Фекла Олексійова</p> <p>--/-- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарійова</p>	<p>--/-- Георгій Василів Микитюк і Варвара ... (нерозб.) Безручко</p> <p>--/-- Йосип Іванів Прокоп'юк і Меланія Талимонова ... (нерозб.)</p> <p>--/-- Яким Никифорів Янчук і Мар'яна Михайлова Осипчукова</p> <p>--/-- Єфрем Василів Осипчук і Юхимія Іванова Тивончукова</p>
<p>Січень 9 10</p> <p>Квітень 15 17</p>	<p>Варвара</p> <p>Ірина</p>	<p>1877</p> <p>--/-- Гаврило Захаріїв Жучек і Олена Лукійова</p> <p>--/-- Дем'ян Лук'янів Демчук і Матрона Семенова</p>	<p>--/-- Йосип Іванів Жучек і Улита Гаврилова Стадникова</p> <p>--/-- Йосип Іванів Прокоп'юк і Меланія Талимонова Микитюкова</p>
<p>Січень 16 18</p> <p>Лютий 11 12</p> <p>Квітень 12 14</p> <p>Вересень 15 17</p> <p>26 28</p> <p>Грудень 4 8</p>	<p>Григорій</p> <p>Юхим</p> <p>Феодора Захар і Со- фія, близн.</p> <p>Степан</p> <p>Катерина</p>	<p>1878</p> <p>--/-- Яким Никифорів Янчук і Юліанія Васильова</p> <p>--/-- Георгій Мартинів Радовенчик і Феодосія Георгій.</p> <p>--/-- Данило Гаврилів Осипчук і Юхимія Григорійова</p> <p>--/-- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова</p> <p>--/-- Яким Лук'янів Демчук і Марина Григорійова</p> <p>--/-- Петро Федорів Радовенчик і Варавара Якимова</p>	<p>--/-- Сава Йосипів Радовенчик і Мар'яна Семенова Демчукова</p> <p>--/-- Давид Сильвестрів Баранець і Варвара Якимова Радовенчикова</p> <p>--/-- Яким Лук'янів Демчук і ... (нерозб.) Гаврилова Осипчукова</p> <p>--/-- Йосип Іванів Прокоп'юк і Улита Захарійова Жукова</p> <p>--/-- Давид Сильвестрів Баранець і Домна Георгійова Радовенчикова</p> <p>--/-- Давид Сильвестрів Баранець і Юхимія Григорійова Осипчукова</p>

<p>Січень 20 21</p> <p>Лютий 17 18</p> <p>Березень 26 27</p> <p>Травень 7 9</p> <p>16 18</p> <p>22 26</p> <p>Липень 24 24</p> <p>Серпень 26 26</p> <p>Жовтень</p> <p>Листопад 26 28</p>	<p>Ксенія</p> <p>Лев</p> <p>Гаврило +12.I.1906</p> <p>Євдокія</p> <p>Мануйло</p> <p>Павло</p> <p>Єрмолай</p> <p>Семен</p> <p>Тетяна</p> <p>Павлина</p>	<p>1879</p> <p>-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарійова</p> <p>-//- Георгій Василів Дудка (Никитюк) і Меланія Талимон.</p> <p>-//- Климент Василів Осипчук і Фекла Олексійова</p> <p>-//- Трохим Якимів Радовенчик і Матрона Іванова</p> <p>-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Уляна Іванова</p> <p>-//- Дмитро Климентів Луціук і Христина Трохимова</p> <p>-//- Давид Сильвестрів Баранець і Домникія Іванова</p> <p>-//- Кузьма Микитів Січкар і Ірина Олександрова</p> <p>-//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова</p> <p>-//- Яким Никифорів Янчук і Уляна Васильова</p>	<p>-//- Євстафій Семенів Гурський і Феодосія Самуйлова Радовенчикова</p> <p>-//- Давид Сильвестрів Баранець і Феодосія Самуйлова Радовенчикова</p> <p>-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Мар'яна Михайлова Жукова</p> <p>-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Юхимія Георгійова Осипчукова</p> <p>-//- Феодор Петрів Радовенчик і Мар'яна Іванова Прокоп'юкова</p> <p>-//- Нестор Василів Осипчук і Ганна Павлова Жукова</p> <p>-//- Йосип Іванів Жучек і Марина Семенова Демчукова</p> <p>-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Олена Лукійова Жукова</p> <p>-//- Гаврило Захаріїв Жук і Юліанія Васильова ... (нерозб.)</p> <p>-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Меланія Талимонова Прокоп'юкова</p>
<p>Січень 6 8</p> <p>Березень 20 29</p>	<p>Василь</p> <p>Ісидор +19.XII.1907</p>	<p>1880</p> <p>-//- Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова</p> <p>-//- Василь Федорів Жук і Мар'яна Михайлова</p>	<p>-//- Нестор ... (нерозб.) Жук і Агафія Захарійова Прокоп'юкова</p> <p>Побілетний рядовий Степан Трохимів Радовенчик і селянка Варвара ... (нерозб.) Безручко</p>

Травень 14 16	Григорій	-//- Данило Гаврилів Осипчук і Ганна Григорійова	Селяни Георгій Василів Микитюк і Марина Григорова Демчукова
Червень 2 6	Антоніна	-//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Марія Семенова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Меланія Талимонова Микитюкова
26 28	Яким	-//- Василь Трохимів Радовенчик і Домникія Семенова	-//- Нестор Василів Жук і Анастасія Іванова Жукова
8 Січень 9	Йосип	1881 -//- Гаврило Захаріїв Жучек і Олена Лукійова	-//- Йосип Іванів Жучек і Улита Гаврилова Стаднікова
18 20	Юхимія	-//- Йосип Іванів Жучек (Прокоп'юк) і Агафія Захарійова	-//- Дмитро Климентів Луціук і Юхимія Іванова Гурська
Квітень 12 13	Феодора	-//- Дмитро Іванів Прокопчук і Уляна Васильова	-//- Федор Петрів Радовенчик і Мар'яна Іванова Катеринчикова
Липень 12 12	Уляна	-//- Яким Лук'янів Демчук і Матрона Григорійова	-//- Гаврило Захаріїв Жучек і Меланія Талимонова Микитюкова
Січень 10 12	Гаврило	1882 -//- Данило Гаврилів Осипчук і Юхимія Григорійова	-//- Георгій Василів Микитюк і Марина Григорійова Демчукова
12 14	Данило	-//- Климент Василів Осипчук і Фекла Олексійова	-//- Степан Олексіїв Стрельчик і ... (нерозб.) Іванова Радовенчикова
28 30	Агафія	-//- Дмитро Іванів Жучек і Уляна Іванова	С. Речиці селянин Орест Миронів Катеринчик і Олена Лукійова Жукова
Лютий 18 21	Гаврило	-//- Георгій Василів Микитюк і Меланія Талимонова	Селяни Давид Сильвестрів Остапчук і Юліанія Васильова Янчукова
Травень 8 10	Микита	-//- Дмитро Климентів Луціук і Христина Іванова	-//- Нестор Василів Жук і Анастасія Іванова Прокоп'юкова

24 Серпень 8 Вересень 21 Жовтень 10 Листопад 2	28 10 23 14 6	Пантелей- мон Єлізарій Омелян Параскева Сергій	-//- Трохим Якимів Радовенчик і Матрона Іванова -//- Кузьма Микитів Січкач і Ірина Олександрова -//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова Побілетний рядовий Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова Селяни Гаврило Захаріїв Жучек і Олена Лукійова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Юхимія Григорійова Осипчукова -//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Тетяна Олександрова Радовенчикова -//- Нестор Василів Жук і Юліанія Васильова Прокоп'юкова -//- Нестор Василів Жук і Макрина Мартіанова Оверчукова -//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Улита Захарійова Стаднікова
Квітень 18	19	Іоан	1883 -//- Йосип Іванів Жучок (Прокоп'юк) і Агафія Захарійова -//- Дмитро Іванів Прокоп'юк Жучик і Юліанія Іванова -//- Нестор Василів Жук і Ганна Феодорова -//- Макрина Мартіанова Оверчукова -//- Яким Никифорів Янчук і Юліанія Васильова	-//- Дмитро Климентів Луціук і Євдокимія Іванова Струкова -//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Мар'яна Степанова ... (нерозб.) -//- Гаврило Захаріїв Жук і Параскева Іванова Прокоп'юкова -//- Гаврило Захаріїв Жук і Феодора Васильова Жукова -//- Григорій Василів Микитюк і Юліанія Васильова Прокоп'юкова
Січень 20 Березень 8	29 9	Тимофій Євгенія	1884 -//- Давид Сильвестрів Баранець і Домникія Іванова -//- Данило Гаврилів Осипчук і Юхимія Григорійова	-//- Дмитро Іванів Жучек Прокоп'юк і Марина Семенова Демчукова -//- Георгій Василів Микитюк і Агафія Захарійова Прокоп'юкова

7	10	Павло	-//- Яким Лук'янів Демчук і Марина Григорійова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Меланія Талимонова Микитюкова
8	12	Агафія +1.II.1939	-//- Трохим Якимів Радовенчик і Матрона Іванова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Уляна Васильова Янчукова
1	3	Лук'ян	-//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Ганна Феодорова Жукова
26	28	Гаврило	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Мар'яна Іванова Катеринчикова
11	14	Юліанія	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова	-//- Роман Лукіїв Стадник і Агафія Захарійова Прокоп'юкова
1885				
5	7	Георгій +10.V.1933	-//- Нестор Василів Жук і Ганна Іванова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Олена Лукійова Гаврилюкова
18	22	Григорій	-//- Кузьма Микитів Січкар і Ірина Олександрова	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Тетяна Олександрова Гарбарова
4	7	Пелагея	-//- Дмитро Климентів Луціюк і Христина Трохимова	Побілетний рядовий Степан Трохимів Радовенчик і Ганна Павлова Жукова
26	28	Никифор	-//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Марина Семенова	С. Речиці селянин Костянтин Антонів Димитрук і Меланія Костянтинова Микитюкова
9	11	Єва	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і ... (запис відсутній)	Селяни Дмитро Климентів Луціюк і Юхимія Дмитрова Гурська
11	13	Параскев а	Костянтин Георгіїв Радовенчик і Феодора Васильова	С. Шубкова побілетний рядовий Степан Олександрів Процюк і с. Рисвянки селянка Ірина Климентова Луціюкова
22	24	Григорій	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Іванова	М. Тучина селянин Павло Іванів ... (нерозб.) і ... (нерозб.) Іванова Радовенчикова

<p>Квітень 26 28</p> <p>Серпень 18 24</p> <p>Жовтень 1 4</p> <p>Грудень 14 17</p> <p>30 31</p>	<p>Максим</p> <p>Анастасія</p> <p>Кипріян</p> <p>Павло</p> <p>Василь</p>	<p>1886</p> <p>--- Данило Гаврилів Осипчук і Юхимія Григорійова</p> <p>--- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова</p> <p>--- Дмитро Климентів Луціук і Христина Трохимова</p> <p>--- Яким Никифорів Янчук і Юліанія Васильова</p> <p>--- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова</p>	<p>Селяни Георгій Василів Микитюк і Марина Григорійова Демчукова</p> <p>--- Нестор Василів Жук і Мар'яна Сичкарукова</p> <p>Побілетний рядовий Олексій Захаріїв Жук і солдатка Феодонісія Радовенчикова</p> <p>Селяни Сава Іванів Радовенчик і Меланія Талимонова Микитюкова</p> <p>М. Старотучина відставний рядовий Роман Лукіїв Стадник і с. Рисвянки селянка Матрона ... (нерозб.) Демчукова</p>
<p>Січень 12 24</p> <p>Лютий 20 22</p> <p>Березень 12 14</p> <p>15 18</p> <p>14 18</p> <p>Квітень 24 26</p> <p>Серпень 12 16</p>	<p>Анастасія</p> <p>Павло</p> <p>Анастасія</p> <p>Кирило</p> <p>Степан</p> <p>Стефанида</p> <p>Степан</p>	<p>1887</p> <p>--- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Феодора Васильова</p> <p>--- Нестор Василів Жук і ... (нерозб.)</p> <p>--- Дмитро Йосипів Прокоп'юк і Уляна Васильова</p> <p>Побілетний рядовий Онисій Захаріїв Жук і Ганна Павлова</p> <p>Селяни Кузьма Микитів Січка і Ірина Олександрова</p> <p>--- Трохим Яковів Радовенчик і Матрона Іванова</p> <p>--- Кипріян Георгіїв Микитюк і Ірина Климентова</p>	<p>С. Шубкова побілетний рядовий Степан Олександрів Процюк і Олена Трохимова Радовенчикова</p> <p>Селяни Гаврило Захаріїв Жук і Параскева Іванова Прокоп'юкова</p> <p>--- Степан Трохимів Радовенчик і Олена Лукійова Жукова</p> <p>--- Нестор Василів Жук і Фекла Олексійова Осипчукова</p> <p>М. Тучина побіл. рядовий Кіндрат Микитів Січка і сел. Христина Іванова Луціюкова</p> <p>Селяни Йосип Іванів Прокоп'юк і Юхимія Григорійова Осипчукова</p> <p>--- Антон Василів Жук і Ганна Павлова Жукова</p>

Жовтень 12 14 Листопад 10 12	Стефани- да Максим	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарійова -//- Іван Климентів Гарбар і Тетяна Олександрова	-//- Дмитро Климентів Луціук ... (нерозб.) і Юхимія Іванова Гурська -//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Параскева Іванова Прокоп'юкова
Січень 8 10 16 31 Лютий 12 28 Травень 18 22 Серпень 1 4 2 12 24 25	Григорій Микита Марина Павло Євдоким Стефани- да Параске- ва	1888 -//- Дмитро Климентів Луціук і Христина Іванова -//- Давид Данилів Осипчук і Домнікія Семенова -//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Уляна Васильова -//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Марина Семенова -//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Феодора Васильова -//- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова Солдатська дочка Мар'яна Олександрова Радовенчикова	Побілетний ряд. солдат Олексій Захаріїв Жук і селянка Ганна Феодорова Жукова Селяни Кипріян Георгіїв Микитюк і Ірина Олександрова Січкарова -//- Гаврило Захаріїв Жук і солдатка Феодосія Іванова Радовенчикова -//- Йосип Іванів Жук і Меланія Талимонова Микитюкова С. Шубкова побілетний рядовий Степан Олександрів Процюк і с. Рисвянки селянка Матрона Георгійова ... (нерозб.) М. Старотучина відставний рядовий ... (нерозб.) Лукіїв Стадник і селянка Матрона ... (нерозб.) Демчукова Селяни Дмитро Іванів Жук і Ірина Климентова Микитюкова
Січень 10 12 Травень 6 7	Степан Каленик	1889 Селяни Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова Побілетний рядовий Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова	-//- Нестор Василів Жук і Уляна Васильова ... (нерозб.) -//- Нестор Василів Жук і Феодора Олексійова Осипчукова

Жовтень 20 24 28 30 Листопад 18 20 Грудень 1 3 14 16	Єва Авраси- мій Роман Пелагея Данило	Селяни Дмитро Климентів Луціюк і Христина Іванова -//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарійова -//- Нестор Василів Жук і Ганна Феодорова -//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова -//- Яким Лук'янів Демчук і Марина Григорійова	-//- Нестор Василів Жук і Ганна Павлова Жукова -//- Дмитро Климентів Луціюк і м. Тучина селянка Юхимія Іванова Гурська -//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Олена Лук'янова Жукова -//- Гаврило Захаріїв Жук і Феодосія Іванова Радовенчикова -//- Давид Сильвестрів Остапчук і Меланія Талимонова Микитюкова
Квітень 24 24	Василь	1890 -//- Кузьма Микитів Січкачар і Ірина Олександрова	М. Тучина селянин Кіндрат Микитів Січкачар і Христина Трохимова Луціюкова
Січень 1 4 8 12 Лютий 17 19 Березень 1 2 1 3 2 3	Степан Тетяна Олексій Євдокія Ксенія Олена	1891 -//- Микита Іванів Безнюк і Матрона Георгійова -//- Антон Василів Жук і Уляна Талимонова -//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова -//- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова -//- Дмитро Климентів Луціюк і Христина Трохимова -//- Дем'ян Лук'янів Демчук і Марія Семенова	Селяни Дмитро Іванів Прокоп'юк і Наталія Данилова Осипчукова Побілетний рядовий Олексій Захаріїв Жук і селянка Юхимія Якимова Демчукова Селяни Гаврило Захаріїв Жук і Феодосія Гордійова Радовенчикова -//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Олена Лукійова Жукова -//- Нестор Василів Жук і Євдокія Васильова Жук -//- Йосип Іванів Прокоп'юк і с. Речиці селянка Анастасія Семенова Дмитрукова

Квітень 3 5	Феодосій	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Агафія Ісидорова Писарчукова
Травень 10 10	Наталія	-//- Костянтин Георгійв Радовенчик і Феодора Васильова	С. Шубкова селянин Степан Олександрів Процюк і с. Рисвянки селянка Олена Трохимова Радовенчикова
Червень 14 16	Тихон +27.IX.1892	-//- Михайло Павлів Киричук і Юхимія Іванова	Селяни м. Тучина...(нерозб.) Овсіїв Киричук і ...(нерозб.) Павлова Киричукова, дівця
Липень 24 28	Ганна	Побіл. ряд. Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова Киричукова	Селяни Григорій Романів Стадник і Фекла Олексійова Осипчукова
Жовтень 6 13	Стефанида замужем в Речиці з 1912 р.	Селяни Нестор Василів Жук і Ганна Феодорова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Уляна Васильова Прокоп'юкова
1892			
Січень 2 2	Йосип	Побіл. рядовий Микита Іванів Безднюк і Матрона Георгійов.	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Фекла Ісидорова Радовенчикова
Лютий 2 6	Петро	Селяни Іван Якимів Янчук і Пульхерія Кіндратова	Побіл. рядовий Микола Іванів Безднюк і селянка Харитина Якимова Рисьвянцева
16 20	Феодора	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова	Селяни Роман Лукіїв Стадник і Домникія Іванова Баранцева
Травень 30 31	Євдокінія	Побіл. ряд. Прокопій Петрів Радовенчик і Наталія Данилова Осипчукова	-//- Костянтин Георгійв Радовенчик і Єфросинія Якимова Демчукова
Червень 4 6	Феодот	Селяни Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Іванова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Феодосія Іванова Радовенчикова
18 20	Юліанія	-//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Ірина Савова Дем'янюкова
Серпень 16 21	Наталія	-//- Авакум Давидів Баранець і Феодора Сергійова	-//- Костянтин Йосипів Прокоп'юк і Єлизавета Лук'янова ... (нерозб.)

18 22 Вересень	Феодосія	1893 -//- Костянтин Йосипів Прокоп'юк і Стефанида Степанова	-//- Овсій Дем'янів Демчук і Параскева Іванова Радовенчикова
6 8	Гаврило	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Катерина Яковова Поліщукова
18 22	Стефанида	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Юхимія Антон.а	-//- Лаврентій Давидів Баранець і Параскева Іванова Радовенчикова
Квітень 20 22	Феодора	1893 -//- Антон Василів Жук і Юліанія Тарасова	-//- Олексій Захаріїв Жук і Єфросинія Якимова Радовенчикова
Липень 22 25	Стефанида	-//- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова	-//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Олена Лукійова Жукова
Серпень 4 8	Омелян	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова	-//- Степан Трохимів Радовенчик і Олена Лукійова Жукова
Листопад 12 14	Пилип	-//- Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова	-//- Нестор Василів Жук і Фекла Олексійова Осипчукова
Січень 14 15	Іван	1894 -//- Микита Іванів Захарчук (Безнюк) і Матрона Георгійов.	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Наталія Данилова Радовенчикова
Червень 2 6	Стефанида	-//- Дмитро Климентів Луціюк і Христина Іванова	-//- Нестор Василів Жук і Євдокія Васильова Баранцева
18 22	Ганна	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Катерина Яковова Поліщукова
26 29	Петро	-//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Феодора Васил.	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Матрона Григорійова Бизнюкова
Вересень 22 24	Феоктист	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Юхимія Антонова	-//- Лаврентій Давидів Баранцев і Варвара Гаврилова Жукова

24 Жовтень 1	28 2	Григорій Харитина	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова -//- Іван Яковів Янчук і Пульхерія Кіндрато	-//- Давид Сильвестрів Баранець і Агафія Захарійова Прокоп'юкова С. Малих Селищ побілетний рядовий Оверкій Кіндратів Кузьмич і с. Рисвянки селянка Матрона Григорійова Безнюкова
12	15	Юхимія	-//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова	Селяни Дмитро Іванів Прокоп'юк і Ірина Савова Дем'янюкова
20	22	Акилина	Побіл. рядовий Прокіп Петрів Радовенчик і Наталія Данилов.	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Матрона Дем'янова Демчукова
22	28	Яків	-//- Костянтин Йосипів Прокоп'юк і Стефанида Степ.	-//- Овсій Дем'янів Демчук і Єва Овсійова Гурська
1895				
Січень 26	28	Анастасія	Побіл. рядовий Данило Савів Радовенчик і Параскева Іван.	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Ірина Савова Дем'янюкова
Лютий 6	10	Афанасія	Селяни Антоній Василів Жук і Юліанія Тарасова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Феодора Васильова Радовенчик
22	24	Михайло	-//- Лаврентій Давидів Баранець і Євгенія Васильова	-//- Овсій Дем'янів Демчук і Варвара Гаврилова Жукова
Квітень 12	15	Феодосія	-//- Роман Георгіїв Радовенчик і Юхимія Тихонова	-//- Лаврентій Давидів Баранець і Варвара Гаврилова Жукова
Травень 18	22	Олена	-//- Іван Олександрів Одарчук і Анастасія Климентійова	-//- Іван Степанів Радовенчик і с. Малих Селищ селянка Харитина Олександрова Одарчукова
Липень 16	22	Степан	-//- Авакум Давидів Остапчук і Феодора Сергійова	-//- Костянтин Йосипів Прокоп'юк і ... (нерозб.)
Серпень 2	2	Овсій	-//- Дем'ян Прокопіїв Дорощук і Феодосія Трохимова	М. Тучина селяни Павло Іванів Нестерюк і Наталія Прокопійова Дорощуківа

Грудень 1 2	Авакум +14.IX.1938	Побіл. рядовий Лука Данилів Осипчук і Варвара Тихонова -//- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова	Селяни Захарій Василів Жук і Тетяна Севастьянова Журомська -//- Костянтин Георгіїв Радовенчик і Олена Лукійова Жукова
18 24	Павло		
Січень 20 24	Ксенія	1896 Побіл. рядов. Прокопій Петрів Радовенчик і Наталія Данилов.	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Матрона Дем'янова Демчукова
Лютий 8 12	Власій	Селяни Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Іванова	Відставний рядовий Степан Трохимів Радовенчик і Олена Лукійова Жукова
Квітень 12 16	Степан	-//- Олексій Захаріїв Жук і Ганна Павлова	Селяни Григорій Романів Стадник і Фекла Олексійова Осипчукова
Червень 18 22	Іван	-//- Роман Георгіїв Радовенчик і Єфросинія Яким.	-//- Лаврентій Давидів Баранець і Варвара Гаврилова Жукова
Вересень 4 7	Єлизавета	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Агафія Ісидорова Поліщукова
13 14	Корнилій	-//- Нестор Василів Жук і Ганна Феодорова	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Параскева Іванова Радовенчик
16 18	Феодосія	-//- Микита Іванів Безнюк і Матрона Георгійова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Наталія Данилова Радовенчик
18 21	Юхимія	-//- Костянтин Йосипів Прокоп' юк і Стефанида Степанова	-//- Іван Степанів Радовенчик і Параскева Іванова Прокоп'юкова
Листопад 10 12	Ганна	-//- Захарій Якимів Янчук- Фещук і Варвара Захарійова	-//- Захарій Гаврилів Жук і Ксенія Самуїлова Геракова
Лютий 10 12	Єва	1897 -//- Гаврило Захаріїв Жук і Олена Лукійова	М. Тучина селянин Роман Лукіїв Стадник і Агафія Захарійова Прокоп'юкова
Березень 6 9	Фекла	-//- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова	Селяни Дмитро Іванів Прокоп'юк і Ірина Савова Дем'янюкова

28	30	Анастасія	-//- Іван Якимів Янчук і Пульхерія Кіндратійова	С. Малих Селищ селянин Оверкій Кіндратів Кузьмич і с. Рисвянки селянка Матрона Григорійова Безнюкова
Травень				
16	16	Єфрем	-//- Данило Прокопіїв Дорошук і Феодосія Трохим.	М. Тучина селяни Павло Іванів Кальчуков і Наталія Прокопійова Дорошчукова
Липень		Стефанида	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Іванова	Селяни Степан Трохимів Радовенчик і Олена Лукійова Жукова
2	9	замуж. в Речиці з 1919 р.		
Серпень				
15	16	Антон	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Юхимія Антонова	-//- Лаврентій Давидів Баранець і Варвара Гаврилова Радовенчикова
Вересень				
10	19	Любов	-//- Лавро або Лаврентій Давидів Баранець (Остапчук) і Євдокія Васильова	-//- Овсій Данилів Демчук і Варвара Гаврилова, Ігнатія Радовенчика жінка
Жовтень				
1	4	Ганна	Побіл. рядовий Лука Данилів Осипчук і Варвара Тихонова	-//- Захарій Гаврилів Жук і Фекла, дівця, дочка Петра Радовенчика
21	22	Оверкій + II.1900	Селяни Костянтин Георгіїв Радовенчик і Феодора Василь.	-//- Гаврило Захаріїв Жук і Матрона Георгійова Безнюкова
Листопад				
3	7	Харитина	-//- Іван Олександрів Одарчук і Анастасія Климентійова	-//- Іван Степанів Радовенчик і Параскева Данилова Радовенчикова
			1898	
Січень				
7	7	Тетяна	-//- Овсій Дем'янів Демчук і Марія Євстафійова	-//- Ісидор Петрів Радовенчик і з с. Речиці Ірина Дем'янова, жінка Потапія Гаврилюкова або Катеринчикова
Лютий				
2	4	Ганна	-//- Авакум Давидів Остапчук і Феодора Сергійова	Давид Данилів Осипчук і з с. Шубкова Єлизавета, жінка Авкентія Васильова Цимбалюкова
Квітень				
1	7	Наталія	-//- Нестор Василів Жук і Ганна Феодорова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Олена Лукійова Жукова
25	26	Василина	-//- Павло Дмитрів Абрамець (Луціюк) і Павлина Якимова	-//- Мануйло Дмитріїв Прокоп'юк і Софія Корнилійова, жінка Леонтія Микитюка

Травень 17 17	Степани- да	-//- Данило Савів Радовенчик і Параскева Іванова	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Фекла Петрова Радовенчик
Липень 16 19	Володимир + 7.X.1898	-//- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова	-//- Костянтин Григорій Радовенчик і Юхимія Антонова, жінка Володим. Радовенчика
24 25	Полікарп + 21.I.1900	-//- Прокопій Петрів Радовенчик і Наталія Данилов.	-//- Гаврило Захарійв Жук і Матрона Дем'янова Демчук
Серпень 4 9	Матвій	-//- Йосип Іванів Прокоп'юк і Агафія Захарійова	М. Тучина селяни ... (нерозб.) Пилипів Величко і ... (нерозб.) Іванова, жінка Євтихія Гурського
Вересень 12 13	Корнилій	-//- Роман Георгійв Радовенчик і Єфросинія Якимова	Селяни Лаврентій Давидів Остапчук і Юхимія Антонова Радовенчик
Листопад 4 5	Григорій	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Радовенчик і селянка м. Тучина Агафія Ісидорова Поліщуківа
1899			
Січень 14 16	Тетяна	-//- Ігнатій Трохимів Радовенчик і Варвара ... (нерозб.)	-//- Яків Василів Радовенчик і Юхимія Леонідова Радовенчиківа
27 28	Адам	-//- Гаврило Захарійв Жук і Олена Лукійова	М. Тучина селянин Роман Лукійв Стадник і селянка с. Рисвянки Агафія Захарій. Жук
Лютий 2 4	Георгій	-//- Іван Якимів Янчук і Пульхерія Кіндратійова	Селяни Микита Іванів Безнюк і Олена Дем'янова Кузьмич
13 14	Авксентій	-//- Антон Василів Жук і ... (нерозб.) Андрійова	-//- Гаврило Захарійв Жук і Феодора Васи- льова, жінка Костянтина Радовенчика
Березень 1 1	Євдокія	-//- Данило Прокопійв Оверчук і Феодосія Трохиміва	Солдат Михайло Григорійв Радовенчик і селянка Матрона Дем'янова Демчукова
Червень 14 17	Тихон	Побілетний рядовий Олексій Захарійв Жук і Ганна Павлова	М. Тучина селяни Григорій Романів Стадник і Лукія Павлова, жінка Корнил. Дем'янюкова
Липень 14 18	Марина + 14.IV.1906	Селяни Костянтин Йосипів Прокоп'юк і Стефанида Степанова	Селяни Овсій Дем'янів Демчук і Фекла Ісидорова, жінка Івана Радовенчика
24 28	Мойсей	-//- Лев Георгійв Никитюк (Дудка) і Софія Корнилійова	-//- Яків Василів Жук і Катерина Петрова Радовенчик

Вересень 17 19	Софія	--- Кирило Олексій Осипчук і Марина Олександрова	--- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Фекла Петрова Радовенчик
17 21	Любов	--- Гаврило Климів Осипчук і Марина Пантелеймонова	Запас. рядовий Авксентій Петрів Радовен- чик і селянка Єфросинія Михайлова Джум
Жовтень 14 16	Ганна	--- Костянтин Георгій Радо- венчик і Феодора Васильова	Селяни Гаврило Захарійв Жук і Матрона Георгійова Безнюк
13 16	Карпо	--- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова	--- Арсеній Петрів Радовенчик і Юхимія Володимирова Радовенчик
16 18	Параскева	--- Павло Дмитрів Аврамець і Павлина Якимова	--- Мануйло Дмитрів Прокоп'юк і Софія Карпова Никитюк
22 26	Ганна	--- Овсій Дем'янів Демчук і Марія Євстафійова	--- Ісидор Петрів Радовенчик і з с. Речиці Ірина Дем'янова Катеринчик
Листопад 1 2	Кузьма	--- Захарій Якимів Янчук і Варвара Захарійова	--- Захарій Гаврилів Жук і Ксенія Самуїлова Журомська
Грудень 16 17	Єва	--- Михайло Георгій Радо- венчик і Фекла Романова	--- Захарій Гаврилів Жук і Катерина Петрова Радовенчикова
1900			
Січень 26 27	Лаврентій	--- Кирило Савів Радовенчик і Олена Трохимова	--- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Олена Лукійова Жукова
Квітень 9 10	Афанасія	--- Лука Данилів Осипчук і Варвара Тихонова	--- Захарій Гаврилів Жук і Фекла Петрова Радовенчик
9 10	Гликерія	--- Лаврентій Давидів Баранець і Євдокія Васильова	//- Авксентій Петрів Радовенчик і Мар'яна Євстафійова Гаврилюкова
Липень 8 9	Адам Серафима	--- Нестор Василів Жук і Ганна Федорова	--- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Олена Лукійова Жукова
28 29		--- Володимир Олександрів Радовенчик і Юхимія Антонов.	--- Авакум Давидів Остапчук і селянка с. Речиці Лукія Антонова Катеринчикова
Вересень 4 8	Ганна	--- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Васильова	С. Речиці селянин Кіндрат Миронів Катерин- чик і с. Рисвянки сел. Олена Лукійова Жукова

Жовтень 3	4	Пелагея + 20.XII.1924	<p>--- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова</p> <p>--- Авакум Давидів Рисьвянець і Феодора Сергійова</p>	Селяни Володимир Олександрів Радовенчик і Євдокія Лук'янова Жукова
11	12	Андроник	<p>--- Роман Григорійв Радовенчик і Єфросинія Якимова</p>	--- Дементій Данилів Осипчук і з с. Шубкова Єлизавета Лук'янова Цимбалюкова
17	18	Андрій	<p>--- Микита Іванів Безнюк і Матрона Григорійова</p>	--- Володимир Олександрів Радовенчик і Євдокія Васильова Жукова
25	27	Ганна	Матрона Григорійова	--- Прокопій Петрів Радовенчик і Уляна Васильова Захарукова
1901				
Лютий 1	3	Ганна	<p>--- Данило Савів Радовенчик і Параскева Іванова</p>	--- Дмитро Іванів Прокоп'юк і з м. Тучина Ірина Савова Дем'янова
24	25	Ганна	<p>--- Степан Якимів Демчук і Параскева Васильова</p>	--- Ісидор Петрів Радовенчик і Юхимія ... (нерозб.) Жукова
Березень 1	2	Адам	<p>--- Давид Данилів Осипчук і Домникія Семенова</p>	--- Володимир Олександрів Радовенчик і Олена Лукійова Гаврилюкова
25	26	Анастасія	<p>--- Прокопій Петрів Радовенчик і Наталія Данилова</p>	--- Костянтин Георгійв Радовенчик і Матрона Дем'янова Демчукова
Квітень 19	22	Адам	<p>--- Костянтин Георгійв Радовенчик і Феодора Васильова</p>	Селяни с. Шубкова Архип Іванів Журомський і Мар'яна Григорійова Процюкова
Травень 27	28	Феодор	<p>--- Павло Дмитрів Абрамчук (Луційок) і Павлина Якимова</p>	Селяни Мануйло Дмитрів Прокоп'юк і Євдокія Лукійова Жукова
Липень 15	18	Володимир +5.II.1903	<p>--- Леонтій Григорійв Никитюк і Софія Корнилійова</p>	--- Данило Савів Радовенчик і Євдокія Лукійова Жукова
29	30	Павло	<p>--- Мануйло Дмитрів Прокоп'юк і Єфросинія Євстафійова</p>	--- Микита Дмитрів Абрамець і Агафія Трохимова Радовенчик
Серпень 4	5	Дарія	<p>--- Гаврило Климентів Осипчук і Марина Филимонова</p>	Князь Андрій Васильович Трубецький і селянка с. Рісванки Параскева Михайлова Джумова
Жовтень 7	9	Пелагея	<p>--- Володимир Олександрів Радовенчик і Юхимія Антонова</p>	Селяни с. Речиці Ілля Кузьмів Добродій і с. Рісванки Феодора Сергійова Остапчукова

Листопад 4 5	Єтктимія	-//- Іван Якимів Янчук і Пульхерія Кіндратова	Селяни Микита Іванів Безнюк і Олена Дем'янова Кузьмичева
17 19	Матрона	-//- Захарій Гаврилів Жук і Юхимія Григорійова	-//- Авксентій Петрів Радовенчик і Єфросинія ... (нерозб.) Прокоп'юкова
Грудень 9 12	Ганна	-//- Авксентій Петрів Радовенчик і Параскева Олексійова	Селяни м. Тучина Яків Юхимович Аверчук і Софія Романова Стадникова, дівиця
31 31	Василь	-//- Костянтин... (нерозб.) Прокоп'юк і Стефанида Степанова	Селяни Дмитро ... (нерозб.) Прокоп'юк і Параскева Іванова Радовенчик
1902			
Липень 6 7	Євдокія	-//- Роман ... (нерозб.) Радовенчик і Єфросинія Якимова	-//- Лаврентій Давидів Остапчук і Юхимія Антонова Радовенчикова
19 20	Марія	-//- Лука Данилів Осипчук і Варвара Тихонова	-//- Захарій Гаврилів Жук і Фекла Петрова Радовенчикова
27 29	Серафима	-//- Іван Степанів Радовенчик і Фекла Ісидорова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Євдокія Лукійова Жукова
Вересень 20 21	Софія	-//- Овсій Дем'янів Демчук і Марія Євстафійова	-//- Володимир Олександрів Радовенчик і Ірина Дем'янова Катеринчикова
Листопад 21 24	Григорій	-//- Дмитро Іванів Прокоп'юк і Юліанія Іванова	Селянин с. Речиці Кіндрат Миронів Катеринчик і Олена Лукійова Жукова
27 28	Діонісій	-//- Степан Якимів Демчук і Параскева Павлова	Селяни Юхим Петрів Радовенчик і Юхимія Григорійова Жукова
Грудень 18 19	Зіновія(?)	-//- Захарій Якимів Янчук і Варвара Захарійова	-//- Захарій Гаврилів Жук і Павлина Якимова Лиціюкова
27 28	Феодора	-//- Лаврентій Давидів Остапчук і Євдокія Васильова	-//- Авксентій Петрів Радовенчик і Марія Євстафійова Демчукова
29 30	Онися	-//- Ісидор Петрів Радовенчик і Євдокія Нестерова	-//- Захарій Гаврилів Жук і Єва Феодорова Рисвянцева, дівиця

		1903	
Січень			
11	12	Феодосій	-//- Антон Василів Жук і Уілянія Іванова
Лютий			
4	6	Адріан	-//- Гавриіл ... (нерозб.)
Березень		Александр	-//- Нестор Василів Жук і Анна Феодорова
15	16	дра	-//- Ігнатій Трофимів Радовенчик і Варвара Гавриілова
Квітень		Єва	-//- Михаїл Григорієв Радовенчик і Фекла Романова
6	9	Марія	-//- Никита Димирієв Луціюк і Євфимія Єфремова
Травень			
1	2	Іосиф	-//- Тарасій Максимів Якимчук і Наталія Даниілова
Червень			
15	18	Іуліанія	-//- Мануїл Димитрієв Прокопюк і Єфросинія Стахієва
Серпень		Марія	-//- Давид Даниілов Осипчук і Домникія Семенова
19	22	Анастасія	-//- Павел Димітрієв Лиціюк і Павліна Якімова
Серпень			
4	7	Марина	-//- Леонтій Григорієв Никитюк і Софія Корнилієва
Жовтень		Марія	
27	28		
Листопад			
18	19		
Грудень			
11	12		
		1904	
Лютий			
1	3	Трифон	-//- Захарій Гавриілів Жук і Євфимія Георгієва
Березень		Іоан	-//- Роман Григорів Радовенчик і Євфросинія ... (нерозб.)
21	21		
			-//- Гаврило Захарів Жук і Феодора Константинова Радовенчикова Сел. м. Тучина Максим Корниліюв Кравчук і Параскева Пантелейм. Яремчукова Селяни Гавриіл Захарів Жук і Параскева Іванова Радовенчикова -//- Павел Димитрів Лиціюк і Євфимія Григорієва Жукова -//- Гавриіл Захарів Жук і Уілянія Євфимієва Оверчукова, дівиця Селяни м. Тучина Євтихій Несторов Жук і Домникія Даниілова Струкова, дівиця Селяни Константин Георгієв Радовенчик і Матрона Дем'янова Демчукова -//- Никита Дмитрієв Лиціюк і Агасія Трофомова Радовенчикова -//- Авксентій Петров Радовенчик і ... (нерозб.) Антонова Радовенчик -//- Мануїл Дмитрієв Прокопюк і Євдокія Лукина Жукова -//- Яків Василєв Жук і Євфимія Григорієва Аврамчукова Запас. ряд. Авксентій Петров Радовенчик і Анастасія Константинова Радовенчик Селяни Лаврентій Давидов Остапчук і Євфимія Антонова Радовенчик

Березень 27 29	Василій +13.V.1905	-//- Лаврентій Давидов Остапчук і Євдокія Василева	Селяни Авксентій Петров Радовенчик і Марія Євстафієва Демчукова
Квітень 3 4	Євтихій +25.II.1905	-//- Осип Гавриїлів Жук і ... (нерозб.) Євфимієва	Побіл. рядов. Димітрій Осипов Прокопчук і селянка Варвара Даниїлова Радовенчик
8 10	Терентій	-//- Авксентій Петров Радовен- чик і Параскева ... (нерозб.)	Сел. м. Нов. Тучина Євфимій... (нерозб.)
Червень 27 29	Марія	-//- Даниїл Саввин Радовен- чик і Параскева Іванова	Оверчук і Софія Романова Стадникова
Серпень 15 16	Василій +12.III.1905	-//- Аввакум Давидов Остап- чук і Минодора Корнилева	Селяни Аввакум Давидов Остапчук і Фекла Петрова Радовенчик
30 4	Марія	-//- Іван Якимов Янчук і Пульхерія Кондратова	-//- Давид Даниїлов Осипчук і Маріанна Корнилева Демчукова
вересня	Степан +19.XII.1907	-//- Константин Іосифов Про- копчук і Стефанида ... (нерозб.)	Селяни із Малих Селищ Аверкій Кондра- тов Кулинич і з Рисвянки Матрона Григорієва ... (нерозб.)
Вересень 1 3	Лука	-//- Ісидор Василєв Жук і Вікторія Никифорова	Селяни Дмитрій Іосифов Прокопчук і Параскева Іванова Радовенчик
Жовтень 16 18	Лукія	-//- Владимир Александров Радовенчик і Євфимія Антонова	-//- Євтихій Нестеров Жук і Анастасія Константиновна Радовенчик
Грудень 15 19			Селянин села Речиці Ілія ... (нерозб.) Добродий і селянка села Рисвянки Варвара Гавриїлова Радовенчик
Січень 1 8	Дамніка (?) +28.III.1905	1905 -//- Стефан Іоакімов Демчук і Параскева ... (нерозб.)	Селянин села Речиці Павел Василєв Шукалюк і селянка села Рисвянки Антоніна Даниїлова Демчук
14 15	Павел	-//- Стефан Іоакімов Демчук і Параскева ... (нерозб.)	Селянин Ісидор Василів Жук і селянка м. Тучина Параскева Пантелеймонова Яремчук

Квітень 19 21	Анастасія	--- Ісидор Петров Радовенчик і Євдокія Нестерова	Сел. Захарій Гавриілов Жук і сел. м. Тучина Гликерія Нестер. Ковальчук, дівиця
Серпень 19 20	Фекла	--- Константин Георгієв Радовенчик і Феодора Василєва	Селяни Аввакум Давидов Остапчук і Татіана Кирилова Писарчук
19 21	Андрей	--- Михайл Георгієв Радовенчик і Фекла Романова	Сел. Захарій Гавриілов Жук і сел. м.Н.Тучина Стефанида Роман. Мельник, дівиця
Жовтень 3 4	Іустина +5.V.1905	--- Захарій Іоакимов Фещук і Варвара Захарієва	Селяни Захарій Гавриілов Жук і Павліна Павлова Лиціюк
7 8	Іуліан	--- Мануїл Дмирієв Прокопюк і Євфросинія Стахієва	Сел. с. Речиці Прохор Кондратов Катеринчик і селянка с. Рисвянки Вікторія Никифорова Жук
11 12	Зінаїда	//- Никита Дмитрієв Луціюк і Євфимія Григорієва	Селяни Павел Нестеров Жук і Анастасія Дмитрієва Прокопюк, дівиця
Листопад 30 жовтня 1	Аврамій	--- Роман Георгієв Радовенчик і Євфросинія Іоакимова	---Лаврентій Давидов Остапчук і Євфимія Антонова Радовенчик
5 6	Павел +23.I.1908	--- Дмитрій Іосифов Прокопюк і Євгенія Семенова	--- Василій Гавриілов Жук і Єва Іосифова Прокопюк
Лютий 31 січня 2	Афанасія	1906 --- Євсевій Деміанов Демчук і Марія Євстафієва	Селянин м. Тучина Феоктист ... (нерозб.) Оверчук і селянка с. Рисвянки Євфимія Антонова Радовенчик
23 25	Євгенія	--- Іосиф Гавриілов Жук і Минодора Євфимієва	Селяни Ігнатій Трофимов Радовенчик і Євгенія Симеонова Прокопюк
Березень 6 7	Константин +30.XI.1906	--- Лаврентій Давидов Остапчук і Євдокія Василієва	---Ігнатій Трофимов Радовенчик і Євдокія Лукина Жук
25 26	Марія	--- Ігнатій Трофимов Радовенчик і Варвара Гавриілова	---Павел Дмитрієв Луціюк і Євфимія Гергієва Жук
Квітень 18 22	Іоанн	--- Степан Іоакимов Демчук і Параскева Василєва	Із с. Речиці Павел Василєв Шукалюк і з с. Рисвянки Антоніна Деміан. Демчук, дівиця

При аналізі ж безпосередньо табл. 12 відзначимо таке. У згаданій період найчастіше новонароджених називали: хлопців – Григорієм, Павлом, Степаном, Гаврилом, Іваном (Іоаном), а дівчат – Ганною, Стефанідою (Степанидою), Анастасією, Уляною (Юліанією). Прийнято було імена вибирати із церковного православного календаря і дітей називати в честь святих, день вшанування пам'яті яких співпадав з днем народження чи хрещення дитини, або знаходився у проміжку між ними¹⁴.

17го Августа сего 1907 года при
 ковской Об.-Покровской церкви крещена
 Анисантра (родилась она 17го сего Августа)
 Восприемца: кр.-м. ф. Рисованки Конон
 Прокоповъ Прокотюк и законная жена ее
 Стефаньда Шубковна, оба православныя
 Восприемники: того же села кр.-м. Иванъ
 Стефановъ Радовичи и Параскева Шуб
 кова Прокотюк.
 Священник с. Шубкова Левъ Т. Шубков

Повідомлення священника Шубківської парафії про народження
 Костянтина Прокопюка з Рисвянки

Проміжок часу між народженням і хрещенням, як правило, не перевищував 1-3 дні. Православна церква прагнула якнайшвидше прийняти новонароджених в своє лоно і молилась за покровительство Боже. Коли ж з якихось причин впродовж цього часу не можна було здійснити обряд хрещення у своїй церкві, то

¹⁴ Іноді священник йшов на поступки і на прохання батьків давав інше ім'я, яке на даний час у святцях не значилось. Але дитині можна було дати лише ім'я, що було у православному календарі. Суворо заборонялось давати імена римо-католицькі, протестантські та ін. Ніякого самочинства не допускалось.

могли поїхати у сусідню. Про хрещення дітей священники у письмовій формі повідомляли один одного, аби виконати відповідні записи у церковно-метричних книгах.

водного господарства
та природокористування

1911 года 759
27 Октября

Многуважаемий в. Премості!

Будь ласка допра, не отримавши
вашої проповіді, окрестити ребенка,
меланію Осипчук муром кот форма

Сподіваюся Ларисою Волантас
Дарска

25-27 лютого - кр. д. Рівнянська Навесна
Радкоша Осипчук і Ольга-со Олексій для
сподівати, од правди востар.: преса: Владислав
Владиславський Вукош і Кесіа Проконіа Па-
робошарова-дубоша.-

Прод. соборні. Св. Дух, пр. Владиславський
Владиславський
1911. 2. 2. 2.

Повідомлення священника Річицької парафії про народження
Меланії Осипчук з Рисвянки

На "восприемников", тобто хресних батька і матір, покладався обов'язок бути поручителями за віру хрещених, навчати дітей християнської віри та піклуватися, щоб жили вони за законом Божим.

Найчастіше такі турботи серед чоловіків покладались на Йосипа та Дмитра Іванових Прокопюків, Гаврила Захарійового Жука, Давида Сильвестрового Баранця (Остапчука), серед жінок поза конкуренцією були Олена Лукійова Жукова та Меланія Талимонова (Пантелеймонова) Микитюкова. Хресними батьками запрошували також родичів і друзів із сусідніх поселень – містечка Тучина, сіл Річиці, Шубкова, Малих Селищ. А хресним батьком Дарії Гаврилової Осипчукової записано навіть князя Андрія Васильовича Трубецького. Кумів вибирав чоловік або баба-повитуха. Це повинні бути шановані і авторитетні люди, оскільки за народними віруваннями вважалося, що похресники успадкують їх долю і уподобання.

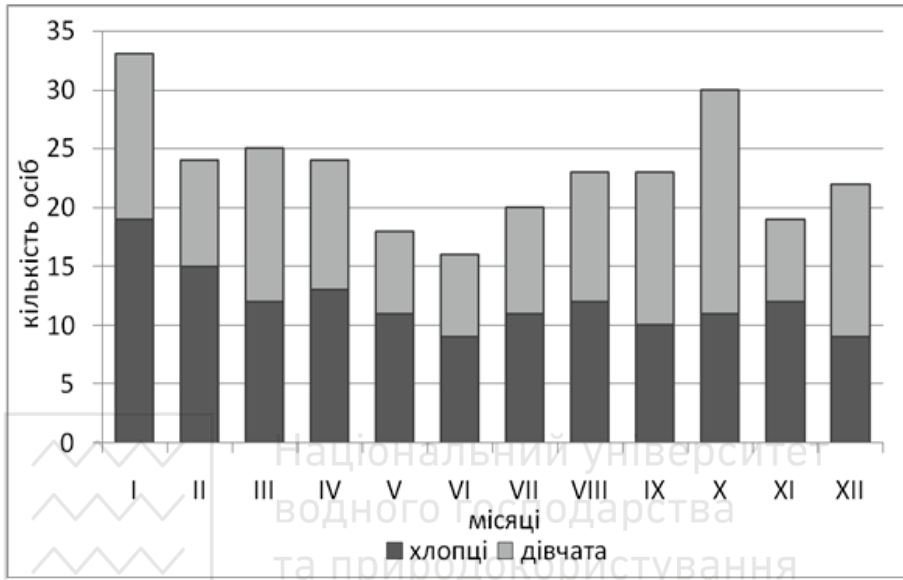
Всього за 1870-1905 рр. народилось і було охрещено 278 дітей (144 хлопчиків і 134 дівчаток, відповідно – 52% і 48%). Аналіз вихідних статистичних даних свідчить про неухильну тенденцію до зростання народжуваності. Так, у 70-х роках ХІХ ст. у селі народжувалось і охрещувалось у Свято-Преображенській церкві в середньому по 5-6 немовлят щороку, у 80-х роках – по 6-7, у 90-х – по 8-9, а на початку ХХ ст. – по 11 (за три десятиліття кількість новонароджених подвоїлась). Для такого невеликого поселення як Рисвянка це були гарні показники, село зростало і мало непогану перспективу на майбутнє.

На рисунку наведено динаміку народження дітей за місяцями. Помітно, що "найврожайнішим" у цьому відношенні для села слід вважати холодний період року (пік – у січні), тоді як теплої пори спостерігається спад народжуваності (мінімум – у червні).

Особливості представленої динаміки, на нашу думку, зумовлені, насамперед, двома обставинами. По-перше, селяни дотримувались "богослужений годового круга". Тому період великого посту¹⁵ (лютий, березень) впливав на відносне зниження народжуваності через 9 місяців (листопад, грудень). Сплеск же народження припадає на січень і жовтень, тобто пов'язаний із за-

¹⁵ Великий піст вважається найдавнішим і найважливішим із багатоденних постів. Він нагадує про 40-денний піст Христа в пустелі (свята чотирьохдесятниця).

кінченням найдовших постів – великого і пилипівки¹⁶ та святкуванням пасхи¹⁷ і коляд¹⁸ (квітень, січень). По-друге, жінки на селі завжди виконували якусь роботу, але особливо багато і важко працювали у гарячу пору (травень-серпень). Це, звісно, призвело до того, що пологи у даний період, на жаль, часто-густо не були успішними.

Динаміка народження дітей за місяцями
(за даними табл. 12)

¹⁶ Пилипівка або різдвяний піст тривав 40 днів – з 15 листопада по 24 грудня (ст. ст.). 14 листопада православна церква святкує як день пам'яті апостола Пилипа.

¹⁷ Слово "пасха" (євр.) означає порятунок, звільнення. Євреї, святкуючи старозавітну пасху, згадували про звільнення своїх предків від єгипетського рабства. Християни ж святкують новозавітну пасху і вірують через смерть Христа у подароване життя і вічне блаженство. Світле воскресіння Христове вважається у християн найбільшим святом.

¹⁸ Слово "коляда" походить від назви Нового року у римлян – *Calendae Januariae*, що припадав на другу половину грудня місяця. Деякі дослідники походження назви пов'язують з одним з гімнів римо-католицької церкви "Collaudemus, collaudemus Christum regem...". "Collaudo" означає хвалити, вихвалити. Від цього слова може походити і слово "колядки" – пісні, які вихваляють народженого Христа, а потім і господаря дому, господиню та їх дітей. В церковному статуті за 1193 рік під словом "коляда" дається пояснення, які це пісні і коли саме їх треба співати: "на трапезу в св. Пасху и в празник Рождества Христова..."

Аналіз наведеного витягу із церковно-метричних книг показує, що найбільше дітей за вказаний період народилось у сім'ях Гаврила Захарійового Жука – 12 (у т.ч. 2 близнят, це перше відоме документальне свідчення про народження у селі близнюків), Йосипа Іванового Прокоп'юка (Жучека) – 10, Кирила Савового Радовенчика – 9. На перший погляд, дуже вже багато дітей народилось у сім'ї Дмитра Іванового Прокоп'юка (Жучека). Але це враження оманливе, оскільки при уважному перегляді матеріалів виявляється, що це дві різні людини (в одного жінка була Уляна (Юліанія) Іванова, а в іншого – Уляна (Юліанія) Васильова). Новонароджених клали у плетені колиски, до яких чіпляли шнурки і підвішували за допомогою гака до стелі. І надійно, і зручно гойдати, і місця майже в оселі не займає. До колиски прив'язували спеціально вишитого рушника і чіпляли маленький хрестик.

Біля дівочих імен зустрічаються помітки про заміжжя і проживання в іншому селі, наприклад, "замужем в Речиці з 1912 р." Біля деяких імен є позначення про дату смерті. Серед таких людей найдовше прожила Агафія Трохимова за дівочим прізвищем Радовенчик (1884–1939 рр.).

Аналіз архівних документів показує, що наприкінці XIX ст. рисвянці помирали "от воспаления легких", "от горячки", "от ревматизма", "от боли желудка", "от воспаления кишек", "от тифа", "от чехотки", "от старости". Досить високою була смертність дітей: "от скарлатина", "от крупы", "от кора", "от рожи", "от боли головы", "от конвульсий". У таких випадках батьків старались якось заспокоїти і часто говорили: "Бог дав, Бог узяв", пророкуючи померлим дітям царство небесне. Всі селяни жили в нестатках, а дехто і у злиднях, тому оплачувати досить дороге для того часу лікування не мали змоги. Бажаючі могли звернутись у містечко Тучин. Тут мешкали дві акушерки, працювала невеличка приватна аптека, у визначені дні з Рівного приїжджали лікарі.

Цікаво на основі наведених у табл. 12 матеріалів простежити зміну прізвищ у Рисвянці. Саме у розглядуваний період часу багатьох них торкнулася суттєва трансформація. Звісно, процес цей був складний і у роках досить розтягнутий. Приміром, Давид Сильвестрів у 1870-1873, 1878-1879, 1884, 1892, 1894 рр. значиться як Баранець, у 1874 р. – Баранецький, у 1875, 1882, 1889 рр. – Остапчук. Під подібними прізвищами протягом 1894-1905 рр. фігурують і його сини Авакум та Лаврентій – Баранцев, Баранець, Баранець (Остапчук), Рисьвянець, Остапчук. Родина Григорія Васильового протягом 1870-1905 рр. записана під прізвищами –

Дудка, Дудка (Никитюк), Никитюк (Дудка), Никитюк, Микитук, Микитюк (найбільше); Климентія Васильового – Луціюк, Аврамець (Луціюк), Аврамець, Абрамчук, потім знову подібно до початкового варіанту – Лиціюк. Микита Іванів згадується як Безднюк, Захарчук (Безднюк), Безднюк, а Яків Никифорів із синами – як Хвещук, Хващук, Янчук-Фещук, Янчук. Рисвянці, які близько 80 разів записані як Прокоп'юки, все ж по декілька разів значаться як Жучки, Жучеки, Жучеки (Прокоп'юки), Прокопчуки, Прокоп'юкови, Прокопіюки.

Зазначимо, що відмічені у початковому варіанті прізвища Баранець, Безднюк, Луціюк, Хващук, як і згадувані згідно табл. 12 – Гарбар, Дорошук, Кирийчук, Оверчук, Одарчук, Січкач у відомих архівних матеріалах, що стосуються Рисвянки, до цього часу не зустрічались.

Звернемо увагу, що прізвища жінок і дорослих дівчат у переважній більшості прийнято було закінчувати на форманти -ева, -ова, як дружин таких-то чоловіків чи дочок таких-то батьків (Баранцева, Демчукова, Осипчукова, Рисьвянцева).

У записах церковно-метричних книг не обійшлося без певних помилок і неточностей. У подібних документах вони зустрічаються і до цього слід ставитися з розумінням. Приміром, Меланія Талимонова (Пантелеймонова) Микитюкова за 1879 рік значиться як Прокоп'юкова, жінка Дем'яна Лук'янового Демчука у різних роках записана під іншим іменем – Марина (1872, 1879, 1885, 1888), Мар'яна (1875, 1878), Матрона (1877), Марія (1880, 1891) Семенова. Зацікавлений читач може знайти і деякі інші невідповідності.

Аналіз документів показує, що у сусідніх поселеннях хрестити дітей запрошували й уродженців Рисвянки. Так, у Тучині кумувались із рисвянцями побілетний рядовий Климентій Никифорів Кожушко із жінкою Варварою Гнатовою, у Річиці – Потапій Гаврилів і Ірина Дем'янова Катеринчики, у Шубкові – Авкентій Василів і Єлизавета Лук'янова Цимбалюки.

Надзвичайно багато цікавої і цінної інформації можна почерпнути із німецької оперативної¹⁹ карти 1897 року, видавець: Королівське центральне геодезичне управління Пруссії. На представленому фрагменті Рисвянка розміщена на розлогій прямокутній галявині посеред величезного лісового масиву.

¹⁹ У вітчизняній картографії згідно прийнятої класифікації такі карти називаються оглядово-топографічними.

Рисвянка на німецькій оперативній карті, 1897 р.

Через село проходить великий шлях Тучин – Костопіль та дорога Річиця – Селище. Це були найбільші поселення в окрузі, у зв'язку з чим Рисвянка займає вигідне положення. Східніше 1 км протікає річка (на карті підписана як Забара), біля річки – заболочена місцевість. Північно-західніше 1 км посеред лісу знаходиться стійло для худоби. Землі для обробки мало, знаходиться вона навколо села та невелика площа трикутної форми вздовж дороги на Тучин. Рельєф позначено коричневими штрихами, він має спокійний характер. Найближчими сусідніми поселеннями є Залісся, Уршулин, Несподіванка 2, Леонівка, Амелін, Чеславін, Карчемка. Ні їх, ні самої Рисвянки там уже немає. Залишилися тільки нанесені на карту локації. Немає і лісів, тепер там суцільні піски.

Відомості Волинської єпархії свідчать, що у 1900 році у числі парафіян Свято-Преображенської церкви серед рисвянців були військові – 23 чол. і 22 жін. (5³/₄ дворів) і селяни – 74 чол. і 63 жін. (18³/₄ дворів), всього – 182 особи. Порівняно з 1858 роком чисельність рисвянців-українців збільшилась у 2 рази.

Відомий дослідник Волині Олександр Цинкаловський для цього періоду часу пише про значно більшу кількість мешканців, маючи, напевно, на увазі ще і поляків, і німців, і євреїв: *"Рисвянка або Різвянка, село, Рівенський пов., Тучинська вол., 35 км від Рівного. В кінці 19 ст. було там 45 домів і 383 жителів"*.

Дійсно, згідно із сповідальними книгами Рівненського повітового деканату, в кінці XIX – на початку XX ст. в числі прихожан Тучинської римо-католицької церкви (костелу) згадуються також мешканці Рисвянки: дворянин Владислав Завайський із жінкою Марією із Лихманських та дітьми Віктором, Іриною, Вікториною-Рафаліною, Іван Лихманський із жінкою Камилією, міщанин Юхим Семашко із жінкою Катериною із Підгурських та сином Феофілом, Целестин Багинський із жінкою Ядвігою, сином Чеславом і матір'ю Ядвігою та ін. Поляки, німці і євреї мешкали не в самому селі, а в безпосередній близькості від Рисвянки (до 1 км), тому їх вважали рисвянцями. Таке розселення на той час було типовим явищем на Волині.

Польські географічні словники сповіщають, що в Тучині щороку відбуваються 10 ярмарків. Тоді у містечко приходило і з'їжджалося багато людей. Постійно відвідували ярмарки і рисвянці.

Початок XX ст. для Рисвянки, як і всієї селянської Росії, був знаменний проведенням земельної реформи, яку запропонував

голова уряду Петро Столипін і підтримав цар Микола II. Згідно з указом від 9 (22) листопада 1906 року кожний селянин дістав право вийти з общинного землекористування, вимагати відводу окремих ділянок в один суцільний масив, одержати відведену землю у приватну власність, продати цю землю, дати її під заставу в селянський банк або вийти з нею на хутір чи відруб²⁰. Мало-земельні і безземельні селяни могли отримати землю на пільгових умовах. Земельна реформа сприяла різкому піднесенню сільськогосподарського виробництва, що незабаром вивело Росію у число провідних товаровиробників на світовому ринку.

Позитивні зміни відбулися і у Рисвянці. Хоча землі тут не відзначались особливою родючістю й оцінювались порівняно недорого (переважали дерново-підзолисті піщані ґрунти, їх ще називали борові піски), але любов до землі, повсякденна важка праця і особиста зацікавленість в її результатах сприяли піднесенню місцевих селянських господарств.

Список населених пунктів Волинської губернії сповіщає, що станом на 1910 рік у селі Рисвянці нараховувалося 33 двори і 372 мешканці, а в однойменній колонії – 24 двори і 288 жителів (загалом – 57 дворів і 660 жителів). Всього за десяток років чисельність населення збільшилась більш як у 1,7 разів. Це відбулося як за рахунок новоприбулих німецьких переселенців з польських губерній, так і, насамперед, завдяки значному природному приросту (народжуваність у німецьких сім'ях була високою, а смертність, на відміну від українських, низькою, середня кількість дітей була по 5-6). У цей же час частина німецьких колоністів, недоволена зміною політики царського уряду стосовно іноземців

---

²⁰ Особливість общинного землекористування полягала в тому, що кожний двір мав право на свою частку землі із загального наділу громади. Але у зв'язку із постійною зміною складу сімей такий підхід часто призводив до перерозподілу земель. Дуже ускладнювала ситуацію та обставина, що община намагалась розділити землю порівну серед усіх своїх членів. Враховуючи різноманітність ґрунтів і рослинного покриву, загальні збори общини приймали рішення про виділення кожному її члену рівнозначних щодо родючості земельних ділянок. Внаслідок цього кожен селянський двір отримував 10-20 (інколи навіть більше) дрібних довго-вузьких земельних ділянок, що призводило до зниження врожайності і створювало багато незручностей. Тому основним укладом життя на селі Столипін вважав право виходу селян із общини і ведення господарювання на базі індивідуальної власності. Ще у часи царювання Олександра III міністр фінансів Бунге сказав мудрі слова: "Дайте селянину у власність голу скелю, і він перетворить її на квітучий сад; дайте йому у тимчасове користування квітучий сад, і він перетворить його в голу скелю".

(царат був наляканий розмірами колонізації і загрозою можливої війни з Німеччиною), починає покидати наш край. Більше 20 тис. волинських німців на запрошення курляндських властей виїжджає до Прибалтики. Серед них в архівних документах згадуються і німецькі сім'ї, які покинули Рисвянку у 1912 році: Вієснери, Дрегери, Стрейхи та інші.

До цього часу у Рисвянці ще працювала приходська царська школа, в яку діти ходили з пізньої осені до ранньої весни. Під час навчання учні складали іспити. Більшість дітей відвідували школу 2-4 роки, але знання отримували пристойні. У селі серед старожилів до цього часу побутує думка, що царська школа вчила краще польської, а польська – краще "совіцької". Микола Осипчук пам'ятає, що після 2 років навчання у царській школі колишні учні розв'язували задачі, з якими не могли впоратись учні після закінчення 4-річної польської. У 1912 році школа була розібрана з метою побудови нової. Побудувати не встигли – через два роки почалася війна.

Меланія Остапчук пригадує, що коли її батька Микиту Осипчука забрали у цей час до царського війська, то після повернення додому він розповідав рідним, дітям і внукам, що служив денщиком і кур'єром, побував у Смоленській губернії, Акмолінській області, на Закарпатті, в Туреччині. І ніде у світі немає поганих народів, можуть траплятися тільки погані люди. Та де б він не був, то завжди пам'ятав про рідний край, сумував за селянською роботою, а ночами часто бачив уві сні свіжезоране поле. І ніде земля не мала такого приємного запаху як у Рисвянці. Привіз він з собою багато книг, які охоче читав односельцям. Грамотних селян на той час було досить мало, тому такі люди мали авторитет і пошану. Ще й сьогодні пам'ятають улюблені прислів'я та загадки Микити Осипчука, приміром: "Йди, йди глядіти діти, не буде на старості де голови подіти", "Йшов брат з сестрою і муж з жоною. Знайшли вони три яблука і всім вийшло по яблуку. Хто ж вони були?"

В архівних документах зберігається "Розрахункова книга по земельних зборах із приватних власників" станом на 1914 рік, згідно якої на тучинській лісовій дачі за громадою рисвянських селян значиться 180 десятин орнопридатної землі.

У Першу світову війну (1914-1918 рр.) на території Волині двічі встановлювалась лінія фронту, а активні бойові дії велись у 1915-1916 рр. Земля погано оброблялась, знизилась врожаї, життя селян погіршилось. Влітку 1915 року у Рисвянці і навколишніх селах спалахнула епідемія холери, померло багато людей. Користую-

чись нестабільним становищем у краї і доведені нуждою, рисвянці починають випасати худобу на поміщицьких угіддях. Історичні документи зберігають декілька таких підтверджень.

Приміром, весною 1916 року під час самоправного випасання рисвянцями худоби на землях поміщиці Отфінівської виникла сутичка із стражниками. Для наведення порядку було навіть введено військову команду. За переказами старожилів, події розгорталися так:

"Отфінівські пообіцяли рисвянським селянам за викорчований ліс виділити земельні ділянки. Першого року попросили людей зачекати, вони хотіли посіяти і зібрати просо. Наступного року Отфінівські свою обіцянку знову не виконали. Тоді люди на звільнених від лісу угіддях почали випасати свою худобу. Панів це розгнівало, вони зробили загорожу і загнали туди худобу рисвянців. Селяни ж загорожу розібрали, і худоба почала розходитись по хлівах. Коли в село на коні прискакав розгніваний пан Отфінівський, то на дорозі побачив лише одну корову. Хотів її завернути назад. Власниця корови Параска Демчук, вгледівши його дії, вискочила на шлях і вдарила різкою коня, ледве не зачепивши пана. В Рисвянку прибула військова команда. Параску було заарештовано і ув'язнено. Присудили їй 3 роки".

Військово-політичні баталії продовжувались, нелегкі часи переживала і Рисвянка. Близько половини працездатного чоловічого населення було мобілізовано до армії, реквізовано багато коней, худоба гинула від ящура і сапу.

При наближенні німецько-російського фронту "з метою нейтралізації" німців-колоністів²¹ депортують до Сибіру. Заслання

---

²¹ Десь відразу після першого видання книги "Рисвянка і рисвянці" (2003 р.) мені зателефонувала відповідальна за міжнародні зв'язки рівненської міської управи Олена Петрів (її мама з Рисвянки – Галина Радовенчик, ми колись жили по-сусідству), повідомила, що завдяки наведеній у книзі карті вдалося побачити місце уже неіснуючої німецької колонії та запропонувала провести екскурсію по Тучинському полігону з визначенням цієї локації на місцевості уже поважного віку подружжю з Данії. Вона буде перекладачем. З військовими візит на полігон узгоджено. Я погодився.

При зустрічі наступного дня я почув хвилюючу розповідь посивілої жінки: *"Ми жили у німецькій колонії Несподзянці 3. У сім'ї я була найменшою. Коли йшла війна, усіх нас відправили у холодний Сибір. Мені тоді було всього декілька років. Після революції 1917 р., зазнавши лютих поневірянь, ми із сестрою Емілією повернулися назад. Усі інші із сім'ї на засланні повмирали. Йшли із залізничної станції Костопіль пішки. У колонії нас чекало гірке розчарування – нашої хати уже не було, її зруйнували. І тоді, обливаючись пеку-*

уникнули тільки ті, хто мав шлюб із українцями. У дорозі і на за-
сланні багато німців померли від хвороб, голоду, холоду.

У 1917 році на Волині спочатку встановлюється двовладдя
(українська Центральна Рада та російський Тимчасовий уряд). На
початку 1918 року згідно "Закону про новий територіально-
адміністративний поділ України", територія УНР була поділена на
30 земель. Рисвянка у складі Рівненського повіту відійшла до По-
горини з центром у Рівному. У складі армії УНР, якою командував
Симон Петлюра, воював і рисвянець Григорій Радовенчик.

У серпні 1919 року Рівне захопили польські війська і тери-
торія нинішньої області була включена до складу новоутвореного
Волинського округу. Встановлюється жорстокий військово-
політичний режим, який продовжується після приходу Червоної
армії (арешти, суди, смертні вироки). У січні 1920 року Волинсь-
кий округ було включено в "Комісаріат земель Волині та Подільсь-
кого фронту". У липні 1920 року поблизу Рисвянки проходили за-
пеклі бої між 4-ю дивізією Першої Кінної армії і 1-ю дивізією
польських легіонерів. Як бачимо, зміна влади відбувалася майже
з калейдоскопічною швидкістю. За підрахунками істориків, у
Рівному органи Центральної Ради існували протягом цього періо-
ду 345 днів, Гетьманату – 195 днів, Директорії – 180 днів, Радянської
влади – загалом 181 день.

Як згадує Одарка Мельничук (1927 р.н.), її батько Мусій Про-
коп'юк розповідав, що у Рисвянці був активний прибічник і борець
за Радянську владу Кузьма Янчук (Фещук). Коли стало зрозуміло,
що Радянській владі не протриматись, він, не піддавшись на вмо-
вляння рідних, темної ночі покинув село і на коні поскакав на схід.

---

*чими сльозами, знову бере мене сестра за руку і вертаємося ми у Косто-
піль, із величезними труднощами добираємося у Німеччину. Там розруха, і
ми поїхали далі, у Данію. Там і залишилися... Тепер я приїхала сюди з чолові-
ком щоб побувати на своїй батьківщині. Нам уже за 90. У мене ще є
документ – метрика сестри".*

На місці Несподзянки 3 (укр. Несподіванка, знаходилася недалеко від Рис-
вянки) на полігоні залишилися лише ледь помітні хатницька, у деяких місцях
ще проростали вишеньки, бузок. І ця жінка опустила на коліна, поклони-
лася цьому місцю і надзвичайно бережливо набрала у білу хустину батьків-
ської землі. На очах її чоловіка стояли сльози. Потім ми відвідали одну із буді-
вель Тучинської лікарні (там колись була кірха, куди ходили німецькі коло-
ністи) і залізничну станцію у Костополі. І це було дуже щемно.

Вдома у мене зберігається копія метрики Емілії Шмідт, доньки Яна Шмідта
і його дружини Хульди (дів. Ленц), що народилася у колонії Несподзянці 3
9 вересня 1898 р. і була охрещена 24 вересня 1898 р. у тучинській кірсі.

Нестабільне становище не могло не позначитись на настроях простих селян. Вони все частіше звертаються до церкви і просять у молитвах захисту та допомоги, замовляють служби за спокій душ рідних.

За словами Меланії Остапчук, в один із погожих днів цього непевного часу чужі люди через Рисвянку на ношах несли образ святого великомученика Димитрія Солунського²². Після розмов з місцевими до процесії також приєдналося багато рисвянців, а чоловіки взяли ноші у свої руки і принесли образ у Тучин до стін Свято-Преображенської церкви. Відтоді, день пам'яті Димитрія (8 листопада за н.ст.) у Рисвянці став престольним святом. Цей день рисвянці називають просто – "Дмитра". Прийнято "на Дмитра" парастасом у церкві і за столом вдома поминати покійних родичів. За повір'ям, у цю ніч померлі встають з могил і йдуть до хати, тому господині залишали їм з поминального обіду по ложці страв і ставили на покуті. Поминальний обід старались приготувати із страв, що полюбляли померлі, а до столу сідали, коли вже вечоріло. Наніч біля страв для покійних потрібно в окремі посудини залишити воду і повісити рушник, щоб ті перед обідом могли помитися. 8 листопада – останній день засилання старостів. З цього приводу існує народна приповідка: "До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі хоч комин витри". Старі люди цього дня примічали погоду. Якщо земля замерзла і навіть випав сніг, то справжньої зими ще не буде до святого Василя.

Із відомих картографічних матеріалів початку ХХ ст. увагу привернув аркуш Т38 (Березне, південь) німецької тактичної карти Рівненського повіту Волинської губернії 1917 року.

Згідно позарамкових підписів, видання здійснено картографічним департаментом Пруссії для військових цілей.

---

²² Святий Димитрій жив у грецькому місті Солуні. Його батько був високим цісарським чиновником, і після смерті батька син перейняв його посаду солунського проконсула. Димитрій був вихований у християнській вірі і ніколи цього не приховував. За це цісар Максиміліян кинув його до в'язниці. Там уже перебував інший святий – Нестор, пам'ять якого церква вшановує наступного дня. Нестор мав невдовзі боротися з непереможним цісарським гладіатором Лієм, і Димитрій порадив йому йти на цей бій з хрестом. Нестор переміг, а розлючений цісар наказав проколоти Димитрія списами. Сталося це 306 року. Згідно з літописним переказом, після смерті Димитрія на його могилі ставалися різні чудеса. Коли через сто років після поховання його домовину відкопали, то побачили, що тіло залишилося нетлінним, а кості видавали пахуче миро, яке зцілювало хворих.

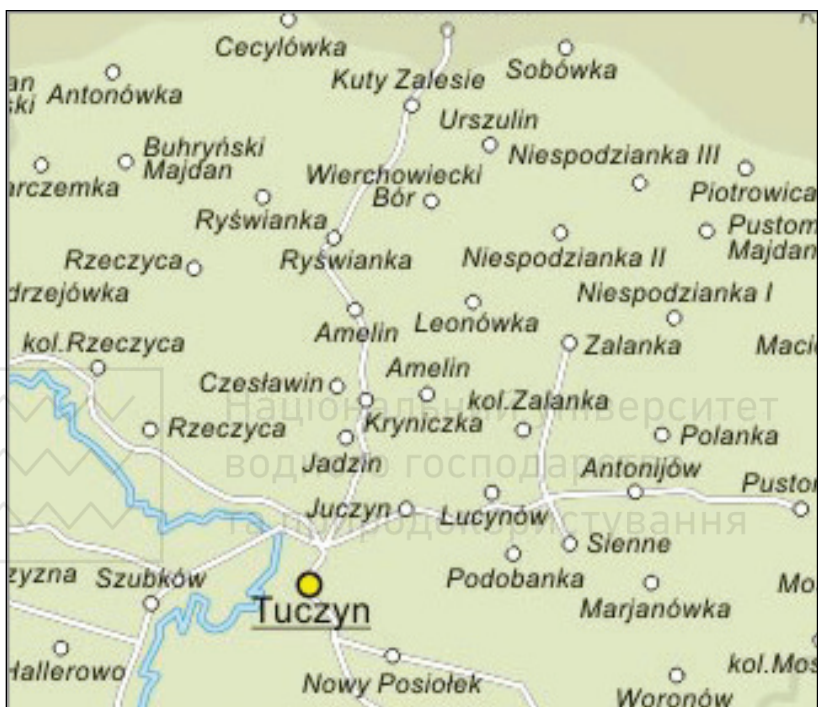
Рисвянка на німецькій тактичній карті, 1917 р.

За представленим фрагментом карти можна отримати досить детальну і комплексну характеристику села й колонії та їх найближчих околиць періоду Першої світової війни. Звернемо увагу на компактну забудову села і розтягнуту у вигляді двох паралельних ліній колонії. Причому, колонія за кількістю дворів перевищувала село у 1,5 рази (35 проти 23). У безпосередній близькості від села у південно-західному напрямку і між двома вулицями колонії у східному знаходилися кладовища (відповідно – православне і лютеранське). Деяко східніше колонії розміщувався вітряк (цілком очевидно, що його побудували німецькі майстри), а західніше – стійло для худоби. Зі східної сторони біля обох рисвянських поселень знаходилося болото, за ним – невелика річечка (назва відсутня), із західної – відведені для колонії Кринички землі. Більші і менші лісові масиви межували з півночі і півдня, деяко віддалік – із заходу. У лісах відповідним умовним позначенням зі скороченим пояснювальним підписом (Ww) показано аж три гаївки (хати лісника). Характерною для території є досить розгалужена мережа польових і лісових доріг, серед яких подвійною лінією виділено сільський тракт Тучин – Березне. Нерівності земної поверхні відображено уже за допомогою горизонталей коричневого кольору та окремих відміток чорного кольору, що дає більш цілісне сприйняття рельєфу (чим горизонталі ближче підходять одна до одної, тим місцевість крутіша, чим далі – пологіша).

РИСВЯНКА У 1921-1941 РОКАХ

Наміри керівництва радянської Росії здійснити світову революцію²³ та принести червоні прапори у Варшаву, Берлін, Париж і Лондон закінчилися повним провалом. Більш чисельна Червона армія була розбита на Віслі. Польща поставила питання про перегляд державних кордонів.

Центральна частина Тучинської гміни
(сучасний картографічний ресурс)

У лютому 1921 року відбувся новий адміністративний передел, Рисвянка була включена до складу Тучинської гміни

---

²³ Із наказу військам Західного фронту №1423 від 2 липня 1920 року: "На заході вирішуються долі світової революції. Через труп білої Польщі лежить шлях до світової пожежі. На багнетах понесемо щастя і мир трудящому людству. На Захід!" Через три роки тодішній командуючий розбитим Західним фронтом Михайло Тухачевський напише у своїй книжці "Похід на Віслу": "Немає жодного сумніву в тому, що якби ми перемогли на Віслі, то революція охопила би вогняним полум'ям увесь Європейський материк".

Рівненського повіту Волинського воєводства з центром у Луцьку. В Тучині розміщуються гмінна управа, поліцейський постерунок, інші органи польської влади. Згідно з Ризькою мирною угодою (березень, 1921 рік) наш край уже офіційно ввійшов до складу Польської Республіки (Другої Речі Посполитої).

У перші повоєнні роки на селі жилося сутужно. Навіть польські газети того часу писали, що багато волинських селян живуть у маленьких халупах, вся сім'я спить покотом на спеціально збитих дошках, інколи поряд стоїть худоба. Близько 90% хат мали солом'яну покрівлю і глиняну або земляну долівку, більше 80% складались із однієї кімнати-кухні. Тут працювали, готували їжу, харчувались, прали, купались, спали, народжували дітей. Провітрювання осель майже не проводилось, тому вони були досить вогкими. Освітлення здійснювалось переважно за допомогою каганця, інколи – газової лампи. Основною селянською їжею були картопля, молоко, хліб, солоні огірки і капуста. Ніхто не вередував, споживали те, що є і Богу дякували. Вже в ранньому дитинстві діти виконують посильну сільську роботу. Менші пасуть гусей, чуть підростуть – корів, коней. А потім долучають і до іншого. На навчання ходять за 3 км у школу в сусіднє польське село Леонівку. Леонівські діти насміхались над рисвянськими: *"Ви, українці, не маєте ні слова, ні права, ні свого царя"*. А у відповідь лунало:

*Кипить борщ у печі,
На припічку – каша.
Утікайте, поляки,
Україна наша.*

Це були небезпечні слова. За них могли батьків забрати до поліцейського постерунка.

Одарці Мельничук рідні розповідали, що в цей час у Рисвянці проживали похилого віку бездітні Косуни. Згадувались вони як щедрі люди і віддані церкві парафіяни. Косуни мали багато землі і лісу, який вирішили віддати на будівництво дзвіниці Свято-Преображенської православної церкви, що і було зроблено. У новозведену дзвіницю рисвянці приносять куплені і освячені в Почаївській лаврі образи Божої матері, великомученика Димитрія та хрест. З того часу дзвіницю прийнято називати "рисвянською".

Декого з молодих рисвянців забирають до польського війська. Серед них був і Андрій Жук, який швидко зарекомендував себе вправним, кмітливим і грамотним воякою, тому службу проходив ад'ютантом у Кракові.

Ад'ютант Андрій Жук,
1928 р.

Поступово життя налагоджувалось, селяни зміцнювали свої господарства. Микола Осипчук пригадує, що його батько, який служив у царській армії і в одному з боїв був поранений в руку, "за Польщі" отримував велику пенсію – 80 злотих. З часом мав 16 десятин землі, на яких вирощував жито, ячмінь, пшеницю, гречку, овес, просо, льон, картоплю. Тримав велике господарство: 2 пари коней, 16 голів великої рогатої худоби, 12 овець, пасіку. Мав 2 клуні, манеж, віялку, гарний сад.

Вторить йому і Ольга Вус (1949 р.н.): "Мої дід Микита й баба Юхимія Лиціюки жили і хазяйнували у Рисвянці, потім у Цецилівці. Дід був родом із Рисвянки, а баба – з Тучина. Мали 9 гектарів орної землі, трошки лісу, пасовище, багато худоби, 70 вуликів".

Звичайно, такі заможні господарства були далеко не в кожного селянина, але хто багато і вмів працював, мав все менше й менше нестатків. Рисвянці пригадують, як, перейшовши вночі польсько-радянський кордон, приходили до них такі ж селяни з теперішніх Житомирської і Хмельницької областей, щоб щось обміняти на харчі і принести додому для голодних дітей.

Багато мешканців намагалося скористатись оголошенням польським урядом законом про парцеляцію (1925 р.), який передбачав створення земельного фонду з частини поміщицьких і державних земель для продажу невеликих ділянок селянам і солдатам. І люди економили та відкладали гроші для їх купівлі. При переїзді на нове місце оселялись переважно на хуторах поблизу сіл. Оскільки земля навколо Рисвянки не відзначалася

особливою родючістю, то оцінювалася відносно недорого. Колонія Рисвянка починає заселятися новоприбулими польської національності (Дзеконські, Козловські, Речецькі, Урбанські та інші). Спеціально продавши добрі землі з метою купівлі за меншими цінами більше угідь, хоча й гіршої якості, у 1929 році з Радивилівщини сюди із сім'ями переїжджають українці Микита Воронко, Онуфрій Курій, Степан Проказюк (всі – уродженці Перенятина), дещо пізніше – їх земляки Іван Білецький, Іван Дубнік, Андрій Новосад, із Глинок (тепер – Рівненський район) – Панас Боярчук і Петро Ханенко, з Кустина (також тепер – Рівненський район) – Микита Пасічник, з Ілліна (донедавна – Гощанський район) – Михайло Мельник. Поповнюють колонію (ту частину, де проживають українці, усе частіше починають називати хутором) й інші новоприбулі.

Микита і Христина Воронки, 1930-і рр.

Запам'ятався старожилам Василь Глущенко, який прибув із Полтавщини. Його так і кликали – Василько Полтавець. Відчуваючи, що Радянська влада нічого доброго селянину-господарю не дасть, він перед початком колективізації встиг продати батьківську землю і втік на Рівненщину. Щоб менше привертати увагу, Полтавець в обідраному одязі зі старенькою полотняною торбиною, де в соломі були приховані гроші, ходив по селах і скуповував для себе землю. Одна десятина рисвянської землі коштувала тоді 150-180 злотих.

Міграційні процеси у різних частинах колонії проходять не-однаково. Якщо в українській і польській частинах колонії згідно архівних записів відбувається приріст населення, то у німецькій – спад (у 1927 році – 25 сімей, у 1938 р. – 21).

Корінні рисвянці також стають власниками нових земель. Так, Григорій і Роман Жуки, Микита і Йосип Лищюки, Овсій Мики-тюк, Вакум і Максим Осипчуки, Андрій і Улян Радовенчики почи-нають господарювати у Цецилівці²⁴. Інші господарі придбають угіддя ближче до Рисвянки. За документами, в середині 30-х років у селі крім зазначених прізвищ були ще – Андрейчук, Гаврилюк, Демчук, Дорошук, Жигadlo, Жук, Ковальчук, Козачук, Мельничук, Остапчук, Полещук, Прокоп'юк, Сістук, Січкара, Усік, Фещук, Якимчук. Всього в селі нараховувалось 99 власників земельних ділянок.

Селянам доводилося сплачувати різні податки: прибутковий, земельний, чиншовий, шляховий, на утримання поліції і церкви, за коней та ін. За цим з боку чиновників був суворий контроль. Якщо з'являлися поодинокі боржники (приміром, селяни, які восени продавали весь зібраний врожай і пропивали гроші, а весною не мали чим платити податки), то в село прибував езекутор (судо-вий виконавець) і забирав їх майно на суму несплаченого боргу. При сплаті грошей у визначений термін майно можна було по-вернути назад. Для обкладання земельним податком працювали спеціальні повітові комісії, які попередньо повинні були класифі-кувати (оцінити) землю. В архівних матеріалах зберігається один з документів такої комісії, датований 1935 роком (див. табл. 13).

У цьому списку наведено 68 власників землі, частина з яких зі своїми сім'ями проживали у рисвянській колонії, а інші мали тут землю, але жили в іншому місці. В реєстрі названо багато прізвищ, що до цього часу не згадувались і які старожили сьо-годні пам'ятають досить невиразно. Згідно табл. 13 на той час на колонії, крім українців, проживали і поляки (Доваленські, Маковецькі, Рещинські, Савицькі та ін.), і німці (Бекери, Еллerti, Генслери, Шмідти та ін.), і євреї (Глетштейни). Це були, в основ-ному, іммігранти, які згідно з урядовими законами скористались правом купівлі колишніх поміщицьких земель. За декого з них в

---

²⁴ Колонія Цецилівка, яка знаходилася за 4 км від Рисвянки, стала своєрідним її анклавом. І хоча у колонії проживали ще декілька польських та інших українських сімей, мешканці сусідніх поселень небезпідставно називали ще Цецилівку другою Рисвянкою.

інших документах є певні додаткові відомості, скажімо Фрідріх (Фридерик) Польчін (Пользин), німецької національності, євангелічного визнання, тимчасово проживав ще у Рівному на вул. Крутій, 26.

Таблиця 13. Реєстр землі в кол. Рисвянці для обкладання земельним податком станом на 7 грудня 1935 року

№ п/п	Прізвище та ім'я	Площа зайнятої землі	
		дес. ²	саж. ²
1	Аусбререр Юліанус	2	1800
2	Бекер Андрзей	2	1800
3	Белєцький Іван	6	693
4	Дзеконський Зигмунт	1	2197
5	Дзеконський Міхел	1	2197
6	Дзеконський Станіслав	9	-
7	Дрегер Ернестіна	2	600
8	Дубнік Іван	5	2312
9	Доваленська Гертруда	5	325
10	Еллерт Херман	5	1200
11	Еллерт Ольга	6	692
12	Еллерт Аванда	2	-
13	Еллерт Едвард	2	1200
14	Еллерт Вілхельм	2	1200
15	Еллерт Едвард	2	1830
16	Фірс Пауліна	1	-
17	Фаб'ян Райнхольд	7	-
18	Фроб Август	2	1860
19	Глетштейн Лейлик	9	633
20	Генслер Анна	2	600
21	Генслер Адольф	5	-
22	Рехль Адольф	3	1200
23	Рещинська Ельжб'єта	2	1200
24	Речецький Зигмунт	9	755
25	Решке Юліус	2	1800
26	Решке Емілія	5	1200

27	Решке Рейнхольд	8	1084
28	Ханенко Яким	12	1239
29	Хенкель Август	6	698
30	Козловський Хенріх	1	600
31	Куніш Альбердіна	4	927
32	Крізе Адольф	6	1862
33	Корнейчук Грегор	3	1481
34	Курій Онуфрій	-	2192
35	Ткачук Татяна	1	1994
36	Ковальчук Роман	4	948
37	Лік Густав	7	1544
38	Лемке Фердинанд	1	1200
39	Лемке Юліус	4	1200
40	Лемке Абель	4	1275
41	Лік Юліанус	2	693
42	Маце Хелена	7	1200
43	Мірке Стефан	4	1200
44	Мельничук Омелян	7	280
45	Маковецька Феодорія	6	1270
46	Піпке Самуель	5	1200
47	Польчін Фрідріх	5	-
48	Пивоварчук Варвара	6	-
49	Шендел Еміль	7	-
50	Сасс Вілхельм	3	1800
51	Савицький Віксентій	8	-
52	Стрейх Августина	1	-
53	Сасс Едвард	-	1200
54	Шуле Пауліна	1	2197
55	Шмідт Вілхельм	3	61
56	Шмідт Херман	3	61
57	Шенфельд Вілхельм	4	-
58	Урбанович Марселій	5	867
59	Урбанський Стефан	4	1131
60	Вайер Фердинанд	4	-
61	Вільде Густав	3	499
62	Віше Густав	5	-

63	Віше Альберт	4	-
64	Віше Готфрид	2	1200
65	Віше Александер	4	1200
66	Воронко Микита	5	83
67	Вагер Одилія	2	144
68	Проказюк Стефан	3	489
Всього		298	2323

При опрацюванні архівних матеріалів було зауважено, що майже у всіх документах польського періоду (1921-1939 рр.) стосовно біографічних даних жителів Рисвянки у графі "народовість" (національність) навпроти українців записано – русинська, німців – німецька, поляків – польська. Польська влада навіть у такий спосіб старалася зменшити українську ідентичність.

Тартак у цей час уже не працює, тут проживає польська пані Молокжата. Запамяталася вона рисвянцям дуже вродливою і елегантною жінкою, яка завжди гарно і зі смаком одягалася. Була визнаною красунею-модницею у всій окрузі. Площі ж тартака, на яких свого часу складувалися колоди, дошки, бруси, продаються під сільськогосподарські угіддя (більше 10 га). Поблизу відкривається невеликий магазинчик, де торгує поляк Йозеф Сладковський.

Поблизу села розміщувався військовий полігон для польської кавалерії. Тут проводили навчання підрозділи 13 піхотної дивізії, якою командував генерал Кноль, сподвижник Пілсудського. Як згадують старожили, вигляд жовнірів викликав захоплення: підігнані зелені мундири, штани-галіфе, чорні хромові чоботи із жовтими шпорами, у сідлі тримаються з належним достоїнством, коні під ними – завжди чисті, стрункі, чорної масті, з полакованими копитами і блискучими вуздечками.

У краї відчувалася напружена політична ситуація. Згідно з договором Польщі і країн Антанти 1919 року, українцям повинні були забезпечуватись рівні права перед законом з поляками, але з 1924 року діяв закон про заборону української мови в усіх державних установах. Роком пізніше почав діяти уже згадуваний закон про парцеляцію, який передбачав перевагу у праві купівлі землі польськими і німецькими поселенцями порівняно з українськими селянами. У 1930 році були проведені масові репресії проти українського населення, постійно проводилась політика колонізації дітей та ін. Але у Рисвянці на національному ґрунті серйозних конфліктів не було, всі старалися підтримувати дружні стосунки.

441/36 1

I. **Przynależność do P. K. U.**

W chwili wydania zaświadczania	Naawa P. K. U.	L. karty owid. (powiat)
	R ó w n e	136/R
Późniejsze zmiany wskutek przeliczenia		

II. **Zaświadczenie wojskowe.**

Bielecki
Nazwisko

Nikola
Imiona

syn *Anna*
(imię ojca) (imię matki)

urodz. dnia *12 I* r. *1914*

miejsceowość *Prokasy* gm. *Radomsko*

powiat *Busko* woj. *Wielkopolski*

wyznanie *prawański* narod. *ruska*

zamieszkały w *kol. Rydzewska, gm. Trzciniec, pow. Pleszew*
(podać dokładny adres)

III. Zawód cywilny *rolnik*

Військове посвідчення Миколи Белецького

У селі була 4-річна школа, у якій навчання проводилось польською мовою, один раз в тиждень – українською. Школа була у новій хаті Федора Ліціюка, а вчителювали Шимон Шиманський із Тучина (жив у Сави Радовенчика) і молода Казінара Кшиштанивна із Варшави (жила у Гаврила Радовенчика). На колонії для менших дітей у хаті Дзегонських також працювала школа, де вчителювала Марія Глущенко. На проведення уроків вона приїжджала на коні з-за Цецилівки.

Дітей в одному класі могло бути багато, у деяких класах було 60-70. Всі учні, і українці, і поляки, і німці вчилися разом. Тому вчителі для кращого пояснення мусили володіти трьома мовами. Порядки в

школах були суворі, дітей заставляли вчитися. До 14 років усі діти обов'язково мали ходити у школу. Хто лінувався, таким насипали в куток гречку чи горох і ставили на коліна. За непослух били лінійкою по руках, найбільш вредних клали на лавку і били указкою чи різкою по м'якому місці. Могли залишити і на повторний рік навчання, що було великою ганьбою. Старожили пригадують, що брати Радке (німці за національністю, пізніше їх сім'я виїхала до Канади) 4 роки вчилися у першому класі. Батька учня, який пропустив 3 дні без поважної причини, інспектор штрафував на 5 злотих. Щоб заробити такі гроші, потрібно було 5 днів працювати, мішок жита коштував 2-3 злотих, корова – 250-300. Грамотних людей було мало, тому батьки часто нічого не жаліли аби вивчити своїх дітей.

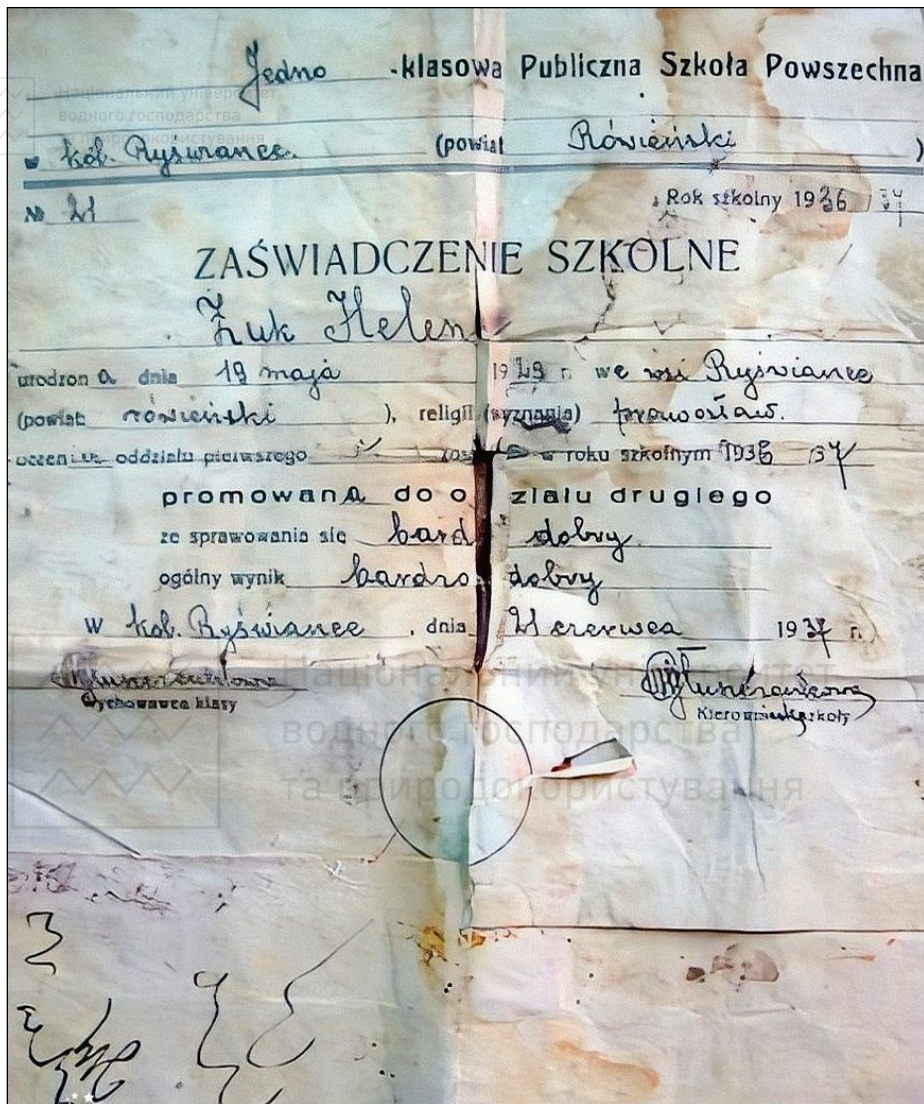

У польській школі, 1930-і рр.

Вдома ж дітей вчать правильно вітатися. При вході у хату з повішеними образами потрібно говорити: "Слава Богу!", а відповідати: "Навіки слава!" При прощанні гості кажуть: "Бувайте здорові!", а господарі відповідають: "Йдіть здорові!" На вулиці молодші мають вітатися першими: "Доброго дня!", а у відповідь мають почути: "Дай, Боже, здоровля!".

У разі необхідності отримати медичну допомогу доводилось звертатися у Тучин. Для простого селянина такі послуги обходились дорого. Приміром, консультація лікаря коштувала 3-5 злотих, укол – 3 злотих.

Свідоцтво про закінчення 1 класу польської школи Олени Жук

Із середини 30-х років хати у Рисвянці будуються уже переважно 2-кімнатні (кухня і кімната) із соснових брусів, які можна було купити у лісництві або на базарі в Тучині. Більшість хат залишається ще під солом'яною стріхою. Першими ж цинковою бляхою покрили свої оселі Федір Радовенчик, Андрій Жук, Федір Ліціук, Адам Осипчук. Біля хати окремими будівлями ставлять хлів для худоби та птиці і клуню для зберігання зібраного врожаю.

Працювала одна крамниця, яку називали лавкою або, на польській лад, склепом. Тут можна було придбати різноманітні товари, в основному – першої необхідності: мило, нитки, голки, сірники, сіль, олію, оселедці, булки, цукерки і т.п. Для села це було, звичайно, благо. Знаходилась тут і маленька корчма. Торгували у крамниці євреї Лейлик Глетштейн із жінкою Рисею. Жили бідно, із місцевими селянами добре ладили, допомагали один одному. Українців дивувало, що євреї вірили у те, що свої гріхи можна перенести на когось іншого. Що ті й робили: Лейлик свої гріхи переносив на півня, а Рися – на курку. А потім їх з'їдали, разом з гріхами, але уже не своїми.

Любили рисвянці відвідувати і базари, які відбувалися в окрузі. Базарними днями були: понеділок – у Тучині, вівторок – в Олександрії, середа – у Гощі, четвер – у Костополі.

На околиці села стояла кузня, біля якої був закопаний стовп для прив'язування коней, коли їх підковували, і облаштунок для коліс, що здавались до ремонту. У кузні лагодили вози, сани, виготовляли плуги, борони, сапи та інший сільськогосподарський інвентар, за що ковалів в селі дуже поважали.

Один раз на рік у селі проводилась "виводка" бугаїв і жеребців, яких оцінювала спеціальна комісія з Тучина. Господарів-переможців за рахунок держави нагороджували грошовою премією (50-100 злотих), їм надавалось також право купівлі кормів для відгодівлі худоби за меншими цінами. Держава була зацікавлена у розвитку сільського господарства. Тому селяни, які на своїх полях отримували високі врожаї, також отримували грошову винагороду.

За порядком у селі слідкував солтис, якого призначали у Тучині. Це, передусім, мав бути авторитетний серед односельців, справедливий, вимогливий і грамотний чоловік. Майже щодня йому доводилось приймати відвідувачів, вирішувати ті чи інші спірні питання, давати вказівки і розпорядження. У польські часи солтисами у Рисвянці були Лавро Остапчук, Юрій Фіщук, Оксентій Жук.

Солтис встановлював чергу, за якою два чоловіки з довгими киями щоночі мали патрулювати в селі. Нічна варта відповідала за загальний порядок, слідкувала, щоб не було пожежі, не пускала у село незнайомих пришельців. Періодично варту перевіряли поліцейські Тучинської гміни. Якщо патрульна служба здійснювалась погано, то вартових штрафували – кожного на 2 злотих.

Рисвянські старожили пригадують, що поліцейські забороняли селянам бити батогами своїх коней, пильнували, щоб до кожного воза була прикріплена відповідна ідентифікаційна табличка. Якщо селянин поставив коня з возом у невстановленому місці (бо всюди мало бути чисто), то за зазначеною на табличці адресою через день-два йому додому приносили повідомлення про сплату штрафу у постерунку. Кожний собака мав мати свого хазяїна. Для цього на їх шиях були прикріплені відповідні бірки. Бродячих собак відловлювали. В оселях заборонялося курити. Поліцейські навіть слідкували, щоб за кожною селянською клунею стояв туалет і був він у належному стані. Такі порядки місцевим населенням сприймалися схвально.

*Купрій Остапчук і
Микола Стецюк в
польській пожежній
охороні, 1930-і рр.*

До цього часу пам'ятають й різні прислів'я про польських панів: "Пани однакові, що в нас, що в Кракові", "Видно пана по халлях", "Який пан, такий й жупан", "Якщо з пана пан, то – пан, а якщо з хама пан, то – хам".

У Рисвянці був свій духовий оркестр, який серед навколишніх сіл вважався найкращим. Під супровід музики проводились

весільні обряди, вечори-забави, свята, вистави та інші події. Залишився в пам'яті один з кращих складів оркестру: Федір Радовенчик – баритон-труба, Андрій Осипчук – бас-труба, Дмитро Жук – кларнет, Кіндрат Жук – трубка, Андрій Жук – бубен. Упродовж різдвяних свят музиканти часто грали в хутірській школі. Тоді на хуторі збиралося багато молоді не тільки з Рисвянки, а й з Антонівки, Амелина, Бугринського Майдану, Криничок, Річиці, Цецилівки.

Після вистави, 1930-і рр.

Поблизу села знаходилась "гаювка" (тут жив гайовий), де для різноманітних святкувань у теплу пору року полюбляли збиратись молоді хлопці та дівчата. Різними голосами заводили одну з улюблених рисвянських:

*Йшли корови із діброви,
А овечки – з поля.
Заплакала молода дівчина,
З козаченьком стоя.*

Тут хлопці зробили велику гойдалку, де колихалися разом з дівчатами. Найбільш відчайдушні, траплялося, так розгойдувалися, що "крутили сонечко". Тоді вереск стояв неймовірний.

Увечері поверталися ліською стежкою додому. Якщо дівчата йшли одні, то хлопці, бувало, придумували їх якомось полякати. Порою робили й таке. Хтось високорослий обгортався білим

рядном чи простирадлом, ховався за деревом, щоб зробитися ще вищим, то піднімав руки догори, вигулькував перед самими дівчатами та починав метелятися. Побачивши такого страшного привида, дівчата з переляканими очима і криком бігли по стежці назад. А там їх чекала інша дивовижа – якесь чудовисько з палаючими очима і ротом хиталося перед ними. То хлопці вирізали у гарбуза дірки, поставили усередині запалену свічку і підвісили його до гілляки. О-о, тоді крик уже був несамопитий. Втікати не було куди. У темноті дівчата перечіплювалися одна за одну, падали на землю, і ще більше лякалися, думали, що їх хапають. Тоді уже не тямить голова, що язик лепече... Після такого про сон годі було й думати – хоч очі позашивай. Та й розмов стосовно побаченого вистачало не на один день.

*Родина
Івана Остапчука,
1938 р.*

Холодної ж пори одним із улюблених свят молоді був день Андрія Первозванного (13 грудня за н. ст.). За день до цього дівчата таємно від хлопців збиралися гуртом, брали біле борошно, місили тісто і пекли калету – товстого великого коржа із діркою посередині, який прикрашали сушеними ягодами чи вишнями. Увечері "на Андрія" вся молодь уже сходилася разом в одну

велику хату, де дівчата починали влаштовувати різні ігри, жарти та розваги. Всі вони були прелюдією до головної, найвеселішої забави — калети. Дівчата за міцну нитку підвішували випеченого коржа до стелі на рівні рота і вибирали веселу та метку господиню калети — пані Калетинську. Вона щедро вимазувала ганчірку у сажу, ставала посеред кімнати, брала руки в боки і запрошувала хлопців:

— Я, пані Калетинська, прошу пана Коцюбинського до калети. Бажаючий брав між ноги дерев'яну коцюбу, ніби сідав на коня, і виїжджав наперед:

— Доброго вечора, пані Калетинська!

— Доброго здоров'ячка, пан Коцюбинський! Куди це Ви на вороному коні скачете?

— Їду калету кусати!

— А я вмажу!

— А я вкушу!

— А я вмажу!

— А я вкушу!

— Ви хочете кусати, але я губи Вам могу й пописати!

Цей діалог супроводжується сміхом і жартами присутніх. Причому, пан Коцюбинський повинен сидіти "на коні" дуже поважно і ні в якому разі не засміятися, щоб не отримати вимазаним квачем по обличчю. Коли ж він до калети доїде, то може тільки один раз спробувати вкусити. Калету при цьому руками зачіпати не дозволяється. Але корж досить грубий, в рот не вміщається, розгойдується на нитці, кругом ще всі смішать і ... ганчірка щедро вимазує щоки, носа, лоба. Під загальний регіт доводиться повертатись назад і передавати коцюбу до рук іншого бажуючого. Після хлопців вкусити калету можуть спробувати і дівчата. Але це дуже рідко кому вдається. Коли вже бажуючих немає, то пані Калетинська запрошує всіх вмитися і сідати до столу. Страви готують дівчата, а горілку приносять хлопці. Страв завжди багато, серед них, звичайно, головна — вареники. Вони трапляються із каверзою (всередині може бути сіль, борошно, глина, полова, клоччя та ін.). Веселощі продовжуються.

Під час вечері дівчата ховають вареники, а після всього — йдуть на вулицю, приманюють за собою собак і у певному порядку кладуть вареники на частокіл. Відлучаються на хвилику і повертаються назад. Чії вареники собаки з'їли, ті дівчата швидко вийдуть заміж. Бувало, що ще ворожили у хаті: кидали чобіт, у який бік він поверне носком — з тієї сторони чекай сватів. Хлопцям

у цей вечір дозволяється бешкетувати, і вони це роблять: знімають ворота, перекочують вози на чуже обійстя, насмічують соломою чи сіном подвір'я, затуляють вікна, зав'язують двері. Додумуються навіть вилізти на хату і перекрити комин куском скла. Тоді через димар господарям небо видно, а тяги немає і весь дим у хаті!

Слід зазначити, що Рисвянка вважалася селом веселощів, гарної музики та вродливих дівчат і на розваги часто приходила молодь із сусідніх поселень. Були у селі й непогані садки. Славилась Рисвянка своїми грушами, росли тут також яблука, вишні, черешні, сливи.

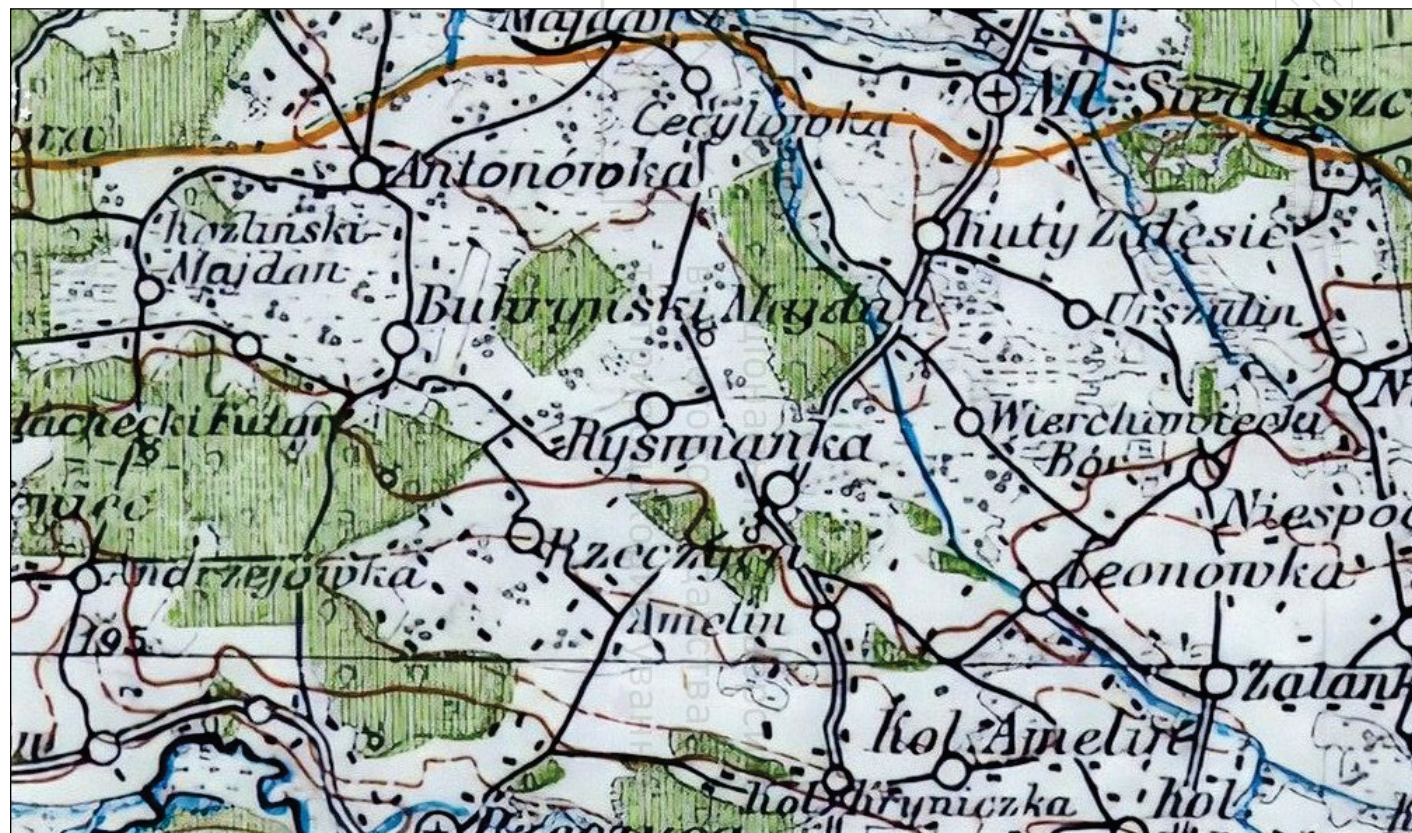
З польського періоду історії села (1921-1939 рр.) нашу увагу привернули три карти: 1) польська тактична²⁵ карта 1927 року, видавець: Варшавський військовий географічний інститут; 2) польська оперативна карта 1929 року, видавець: Варшавський військовий географічний інститут; 3) австрійська оперативна карта 1934 року, видавець: Головне геодезичне управління XIV у Відні. Усі вони укладені на високому картографічному рівні, є повнокольоровими, легкими й приємними для зорового сприйняття і разом дають найбільш повну географічну характеристику села та навколишньої території.

Фрагмент польської тактичної карти, 1927 р.

²⁵ У вітчизняній картографії такі карти прийнято називати топографічними.

Рисвянка на польській оперативній карті, 1929 р.

Рисвянка на австрійській оперативній карті, 1934 р.

Перша є найкрупнішого масштабу, на ній можна побачити нанесену дочірню колонію, проаналізувати характер забудови поселень, кількість хат, розгалужену дорожню мережу, суттєве зменшення площ лісів, збільшення сільськогосподарських угідь та ін. Рельєф показано за допомогою горизонталей, між селом і колонією є невеликі пагорби, там й знаходиться найбільша абсолютна висота місцевості – 202 м. Друга і третя карти є дрібнішого масштабу, мають більш оглядовий характер, тому виступають доповнюючими до першої. Разом з тим, по них можна швидше і правильніше оцінити особливості навколишньої території. Більше того, на австрійській карті колонія уже підписана відповідним позначенням, яке відсутнє на першій.

Зацікавлений читач може побачити й інші відмінності між усіма картами. Вони і мусять бути, бо карти різних масштабів, підготовлені різними картографічним школами, за неоднаковими вимогами, на них використані різні умовні знаки.

Меланія Остапчук пригадує, що вересневої ночі 1939 року бачила сон, у якому гарний чорнявий чоловік із вусами пропливав по небу над селом. А наступного дня у Рисвянку ввійшли червоноармійці²⁶ і вона вперше побачила портрет Сталіна, схожість була неймовірна. Зовнішній вигляд "визволітелів від ярма" (так вони себе називали) викликав більше жалю, ніж поваги: голодні, неголені, у брудних гімнастерках і обірваних штанах, старі гвинтівки на шнурках з льону, на ногах – замість чобіт намотані брудні онучі. Коні були недоглянуті, худі, охлялі. Судячи з цього, старші чоловіки скрушно хитали головами і говорили, що добра і благополуччя від нової влади навряд чи варто чекати. Звернули вони увагу й на брудну лайку, яка часто злітала з уст "визволітелів". Настільки грубих слів до цього часу вони й не чули, бо ні українці, ні поляки, ні німці, ні євреї таких міцних матюків у своїй мові не мали.

Приєднання західноукраїнських земель до СРСР супроводжувалось черговими змінами адміністративних меж і назв. У січні 1940 року Рисвянка увійшла до складу Тучинського району Рівненської області.

---

²⁶ 17 вересня 1939 року, через 16 днів після нападу Німеччини на Польщу, радянські війська без оголошення війни вторглися зі сходу і зайняли західноукраїнські та західнобілоруські землі. Операція, що тривала 20 днів, призвела до остаточної окупації Червоною армією всієї території Польської Республіки. Спільне вторгнення до Польщі було узгоджено таємним протоколом до Пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 року у Москві.

Господарське і культурне життя проходило в складних умовах. Загалом, відбулися певні позитивні зміни. Навколо села було багато незайнятої землі. Селяни самовільно почали її займати під поля, сінокоси, пасовища. Контролю з боку держави за цим процесом майже не було. Тому, щоб платити менші податки і не мати зайвого клопоту, рисвянці хитрували і старались не обліковувати новозайняті площі. Було ліквідовано багато обмежень щодо української мови, медична допомога і лікування офіційно стали безкоштовними (у Тучині відкрито лікарню і амбулаторію) тощо. Але позитивні зрушення значною мірою затьмарювались політичними переслідуваннями, міжнаціональними конфліктами, соціальною несправедливістю.

Так, гайового поляка Олександра Пінковського із сім'єю було відправлено у Архангельську область. У базі даних польських спецпереселенців вдалося знайти записи:

- Пинковский Александр Фердинандович
Родился в 1891 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка; поляки; малограмотн.; Проживал: Ровенская обл., Тучинский р-н, д. Рысвянка.

Приговор: Приб. на спецпоселение в Архангельскую обл. 06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое. Осв. со спецпоселения по амнистии 30.08.41

Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в Архангельской обл."

- Пинковская Аделя Антоновна
Родилась в 1903 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка; поляки; образование 2 класса; Проживала: Ровенская обл., Тучинский р-н, д. Рысвянка.

Приговор: Приб. на спецпоселение в Архангельскую обл. 06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое. Осв. со спецпоселения по амнистии 30.08.41

Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в Архангельской обл."

- Пинковская Ванда Александровна
Родилась в 1926 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка; поляки; образование 4 класса; Проживала: Ровенская обл., Тучинский р-н, д. Рысвянка.

Приговор: Приб. на спецпоселение в Архангельскую обл. 06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое. Осв. со спецпоселения по амнистии 30.08.41

Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в Архангельской обл."

- Пинковская Елена Александровна
Родилась в 1925 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка;
поляки; образование 4 класса; Проживала: Ровенская обл.,
Тучинский р-н, д. Рысвянка.

Приговор: Приб. на спецпоселение в Архангельскую обл.
06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое. Осв. со спецпоселения по
амнистии 30.08.41

*Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в
Архангельской обл."*

- Пинковская Казимира Александровна
Родилась в 1929 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка;
поляки; образование 3 класса; Проживала: Ровенская обл.,
Тучинский р-н, д. Рысвянка.

Приговор: приб. на спецпоселение в Архангельскую обл.
06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое.

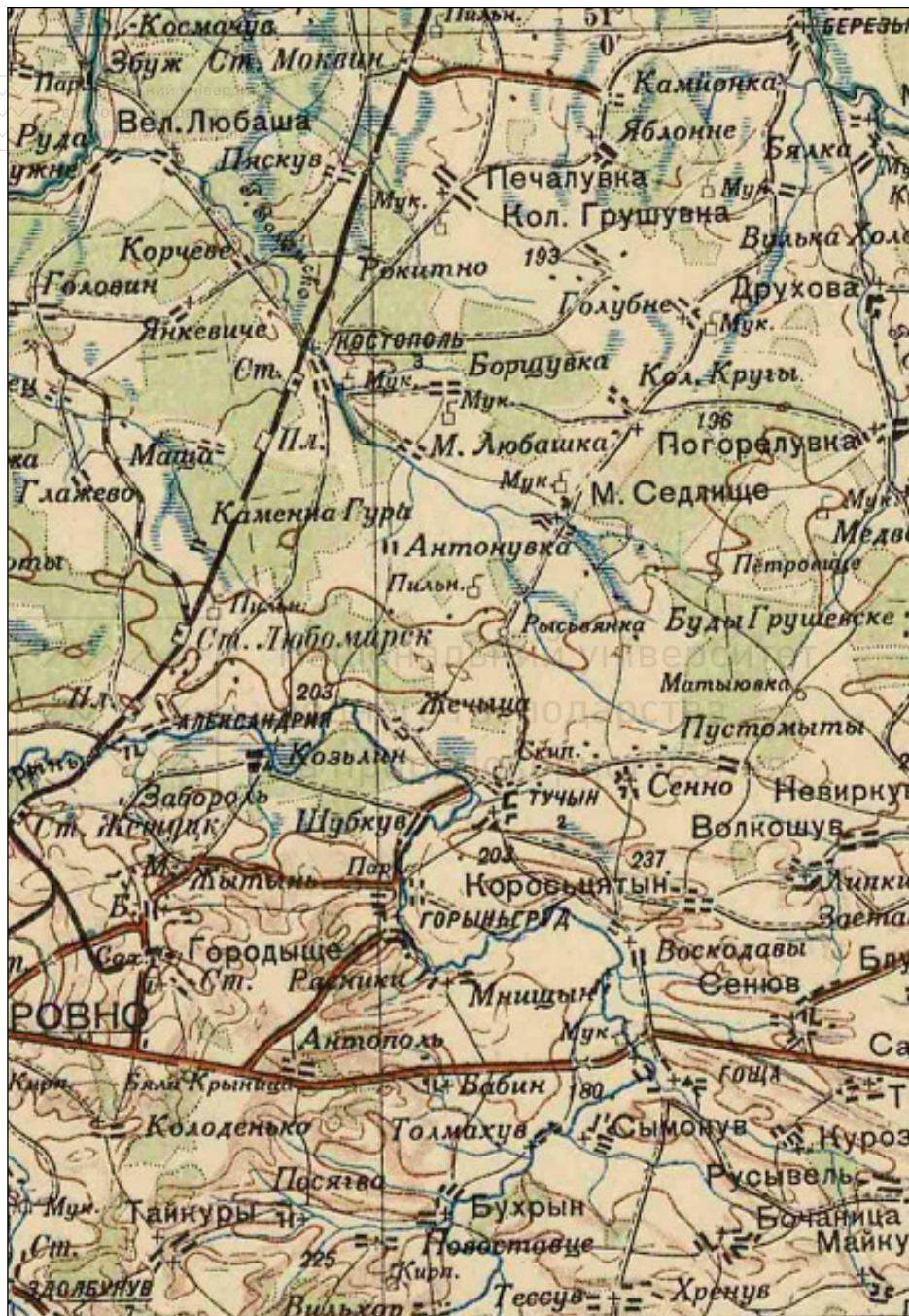
*Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в
Архангельской обл."*

- Пинковский Юзеф Александрович
Родился в 1932 г., Ровенская обл., Тучинский р-н, Расвянка;
поляки; Проживал: Ровенская обл., Тучинский р-н, д. Рысвянка.
Приговор: приб. на спецпоселение в Архангельскую обл.
06.06.40, Емецкий р-н, Глубокое.

*Источник: База данных "Польские спецпереселенцы в
Архангельской обл."*

У такий складний час частина поляків вирішили залишити наш край і переселитись у більш спокійні в цьому відношенні регіони.

У Рисвянку із Рівного приїжджають агітатори (прибули зі східних областей України), які починають наполегливо пояснювати переваги колективного господарювання перед одноосібним, розповсюджувати пропагандистську літературу. Відчувалось, що у майбутньому до "неугодних" можуть бути застосовані силові методи. Кирило Радовенчик (1924 р.н.) пригадує, що у Костополі на базарі стояли продавці із новоствореної кооперативної мережі і продавали привезених гусей із східних областей України (де люди більше бідували!) за смішно низькою ціною – 50 коп., коли вони у нашому регіоні стабільно коштували 3-4 злотих. У такий спосіб проводилась дешева агітаційна кампанія "заможного життя" в СРСР.

Частина радянської топографічної карти, 1940 р.

Фрагмент радянської адміністративної карти, 1941 р.

Нова влада проводить примусовий набір молодих хлопців для служби в армії. Призиваються до військової служби і рисвянці (Андрій і Дмитро Жуки, Купрій Остапчук, Дмитро і Яків Прокопюки, Захар, Павло та Сергій Радовенчики та ін.).

Поблизу рисвянського хутора розпочинається будівництво військового аеродрому. Для цього завозяться відповідні матеріали, механізми та інструменти, продукти харчування. Але роботи просуваються в повільному темпі.

Населення німецької національності в терміновому порядку залишає край і виїжджає до Німеччини. Покинувши свої оселі, господарства, нажите добро, виїжджають і німці-рисвянці. Місцеві

вбачають у цьому ознаку неминучої війни, що незабаром і сталося.

Із радянського періоду 1939-1941 рр. викликають інтерес карти: 1) топографічна карта Генерального штабу Робітничо-селянської Червоної армії 1940 року; 2) адміністративна карта Рівненської області Головного управління геодезії та картографії 1941 року.

Згідно підписів під південною лінією рамки аркуш топографічної карти (М-35-А) укладено ще у 1933-1934 рр., саме тому чимало назв населених пунктів співзвучні польській мові, впродовж наступних років він зазнавав виправлень та доповнень. Це перша відома нам карта радянського періоду, на яку нанесена Рисвянка. Село показано невеликим пунсоном (згідно умовних позначень відповідає населеним пунктам із кількістю мешканців менше 100 осіб) і підписано як "Рысьвянка". Північніше села показано пилораму та заболочену місцевість, навколо – невеликі площі лісу. Через село проходила покращена ґрунтова дорога Тучин – Березне. За допомогою горизонталей та відповідних позначень наочно відображено рельєф.

Хоча наведена адміністративна карта не має початкового презентабельного вигляду, вона варта уваги багатьма обставинами. Хоча б тими, що є першою адміністративною картою Рівненської області, та ще й надрукованою українською мовою, та ще у назві села немає апострофа (відсутній він і на наявних в автора картах 1946 і 1953 років), а у пізніших і теперішніх офіційних виданнях він з'явився. Незвично для сьогодні підписані назви й багатьох інших поселень, локалізація деяких з них (у тому числі і Рисвянки) є не зовсім точною. Згідно класифікації за масштабом карта належить до ряду дрібномасштабних, при її створенні виконувалася відповідна картографічна генералізація²⁷. І Рисвянка, на відміну від багатьох сусідніх поселень, необхідним критеріям генералізації відповідала, тому й була нанесена на карту.

²⁷ Під картографічною генералізацією розуміють творчий процес відбору та узагальнення елементів картографічного зображення з метою показу основних рис і характерних особливостей об'єктів та явищ. Картографічна генералізація, зберігаючи головне, істотне, підсилює пізнавальну цінність карт.

РИСВЯНКА У 1941-1950 РОКАХ

У кінці червня 1941 року в село увійшли німецькі солдати. За словами Миколи Остапчука (1935 р.н.), першими приїхали розвідники на роверах із жовтими шинами. Запам'ятались вони в акуратно підігнаній синій формі із закачаними рукавами, пілотках, на ногах були чоботи. Німці поводили себе мирно, грали на губних гармошках, пригощали дітей цукерками. Людмила Остапчук (1937 р.н.) пригадує, що саме тоді вона вперше скуштувала шоколад, а дехто просив, навіть вимагав селянської їжі: "Матка, млека!", "Давай яйка!". Жінки виносили домашні харчі, а чоловіки у цей час на подвір'я старались не виходити.

Наступ німецького війська, 1941 р.

Слідом за розвідниками з Тучина приїхали основні військові сили на конях, мотоциклах, автомобілях, бронетранспортерах, танках. У хаті Гаврила Радовенчика розмістився військовий штаб, який було обсіпано землею і обкладено мішками з піском. Поряд було поставлено польову кухню, з якої німецькі солдати пригощали бажуючих кашею з м'ясом. Невелике військове угруповання 6 польової армії вермахту перебувало у селі близько тижня.

Зустріч німецьких солдатів, 1941 р.

До рисвянців доходять звістки, що 30 червня 1941 року у Львові Організація Українських Націоналістів Степана Бандери самочинно прийняла Акт відновлення української державності. Для Берліна це було цілковитою несподіванкою. Відразу було вжито рішучих заходів для ліквідації новоствореного українського уряду, арештовано лідерів ОУН Степана Бандеру, Ярослава Стецька та ін.

У Рисвянці розповсюджуються газети, у яких розміщено фотографії і розповідається про тисячі жорстоко замучених органами НКВС безневинних людей, що перебували у тюрмах на захопленій німцями території. Залишились в пам'яті старожилів розпороті животи вагітних жінок і розіп'ятий на стіні священик.

Відповідно з декретом рейхсканцлера від 20 серпня 1941 року значна частина українських і сусідніх білоруських земель була включена до складу новоствореного рейхскомісаріату "Україна" з центром у Рівному. З цього приводу у книзі Дмитра Медведєва²⁸ "Сильні духом" нашу увагу привернув допис, який наведено нижче.

---

²⁸ Дмитро Медведєв – капітан держбезпеки, полковник, Герой Радянського Союзу. 3 червня 1942 року – командир розвідувально-диверсійного загону

— Місцем базування загону намічені ліси в районі міста Рівне, — пояснюю я, відповідаючи на запитання Творогова. — Вибір місця не випадковий. У Рівному німці влаштували «столицю» окупованої ними території України. В цій «столиці» перебуває з своїм рейхскомісаріатом намісник Гітлера імперський комісар Ерїх Кох, сюди ведуть всі нитки керівництва гітлерівців на українських землях.

— Чому саме тут? — запитує Творогов. — Чому не в Києві?

— Вони, напевно, вважають, що в Рівному, за лівтори тисячі кілометрів від фронту, їм буде спокійніше. Рівне — в Західній Україні, а Західна Україна, якщо можна так висловитись, молодша сестра в нашій великій радянській сім'ї. Не рік, не два, а багато років перебувала вона на чужині. Тут тривалий час хазяйнували австрійці, а після першої світової війни — польські пани. Збереглося куркульство, колишні поміщики з їх прихвоснями; збереглися рештки петлюрівців, буржуазних націоналістів та інші запеклі вороги нашої Батьківщини. Ці люди, вірні своїй підлій натурі зрадників, служать тепер гітлерівцям. Саме тому гаулейтер Кох вважає за краще сидіти у Рівному, а не в Києві. Але й там він не повинен мати спокою!..

Фрагмент із книжки "Сильні духом"

Рейхскомісаріат охоплював територію близько 340 тис. кв. км, а Рисвянка увійшла до складу Тучинського району Рівненського гебіту. Старостою села було призначено Гриця Радовенчика.

Звернемо увагу на німецькі карти цього періоду. Заради справедливості потрібно зазначити, що вони зроблені на основі раніше виданих польських і радянських картографічних матеріалів²⁹. Німецька розвідка і відповідні служби добре попрацювали

НКДБ СРСР "Переможці". Одним із головних завдань загону було створення розлогої агентурно-диверсійної мережі та забезпечення діяльності радянського розвідника, диверсанта та терориста Миколи Кузнецова. Згодом Медведєв розгорнув розвідувально-диверсійний загін у партизанське з'єднання чисельністю понад 800 осіб.

²⁹ Перед початком війни за наказом Йосипа Сталіна на західний кордон було стягнуто величезні військові сили, які у декілька разів перевищували німецькі. Для "визвольного походу" вони були забезпечені і новенькими топо-

для належного забезпечення вермахту необхідним картами. На першій з них, карті Тучинського району Рівненського гебіту, досить детально зображено шляхи сполучення, що дозволяло швидко і ефективно вести наступальні дії. Нічого зайвого, усе просто і зрозуміло. За допомогою ж другої можна отримати дуже багато цінної і різносторонньої інформації (населені пункти, шляхи сполучення, окремі об'єкти, рельєф, гідрографія, рослинність). Цікаві карти ще й тим, що назви населених пунктів підписані двома мовами (на першій – українською і польською, на другій – польською і російською). І що можна помітити – чотири рази Рисвянка написана по різному.

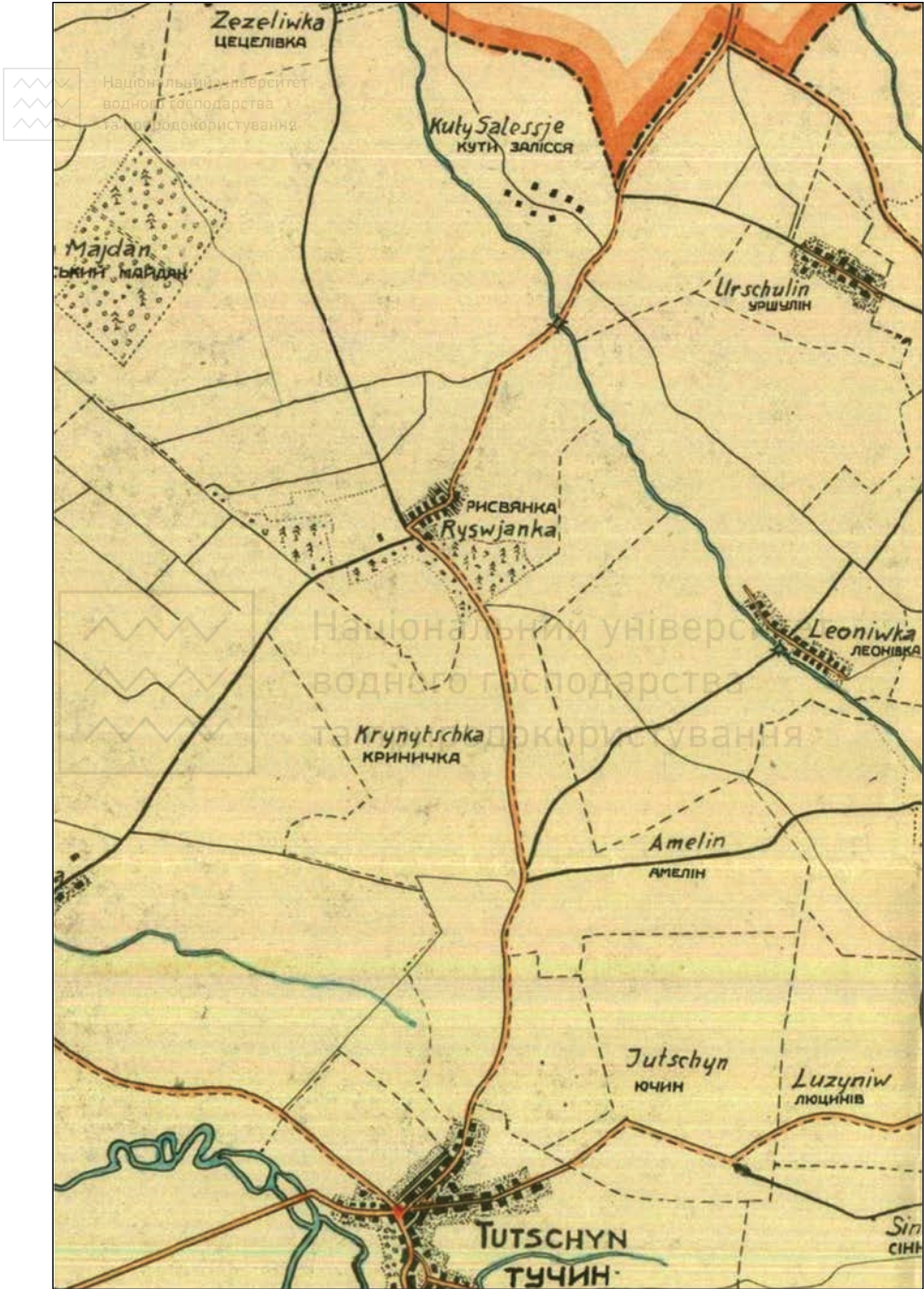
Військовий час тримав село у постійному неспокої. Особливо вразила рисвянців звістка про трагедію лісового села Озірці. Це була відплатна акція окупаційної влади на вбивства своїх солдатів, які возили масло із Людвиполя. Спочатку карателі оточили село Погорілівку, але із німецькою педантичністю за картою визначили, що до місця нападів ближче розміщені Озірці. Туди й вирушив каральний загін, який спалив село і знищив 365 безневинних людей. Як виявилось пізніше, винуватцями трагедії були відомі зараз на Рівненщині червоні партизани – брати Струтинські. Сталося це у 1942 році.

Старі люди ще сьогодні згадують криваву заграву від пожежі, коли фашисти підпалили село Жалянку. Розповідають вони і про те, як гітлерівці зігнали в одну хату і живцем спалили 33 мирних жителів Річиці, серед яких були родичі рисвянців. Багато загинуло тоді Саливанюків, Дмитруків, Остапчуків. Вважають, що війна для мирних жителів – то страшне і непотрібне випробування.

Гітлерівці вимагали дотримуватись порядку і дисципліни, проводили різні пропагандистські заходи. Для цього періодично збирали людей, до відома яких доводили накази і розпорядження нової влади, спочатку агітували, а згодом примусово забирали молодь на роботи до Німеччини (планувалося з України відправити до рейху півмільйона осіб). Так було вивезено Марію Дубнік, Ганну Осипчук, Яніну Петровську, Андрія і Віру Радовенчиків, Зосю і Михайлину Філіпів та ін.

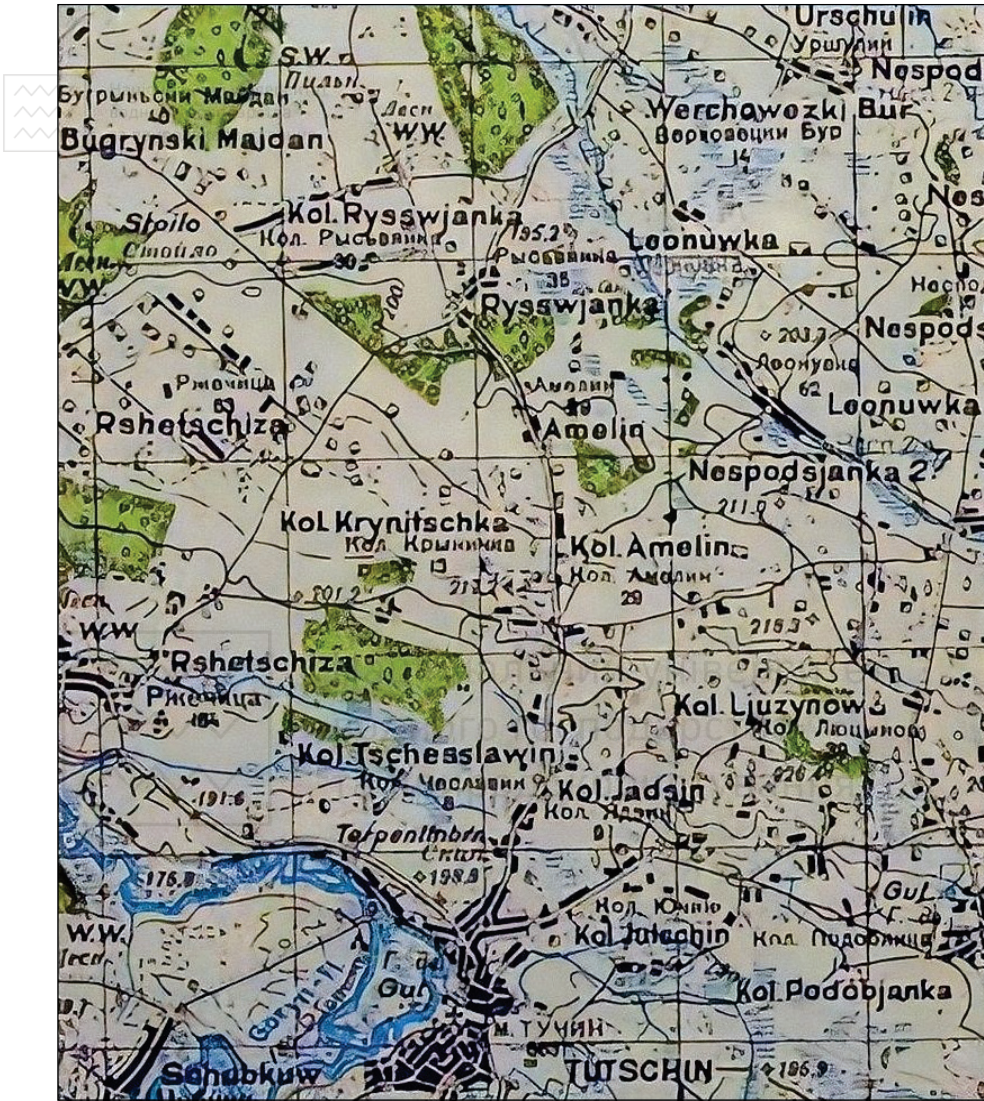

графічними картами на суміжні прикордонні й більш глибинні зарубіжні території. Топографічне картографування ж внутрішніх районів СРСР було проведено набагато слабше, що стало однією з причин подальших військових невдач. Про це у німецькому полоні на допиті говорить і син Сталіна, старший лейтенант Яків Джугашвілі: "Кarti підвели Червону армію, тому що війна, всупереч сподіванням, розігралася східніше державного кордону".

Фрагмент німецької рукописної карти, 1941 р.

Фрагмент німецької тактичної карти, 1941 р.

Дуже не любили лінових, брехунів і злодіїв, яких били гумовими палицями та шлангами. Селяни повинні були сумлінно займатися господарюванням і за рознарядкою у визначені терміни виконувати у Костопіль відповідні поставки (приміром, від корови-первістки потрібно було здати 150 л, від корови – 300 л молока).

Взимку рисвянських чоловіків часто залучали на лісозаготівельні роботи. Паралельно проводили різні пропагандистські заходи³⁰.

Відправка молоді до Німеччини, 1942 р.

У селі продовжувала працювати школа, де спочатку вчителював Крушевський із Антонівки, а потім – Писанка з Тучина. На весь клас була всього одна книжка, писати приходилось на зворотній стороні листівок, звернень, відозв, оголошень, яких тоді в селі було достатньо. Прості арифметичні дії виконували на паличках, які у зв'язках діти носили з собою.

³⁰ Викликає зацікавлення думка рисвянських старожилів про деякі з цих подій: "Німці доволі наполегливо переконували місцевих, що українську державність можна буде отримати тільки при звільненні з їх допомогою України від Червоної армії. Для цього потрібно було утворити добровільні військові формування, які повинні прибути у визначені місця зі своєю зброєю. Пропаганда спрацювала успішно. Зброю у той час можна було знайти, і багато українських хлопців з навколишніх сіл із гвинтівками, рушницями та пістолетами зібралось на костопільському збірному пункті. Були серед них і рисвянці (Микола Белецький, Ілько та Василь Дубніки та ін.). Тут представники ОУН розповіли патріотам-добровольцям, що німці цей захід хочуть використати тільки у своїх інтересах: по-перше, організовано зібрати зброю на захопленій території, щоб мати у подальшому менше проблем із місцевим населенням, по-друге, відправити всіх хлопців на роботи до Німеччини, яка потребувала молодих і здорових рук. Тому прямо із збірного пункту молодь пішла в ліс".

На теренах краю активізують свою діяльність оунівці. В інформаційному донесенні німецької поліції і СД від 14 серпня 1942 року повідомляється, що серед населення розповсюджуються листівки наступного змісту: "Ніхто не повинен їхати на роботу до Німеччини. Ніхто не повинен відвідувати курси, організовані німцями. Ніхто не повинен іти на військову службу. Ми не можемо воювати в лавах чужої армії за чужі інтереси. Ми повинні вступати тільки в українську армію, яка боротиметься за незалежну українську державу... Усі на службу Україні!". Читали такі листівки і рисвянці.

Меланія Остапчук пригадує, що осінньої днини, перебуваючи у полі, побачила, як молода дівчина-єврейка з переляканим обличчям у розірваному одязі бігла зі сторони Тучина. Добігши до Рисвянки, хвильку повагалася чи повернути у село, не наважилася і побігла далі... Тоді, у вересні 1942 року, у Тучині проводилася акція по знищенню єврейського гетто, де перебувало близько 2 тис. осіб. Багато полонених наважилося тоді втікати, пощастило небагатьом. Їх переслідували і вбивали.

У центральній базі даних жертв Голокосту (Шоа) вдалося встановити імена знищених у роки Другої світової війни євреїв, якщо у заповнених на їх анкетах значилася назва – Рисвянка:

- Гальштейн (дів. Ігер) Цирель, 1895 р.н., місце народження – Луцьк, місце постійного проживання – Тучин, професія – домогосподарка, місце смерті – Рисвянка, вік – 47 років;
- Гейхман Гіхман Шломо, 1872 р.н., місце народження – Рисвянка, місце постійного проживання – Рисвянка, професія – торговець зерном, місце смерті – Базар (Житомирська обл.), дата смерті – 1941 р.;
- Глатштейн Лейлик³¹,

³¹ У серпні 2003 р. у Києві проходив VIII Світовий Конгрес Українців. Народний депутат України Василь Червоний частину тиражу тільки що виданої книжки "Рисвянка і рисвянці" (завдяки його фінансовій підтримці вона і вийшла) взяв із собою і роздав присутнім на форумі делегатам.

Через деякий час мені зателефонували (хто хоче, той знайде) з посольства Ізраїлю в Україні, розпитали про книжку і попросили бути гідом групи євреїв, які дуже хочуть приїхати з Ізраїлю на територію колишньої Рисвянки. Перекладача і мікроавтобус посольство виділить. Я дав згоду. Приїхала дружна родина (близько 10 осіб) на чолі із найстаршою серед них жінкою (ім'я її не пам'ятаю, залишилася візитка члена родини, директора AGRO-

1911 р.н., місце народження – Тучин, місце постійного проживання – Тучин, професія – торговець зерном, місце смерті – Рисвянка, дата смерті – 1942 р.;

- Глатштейн (ім'я невідоме, дружина Лейлика)

з двома дітьми, 1911 р.н., місце народження – ?, місце постійного проживання – Рисвянка, професія – домогосподарка, місце смерті – Тучин, дата смерті – 1942 р.;

- Глатштейн Хаїм,

? р.н., місце народження – ?, місце постійного проживання – Рисвянка, професія – ?, місце смерті – Тучин, дата смерті – 1942 р.;

- Мулер (дів. Гуртенберг) Бат'я,

? р.н., місце народження – Рисвянка, місце постійного проживання – Демидівка, професія – ?, місце смерті – Дубно, дата смерті – 1942 р.;

- (прізвище невідоме) Рисель (дів. – Гелерштейн),

1911 р.н., місце народження – СРСР, місце постійного проживання – Рисвянка, професія – ?, місце смерті – Волинь, вік – 55 років;

- (прізвище та ім'я невідомі, дів. прізвище дружини – Гладштейн, ім'я Расель),

1911 р.н., місце народження – ?, місце постійного проживання – Рисвянка, професія – торговець, місце смерті – ?, дата смерті – ?

TECHNOLOGYLTD С. Гілада). Вона була дуже привітною і, на мій подив, вільно говорила українською. Розповіла, що хоче показати родині свою батьківщину (вона народилася у Рисвянці і з батьками у кінці 1930-х рр. виїхала за кордон) та дізнатися про долю сім'ї свого дядька, яка у Другу світову війну залишилася тут. То була сім'я власника рисвянської лавки Лейлика Глатштейна (дружина – Рися (Рисель, Расель), син – Белецьо (Бусько), дочка – Бася, так їх у селі називали). Відвідали тоді ми місце масової страти євреїв у Тучині, у супроводі прапорщика, якого нам виділили, походили на території колишнього села (де гості дуже уважно усе примічали, фотографували, зірвали польової трави додому на згадку, постояли біля ще помітних хатниськ, старого кладовища, пройшлися по дорозі на Річицю, кудю ця жінка ходила у школу). Після цього відвідали уже переселену Рисвянку, де старша пані із надзвичайною теплотою і обіймами спілкувалася зі старожилами, які пам'ятали і її батьків, і сім'ю Лейлика. Уже наступного дня при зустрічі вона сказала, що в Ізраїлі дуже часто згадувала і розповідала про батьківщину, то й родина напросилася тут побувати. І її, і їх мрія тепер здійснилася.

Навіть поверхневий аналіз наведених даних свідчить, що тут присутні повтори і цей список потребує скорочення.

У таємній інструкції СД, датованій листопадом 1942 року, говориться: "Наші вороги: комуністи, прихильники Бандери, партизани. Потенційно найнебезпечніші – бандерівці. За будь-яку ціну знищити... Не лікувати сухоти, тифу. Закрити лікарні для населення... Хуліганство карати тільки тоді, коли воно шкодить німцям... Німцям з населенням не спілкуватись..."

У регіоні діяли загони Української Повстанської Армії "Поліська Січ" отамана Бульби-Боровця (пізніше – Української Народної Револьюційної Армії), Української Повстанської Армії ОУН та інші військові формування, які виступали проти окупаційного режиму і залучали до своїх рядів молодих хлопців і дівчат. Широке розгортання національно-визвольної боротьби саме на теренах Волині було зумовлене низкою причин. Вбачаємо найважливіші з них:

- своєрідна ментальність місцевого населення, яке, як ніхто, за останні десятиріччя бачило зміну різних влад і вірило, що владу змінити можна;
- плідна громадсько-політична діяльність колишніх учасників національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., значна частина, яких були родом з Волині, а для багатьох інших вона стала свого роду притулком (Петлюра, Тютюнник, Павленко, Удовиченко, Скрипник);
- жорстокість фашистського окупаційного режиму (приміром, експлуатація і терор у Галичині, яка була включена до генерального губернаторства Польщі, Буковині³² і Придністров'ї, яких приєднали до Румунії, чи Закарпатті, яке віддали мадярам, були меншими);
- грабіжницькі напади на сільські поселення загонів червоних партизан і Армії Крайової;
- сприятливі природні умови (наявність великих лісових і болотних масивів).

Командир партизанського загону ім. Кармалюка Олексій Шитов у своєму повідомленні командуванню про стан на

³² Ярослав Піц розповідає, що військовий час для його рідного села Драчинці поблизу Чернівців пройшов досить таки спокійно. А місцеві жителі вперше побачили гітлерівців аж під час відступу у 1944 році. Німці поводитись миролюбиво, насильства не допускали. За приготвлені на їх прохання обіди завжди якимось чином віддячували. Приміром, сім'ї Піців було залишено нову солдатську шинель.

Рівненщині 25 травня 1943 року сповіщає: "Збройні сили бандерівців вираховуються дивізіями, частина на нелегальному становищі в лісах, частина живе в селах. Озброєння – гвинтівки, кулемети, міномети, легка зброя, бронемашини і навіть танки³³".

Членами формувань УПА³⁴ були і рисвянці (Сергій Андрійчук, Микола Белецький, Володимир Воронко, Василь та Ілько Дубніки, Гаврило, Гнат, Йосип та Петро Жуки, Григорій Корнійчук, Йосип Мельник, Андрій Остапчук, Степан Проказюк, Андрій, Григорій і Улян Прокопюки, Андрій й Іван Радовенчики та інші, частина з яких згадуватиметься пізніше). Повстанці ходили в темно-зеленій військовій уніформі, у чоботях, на пілотках були кокарди з тризубом. Правда, таку форму мали не всі, тому частина ходила у тому, що мала. Після закінчення 3-тижневих підготовчих курсів починає готувати дівчат до визвольних змагань Мотря Прокопюк.

Недалеко від Жалянки для потреб УПА рисвянські юнаки викопують 3 бункери для зерносховища. Із антонівської гарбарні забрано телячі шкури, які досушують у Рисвянці і Цецилівці. З них згодом шитимуть взуття повстанцям. До боротьби у лавах УПА, чи в боївках самооборони, чи для матеріальної підтримки повстанського руху старалися залучити усе населення, особливо молодь.

Про таку ситуацію в окрузі свідчить і звіт провідника Тучинського району за час від 18 серпня до 29 серпня 1943 року. На нашу думку, він досить переконливо передає її суть, тому наведемо цей звіт майже повністю:

"Господарка.

Господарка в районі стоїть незле. Господарчі свою роботу виконують: одні ліпше, другі слабше. По всьому кущі зорганізовані шевські і кравецькі артілі... Кравецькі артілі вже починають працю. По кущах вже заложені гарбарні і в них виправляється 93

³³ До інформації стосовно танків автор віднісся з недовірою, поки при виконанні досліджень не ознайомився з документом під назвою "Информация Ровенского обкома КП(б) о состоянии борьбы с украинско-немецким националистическим бандитизмом на территории Ровенской области" від 6 червня 1944 року, де у переліку захоплених у "бандформирований" трофеїв значиться літак У-2.

Значить, поодинокі випадки і стосовно танків можуть мати місце. Інша справа, чи використовували ті ж танки чи літаки у бойових діях. Таких фактів нами не виявлено. Це, наймовірніше, були захоплені повстанцями трофеї.

³⁴ Основною тактичною одиницею в УПА була сотня (близько 100 вояків). До її складу входили 3 чоти, які склалися з 3-4 роїв. Рій у бойовому складі мав налічувати 10-12 осіб, озброєних 1-2 скорострілами, 2-3 автоматами та крісами.

шкіри... Заготовлено масла 691 кг. Дядьків в деяких селах зобов'язано давати по 25 дек масла на тиждень від дійної корови. В інших селах урухомлено наші молочарні, для дядьків нести два рази в тиждень молоко по денному удою. Сала заготовлено 157 кг, огірків засолено 1400 кг. Дівчата проводять збірку полотна і збрали вже 1861 метр. Це все господарчі дають охочо, хоч і є поки такі, які дають не дуже радо. Проводиться збірка білля. Сушаться овочі. Робляться криївки.

Адміністрація.

Адміністрація в нашому районі по річку Горинь, крім міста Тучин, наша. Тут вже вибираємо сільських старшин і сільські суди (по 3-5 чоловік), котрі мають полагоджувати особисті справи селян. Німаки мають свій осідок в Тучині, з міста мало вилазять. За Горинем, в Шубківському кушці, німаки і шуцмани осіли в Шубкові – в держгоспі. Люди через них дуже бідують... Всі папери з сільських управ зібрано.

Школи.

Школи ще не урухомлені. Ми призначили інспектора учнів в районі. Дня 29.08.43 буде з'їзд учителів з цілого району, на котрому маємо обговорити справи шкіл. Учителі проти того, щоб священики були на з'їзді.

Церкви.

Церкви в більшості автокефальні. Є і автономні, але мало. В деяких церквах правиться по-українські, а в деяких (в меншості) – по-слов'янські. Священики участі в нашій справі не беруть.

Секти.

Секти є такі: євангеліки, п'ятидесятники, суботники, баптисти. Ставлення їх до нашої справи незле, деякі ставляться навіть досить активно.

Жнивна кампанія.

Населення вже майже покінчило зі збіркою свого збіжжя. Збіжжя молотять, але ще слабо. Щодо збірки з держгоспних і з польських ланів, то лишилась в деяких кушчах вже мала частина... Це – з огляду на чималі лани (польських земель і держгоспних), а також з огляду нерівності ґрунту (не можна косити жнивварками)...

Самооборона.

По селах стоїть варта вдень і вночі. Пороблено алярмові пункти.

Червоні партії.

Комуністичної праці не видно, хоч в с. Дроздові і, частино, в Гориньградах комуністи підносять голови.

Події і настрої.

Дня 22.08.43 в Шубкові шуцман з гета застрелив одну стару жінку, котра по заході сонця ходила коло своєї хати. 28.08 до нас прибуло 4 полонених з одним німецьким крісом. Вони втікли з Городища, де в околицях працювали увісьмох під надзором двох німців. Вони кинулися на них, роззброївши і пов'язавши їх. Забрали кріси та, розділившись на дві групи, повтікали. Одна з тих груп прибула до Грабова, де домовилась з нашими людьми і пристала до нас: 2-х з них українці, а два – росіяни. Двох пішло з сотнею на Схід, а двох лишилося в нас. Один (росіянин) має закінчений юридичний факультет, знає кілька чужих мов. Ставляться до нас добре. Все кажуть, щоб зробили наскок на Городище.

Населення бере активну участь у праці і є дуже задоволене... Населення просить, щоб дозволили йому хоч частину ставки здати, то німці не будуть палити... Дня 10.08.43 забрали ми всі ліки з аптеки і лікарні в Тучині, а також все лікарське приладдя зі шпиталю.

Дня 27.08.43 наша сотня в складі 107 осіб відійшла на Схід.

Назагал праця в районі стоїть досить добре. По селах в кожне свято чи неділю відбуваються загальні сходи, на котрих наші пропагандисти виголошують промови на різні теми. По селах зорганізовано військові рої, в котрих перепроводжуються муштри і вишколи. В районі зорганізовано 118 роїв.

Служба безпеки і порятунку в районі вже з бідую надала свій апарат, щоправда в склад його входять самі молоді друзі і деякі з них заслабі переважно в районовому справному звіті.

Жіноча сітка помалу працює, хоч і слабо, жіноча розвідка – зовсім слабо, хоч помалу налагоджується. Організовується шпиталь. Маємо лікаря, котрий має багато роботи (лікує хворих селян). Маємо аптекаря з аптеки, забраної в Тучині. Із шпиталю ліків для населення не даємо. Ліків є багато. Забрано багато різних лікарських приладь. Це все поки розміщено по криївках...

Дня 31.08.43

Слава Україні!

Яровий"

В архівних матеріалах вдалося знайти список кущевої езекутиви станом на 1943 р., де зазначена Рисвянка:

Станиця № 3. Рисванка [Рисв'янка].

Чумак

Станичний

Косар

Господарчий станиці

Чайка

Шеф зв'язку станиці

Жвавий

СБ станиці

Борун

Ром'яна

Вовчак університетводного господарства

Військовик станиці

Станинний організаційний

Станинний юнак

Ця станиця спочатку підпорядковувалася Тучинському району, а пізніше – Костопільському. Даний список не був сталим, зі зрозумілих причин зазнавав постійних змін.

У цей час знову загострюються українсько-польські взаємини. Поляки разом із колишніми солдатами Червоної армії, які на початку війни попали в оточення чи полон, організують свої озброєні групи. Стають частими збройні протистояння, які переростають у бандитські напади на мирне населення обох національностей, проливається людська кров. У Рисвянці, приміром, пам'ятають, як невелике озброєне формування поляків і колишніх червоноармійців напало, грабувало і знущалось в оселях українців Панаса Боярчука (Бояра) і Микити Воронка (в останнього стріляли, але, на щастя, тільки поранили). В результаті нападу уже іншої сторони було вбито чотирьох членів сім'ї поляка Філіпа. Можна навести і чимало інших прикладів.

Польський еміграційний уряд у Лондоні віддав наказ своєму збройному підпіллю (Армія Крайова) будь-якою ціною зберегти під контролем Галичину й Волинь для відбудови на Західній Україні польської державності. При цьому польському цивільному населенню заборонялось покидати галицькі і волинські землі. У відповідь ООН вирішила вжити радикальні заходи. Поступово, село за селом, її представники повідомляли місцевих поляків, щоб за 48 годин покинули свої оселі і вибралися за Буг чи за Сян.

Розвіддонесення Українського штабу партизанського руху за №58 від 15 червня 1943 року повідомляє, що із Польщі у район Тучина, Костополя, Межиріч (Рисвянка знаходилась всередині цього трикутника) прибули збройні загони Армії Крайової, які палють українські села і грабують населення. Із регіону була виведена німецька жандармерія, а її місце зайняли польські батальйони "Шуно" (підготовлені у Дембіці поблизу Кракова) і поліцейські роти. Польські архіви зберігають повідомлення таємного агента в Лондон: "Майже щодня здійснюються напади на села і ліси, знищуються українські банди... Таємно від німців польська поліція забезпечує зброєю наших партизан... Українські села горять, а люди втікають до лісу, копаючи для себе землянки...". Проходять збройні сутички і поблизу Рисвянки. Рисвянці приймають участь і у нападі на польську Леонівку, в результаті якого село було спалено.

Звісно, і українці, і поляки прагнули до відновлення своєї держави (українці – самостійної України, а поляки – Речі Посполитої від моря до моря), але у цьому протистоянні здійснювалися військові злочини. З обох сторін. Тут двох думок бути не може.

Влітку 1943 року поблизу села у західному напрямку проліг рейд радянського партизанського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака. Групи червоних партизан заходили у село, де насильно забирали запаси харчів, бо своїх не мали. Були обдертими і агресивними. Забрали вони із собою і 17-річного Якова Прокопюка з кіньми. Він був змушений супроводжувати ковпаківців 2 тижні аж до Цуманських лісів. Тільки звідси, після довгих прохань, хлопця відпустили додому.

На основі повідомлень таємного агента нарком внутрішніх справ Лаврентій Берія на ім'я Йосипа Сталіна готує доповідну, у якій зазначається, що на Рівненщині радянські партизани "займаються пияцтвом, тероризують і грабують населення..., роз'їжджають по селах у формі німецьких солдат..., селян, які від них втікають у ліс, розстрілюють...".

У звіті коменданта ОУН(б) від 3 листопада 1943 року про стан у підконтрольному йому Тучинському районі знаходимо наступну інформацію:

"Населення, що симпатизує нам – 93%... Сівба озимих закінчена в 100%... Контингенту для УПА зібрано 230 тонн. Заготівля масла, сира, сухарів, макарону, збірка полотна триває... Адміністрація, за винятком м. Тучина і куща Наливайка наша. Сільські старшини і суд виконують положені на них обов'язки".

У цей складний час повстанці могли перебувати і далеко від свого дому. Тепло про сотенного рисвянця Йосипа Жука ("Борун") відгукуються старожили Берестовця:

"...Німці примусили селян протягом 2 тижнів вздовж дороги копати глибокі канали. Коли туди почали зганяти людей, серед яких було чимало берестовецьких, "Борун" організував засідку. За командою повстанців захоплені попадали на землю. Під перехресним вогнем із 4 кулеметів частину німців було знищено, інші повтікали. Людей було врятовано. У цей час інші повстанці із цієї ж групи у сусідньому селі Іваничах встигли загасити церкву, яку загартники хотіли спалити..."

В інформації працівника служби безпеки Костопільського району від 23 грудня 1943 року зазначено:

"В селі Рисв'янці знаходяться німаки в числі 160 осіб, які майже щоденно нападають на сусідні села та грабують насе-

лення. Населення у великому розголосі й щоденно втікає до лісу, ховаючись від німчаків. Такі села як Пустомити, Невірків, Сінне, Матієвка, Ричиця є майже цілком пограбовані німаками.

На німаків було зроблено кілька засідок, де після деякої операції було відбито від них 70 штук награвованої худоби та вбито 10 німаків. Населення в вищеподаних селах терпить перед німаками, де треба було б зробити деякі заходи. Більше жодних важливих подій в терені немає.

23.12.43

За – Ящур"

Відступ німецького війська, 1944 р.

Дійсно, оскільки Рисвянка знаходилася на перетині важливих путівців, то у кінці грудня 1943 року село заповнили відступаючі німецькі війська. Щоб уберегтись від можливої біди, частина рисвянських жителів із худобою та всім найнеобхіднішим перехувувалась далеко у Пустомитському лісі (тут знаходилася база повстанців з куреня "Недолі"). Інша частина із маленькими дітьми знайшла притулок у своїх родичів по ближніх хуторах. Гітлерівці повідв'язували всю худобу, яка залишилась у хлівах і відпустили її їсти сіно і солому, що знаходились в копицях та скиртах. Проте порубали і поїли всю домашню птицю: курей, гусей, качок. Виставлені німецькі спостерігачі помітили якихось військових на ко-

нях, що виїжджали з рисвянського лісу. По них без попередження відразу було відкрито вогонь. Двох коней було вбито, вершника поранено. Це також були німці, карателі з Тучина. Вони їхали палити Рисвянку. Карателі заховаляся в лісі і випустили в небо білу ракету, умовний сигнал "не стріляти". Поки німці вивчали ситуацію, момент було втрачено. Спалити Рисвянку не вистачило часу.

Під час перебування у Пустомитському лісі старші чоловіки організовували спостереження, щовечора збирались на нараду, вимагали від інших дотримання дисципліни і порядку. Коли 14 січня 1944 року німці покинули Рисвянку, у село було вислано трьох чоловік на розвідку, після чого всі повернулись додому. Люди були раді, що окупанти залишили село, не підпаливши їх осель.

На рисвянському хуторі відступ німецьких загарбників відбувався дещо по-іншому. Микола Воронко (1930 р.н.) і Євгенія Саливанюк (1928 р.н.) згадують:

"Німецький обоз, який складався з 20-30 підвід прибув на хутір зранку. Іздовими були селяни із навколишніх сіл, їх під загрозою розправи примусили виконувати цю поїздку. Серед них дорослих було мало, в основному це були 15-17-річні юнаки. Німці спочатку хотіли зробити в оселях Микити Воронка і Микити Пасічника привал, звеліли нанести туди соломи, але потім передумали і подалися у напрямку Цецилівки.

В цей час на хутір прибуває ще одна група гітлерівців. Побачивши на долівках солому, вони подумали, що тут відпочивали "бандити" (так вони називали і повстанців, і червоних партизан) і дуже розсердились. Повитягали зброю, зігнали батьків і дітей в одну кімнату... В цей час повертається назад перший німецький обоз (напевно, Цецилівка уже була звільнена Червоною армією). Прибулі офіцери розказали причину появи соломи на долівках, і це врятувало сім'ям Воронків і Пасічників життя. Гітлерівці надумали зайняти на хуторі оборону. Викопали багато окопів, утеплили їх сіном, подушками, перинами.

Навколо хутора було вислано групи розвідників, які затримували всіх, хто ходив по дорогах, і заганяли їх в хлів. Затримані (це, переважно, були чоловіки і жінки, дітей було мало) плакали і просили їх відпустити, але німці були неблаганні. За 3 дні у хліві було зібрано багато людей. За цей час гітлерівці поїли всю домашню птицю, свиней. Худобу і коней не зачіпали. У хаті Воронків стояла радіостанція і відступаючі постійно тримали зв'язок з основними військовими силами. На четвертий день у небі над хутором з'явився німецький літак, звідки було кинуте пакет з важливим повідомленням. Офіцери прочитали послання і

дали команду терміново сісти на підводи та їхати у західному напрямку. В цей час двоє їздових старшого віку сховались: один в скирті соломи за клунею Воронків, другий за боронами біля хліва Пасічників. Розгнівані солдати їх шукали, не знайшли. Примусили взяти віжки в руки Микиту Пасічника. Микита Воронко в цей час був хворий і домашні говорили німцям, що це, ймовірно, тиф. Гітлерівців ця хвороба дуже лякала.

Повернувся Пасічник додому приблизно через 2 місяці. Був поранений, йому пощасливилось втекти."

Згадуючи ті трагічні події, Яків Прокопюк (1926 р.н.) розповідає:

"Вояком УПА був мій рідний брат Григорій. Нічної пори на Різдво він на гарному сивому коні у супроводі бойового побратима приїжджав додому попрощатися із рідними. Залишив вдома декілька американських консерв, спирт для лікування і наказав мені берегти маму. До рідної хати більше не повернувся, не судилось..."

Вояк УПА
Григорій Прокопюк,
1940-і рр.

Пам'ятає Яків Прокопюк і слова улюбленої пісні брата:

*Кріс – мій батько, а граната – мати,
Гостра шабля – вся моя рідня.
Кидай, козаче, молоду дівчину.
В полі могила – то жінка твоя.*

У село і хутір радянські військові увійшли наступного дня після відступу німців. Це були невеликі підрозділи 76 стрілецького корпусу 13 армії, якою командував генерал Пухов. У Річиці ще перебували німці, які досить влучно вели артилерійський вогонь по Рисвянці. Олексій Прокоп'юк запропонував командирю підрозділу поставити на одній з клунь кулемет, з якого дати декілька черг по річицькому вітряку. Звідти могло виконуватись коригування артилерійської стрільби. Після декількох кулеметних черг обстріл припинився.

Невдовзі, після приходу радянських військ, відновили роботу владні структури, було повернуто довоєнну схему адміністративного поділу території, доросле чоловіче населення призвано до армії. Пішли на фронт рисвянці Андрій Білецький, Микола Жебровський, Оксентій Жук, Яків Курій, Опанас Микитюк, Адам, Максим, Микола та Михайло Осипчуки, Микола Пивоварчук (перший), Кирило, Микола і Олексій Радовенчики, Сергій Фіщук та ін.

Оксентій Жук³⁵ (1899 р.н.) при поверненні додому розповідав односельцям, що у бойових сутичках стріляв із заплученими очима і молив Бога, щоб його кулі нікого не вбили. До призваних із Західної України на фронті ставилися насторожено, називали бандерівцями, тому він записався як Жуков і носив прізвище відомого радянського воєначальника. Оскільки Оксентій уже був поважного віку, то на фронті його шанобливо кликали "дедушка Жуков". Після повернення додому він знову перейшов на прізвище Жук.

Багато рисвянців на фронті загинули або пропали безвісти. Вдалося виявити відомості про частину з них:

- Осипчук Адам Давидович (1897 р/н) призваний 1944 р., останнє місце служби – 46 сд, рядовий, стрілець, убитий 14.01.1945, похований – південно-східна окраїна с. Гладово (Польща);

³⁵ Славним був дід Оксем. У селі користувався заслуженою повагою. Добре пам'ятаю, як пригощав мене смачнючим медом. До самої смерті чекав єдиного сина Петра, який перебував в УПА. Вірив, що він живий і колись повернеться додому. Тільки зараз, при роботі з уже відкритими для доступу документами вияснилося, що Петро Жук (рядовий УПА, пс. "Патичка") був заарештований 13.08.1944 р. і за вирокком військового трибуналу розстріляний 06.11.1944 р. (якраз до річниці більшовицької жовтневої революції, а воював проти спільного на той час ворога – німецьких окупантів, супроти радянської влади, начебто, ще й не встиг).

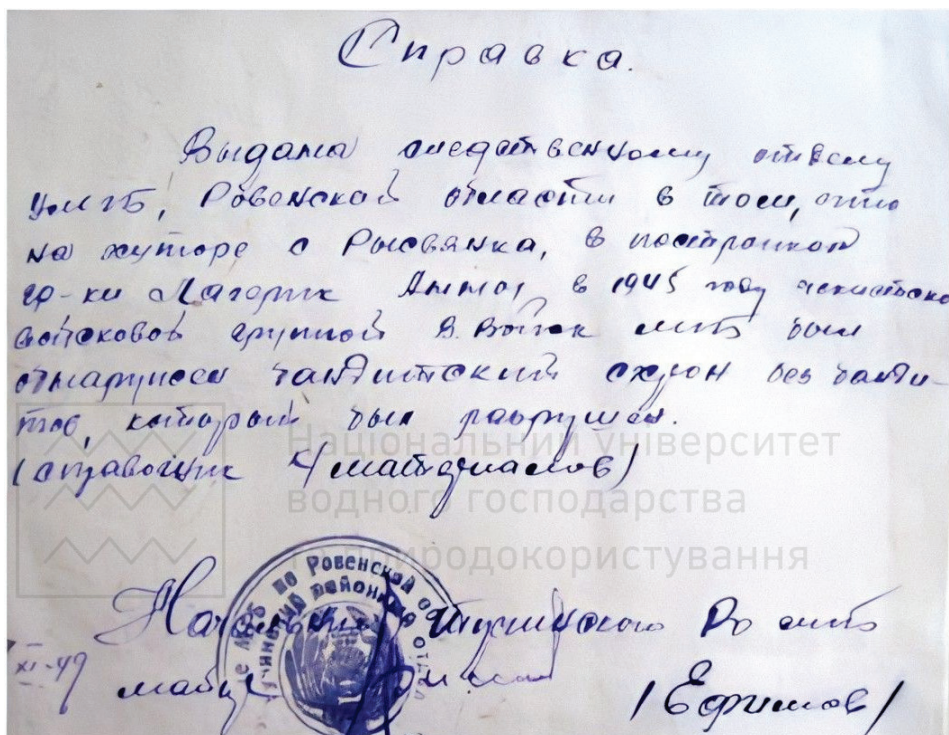
- Остапчук Купріян Тимофійович
(1917 р/н) призваний ...03.1941 р., останнє місце служби – п/я 25/11, рядовий, стрілець, пропав безвісти у липні 1941 р.;
- Прокоп'юк Уліян Мануїлович
(1905 р/н) призваний 24.06.1944 р., останнє місце служби – 89 сд, червоноармієць, стрілець, убитий 30.01.1945, похований – східна частина с. Капніц (? нерозб.) (Польща);
- Радовенчик Захар Гнатович
(1917 р/н) призваний ...04.1941 р., останнє місце служби – п/я 24/6"Е", рядовий, стрілець, пропав безвісти у 1941 р.;
- Радовенчик Павло Євдокимович
(1919 р/н) призваний 18.04.1941 р., останнє місце служби – п/я 4"С", рядовий, стрілець, пропав безвісти у червні 1941 р.;
- Радовенчик Сергій Євдокимович
(1918 р/н) призваний 18.04.1941 р., останнє місце служби – 48 СП, рядовий, стрілець, попав у полон (звільнений 12.12.1941 р. під Невелем);
- Фіщук Сергій Захарович
(1909 р/н) призваний 15.07.1944 р., останнє місце служби – 89 сд, червоноармієць, стрілець, убитий 31.01.1945, похований – с. Капніц (? нерозб.) (Польща)³⁶;
- Усик Степан Андрійович
(1924 р/н) призваний ...02.1944 р., останнє місце служби – п/п 66859, червоноармієць, стрілець, пропав безвісти у квітні 1945 р.;
- Якимчук Петро Тарасович
(1911 р/н) призваний 1944 р., останнє місце служби – 222 сд, червоноармієць, навідник ПТР, убитий 27.01.1945, похований – північна окраїна с. Костен (Польща).

Іван Осипчук (1922 р.н.) пригадує, що читав лист Максима Осипчука Сергію Андрійчуку зі словами стосовно "совітів": "ти їх, Сергійку, добряче молоти, бомби ще більше, і за мене...". Більше листів від Максима у Рисвянку не надходило. Спрацювала цензура.

У березні 1944 року через Рисвянку у напрямку Костополя пройшов великий обоз УПА із блакитно-жовтим прапором попереду. Місцеві мешканці спостерігали за ним із вікон своїх осель. Повстанців було досить багато, одні йшли пішки, інші – їхали

³⁶ Дана інформація виявилася помилковою. Сергій Фіщук повернувся з війни додому і прожив у Рисвянці до глибокої старості.

на підводах чи верхи на конях. Чоловіків-рисвянців забирали їздовими. Був серед них і Кирило Радовенчик, за словами якого у Костопіль із Рисвянки і навколишніх сіл тоді приїхало близько 500 фурманок із повстанцями, зброєю, провіантом. Є відомості, що у 1944 році в урочищі "Рисвянецьке" довгий час перебував курінь УПА, яким командував Володимир Кобринович із Антонівки (пс. "Сівач").

Довідка відділу МДБ про знайдену криївку

Архівні документи свідчать, що у бою поблизу села 24 квітня 1944 року загинув червоноармієць Федоренко Василь Олексійович (1923 р.н. із с. Піщаниця Житомирської обл.), похований у Рисвянці. Обставини його загибелі нами нез'ясовані, але загальновідомо, що командування УПА дало вказівку своїм підлеглим із Червоною армією, на відміну від МДБ/НКВС, бойових дій не вести, оскільки вона воює із спільним супротивником – німецькими окупантами. Але невеликі сутички, з часом усе рідші, на теренах краю все ж відбуваються. Зафіксовані випадки, коли у відповідь радянські військові вчиняють жорстокі розправи із ні з чим невинним мирним населенням.

Як от, подібне сталося у селі Великий Житин (батьківщина першого президента України Леоніда Кравчука, 8 км від переселеної Рисвянки). Нижче наведено зміст розсекреченого документа (нетаємно 24/2-962 15.03.13) під назвою "Специальное сообщение о бесчинствах учиненых бойцами 10 мото-механизированной дивизии генерал-майора Павлова над жителями села В. Житень, Александрийского района, Ровенской области", адресованого у ЦК КП(б) України тов. Хрущову М.С.

В ночь на 10 января 1946 года 10 мото-механизированная дивизия Генерал-майора ПАВЛОВА, проезжая через село Большой Житень, Александрийского района, Ровенской области, была обстреляна неизвестными бандитами, в ответ на это бойцы части учинили над жителями села В. Житень дикую расправу.

В эту ночь были полностью сожжены 23 крестьянских хозяйства вместе с имуществом. В огне сгорело несколько местных жителей, большое количество хлеба и скота.

Кроме того бойцы этой части во время пожара грабили имущество населения, насиловали женщин, избивали и убивали граждан села.

Проведенным на месте происшествия предварительным расследованием установлено, что в результате этой зверской расправы над мирными жителями села Большой Житень, пострадало много семей инвалидов Отечественной войны и лиц находящихся в Красной Армии.

Так, сожжен в своем доме инвалид Отечественной войны КАРЩЕК, кроме того сожжены принадлежащие ему сарай, клуня с необмолоченным хлебом, скот и все имущество. Остались без крова и средств к существованию жена, двое малолетних детей, старик и старуха.

Убит местный житель ПРАЩЕК Степан Дмитриевич - инвалид Отечественной войны, его хозяйство, весь хлеб и имущество сожжено.

Также совершенно сожжено хозяйство жительницы села ПРАЩЕК Анны, ее одного сына инвалида Отечественной войны избивали, а второго - демобилизованного из Красной Армии увели с собой и судьба его неизвестна.

Избили и увели с собой инвалида Отечественной войны - АНТОНЕНКА Данила Андреевича.

Переселенка из Польши ЦВИРКАЛИК Надежда и ее трехмесячный ребенок убиты из огнестрельного оружия. Ее хозяйство разграблено и полностью сожжено.

У жены убитого фронтовика - ТОРЧИШЕК Харитины сожжена хата и все имущество.

Трое военнослужащих изнасиловали жену красноармейца - НИКОЛАЧУК Марию Афанасьевну, мать троих малолетних детей, забрали у нее все носильные вещи, а затем сожгли сарай и клуню. В огне погибли - корова, свинья и теленок.

У жены красноармейца - МЕЛЬНИЧУК Варвары Даниловны сожжено все хозяйство. Остались без крова и средств к существованию МЕЛЬНИЧУК и пятеро малолетних детей.

У жительницы села САБУРИЙ Матрены Трофимовны имеющей на иждивении 7 детей, сожжено все хозяйство. Семья осталась без средств к существованию.

Разграблено имущество и сожжены хозяйства у жителей села МАМЧУР Надежды, ПОЛИШУКА Степана, ХАРЧУКА Михаила, ШУКА Степана, МАЛЯРЧУК Василисы, СТАСЕНКА, СТРАВИНСКОГО и других.

Выявление жертв и причиненного материального ущерба населению продолжается.

Расследование по делу ведет ОКР "СМЕРЬ" НКВД 13 Армии.

Об изложенном информированы секретарь Ровенского обкома КП/б/У, командующий Львовского Военного Округа - генерал-полковник тов. ПОПОВ.

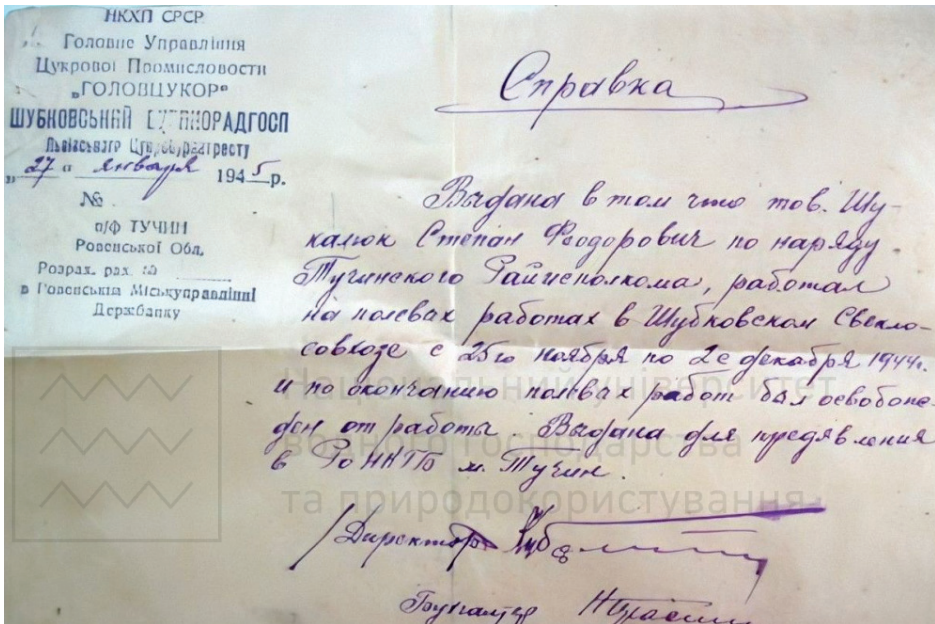
НАРОДНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УССР

/ С А В Ч Е Н К О /

Спецповідомлення про безчинства радянських солдатів
серед місцевого населення

Починати не зовсім мирне життя доводилось у надзвичайно важких умовах. Майже всі рисвянці перехворіли тифом, було багато померлих. Чимало людей вірили, що при тифі допомагає цукор, тому возили у Бабин дрова, міняли на цукор і вдома давали найбільш ослабленим та дітям. Змучених війною і виснажених труднощами селян обкладали надмірними податками, ще й примусово відбирали худобу, зібраний врожай, проводили арешти і висилали далеко за межі України³⁷.

Довідка про роботу у Шубківському буржоррадгоспі

Аби прогнати свої сім'ї і уникнути призову у радянську армію (УПА перешкоджала мобілізації), чимало рисвянців переховувались у криївках, а згодом, після застосованих у Тучині орга-

³⁷ У березні 1944 року був виданий наказ НКВС СРСР: "Направлення на заслання членів сімей оунівців і повстанців проводити ... не чекаючи одержання рішення Особливої наради".

Вражаючі цифри наводяться у довідці міністра внутрішніх справ УРСР Строкача: протягом 1944-1946 рр. було вбито 110835 учасників національно-патріотичного руху, взято в полон 250676 чол., здалися самі 114859 чол., що разом становить 476360 чол. Найбільші сили НКВС направило на Рівненщину. Саме тут за період лютий 1944 – лютий 1945 рр. (коли йшла війна з Німеччиною!) було проведено 2109 чекістсько-військових операцій, під час яких розгромлено 45 формувань УПА і 83 місцевих боївок.

нами МДБ "фізичних заходів впливу", змушені були працювати на торфорозробках, що проводилися східніше села, чи на полях Шубківського бурякорядгоспу). Така робота давала тимчасову відстрочку:

Исполном Тучинского районного
Совета депутатов трудящихся Равенского
области (края), АССР

Мобилизационный листок № 31

На основании Постановления Правительства
Гр. Шукалюк Степан Федорович
проживающ в с. Равенка
Тучинск р-на Равенск об
мобилизован для работы на
прошлых землях
сроком на _____ 194 г. к _____ часам
по адресу _____
и п. Председатель Райсполкома
13. Кошар 1944 г.

Лица, уклоняющиеся от мобилизации, привлекаются
к уголовной ответственности

Мобілізаційний листок Степана Шукалюка

Особливо важкими були 1946-1947 рр., коли внаслідок несприятливих погодних умов і пограбувань влади у селах не було хліба, люди голодували. Коней приходилось годувати соломною 5-річної давності³⁸. Тоді люди між собою говорили: "Як буде серп і

³⁸ Протокол засідання виконкому ради трудящих Тучинського району від 6 березня 1947 року засвідчує, що у радгоспі, заготконторі, лісництві, харчо-

молот, то буде смерть і голод". Населення не мало паспортів, йому заборонялось без дозволу покидати місця свого проживання. Додавали батькам клопотів і діти, які зачіпали залишені після війни боєприпаси і користувались вогнепальною зброєю.

Так склалися обставини, що у Рисвянку потрапляє колишній фронтовик, пізніше – полонений, Михайло Заблоцький (родом з Житомирщини, 1924 р.н.). На його батьківщині становище було ще гірше, люди помирали з голоду. У Рисвянці він одружується і залишається жити.

До Тучинського райвиконкому доводиться прийняти вищими органами рішення про відведення частини земель, які перебувають у його підпорядкуванні, під військовий полігон. І 9 січня 1947 року, заслухавши виступ полковника Чевгуса, він приймає постанову: "Землі, які належать Тучинському району західніше лінії висоти 207,2 – 196,9 від 175,8, південніше окраїни лісу, що північніше висоти 188,4, для сільського господарства непридатні і малозаселені хутірською системою. Виконком не заперечує проти відчуження цих земель під військові табори".

Згідно з цим рішенням Тучинський район повинен виділити 16300 га землі, для цього потрібно 5 сільських рад із 525 дворами переселити на нове місце проживання. Для компенсації відведеної землі райвиконком міг виділити тільки 550 га для розміщення на ній в різних селах 112 господарств. Тому 4 березня 1947 року на засіданні приймається рішення: "Інші 413 дворів із площею 2012 га виконком райради забезпечити не може, у зв'язку з чим просить облвиконком надати для компенсації за відчужену у селян землю відповідну площу в інших районах або землі Шубківського бурякорадгоспу (третього відділення), який знаходиться на території Тучинського району і недостатньо використовує свої землі. За нанесений селянам збиток у зв'язку з переселенням необхідно надати одноразову допомогу із наступного розрахунку: на перенесення хати – 7000 крб., хліва – 1500 крб., школи – 25000 крб. Доручити т.т. Повару і Климчуку запланувати переселення наступним чином: із 112 господарств Річиці 50 господарств – в Річицю; 17 господарств Криничок – в Кринички; Кути-Залісся, Цецилівку, Бугрин-Майдан – в Пустомити, Воронів, Малатин; Котів, Рисвянку, Антонівку і решту дворів Річиці із загальною площею орної землі 1099 га – на землі третього від-

---

промкомбінаті відбувається масовий падіж коней, яких годують гнилою соломкою 1942 року.

ділення Шубківського бурякорядгоспу площею 1315 га або переселити в інші райони".

Місцевих жителів³⁹ попереджують про прийняте рішення створення військового полігону і переселення навколишніх сіл та хуторів. Селяни не погоджувались, але їхні бажання, звісно, до уваги не брались. Відведена під полігон територія починає заповнюватися військовими частинами. Червоноармійців розселяють і по палатках, і по домівках селян⁴⁰. У регіоні починається поступове виселення людей. До Рисвянки черга поки що не доходить, життя йде своїм звичаєм.

Діти навчаються в початковій сільській школі, де в середині 40-х років, за словами старожилів, працюють Олевський, Фесенко, Писанка, а з 1947 року – три Марії: Прокопюк (завідувачка), Бодай і Сотник. У школі розміщується і хата-читальня, першим бібліотекарем якої була Катерина Романенко. В хаті Семена Радовенчика працює невелика крамничка.

У районі, як і всюди в країні, всі заходи і роботи мають статус "важливих державних справ", за виконання яких персональну відповідальність повинні нести конкретні особи. Особливо часто з цього приводу до райвиконкому викликаються голови сільських рад. Доводиться систематично звітуватися і першому голові Рисвянської сільської ради Антону Радовенчику: за виконання плану лісовивезення, заготівлю сіна для східних областей, збір страхових

³⁹ Микола Воронко розповідав, що перед прийняттям рішення про нове місце населених пунктів, серед усіх майбутніх переселенців першим його вибрати влада запропонувала рисвянцям (це могло бути будь-яке місце: і там де зараз Котів, Дуби, Гориньград II, чи якесь інше). Старші чоловіки тоді виїжджали на Шубківський полігон, ходили, дивилися, обговорювали. І прийняли рішення – колишня Язловецька осада. На нашу думку, основними аргументами такого вибору могли стати: 1) родючі і оброблені землі (одні з найкращих на території полігону, для селян це надзвичайно важливо); 2) наявність "дому людового" і покинутих осадницьких будинків; 3) відносна віддаленість від основної дороги округи Рівне-Тучин (так спокійніше). Влада цю пропозицію прийняла.

⁴⁰ Служба безпеки УПА намагалася контролювати стосунки між червоноармійцями і місцевим населенням. Скажімо, не дозволялося дівчатам вести з ними переписку чи заводити близьке знайомство. Сільські старожили розповідають про випадок (ї це підтверджено архівними документами), що за такий непослух у хаті Кирила Якимчука було наголо обстрижено 4 рисвянських дівчат (із етичних міркувань імен їх не називатимемо). У ті часи це вважалося великою ганьбою. Таке покарання вибрав присутній на акції окружний зверхник УПА Андрій Пашковець (пс. "Кнопка", із Полівців, у Рисвянці проживала його рідна сестра). Разом з ним були "Богдан", "Чудак", "Калина".

платежів, поставки хліба, молока, м'ясопродуктів та ін. Варіанти рішень райвиконкому можуть бути тільки такі: попередження, догана, сувора догана, доручення прокурору притягнути до кримінальної відповідальності. Заяви про звільнення не задовольняються, оскільки "причини непереконливі і безпідставні". До Рисвянської сільської ради входять ще однойменний хутір та колонія Цецилівка, де десятниками числяться Микита Пасічник та Федір Заблоцький. Від районного радянсько-партійного апарату відповідальним за виконання різноманітних заходів по Рисвянській сільській раді, як правило, назначається Петро Бобров. У райвиконкомі складаються списки так званих куркульських господарств (де в період німецької окупації чи після звільнення села використовувалась наймана сила), куди записують і рисвянців Степана Демчука та Микиту Луцеюка (Лиціюка). Віднині вони змушені сплачувати підвищений податок.

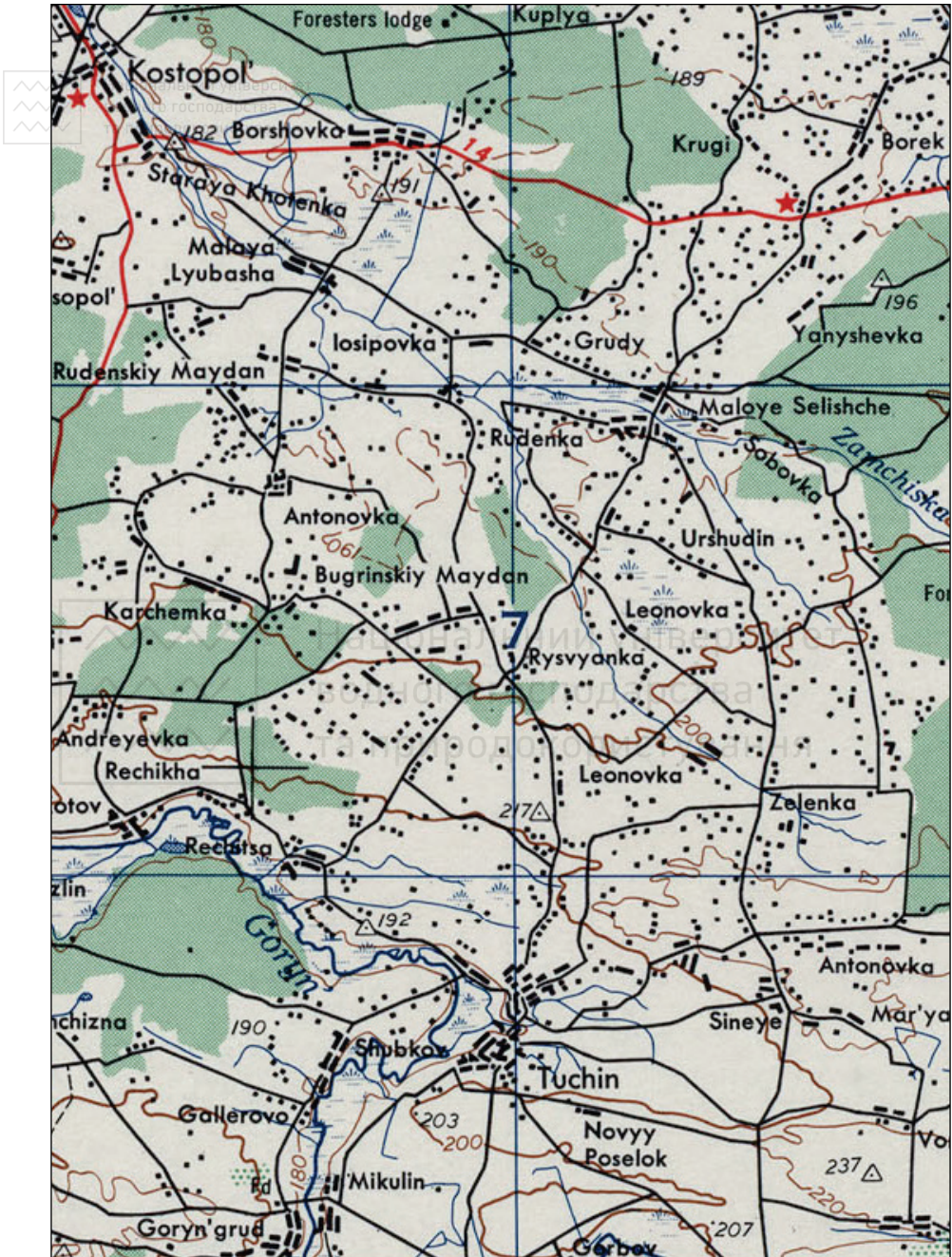
Нашу увагу привернув і протокол №26 засідання виконкому Тучинської районної ради депутатів трудящих від 24 грудня 1948 року, згідно якого було прийнято рішення "для затвердження норм хлібоздачі на 1949 рік розподілити район на три категорії по якості землі: 1 категорія (села Амелін, Антоновка, Кринички, Люцинів, Мичев, Матвієвка, Речиця, Ючин, Рисвянка), де земля піскова, встановити норму здачі хліба державі – 140 кг з 1 га, 2 категорія ... – 210 кг з 1 га, 3 категорія ... – 400 кг з 1 га. ... Для колгоспів – 90 кг з 1 га ..."

Надзвичайно презентабельною є американська оперативна карта Східної Європи станом на 1947 рік, випущена інженерним корпусом військових карт у Вашингтоні. При її створенні використані високоякісні аерофотознімки. Дуже чітко проглядається забудова Рисвянки та навколишніх поселень (допитливий читач, напевно, зверне увагу і на стан розвитку хутірської системи, що не узгоджується із поясненням рішення влади щодо побудови полігону).

Незважаючи на важкі втрати, у регіоні ще діють залишки формувань ОУН-УПА, які користуються підтримкою у місцевих мешканців. Серед селян і червоноармійців вони розповсюджують листівки, де викладено мету визвольної боротьби:

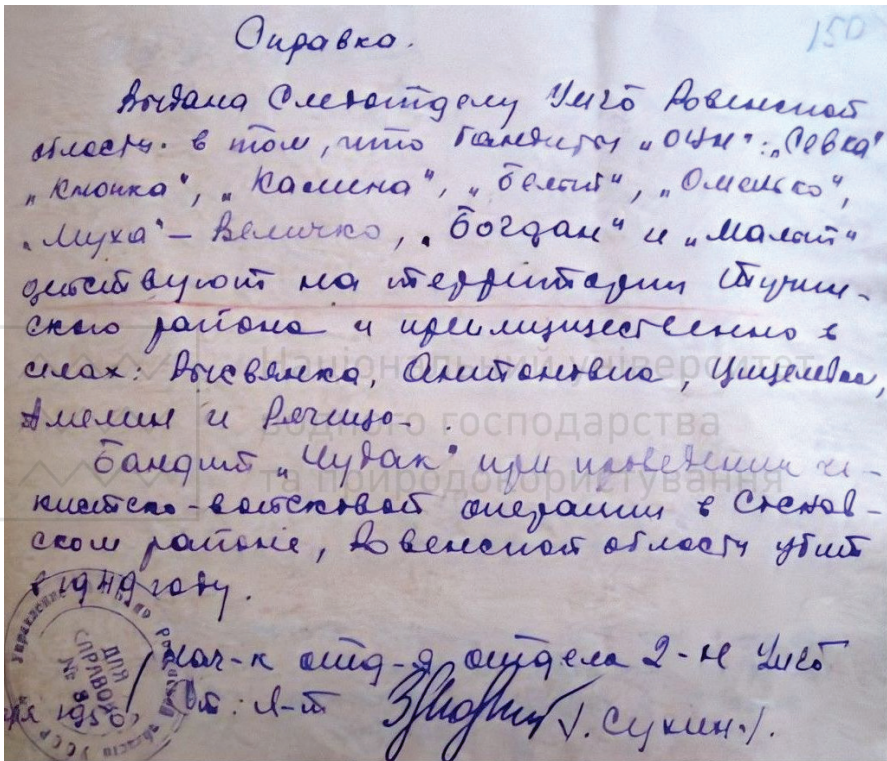
"Ми боремось з ними тому, що вони з України зробили московську колонію; тому, що нищать нашу окремішність політичну й духовну; тому, що голодом, в'язницями й висилками на каторжні роботи масово винищують український народ фізично... Ми переможемо, бо боремось за справедливу справу!"

Фрагмент американської військової оперативної карти Східної Європи станом на 1947 р.

"Ми хочемо жити у вільних, приязних самостійних країнах без гітлерівської і сталінської терористичної диктатури. Брати! Не виступайте проти самостійницького руху українського народу! Не стріляйте в українських повстанців! Ми визнаємо ваш героїзм у боротьбі з німецькими окупантами... Ми так само будемо в дружніх стосунках з російським народом, якщо він, скинувши сталінське ярмо, побудує свою державу лише на своїх етнографічних землях".

Довідка відділу МДБ

Для боротьби із "бандформуваннями" навколо Рисвянки і Цецилівки (тут мешкали, переважно, недавно переселені рисвянці) відповідними органами спеціально виділено загін під командуванням Лупандіна. "Стрибки" постійно проводять акції і облави. Голову сільської ради Антона Радовенчика, який на вимогу повстанців змушений був виділити 10 підвід, у районному відділі МДБ довго і сильно били. Очевидці пам'ятають, як у жнивну пору між Рисвянкою і Цецилівкою у скирті заховались від облави 8

повстанців. Ніхто із селян їх не видав. "Стрибки" навіть всовували довгі прути з гострими піками у солому, поранили одного хлопця, але повстанців не знайшли. Розлючені пішли у Рисвянку і вбили Олексія Радовенчика.

Інформація.
 р. у. о. Бурлак.
 Бовидомлято тоби
 що в. о. о. Терени
 Була велика
 Акузі числа 21.
 і шло військо
 і з фронту до
 небезпечні мукалі
 тохатах одходило
 добре незабрали
 Нього і толи бачи
 і стучина і толи
 наліма на даху
 терени назад не
 вернуєсь. Бачи
 нема нікого.
 ШНБ 247 45 рік.
 Ураження слава Укр
 народній армії

Записки-грипси
повстанців

Бр. Вороб.
 Бовидомлято тоби
 ти прийде сам до тебе і
 брові в. о. о. Борови
 в. о. о. і Борова
 до тебе 25.08.49. 10
 в. о. о. це важко
 справа. Як не прийде
 то буди відповідати.
 Ох 2405-409.
 Стрибок
 слава Україні.

Поряд із дійсними повстанськими невеликими групами діють і угруповання лже-повстанців, сформовані спеціально органами МДБ для дискредитації і підриву національно-патріотичного руху, які проводили провокації і злочиння серед місцевого населення⁴¹. Яків Прокопюк розповідає, що поблизу Рисвянки із літака

⁴¹ Українські історики у Державному архіві Російської Федерації виявили документи (фонд 9478), за якими у 1945 році на Рівненщині у складі 49 спец-

було десантовано спецгрупу, яка під личиною бандерівців проводила криваві акції у навколишніх селах.

У ці непрості часи вночі невідомі забрали з собою Костянтина Прокоп'юка, який додому так і не повернувся. Вбивають вдома в ганку Семена Радовенчика. Знайшли односельці підвишеним на телеграфному стовпі Степана Прокопюка. Стосовно цих подій у старожилів існують різні думки.

Співробітники органів державної безпеки тих часів визнають, що для швидкого захоплення і результативного допиту повстанців застосовувався підсипаний у воду чи їжу засекречений, сильнодіючий на організм спецпрепарат "Нептун-47", після прийому якого людина втрачала контроль за своїми діями і охоче відповідала на поставлені питання.

В архівних документах нами виявлені захоплені органами МДБ/НКВС у схроні повстанців поблизу Рисвянки "Вістки з р-ну Тучинського за місяць листопад 1947 р." На наш погляд, викладені у них відомості, досить повно характеризують ситуацію у регіоні і варті того, аби основну частину їх подати у найбільш повному викладі:

- Робота НКВД.

3/XI 1947 р. опер-група МГБ стар. Руденка, кількістю 8 чоловік робила засідку в селі Мечево, р-н Тучинський біля голови сіль. ради.

5/XI 1947 р. опер-група МГБ стар. лейт. Руденка кількістю 8 чоловік робила ревізію по хуторах села Матійовка, р-ну Тучинського.

8/XI 1947 р. опер-група МГБ стар. лейт. Лубанова, стан групи 20 чоловік робила акцію по корчах біля села Рисвянка, р-ну Тучинського.

груп МДБ діяло 905 переодягнутих бойовиків, а на територіях Волинської, Львівської, Чернівецької, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської областей (тобто, на решті території Західної України) загалом – 107 спецгруп і 883 бойовики. Цифри красномовно свідчать, що національно-визвольна боротьба у цей період саме на Рівненщині викликала у Москви найбільше занепокоєння.

...Коли до влади в СРСР прийшов Михайло Горбачов, по телевізору показували виступ міністра внутрішніх справ Віталія Федорчука. І живі на той час учасники визвольних змагань впізнали у ньому представника проводу ОУН (пс. "Леміш"), який із добре озброєною групою людей перебували у селах і лісах нашого краю.

Від 8 до 10/XI 1947 р. опер-група МГБ стар. лейт. Бухвалова, стан групи 8 чоловік робила засідки по хуторах села Речиця, р-ну

Тучин.

15/XI 1947 р. опер-група МГБ стар. лейт. Бухвалова, стан групи 8 чоловік робила засідку в селі Речиця, р-ну Тучинського, біля гром. Радовенчик Герасима.

16/XI 1947 р. гарнізон з м. Тучина кількістю 18 чоловік робив акцію по селі Антонівка, р-ну Тучинського, групу очолював капіт. Руденко.

17/XI 1947 р. опер-група МГБ кількістю 4 чоловік робила ревізію по хуторах села Рисьванка, р-ну Тучинського, шукали в гром. Луціюк Й.

18/XI 1947 р. переїжджав гарнізон з м. Тучин в м. Костопіль. По дорозі робили ревізію в с. Речиця, р-н Тучин, шукали в гром. Головацького Тимоша і Добродія Кирила ніби за горілкою, а в дійсності за повстанцями. Кількість групи 18 чоловік. Групу очолював капітан Руденко. Озброєння групи 2 кулемети "Д", 6 автоматів, і решта кріси.

20/XI 1947 р. опергрупа МГБ на чолі з ст. лейтенантом Бухваловим в числі 8 чол. озброєння 1 кулемет, 2 автомати і решта кріси робила засідку в с. Речиця, р-н Тучин біля гром. Радовенчик Герасима.

22/XI 1947 р. над ранком через Липенські хутори (с. Липки) р-н Межиріч пройшла провокативна група большевиків на чолі з "Юрком" в кількості 7 чол. На подвір'ї гром. Зозулі Наума стояла пара коней, запряжених в віз, які повстанці доручили цьому громадянинові відвести до властителя. На запитання "Юрка" – "Чиї це коні?", господар, думаючи, що це повстанці, признався, що коні лишили повстанці. Дізнавшись про це, провокативна група сиділа в цього господаря протягом трьох днів і не дочекавшись нікого, забрала коні з возом і від'їхала.

24/XI 1947 р. на Коростятинських хуторах (с. Коростятин), р-н Тучин прибула вищезгадана провокативна група.

25/XI 1947 р. в с. Коростятин, р-н Тучин в гром. Шандрука Федора квартирувала оперативна група большевиків на чолі з "Юрком" і говорила про себе, що вони повстанці, співали укр. революційні пісні, а також писали на машинці до писання летючки до населення і давали їх читати людям. Летючки були революційного змісту. Однак коли люди просили, щоб їм дали цих летючок, то провокатори говорили, що ще не час, що ще буде час, коли їх будуть люди читати.

26/XI 1947 р. вищезгадана провокативна група квартирувала в с. Коростятин, р-н Тучин в гром. Шевчук Марії. Провокатори писали революційні лозунги, пишучи саджею на папері. Від Шевчук Марії вони хотіли довідатися про рух повстанців, а нічого не довідавшись, того ж вечора відійшли до гром. цього ж села Шандрука Миколая. Миколая забрали з собою до Якимчука Івана (гром. цього села) і квартирують в нього 27/XI 47 р. Вдень питали Шандрука Миколая: "Кого ти знаєш з повстанців?" При тім говорили йому, що вони "кнопковці" від Чорновуса і хочуть нав'язатися з Орликом (Чорновус і Орлик – місцеві повстанці). Переквартирувавши день, група взяла знову з собою Шандрука Миколая і пішла на хутір с. Підліски, р-н Межиріч. 4-ох з "Юрком" пішли на хутір до Сидорчука Дмитра, а 3-ох пішло в с. Підліски. В Підлісках провокатори грабили чоботи і кожухи. Одного хлопця розули серед дороги, взяли також чоботи в Приймака Кирила, а в Приймака Федора взяли кожуха. По тій операції провокатори пішли квартирувати до Михалюка Кондрата з цього села і квартирували в нього. 28/XI 47 р. провокатори дали для Шандрука Миколая (якого дальше возили з собою) підписати зобов'язання про те, що буде співпрацювати з ними, як з повстанцями. По підписанні зобов'язання дали йому завдання зібрати 40 м полотна на плащі, після чого відпустили його.

28/XI 1947 р. провокативна група "Юрка" відійшла на Блудівські хутори (с. Блудів), р-н Межиріч і тут спровокувала одного юнака, який признався, що мав зв'язки з повстанцями і віддав для провокаторів свого кріса, якого мав схованого, а також признався і видав ще інших трьох юнаків, що вони також співпрацюють з повстанцями. Двох юнаків заарештували і відправили в райцентр Межиріч. Арештували також цього юнака, що видав усе і їх всіх трьох засудили на 10 років тюрми.

- Терор МВД, МГБ супроти населення.

В листопаді 1947 р. в с. Гориньгород I, р-н Тучин участковий МВД Костомаров арештував гром. Бестюка Прокопа за невивезення колід. Після цього громадянина засуджено на 8 років тюрми.

10/XI 47 р. в райцентрі Тучин засуджено гром. Тучин II, р-н Тучин Макотеру Миколая на 8 років тюрми за те, що продав коня і не вивіз колод.

20/XI 47 р. опергрупа МГБ на чолі з капітаном Руденком побила жінку з с. Мичів, р-н Тучин за те, що не здала молока.

18/XI 47 р. провокативна група "Юрка" побила вікна в голови сільради с. Мичів, р-н Тучин.

На 17/XI 47 р. уповноважений по молокоздачі Власов обругав гром. с. Матіївка, р-н Тучин Тхорука Михаля (60 р.) за те, що не здав молока.

- Висвітлення якоїсь однієї проблеми у звітньому часі, яка на даному терені є найбільш актуальною.

Найбільш актуальною проблемою у звітньому часі була кампанія вивозу колід. На селян одноосібників було наложено на кожного від 30 до 60 кубометрів колід. На гром. с. Гачан, р-н Межиріч Шевчука Сидора наложено 125 кубометрів, а це тому, що він господарку утримує в доброму стані, має 6 га землі, одну пару коней.

Від лісовивозки не звільняється майже ніхто. Без огляду на те, чи кінь якогось господаря скалічений, чи поломаний віз, чи врешті сам господар є хворий – все це не береться під увагу і уповноважені щоденно гонять всіх по колоди. Коли хтось відмовляється від лісовивозки, того судять. Нпр.: в с. Воронів, р-н Тучин засуджено гром. Солощука Кирила на 5 років тюрми за те, що не поїхав по колоди.

На місці лісовивозки селянин не може дістати квита доти, поки не дасть хабара для начальства. Нпр.: громадяни с. Коростятин, р-н Тучин Невірковець Адам і Якимчук Адам вивезли колоди, але були змушені дати хабара, щоб отримати квита. Людей, яких вигнано на лісовивозки, держать по кілька день в лісі, не зважаючи на те, що селяни не мають чим кормити коней. Тих, що ідуть додому, завертають і говорять: "Нехай коні гризуть дуба, а колоди мусиш вивезти". Це говорив голова Гощанського райвиконкому Шевченко громадянам с. Чудниця, р-н Гоща ... (далі нерозб.). На місцях лісовивозки можна зобачити здохлі коні. Нпр.: в Хорівському лісі, р-н Остріг в 12-ім, 13-ім і 17-ім кварталі, як стверджує громадянин с. Витків, р-н Гоща ... (далі нерозб.) є чимало здохлих коней, які поздыхали з голоду і тяжкої роботи.

- Відомості про Ч. Армію.

Чисельність частин Ч. А., які стоять по селах Тучинського р-ну виходить приблизно 6 000 чол. Військо стоїть по хатах сіл, а також в лісках під палатками.

Військо стоїть в таких селах Рисьв'янка, Криничка, Амелін і Тучинські хутори (Ючин).

Національний склад армії приблизно 60% українців, 30% росіян і 10% інші національності (дані отримані з с. Рисьв'янка).

Озброєння цих частин таке: танки, гармати (різних калібрів), міномети, кулемети (важкі і легкі) і автомати. Піхота озброєна переважно в автомати. Нпр.: в частині, що стоїть в с. Рисьв'янка є 70% автоматів.

Матеріальне забезпечення війська є дуже погане. Червоноармієць з частини, яка стоїть у с. Рисьв'янка прибіг одного дня до хати селянина в тім селі Радовенчика Октяся і говорив: "Дай, тітко, хліба, бо дістав котілок баланди і нема з чим їсти". Іншим разом прийшли з тої самої частини до гром. с. Речиця, р-н Тучин Головацького Андрія сержант і червоноармієць і хотіли, щоб він поміняв на шинелю хліба. Давали йому нову шинелю, а хотіли, щоб він дав яку-будь стару і пару бохонців хліба та літру самогону. Не маючи чого їсти, червоноармійці з частини, що стоїть в с. Рисьв'янка, р-н Тучин вкрали в гром. того села Жука Оксена дві овечки. Червоноармійці з тої самої частини в одній селянці з хут. Цецилівки, р-н Тучин видерли мед з 4-ох вуликів.

Червоноармійці ходять напівобдерті і помимо холоду в літніх уніформах. Нпр.: один червоноармієць з частини, що стоїть в с. Рисьв'янка, р-н Тучин, коли йшов в ліс на роботу або на військ. заняття, то позичав у гром. Петра Р. трепи, тому що ходив босий. Червоноармієць з тої самої частини (45-ої) позичав сорочку в гром. Радовенчика Кирила, коли в неділю йшов до села, бо його була цілком подерта.

Рядові часто не слухають своїх командирів-офіцерів. Це буває особливо тоді, коли ті заставляють їх ходити на засідки на повстанців.

Нпр.: В гром. з с. Рисьв'янка, р-н Тучин квартирувало 3-ох бійців. Одного разу ввечері, коли вже бійці, роздівшись, полягали спати, прийшов до хати капітан з частини "червонопагонників", що також стояла в тім селі і почав сваритися на них, що вони без варті лягають спати і в той час, як бандерівці ходять по селі. (Це було якраз після того, як повстанці розповсюдили між червоноармійцями рев. летючки – 17/XI 47 р.). Дальше капітан став говорити до сержанта, що треба взяти по 3 чол. з кожної частини і робити засідки навколо села. Почувши це, сержант став ругати капітана і сказав, що на це не погоджується і не пустить своїх бійців на засідку. Коли капітан вийшов з хати, то хатня дівчина сказала до сержанта: "То ж то офіцер і як ти осмілився того ругати?" Сержант їй відповів: "Чорт з ним. Він "червонопагонник" і нехай

робить собі засідки. А я на засідки не піду, бо бандерівців не боюся, бо вони нас не вбивають".

Взагалі, червоноармійці досить добре висловлюються про повстанців. Нпр.: один сержант з частини, що стоїть в с. Рисв'янка, р-н Тучин розказував селянинові П. Р., що коли їх частина стояла у Львівській обл., то там повстанці ходять вдень поміж червоноармійців і говорять з ними, а коли іде якийсь "червонопагонник", то бійці обступлять повстанців і не покажуть йому...

Постій, 28/XI 47 р.

Стешенко

Органами МДБ/НКВС проводяться активні репресивні заходи серед місцевого населення. Так, впродовж 1944-1950 рр. було заарештовано, розстріляно, засуджено до концтаборів або вивезено на спецпоселення і чимало рисвянців. Когось за участь у боротьбі УПА, когось за допомогу повстанцям, а когось, не виключено, і за банальний наклеп. У науково-документальній серії книг "Реабілітовані історією. Рівненська область" нами знайдені наступні відомості про рисвянців:

- Белецький Микола Іванович, 12 січня 1914 р. н., с. Прокази Червоноармійського р-ну. Українець, неписьменний, селянин. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 27 січня 1945 р. Тучинським РВ НКДБ. Обвинувач. за ст. 54-1а КК УРСР, ст. 2 Указу ПВР СРСР від 19 квітня 1943 р. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 16 квітня 1945 р. на 20 р. каторжних робіт і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 6 липня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 14 лютого 1992 р. (СБУ, 7154).
- Жук Антоніна Григорівна, 1928 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українка, 451 листоноша. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 1 листопада 1949 р. Обвинувач. ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ОН при МДБ СРСР 29 липня 1950 р. на 10 р. ВТ. Ухвалою ВТ ПрикВО від 31 травня 1956 р. термін покарання знижено до 5 р. ВТ. Звільн. 21 квітня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 31 травня 1993 р. (СБУ, 12982).
- Жук Гаврило Романович, 1917 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українець, селянин. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 23 червня

1944 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 7 вересня 1944 р. до ВМП – розстрілу з конфіскацією майна. Розстріляний 10 січня 1945 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 9 листопада 1993 р. (СБУ, 15058).

- Жук Олена Романівна, 1929 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українка, селянка. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 2 січня 1945 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 29 березня 1945 р. на 10 р. ВТ з конфіскацією майна. Звільн. 14 квітня 1954 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 9 серпня 1993 р. (СБУ, 13909).

- Жук Петро Оксенович, 1925 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українець, освіта 5 кл., селянин, учасник УПА. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 2 квітня 1944 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 13 серпня 1944 р. до ВМП – розстрілу з конфіскацією майна. Розстріляний 6 листопада 1944 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 3 квітня 1992 р. (СБУ, 7930).

- Жук Родіон Васильович, 1899 р. н., с. Борщівка Костопільського р-ну. Українець, селянин. Прож. с. Рисв'янка Гощанського р-ну. Заарешт. 18 жовтня 1944 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Постановою УНКДБ у Рівненській обл. від 6 вересня 1945 р. справу припинено за відсутністю доказів провини, з-під варти звільнено. (ДАРО, 2424).

- Мельник Йосип Іванович, 1926 р. н., с. Липки Гощанського р-ну. Українець, освіта 2 кл., селянин. Прож. с. Рисвянка Тучинського р-ну. Заарешт. 27 січня 1945 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР, ст. 2 Указу ПВР СРСР від 19 квітня 1943 р. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 16 квітня 1945 р. на 20 р. каторжних робіт і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 24 травня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 14 лютого 1992 р. (СБУ, 7154).

- Осипчук Василина Авакумівна, 1924 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українка, освіта 3 кл., селянка. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 28 травня 1945 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК

УРСР. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 24 липня 1945 р. на 10 р. ВТ і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 16 жовтня 1954 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 18 квітня 1991 р. (СБУ, 5751).

- Осипчук Прокоп Лукашович, 1913 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українець, освіта 1 кл., селянин. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 16 травня 1946 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ВТ військ МВС Рівненської обл. 9 вересня 1946 р. на 10 р. ВТ і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільн. 10 травня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 17 квітня 1992 р. (СБУ, 8013).

- Остапчук Фросина Тимофіївна, 1923 р. н., с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Українка, селянка. Прож. с. Рисв'янка Тучинського р-ну. Заарешт. 7 січня 1950 р. Обвинувач. ст. 20-54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ОН при МДБ СРСР 29 липня 1950 р. на 10 р. ВТ. Ухвалою ВТ ПрикВО від 31 травня 1956 р. термін покарання знижено до 5 р. ВТ. Звільн. 24 квітня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 31 травня 1993 р. (СБУ, 12982).

- Проказюк Степан Тимофійович⁴², 1902 р. н., с. Дранча-Польська Червоноармійського р-ну. Українець, освіта 2 кл., селянин. Прож. с. Осада Краховецька Олександрійського р-ну. Заарешт. 23 березня 1946 р. Обвинувач. за ст. 20-54-1а, 54-11 КК УРСР. Засудж. ВТ військ МВС Рівненської обл. 13 травня 1946 р. на 10 р. ВТ і 5 р. позбавлення прав з конфіскацією майна. Помер 14 березня 1950 р. у табірному відділенні №9 Степлагу. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 30 червня 1992 р. (СБУ, 9351).

- Шукалюк Степан Федорович⁴³, 1928 р. н., с. Річиця Тучинського р-ну. Українець, освіта 2 кл., селянин. Прож. с. Річиця Тучинського р-ну. Заарешт. 27 січня 1945 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР, ст. 2 Указу ПВР СРСР від 19 квітня 1943 р. Засудж. ВТ військ НКВС Рівненської обл. 16 квітня 1945 р. на 20 р. каторжних робіт з конфіска-

⁴² Сім'я Степана Проказюка до переселення в осаді Креховецьку проживала на хуторі Рисвянка. На основі цього він включений до даного списку.

⁴³ Коли німці спалили хату у Річиці, то сім'я Шукалюків переїхала у Рисвянку. У Рисвянці проживав і Степан, що засвідчено документами його кримінальної справи.

цією майна. Звільн. 25 липня 1954 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 14 лютого 1992 р. (СБУ, 7154).

• Якимчук Кирило Тарасович,
1918 р. н., с. Рисвянка Тучинського р-ну. Українець, освіта 1 кл., селянин. Прож. с. Рисвянка Тучинського р-ну. Заарешт. 4 листопада 1949 р. Обвинувач. за ст. 54-1а, 54-1 КК УРСР. Засудж. ОН при МДБ СРСР 18 березня 1950 р. на 10 р. ВТТ. Рішенням ЦК з перегляду справ від 5 березня 1956 р. термін покарання знижено до 5 р. ВТТ. Звільн. 24 березня 1956 р. Реабіл. висновком прокуратури Рівненської обл. від 30 травня 1989 р. (ДАРО, 182).

Після ознайомлення з кримінальними справами рисвянців, бачимо можливим дати коротенькі пояснення частини з них та навести невеличкі фрагменти. При цьому варто зазначити той загальновідомий факт, що слідчими органами встановлювалася тільки якась частинка "злодеяній". Підозрювані мовчали або говорили далеко не все. Але і цього для репресивної системи було достатньо аби винести вироки "по всій строгості закона". Проведення допитів, як правило, виконувалося у такому порядку: перший допит проводив один слідчий і усе записував у протокол, через декілька днів такі ж питання ставив інший слідчий і також усе фіксував на папері, після цього виконувалася звірка відповідей і виявлені невідповідності підкреслювалися, потім уже був третій допит по уточненню тих чи інших показань.

Микола Белецький "був ізоблічен в тому, що працював зв'язковим пункту зв'язку, шефом якого був "Бурмак". Мав псевдо "Старик", розносив оунівську кореспонденцію в села Кадубище, Пісків. Ухилявся від служби в Радянській армії. Мав на озброєнні гвинтівку з патронами і гранату".

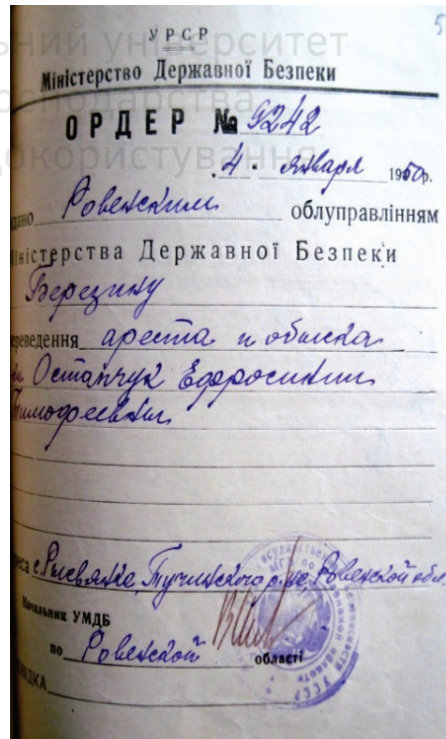
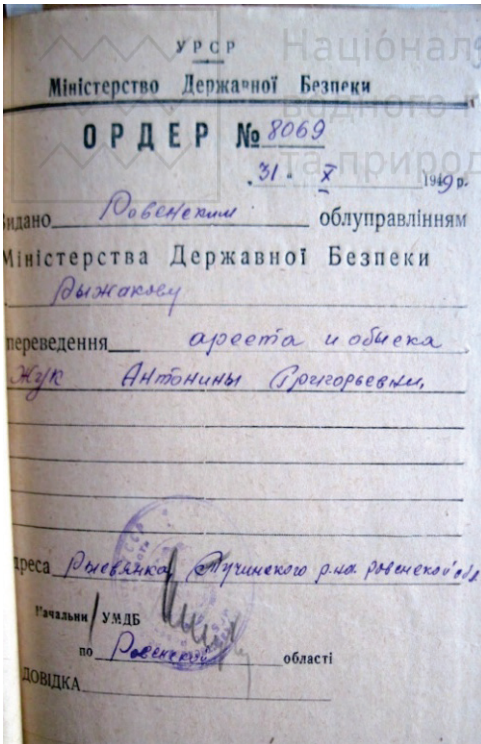
Антоніну Жук арештували за те, що "працюючи листоношею с. Рисв'янка, встановила злочинний зв'язок з бандитами ОУН (референт СБ "Кнопка", "Богдан", "Чудак", "Малий" та інші) у якості зв'язкової-інформатора. У письмовій і усній формі передавала відомості бандитам про появу у селі військ МДБ, закладення засідок, моральний стан і дисципліну радянських військ, які дислокуються у Рисв'янці, роботу радянського партійного активу. Брала участь у зборі для бандитів продуктів харчування".

Антоніна Жук

Фросина Остапчук

Ордери на арешт та обшук

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ЗОШИТ

Трава
w 1
ДЛЯ Трава
№ 2 "Дай серцеві класу" Трава
воно то заведе ШКОЛОМ
у не воно
Трава

Письмові повідомлення, знайдені у схроні повстанців та зошит, вилучений при обшуку у хаті Антоніни Жук, на основі яких виконувалася експертиза почерків

12D

Форма № 1.
Арест свиданий (подпись прокурора)

24 *август*, 1945 г.

А.В.Воронин

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
(НА АРЕСТ)

Гор. *Турки*, 25 "август" 1945 г.

д. *Ст. опер. Уполномоченный Туркинского РО НКВД*
(должность)

по Ровенск. обл. *Майорант Союздаровской*
(отдел и орган)

Безопасности Щукалов
(звание и фамилия)

поступившие в УНКГБ по Ровенск. обл. материалы о преступной деятельности

Шукалова Степана Федоровича 1928 года рожд.,
(фамилия, имя, отчество и другие)

жителя села Рисвянца Туркинского района,
(установочные данные)

проживающего в селе Рисвянца Туркинского р-на.

НАШЕЛ: *Туркинский университет*

что Шукалов является участником Национально-освободительного бандформирования, так называемой "Ш" под псевдонимом "Игорь". На вооружении имеет автоматку с патронами. Последнее время находится в Чкаловском полесении уклоняясь от призыва в Красную Армию, а поэтому

ПОСТАНОВИЛ:

Шукалова Степана Федоровича
(фамилия, имя и отчество)

по с. *Рисвянца Туркинского р-на Ров. области*

перевести аресту и обыску

Следователь (подпись) *Щукалов*

СОГЛАСЕН: Нач. Следчасти (подпись).....

Постанова на арешт Степана Шукалюка

95

Протокол личного обиска
 1945 года Января 25 дня М. Тучин

Следователь Тучинского РО НКВД Ровенской области лейтенант
 безопасности Корсаков в присутствии понятых Вакера
 Стрегун С и Шельпак М. произвел личный обиск
 задержанного гр-на Белецкого Николая Ивановича
 При обиске у Белецкого было обнаружено и изъято
 Документы: 1. Польский паспорт №1441/36 от 21/IV 1937 г. Ровно.
 2. Свидетельство о рождении УВ № 846626

Ценности: 1. Деньги бумажные отечественной валюты 2 руб. /два/
 2. Золотая манета царской геральдики 5 руб. /пять/
 Молод со стороны задержанного Белецкого на контроле
 не ведены обиска не поступило.

Задержанный - Белецкий /Белецкий/
 Понятые: 1. Стрегун - /Стрегун/
 2. Шельпак - /Шельпак/
 Обиск произвел Следователь Тучинского РО НКВД Р/О
 безопасности /Корсаков/

Протокол особистого обшуку Миколи Белецького

дорогой, перешли железнодорожное полотно
 и снова в Александрыйский лес. В Александрий-
 ском лесу нас заметила какая то часть Красной
 Армии, обстреляв мы бросились бежать,
 пролезли в болоте застрявших повозки с сухими
 дровами

сестра. Мои отец умер в 1932 году. Мать умерла
 в 1947 году. Я в 1945 году временно работал в
 Тучинскую контору связи в качестве связиста
 почтамтом, где работала по настоящее время.
 Из моих близких родственников репрессированных
 органами Советской власти ни кого нет

Фрагменты протоколов допитів Степана Шукалюка і Антоніни Жук

144
177

об-4 **Выписка из протокола № 34**
 Особого Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР
 от " 29 " июля 1950 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>92-Дело № 8081 МДБ Украинской ССР /УМДБ Ровенской области/ по обвинению:</p> <p>2. ОСТАПЧУК Евросинии Тимофеевны, 1923г.р., урож. Ровенской обл., украинки, гр-ки СССР, беспартийной, из крестьян.</p> <p>Обв-по ст.ст.20-54-1"а", 54-II УК УССР.</p> <p>Отметка в ОСК произведена 16 СЕН 1950 г. (КУЗЬМИНА)</p>	<p>ОСТАПЧУК Евросинии Тимофеевну за пособничество бандитам-националистам заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на ДЕСЯТЬ лет, считая срок с 7 января 1950 года.</p> <p>3/2-501: Власти наряд в лагерь осед. № 3 МВД. Двое, Марко, Весел. Арх. САС. Сл. ДСЛ № 343967</p>

 Нач. Секретариата Особого Совещания

Выписка із протоколу Особливої наради при МДБ стосовно Фросини Остапчук

Решение
 Мне судимому Жук приговор ВК
 4.9.44.
 Решено: Мук

Решение
 Мне осужденному Осипчуку
 приговор Ослашен и равенном
 9 сентября 1946 года
 Решено: Ойказань

Розписка Гаврила Жука та Прокопа Осипчука про оголошення вироку

Національний університет
водного господарства та природокористування

Военному Трибуналу
войск МВД г. Ровно 201

Наряд Тучинского района
сообщает, что Ваш приго-
вор в наши конфискован-
ныя за осужденной Билец-
кого Николая Ивановича
з таменно.

3419

Секретарь *Митус*
1988.

окт 1947
43/1888

С.С.Р.С.Р. М.И.И.И.

Довідка про конфіскацію майна Миколи Белецького

Военный Трибунал Прикарп
Входящий № *М.И.* 1956 г. **СЕКРЕТНО** экз. № *57*

ПРЕДСЕД АШЕВ-ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА ПРИКАРПАТСКОГО
ВОЕННОГО ОКРУГА А генерал-майору юстиции
Тов. МЕЛЬНИЧЕНКО
Гор. Львов

№ *4002* 1956 г. на № НР-1623/ВВ-03307 от 6 апреля 1956 года

Копия: ВОЕННОМУ ПРОКУРОРУ ПРИКАРПАТСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА А
Гор. Львов

на № 4/3 от 15 марта 1956 года

При этом выносим расписку сельхозпоселенца ОСИПЧУК
Прокопа Лукашевича, 1913 года рождения который 10 мая 1956 года
ознакомлен с определением Военного Трибунала Прикарпатского
Военного округа от 31 марта 1956 года.
от ссылки на поселении освобожден 10 мая 1956 года.

ПРИЛОЖЕНИЕ: расписка в первый адрес
СТ.О/УПОЛНОМОЧЕННЫЙ 4 СПЕЦОТДЕЛА МВД
КОММ АССР по УХТИНСКОМУ Р-НУ
мл. лейтенант *Яцкевич*
ЯЦКЕВИЧ /

Довідка про звільнення Прокопа Осипчука

Гаврило Жук (у селі його кликали "Гаврельо") був звинувачений як "активний учасник банди УПА, входив у сотню гаваря "Вихора", мав кличку "Швидкий". Ставив за мету вести збройну боротьбу проти Радянської влади. При мобілізації до Червоної армії був призначений старшим колони із 83 чоловік, отримав на всіх документи і мав її маршем привести із Амеліна в Рокитне. По дорозі дав команду усім розійтися додому, а сам пішов у ліс. Перебуваючи у банді на території Костопільського району у Головинському лісі, брав участь у боях проти Червоної армії. При обшуку у його дворі було знайдено 60 центнерів зерна, яке він зберігав для УПА".

На Олену Жук (раніше мала кличку "Галичанка") була заведена кримінальна справа як "особистої зв'язкової організаційного коменданта куща №3 (псевдо "Камінь"). Щоденно носила пошту і донесення від нього до шефа зв'язку (псевдо "Надієнко") в Антонівку туди і назад. Працювала під псевдонімом "Оксана".

Йосип Мельник "виконував обов'язки зв'язкового, носив писульки у Кадубище і Писків. Для шифрування своєї зрадницької діяльності мав кличку "Коваль". На озброєнні мав гвинтівку з патронами і гранату".

Василина Осипчук "у липні місяці 1943 р. за пропозицією станичного села під кличкою "Клен" добровільно пішла в ОУН, займала посаду кущової медсестри, заготовляла продукти для поранених бандитів. З 1944 р. була зв'язковою від банди СБ куща №3 гаваря "Степового" під псевдонімом "Люда".

Прокоп Осипчук "у грудні 1944 р. вступив в ОУН таємним агентом СБ, мав псевдонім "Хмара".

Фросина Остапчук звинувачувалася в тому, що "з 1945 р. і дотепер підтримує систематичний зв'язок з бандитами ОУН і зокрема "Кнопкою", "Богданом", "Білим" та іншими. Виконує їх завдання, тобто збирає для бандитів продукти харчування, отримує від вказаних бандитів революційні листівки і розповсюджує їх по с. Рисв'янка, а також заготовляє теплий одяг для банди".

Степан Шукалюк "ухилявся від призову у Червону армію, з травня 1944 р. знаходився у банді ОУН, приймав участь у перестрілці із солдатами Червоної армії, на озброєнні мав гвинтівку з патронами. Мав псевдо "Гор".

Це є далеко не повний список тих, хто поніс покарання. Старожили називають ще Варвару Жук із 7-річною дочкою Ганною, Дмитра Жука, Михайла і Сергія Ліціюків, Єлисавету, Івана і Гриця Радовенчиків, сім'ю Овсія Микитюка. На хуторі Кути-Залісся

у криївці відомих в окрузі своїми націоналістичними переконаннями братів Горбових було схоплено і засуджено Андрія Микитюка.

Останній бій у лісі провів сотенний УПА рисвянець Йосип Жук (пс. "Борун"). Тут його було контужено, схоплено, засуджено на 25 років і відправлено у Воркуту.

Поблизу Воронова на Водохреще у нерівному бою загинули 18 повстанців відділу "Очмани" сотні "Ломозуба". Були серед них і рисвянці: Сергій Андрійчук, Павло Дмитрук, Іван Осипчук (перший), Андрій Остапчук, Кирило Поліщук, Роман Радовенчик. Старожили пам'ятають, як енкавеевники звозили тіла загиблих вояків у Тучин, клали під огорожею на землю, зганяли людей із навколишніх сіл для опізнання і пропонували забрати. Цим заходом хотіли і залякати ("так буде с кожним неугодним"), і дізнатися про неблагонадійних. Люди старалися забрати тіла рідних вночі, щоб ніхто не бачив.

Зазначимо, що в архівних документах згадується діяльність керівника юнаків куща №3 (Антонівка) Гната Жука (пс. "Опудало").

Брали участь у визвольних змаганнях повстанці з рисвянським корінням в інших селах. Скажімо, у Полівцях – Теодосій Рисвянець (шеф районного зв'язку УПА, пс. "Яструб"), у Борщівці – Уляна Прокопюк (зв'язкова), на тучинських хуторах – Петро Фіщук (крavecь), в Антонівці – брати Корнійчуки.

Активно перешкоджав владі проводити агітаційну роботу у Рисвянці Іван Величко із Річиці (кущовий військовик УПА, пс. "Явір"). Тут він мав криївку та хлопців, з якими разом виконували різні акції (Данило Ліціюк, Яків Прокоп'юк, Кирило Радовенчик, Кирило Якимчук).

Одарка Мельничук, яка стала випадковим свідком розповіді Лупандіна голові сільської ради Романенку і дільничому Шумилову у переселеній Рисвянці, та Яків Прокоп'юк згадують:

"Іван славився відчайдушною хоробрістю. Як правило, перевдягнутий у форму "совіцького" молодшого лейтенанта (забрав у рисвянця, колишнього фронтовика Дмитра Прокопюка), добре озброєний, вільно розгулював по сусідніх селах. Вбив і поранив не одного енкавесиста чи уповноваженого. Вони його вельми боялися. Іван дозволяв собі сидіти у їдальні чи буфеті за одним столиком із радянськими військовими, представниками влади, вести розмову і перед самим виходом непомітно класти під тарілку папірець із написом: "Ви сидите разом із Величком". Одного разу

в Рисвянці поблизу пасіки Павла Ліццюка уповноважений з району у супроводі "стрибків" проводив збори і агітував селян підписувати позику. Почувши про це, зайшли туди Величко з товаришем. Достатньо було Івану один раз вистрілити (він поранив уповноваженого, більш прицільній стрільбі заважало велике скупчення людей), як агітатори, скориставшись загальною панікою, повтікали.⁴⁴

Коли Величка вистежили вдома, оточили клуню і запропонували здатися, він попросив: "Покличте начальника". Підійшов офіцер НКВС і був впритул застрелений. Інші ближче підходити боялися. Повстанець підпалив клуню і у димовій завісі зумів втекти мимо рисвянського кладовища на Крущину поблизу Антонівки.⁴⁵

Величко був настільки відомим у регіоні, що НКВС отримав вказівку захопити його живим з метою показового судового процесу. За сприяння у цьому було обіцяно винагороду – 25 тис. крб. Невдовзі у райвідділ прийшов Сікорський з Ючина і повідомив, що у нього вдома переховується Величко. На колонію Ючин негайно прибули енкавесисти. Оточили хату. Близько підходити боялися. З хати вийшла господиня:

– Що вам треба?

– Ми приїхали за Величком. Нехай виходить.

Вона метнула назад:

– Вони по тебе!

– То нехай заходять до мене у хату.

Зайти ніхто не наважувався. Тоді Іван з пістолетом у руці сів на порозі і знову став запрошувати:

– Кому я треба, заходьте до мене у хату. Заходьте, заходьте.

Бажаючих не було. Іван трохи посидів, вернувся до хати, взяв бритву і мило, поголився, помився, засунув у праву кишеню пляшку води, а у ліву внутрішню, ближче до серця – гранату, і кинувся втікати. До лісу не добіг з десяток метрів, був поранений в ноги. Живим Величко не здався, підірвав гранатою. Сталося це 1951 року. Сікорських же влада переселила на Поділля, отримали вони тільки невелику частину обіцяної винагороди".

⁴⁴ Вірогідно, відбулося це у травні 1947 року. За виявленими документами, саме тоді у Рисвянці при агітації радпартактивом району державної позики був важко поранений представник райкому партії Єфимов.

⁴⁵ За доступними зараз документами вдалося в'язнити, що сталося це 14 липня 1947 року, а вбитий був керівник чекістсько-військової операції майор Житніков. А вже 29 вересня 1947 року у помсту за арешт своїх батьків і брата, Явір підірвав будинок голови сільської ради Захара Виничука, внаслідок чого той з дружиною загинули.

Згадуючи ті роки, старожили розповідають, що взимку 1950 року людей із навколишніх сіл у черговий раз зігнали до тучинського райвідділу НКВС/МДБ, де до огорожі були підвішені тіла загиблих повстанців зі вставленими цигарками у ротах. Ця жахлива картина важко уявлялася, поки у групі "Славний Тучин" (Фейсбук) 7 лютого 2021 року не з'явився допис Івана Мельника із фотографією:

Тіла повстанців біля Тучинського районного відділу МГБ

Вони загинули 8 лютого 1950 року після виявлення криївки, в якій переховувалися, на шубківських хуторах (див. допис "Упала криївка"). Це:

- Пашковець Андрій Іванович, 1907 р.н., уродженець Тучина, псевдо "Кнопка", член крайового проводу ОУН, шеф СБ;
- Онофрійчук Іван Романович, 1922 р.н., уродженець Тучина, псевдо "Мусій", районний провідник ОУН;
- Філоник Василь Костянтинович, 1927 р.н., уродженець Микулина, псевдо "Гриць";
- Сачук Лаврентій Іванович, 1926 р.н., уродженець Микулина, псевдо "Шура".

Їхні тіла привезли в Тучин і поставили біля огорожі райвідділу МГБ, голови підперли палками, а в роти повсовували цигарки. На цій світлині перед тілами стоять дві жінки та чоловік, що тримають руки за спиною. Хто вони? Можливо, заарештованці, чи родичі?

Розповіді старших родичів відклалися у пам'яті Ольги Вус (1949 р.н.):

"Війна дуже болісно пройшлася по селу і нашій родині Лиціюків... Коли прийшли німці, то жили у хаті, а сім'я у клуні. Рідних не зачіпали... Під час війни у село на роверах приїжджали поляки з гвинтівками, хто із українських селян попадався, того розстрілювали. Люди ховалися від них у лісі... У 1944 році на конях приїхали червоні козаки-"визволітелі", які дуже знущалися над селянами⁴⁶. Чоловіка матери Мар'яни, Павла Осіпчука, дуже сильно побили. Через 2 дні він помер. Ще декілька днів лежав у клуні, не могли похоронити, бо йшли бої... За участь в УПА рідний дядько Михалко Лиціюк сидів у дубенській тюрмі, потім був засланий у Сибір... Чоловік рідної тітки Зіни Микита Васильчук (з Горбова) загинув на війні в Австрії 30 квітня 1945 року... Воював у Червоній армії і чоловік рідної тітки Ольги Семен Васильчук (жили в Антонівці), загинув 9 травня 1945 року у Відні... Саму ж тітку Ольгу за участь в УПА було вбито у 1948 році... Рідного дядька Сергія Лиціюка за підтримку УПА у 1948 році забрали у дубенську тюрму, після цього звісток про нього не надходило...

Дещо розлогіше хочеться згадати про рідного дядька, вояка УПА Олексія Лиціюка. Він брав участь у військовій операції повстанців з визволення полонених радянських військових 26 квітня 1943 року недалеко від Костополя і загинув у бою з німцями. Разом з бойовим побратимом Михайлом Панчуком із Сінного похований у с. Мала Любаша.

Ця історія мала продовження. Рідна тітка Христя розповідала, що одного із визволених радянських офіцерів (звали Паша, білорус за національністю), до приходу Червоної армії переховували у себе Лиціюки. При прощанні зашили у його куфайку свою адресу. З часом про це вони уже й не згадували. То ж була війна, всього набачилися. Аж десь у 1968-1969 рр. викликають їх у КДБ

⁴⁶ У дитинстві, надивившись художніх фільмів, прочитавши чимало книжок про війну і споглядаючи світлини відомого пам'ятника "руському солдату" у Трептов-парку, червоноармійці уявлялися не інакше як найбільш гуманні і благородні воїни-визволітелі. Потім ілюзії поступово почали розвіюватися. Остаточоно вони зникли значно пізніше, коли стали відомими багато зовсім протилежних фактів. Як от, один з них (із Вікіпедії): "В жовтні 1944 через масові напади червоноармійців на громадян Югославії, зокрема, зафіксували згвалтування (121) з убивствами жертви (111), 1204 пограбування із завданням тілесних ушкоджень, між ним (Броз Тіто, авт.) та Сталіним «пробігла чорна кішка»".

СРСР і запитують, чи не можуть у них бути якісь знайомі у Білорусії. Вони, звісно, як і попередньо між собою домовилися, від усього відмовляються. Хто ж хоче мати справу з кадебістами. Аж уже при незалежній Україні, коли не стало тієї боязні, звернулися у СБ України із питанням, чому все ж їх колись викликали. Отримали відповідь, що запит на їх розшук був із Білорусії..."

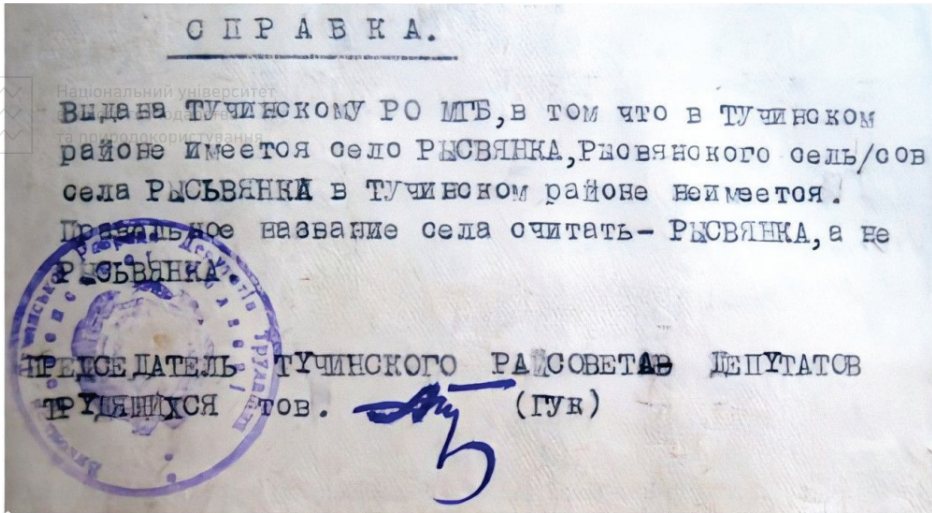
Вояк УПА
Олексій Лиціюк,
1940-і рр.

В 1949 році на базі Рисвянки з хутором і Цецилівки утворено колгосп ім. Жданова. Колективізацію було проведено грубими протиправними методами. Непокірним погрожували зброєю. Бували випадки, коли їх вивозили в ліс, примушували копати для себе ями і заради залякування стріляли над головами. Першим головою колгоспу обрано Петра Ханенка, а першим бухгалтером призначено Кирила Радовенчика.

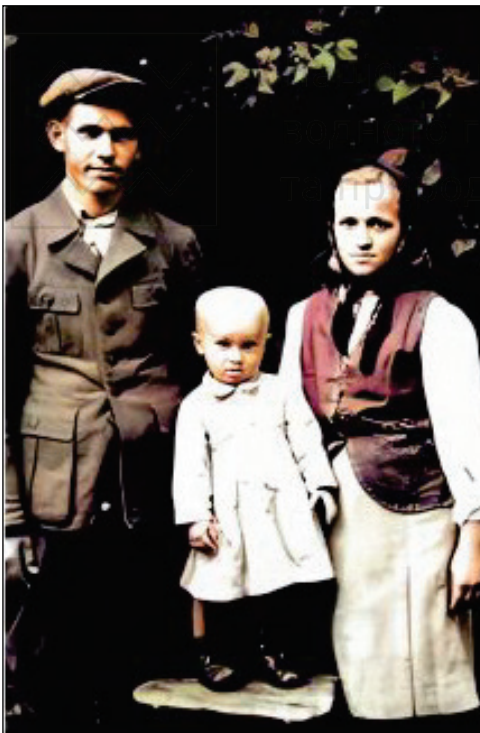
Архівні матеріали зберігають різні документи цього періоду. Є серед них навіть довідка стосовно правильного написання назви села, підписана головою Тучинської районної ради депутатів трудящих.

Наблизилася черга на виселення і до Рисвянки. У 1949 році на визначеному місці переселення для рисвянців та цецилівців почали будуватись невеликі хатини. Першими житло побудували Лук'ян Радовенчик, Оксенія Михайлюк, Марійка Микитюк, Микита Воронко і Онуфрій Курій з рисвянського хутора. Сім'ї трьох перших залишаються на зимівлю.

Довідка Тучинської райради депутатів трудящих

Молода сім'я
Івана Осіпчука,
1949 р.

На третій день Пасхи 1950 року в Рисвянку приїхали військові і почали примусове виселення людей. На кожен оселю виділялись

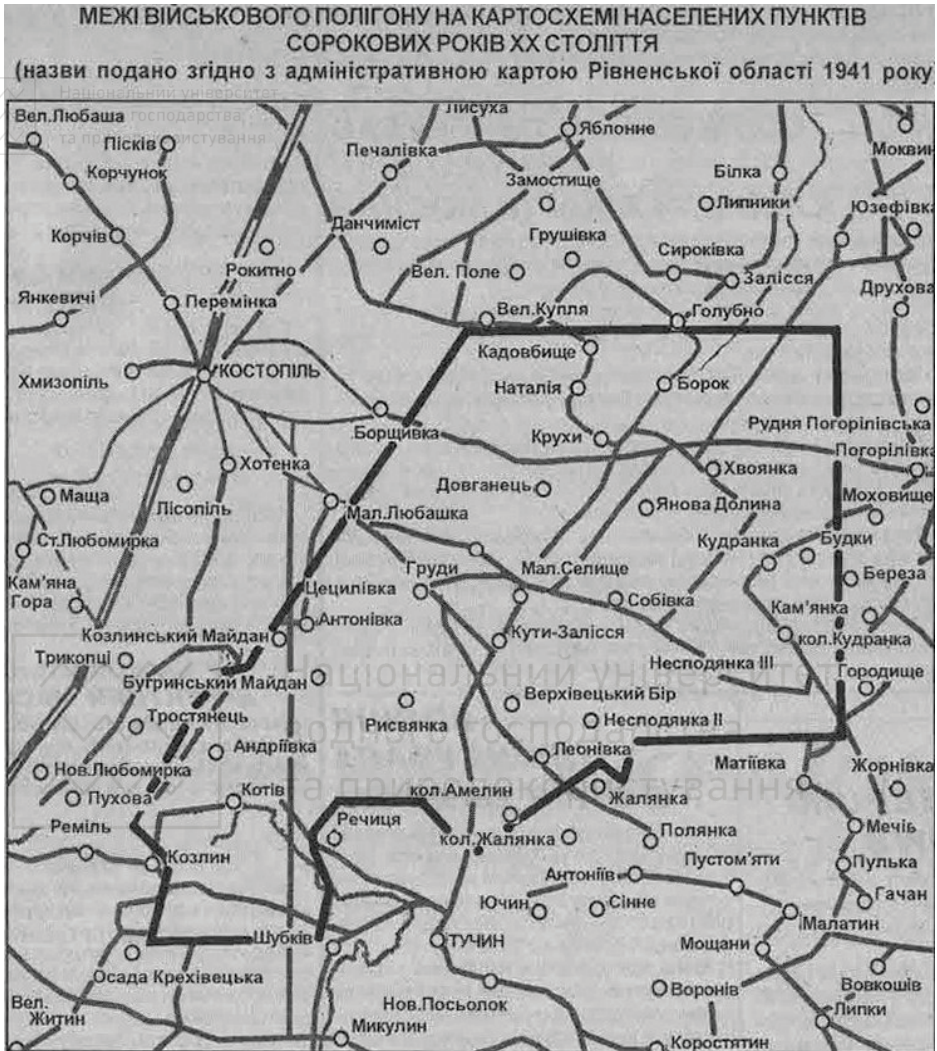

три солдати і одна машина, яка могла зробити три поїздки на місце переселення. Солдати вилізли на хати й за наказом командирів зривали стріхи, різали у снопів перев'язь. Люди плакали, деякі жінки від сліз і землі не бачили, просили цього не робити, обіцяли могорич (якого тоді майже ніхто не мав), бо хотіли використати будівельний матеріал на новому місці. Ще до пізньої осені, поки не випав перший сніг, дорослі із дітьми знаходились у клунях, випасали худобу і їздили на нове місце копати землянки чи зводити яке-небудь житло.

Микита і Юхимія
Лиціюки
із внуком Леонідом,
1950 р.

Значна частина рисвянців переселилась у Дуби (тепер Рівненського району – сім'ї Андрія, Дмитра, Кіндрата і Якова Жуків, Андрія Осипчука, Архипа Прокопюка, Федора Радовенчика, Андрія Усіка), Костопіль (сім'ї Йосипа і Микити Лиціюків), Лісопіль (сім'я Андрія Радовенчика), Пустомити (сім'ї Тихона Жука і Абрама Радовенчика), Тучин (сім'ї Андрія, Віктора і Миколи Прокопюків, Уляна Радовенчика). Андрій Новосад і Степан Проказюк із сім'ями поселились поблизу осади Креховецької (тепер с. Нова Українка Рівненського району). Відразу після цього сім'я останнього була виселена до Сибіру. Сім'я Тарадайків перебралась в Городище. У міграційних переміщеннях були задіяні й інші рисвянці.

Авторська картосхема Тучинського військового полігону
(газета "Волинь", 10 січня 2003 року)

Мешканці навколишніх сіл також були примусово виселені. Скажімо, частина жителів Малих Селищ переселилась у Берестовець, Руденки – у Малу Любашу, Погорілівки – у Межирічі, Наталії і Антонівки – в осаду Креховецьку, Кути-Залісся і Бугрин-Майдану – у Пустомити, Воронів, Малятин. На землі Шубківського бурякорадгоспу переселились майже всі сім'ї із Котова і Цецилівки, частково – із Річиці. Примусово були виселені і мешканці

Грудів, Дерманки, Довганця, Кадобищ, Козлинського Майдану, Кудранки, Кринички, Несподянки, Собівки, Янушівки та інших населених пунктів. Поповнили вони, в основному, населення Березного, Костополя, Тучина та навколишніх сіл. Частина людей виїхала навіть у Миколаївську і Херсонську області. Грошова компенсація за матеріальні збитки була мізерною, та й ту повністю не видали, тому люди змушені були домагатись обіцяної суми через суд.

А на місці Рисвянки і навколишніх сіл було закладено Рівненський військовий навчальний центр, який прийнято називати простіше – Тучинський полігон. Розташувався він на землях існуючих тоді Березнівського, Костопільського, Олександрійського, Тучинського і Соснівського районів, а загальна площа його становила близько 35 тис. га. Отак склалася доля Рисвянки – переселили село на колишній полігон, а на місці села заклали новий.

Думається, що місце для Тучинського військового полігону владою було вибрано невипадково. На цій території національно-визвольна боротьба носила доволі запеклий характер.

Національний університет
водного господарства
та прилежного використання

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ НОВОГО ПОСЕЛЕННЯ

Национальний університет
водного господарства
та екологічного будівництва

Місце переселення Рисвянки визначається географічними координатами – $50^{\circ}40'$ пн. ш. і $26^{\circ}28'$ сх. д. Відстань до Рівного по прямій лінії – 15 км, напрямом – південний захід. Відстань до старого поселення по прямій лінії – 14 км, напрямом – північний схід.

В докембрії (2,5-2,0 млрд рр. тому) тут панував геосинклінальний режим, відбувалися виливи магматичних порід, активні вулканічні процеси. Результатом такої діяльності стало утворення древнього кристалічного фундаменту (1,7–1,5 млрд рр. тому). Територія переселення розміщена на крупній тектонічній платформенній структурі цього фундаменту – Волино-Подільській плиті, яка залягає на глибині близько 800 м. Геологічну основу фундаменту становлять архейські біотинові гнейси і нижньопротерозойські сірі та рожеві середньозернисті граніти.

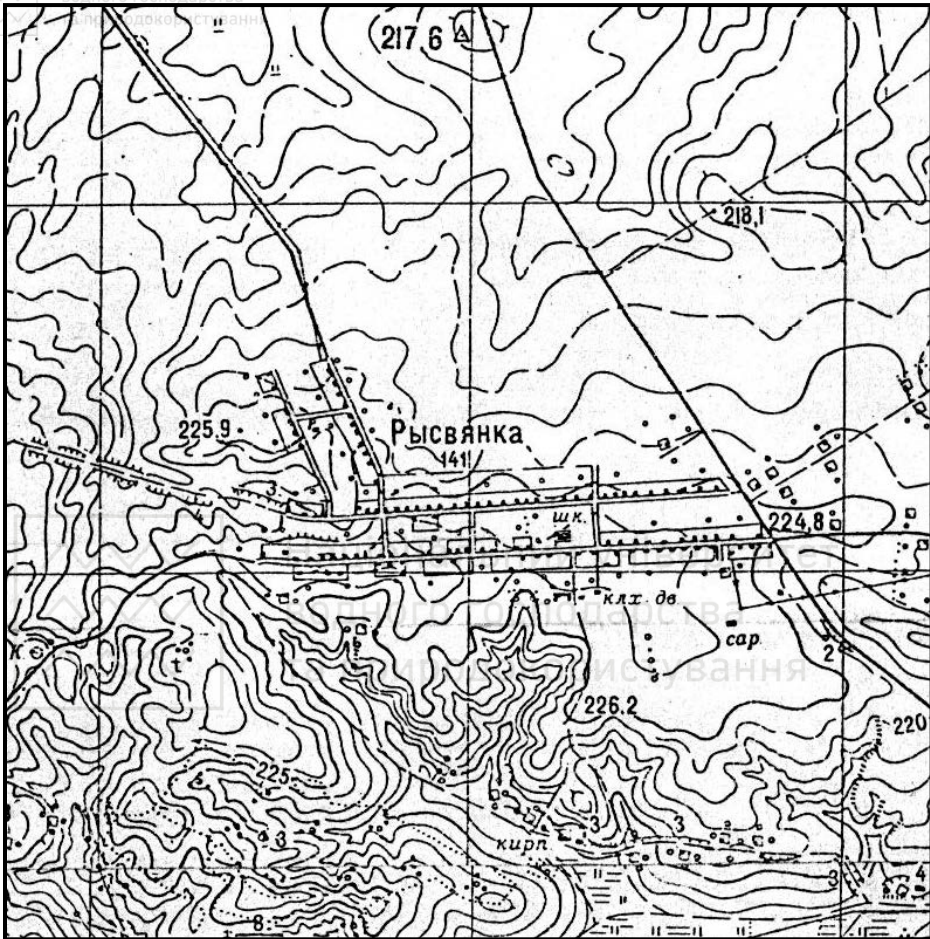
Осадкові породи на фундаменті почали нагромаджуватись ще в пізньому протерозої (сірі та рожеві кварцеві пісковики, алевроліти, аргіліти, зеленуваті туфи, базальти). Характер залягання осадових відкладів пізнього протерозою свідчить про нестійкі умови в цей період. Поряд з активною вулканічною діяльністю та виливанням магми відбувалися неодноразові зміни континентального режиму морським.

В наступні геологічні періоди палеозою, мезозою, кайнозою (від кембрійського до неогенового) у зв'язку із триваючими рухами земної кори дана територія то піднімалась, то опускалась, то заливалася морями, то звільнялась від них. При цьому утворювались все нові відклади гірських порід (різнокольорові глини, пісковики, вапняки, мергелі, крейда), а клімат і рослинність змінювались від помірного і вологого субтропічного до сухого напівпустельного.

Палеогеографічні умови антропогену характеризуються пануванням суші, коливальними рухами земної кори, зміною клімату з тенденціями до похолодання, формуванням структури ландшафтів, близьких до сучасних. Антропогенні нашарування на розглядуваній території переважно складають лесовидні суглинки, які лежать на розташованій нижче товщі крейдяних мергелів. Потужність лесовидних суглинків становить 15-20 м. У своєму складі вони мають значний вміст карбонатів кальцію, за даними співвідношення часток різного розміру лесовидні суглинки відно-

сяться до крупнопилувато-легкосуглинкових. За сукупністю своїх механічних, хімічних і фізичних властивостей вони вважаються одними з найбільш цінних ґрунтоутворюючих порід.

Фрагмент радянської топографічної карти, 1972 р.

Тривала і мінлива історія геологічного розвитку сприяла нагромадженню на окремих ділянках осадових комплексів корисних копалин. Хоча у цьому відношенні територія вивчена недостатньо, відмітимо наступне. Від вищезгаданого закоординованого місця на відстані 1 км на південний схід виявлено родовище глини, а на віддальях відповідно 1 і 3 км на північний захід – родовище глини і поклади торфу. Торф має хорошу якість, потужність в окремих місцях становить 2-2,5 м.

Особливості геологічної історії, складна взаємодія ендегенних і екзогенних процесів знайшли своє відображення у характері сучасного рельєфу та сприяли його певній диференціації. Якщо розглядати геоморфологічне районування, то територія переселення лежить в межах Рівненського плато Рівненської хвилясто-горбистої височини (геоморфологічна підобласть Волинської височини) і являє собою лесову рівнину з поширенням водно-ерозійних форм рельєфу. У східному, західному і північному напрямках рельєф має спокійний характер (нахил поверхні майже всюди становить 1-3°, переважаючи абсолютні висоти 219-222 м) і його можна визначити як широкохвилястий. У південному напрямку рельєф характеризується наявністю глибоких балок з крутими схилами (нахил поверхні інколи більше 15°, переважаючи абсолютні висоти 190-210 м) і його можна визначити як вузькохвилястий.

Характер рельєфу навколо села добре характеризує фрагмент радянської топографічної карти у чорно-білому зображенні, видавець: ГУГК. У південній частині від села горизонталі проведені набагато густіше, ніж у північній.

Домінуючими сучасними геоморфологічними процесами є водна ерозія (переважання площинного змиву, вибіркоче і локальне яроутворення), просідання відкладів лесового комплексу, суфозія, заболочення.

Клімат помірно-континентальний з теплим і вологим літом та м'якою зимою. Протягом року переважають атлантичні повітряні маси, сонячне сяйво складає близько 1700 год. Період із середніми добовими температурами вище 0°C становить 257 днів і настає 12 березня, а закінчується 24 листопада (за даними Рівненської метеорологічної станції). Безморозний період становить в середньому 161 день (з коливанням від 128 до 184), а без заморозків – 131. Середня дата припинення заморозків – 14 травня, початок – 1 жовтня. Стійке промерзання ґрунту спостерігається протягом 50-90 днів, середня глибина сягає близько 50 см, найбільша 100-120 см. Середня багаторічна температура повітря становить близько 7°C, пересічна температура січня -5°C, -6°C, липня 18°C, 19°C. Відносна вологість повітря в середньому за рік становить 70-80%, знижуючись у травні до 60-65% і збільшуючись у грудні до 85-90%. Чергування різко посушливих літ з вологими – характерна особливість місцевого клімату. Річна кількість опадів становить 600-650 мм. Річний хід опадів характеризується чітко виявленим максимумом у липні (80-90 мм) і мінімумом у січні (40-50 мм).

Середня тривалість бездошового періоду становить 3-4 дні. Протягом року переважає хмарна погода, кількість похмурих днів складає 150. У холодну пору року переважають південно-східні, південні, південно-західні та західні вітри, а в літню – західні та північно-західні. Середня швидкість вітру становить 4-6 м/с (в зимово-весняний період вища, ніж у літньо-осінній).

Ґрунтові води залягають у верхньокрейдяній товщі мергельно-крейдяних відкладів відносно глибоко (переважно більше 20 м), мають достатні якісні показники, тому можуть використовуватись для господарських та побутових потреб.

Дана територія в минулому була вкрита грабово-дубовими лісами і це поряд з іншими факторами (насамперед, характером приповерхневих геологічних утворень) відіграло визначальну роль у формуванні сучасного ґрунтового покриву. Під лісами і трав'яною рослинністю на лесовидних суглинках найбільше поширення отримали сірі та темно-сірі опідзолені ґрунти, менше – чорноземи опідзолені. Сірі опідзолені ґрунти характеризуються підвищеною кислотністю, безструктурністю, незначним вмістом гумусу, зниженою родючістю. Темно-сірі опідзолені відрізняються зменшенням кислотності, поліпшенням фізичних властивостей, більшим вмістом гумусу, вищою родючістю. Ще кращі морфологічні і фізико-хімічні властивості у чорноземів опідзолених, що підвищує їх природну родючість.

Природні рослинні асоціації представлені, насамперед, лісом, луками і заболоченими ділянками. Невеликий мішаний ліс знаходиться на віддалі 1 км південніше згаданого закоординованого місця. В деревостой основними породами є сосна, осика, вільха, граб, дуб, береза. Підлісок складається із ліщини, бузини, горобини, глоду, терену. У трав'яному ярусі поширена папороть, ожина, типчак овечий, чебрець, суниця, чорниця. У лісі зустрічаються й гриби – опеньки, сиріїжки, лисички, підосичники, підберезники, білі. Серед лучної рослинності переважають злаки і різнотрав'я (трава звичайна, щавель кінський, мітлиця, костриця, тонконіжник, череда, кульбаба). На заболочених ділянках ростуть верболози, осока, очерет, лепеха, хвощ, вороняче око. Вчений-ботанік Віталій Володимирець свідчить, що саме цей ліс частина науковців відносить до найпівнічнішої межі природного поширення бука звичайного.

ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ТЕРИТОРІЮ НОВОГО ПОСЕЛЕННЯ. ЯЗЛОВЕЦЬКА ОСАДА

 Археологічні пошукові роботи, які виконувалися за 1,5-2 км північно-західніше теперішньої Рисвянки, виявили підкурганне поховання і залишки людських поселень бронзової доби (III-I тис. до н.е.). На самій території нового села розкопки не проводилися, але, як вважає відомий дослідник старовини Рівненського краю Богдан Прищепа, древні поселення тут цілком можливі, насамперед, завдяки сприятливому рельєфу місцевості.

У період Києво-Руської держави один з головних торговельних шляхів – з Києва до Володимира, перетинав річку Горинь у районі колишнього мосту між теперішніми селами Микулином і Гориньградом I і проходив якраз по території сучасної Рисвянки у напрямку Радиславки⁴⁷. По цьому шляху здійснювалися і військові походи.

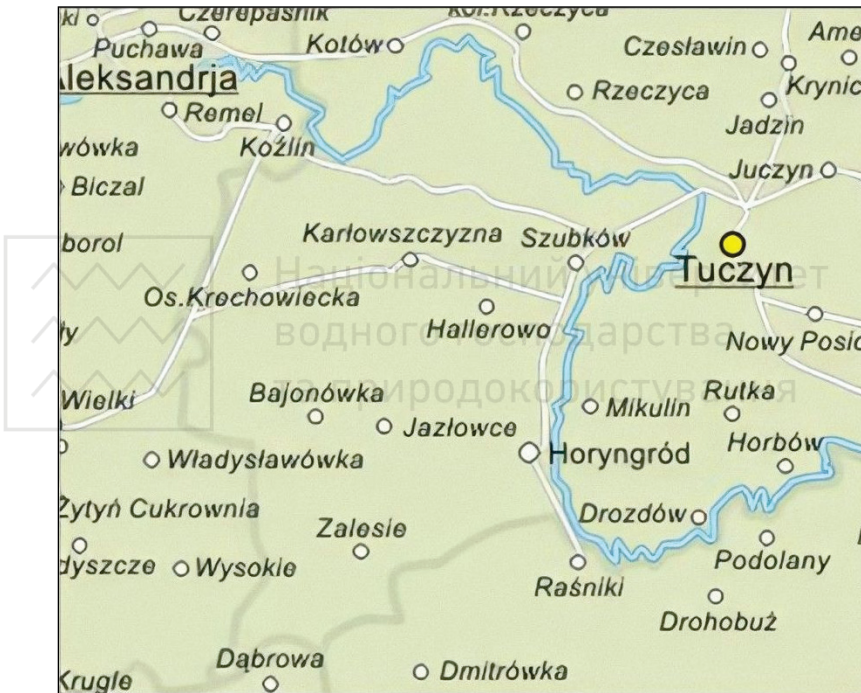
Уже у значно пізніші часи ця земля належала князям Четвертинським, потім іншими власникам. А наприкінці XIX ст. на цьому місці було закладено полігон для муштрування царських військ. Полігон називали Шубківським. Простягався приблизно з півночі від Козлина на південь до Дуброви (Діброви), із заходу від Владиславівки (Радиславки) на схід до Гориньграда (Гориньграда). Для збільшення площі прийшлося частину жителів Козлина і Карловщини (Карловщини) переселити до Посягви (Гоцанщина). Військову виучку на полігоні проходили, в основному, частини, які дислокувалися у Рівному (125 і 127 піхотні полки, артилерійська бригада та інші). На полігоні був польовий штаб 11 артилерійського корпусу. Дуже часто проводились стрільби⁴⁸. Здійснення навчань було під систематичним контролем перевіряючих. У документах є відомості, що інспектувати війська приїжджали навіть особи царської сім'ї і тоді до таких візитів особливо ретельно готувались.

---

⁴⁷ Після переселення Рисвянки саме по цьому шляху люди ходили і їздили у Рівне, щоб придбати найнеобхідніше, у першу чергу – хліб (1950-і рр.). Пізніше по цьому шляху у район безодні гонили корови на пашу (1960-70-і рр.).

⁴⁸ І сьогодні трапляються випадки, коли рисвянці на своїх городах знаходять різноманітні докази проведення вогневої підготовки царських військ: кулі, льотки, гільзи, осколки та ін. Особливо багато такого "добра" було в перші роки після переселення. Навіть у 60-70-х роках після дощу діти, коли пасли худобу, збирали до 100 куль та льоток. За переконанням колишніх військових, це були, переважно, знахідки часів царизму і громадянської війни.

У польські часи за рішенням влади на цій території було розміщено осаді⁴⁹. Тоді відставним військовим передавались кращі орні землі та луки, було налагоджено безперебійне постачання сільськогосподарським реманентом, будівельними матеріалами, надавались вигідні кредити в банках та передбачено інші пільги. Таким чином уряд хотів віддячити колишнім військовим за вірну службу і, разом з тим, за рахунок осадництва зміцнити свій вплив на західноукраїнських землях. Військові поселенці мали стати найближчим резервом польської армії. Планувалося, що до 1938 року легіонерам-осадникам повинно належати 12% сільськогосподарських площ захопленої території.

Розміщення осад на Шубківському полігоні
(сучасний картографічний ресурс)

⁴⁹ 17 грудня 1920 року польський сейм прийняв закон про забезпечення землею та поселення військових колоністів у Білостоцькому, Віленському, Новогрудському, Поліському і Волинському воєводствах. За цим законом кожний військовий, який добровільно пішов на фронт, а також інваліди мали нагоду отримати для ведення особистого господарства до 45 га землі. За це державі передбачалося відшкодувати: по 30-100 кг жита з гектара щорічно, починаючи з 5 року і протягом наступних 30 років.

На території Шубківського полігону було організовано осади (облоги) для звільнених у запас старшого, молодшого і рядового складу 3 полків: Галлера, Язловецького і Креховецького. Кандидати на отримання ділянок проходили співбесіду на спеціальній кваліфікаційній комісії, де мали підтвердити знання та навички господарювання. Вони були, загалом, молодими (середній вік близько 25 років), освіченими, беручкими та енергійними людьми.

Перші поселенці прибули на нове місце у квітні 1921 року. Оскільки раніше тут був військовий полігон, то земля була дуже занедбана (хоча ґрунти були хороші, суглинисті), поросла деревами, чагарниками і бур'янами, покрита воронками від артилерійських снарядів, потребувала важкої і наполегливої праці. І ветерани взялися до роботи, працювали і жили групами, допомагали один одному, користувалися однією кухнею. Загального плану території не було, тому при виконанні планувальних робіт користувалися штабними картами. Винесення в натуру земельних площ виконувалося геометрами (землемірами-геодезистами).

Спочатку було створено перші три осади військових колоністів: Галлерова, Язловецька (або Язловце) і Креховецька. Зрозуміло, що свої назви осади отримали від назв відповідних полків. Дещо пізніше утворено ще дві: Баянівська (Боянівська) і Залісся. Це була найбільш щільна група військових поселень у прикордонній зоні Польщі. У табл. 14 наведено відомості про осади Рівненського повіту, взяті з використаних джерел.

Таблиця 14. Реєстр осад Рівненського повіту, 1934 р.

Назва маєтків (осад)	Загальна площа, га	В т.ч. площа військ. осад, га	К-ть осад	Колишня власність	Прим.
Шубків-Креховці	6410,0000	1044,7442	85	військове відомство	рос.
-//-Галлерово	-	600,6960	52	-//-	-//-
-//- Боянівська	-	473,1774	38	-//-	-//-
-//- Залісся	-	275,0122	18	-//-	-//-
-//- Язловці	-	474,0944	58	-//-	-//-
Коловерта II №59	5,7242	5,7242	1	Йохан Сплат	нім.
Новосілки	347,3709	275,3130	21	Опанасій Рос.	рос.

Столпін	158,7570	158,7570	14	Стецький Адам	пол.
Грабник	62,9473	7,5000	15	Любомирські	- // -
Горбів	250,3103	149,1631	14	Могилевська	- // -
Невірків	492,0000	477,0000	23	Малинські	- // -
Русивель	87,8509	87,8509	5	Довгялло	- // -
Новоставці	14,5381	14,5381	1	Долл Лучія	рос.
Пустомити	179,3725	179,3725	9	Прушинський	пол.
Омеляни	59,3680	59,3680	7	Братке	рос.
Зелянка	62,9000	62,9000	3	Геллерт та ін.	нім.
Константинів	214,6496	188,5943	12	Опанасій Рос.	рос.
Люцинів	27,6075	27,6075	1	Котке Людвіг	нім.
Коловерта №115	18,9738	18,9738	1	Тохрн Карол	- // -
Дворець	12,6060	12,6050	1	Любомирські	пол.
Громаки	268,1699	259,7246	7	Самарядова	рос.
Городище	108,9660	108,9660	7	Лайссінг Густав	нім.
Дроздів	207,3099	108,5000	7	Могилевська	рос.
Демби	56,6224	56,6224	5	Опанасій Рос.	нім.
Басів Кут	272,4012	205,2887	26	Любомирські	пол.
Агатівка	88,7327	76,7327	2	Могилевська	рос.
Амелін №6	6,0631	6,0631	1	Хейне Йохан	нім.
Сухий Ріг	19,1595	19,1595	1	Берихольц	- // -
Тинне-Галлерівка	376,4786	176,9951	20	Любомирські	пол.
Томахів	464,4361	338,9318	28	Могилевська	рос.
Терчин	270,4887	134,1424	11	невизн.	- // -
Великий Житин	310,7996	278,3286	22	Лайссінг Густав	нім.
Жуків	478,8162	420,2435	33	Опанасій Рос.	рос.
Всього	11333,4210	6782,6900	555		

На території теперішньої Рисвянки розміщувалася Язловецька осада. Вона була виділена для 100 ланцерів 14 полку Язловецького, які на конях, у повному бойовому спорядженні, у супроводі декількох машин постачання після 3-денного маршу із села Лаврів на Волині сюди прибули. Якраз на Великдень 1921 року. Визначальним кольором атрибутики Язловецького кавалерійського полку був жовтий. Він і був на кашкетах колишніх легіонерів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Ланцер Язловецького полку

Із розлогіх спогадів президента (так називали керуючого) Язловецької осади 1921-1939 рр. Карола Ольшевського⁵⁰:

⁵⁰ Припускаємо, що представлені тут матеріали в Україні публікуються вперше. Вдалося знайти їх у спогадах про польські військові поселення на сайті www.kresyfamily.com.

При аналізі було звернуто увагу, що наведені там відомості стосовно створення військових осад у деталях можуть дещо відрізнятися від відомих нам вітчизняних публікацій (насправді їх дуже мало, найбільш ґрунтовною, на наш погляд, є наукова монографія Василя Смолея "Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919-1939 рр.)", переважна більшість інших тільки механічно дублюють наведену у цьому дослідженні інформацію). У вітчизняних публікаціях повідомляється, що Язловецька осада на початку (1921 р.) нараховувала 59 осадників на чолі з ротмістром Ф. Петрашевським і займала південно-східну частину села Горинград. У світі нових джерел початкова кількість осадників та ім'я очільника поселення тепер виглядають інакше. Не можемо погодитися і з опублікованими твердженням щодо географічного положення Язловецької осади. Вона порівняно з Горинградом розміщена не у південно-східному напрямку, а якраз навпаки – північно-західному (див. карту).

"Полк забезпечив нас лише 100 ліжками, 100 сідлами, 100 гвинтівками, 100 шаблями, одним ковальським возом, однією польовою кухнею, однією каретою та кількома возами загального користування... Нестача сільськогосподарської техніки та інструментів, а також грошових коштів була відчутною..."

Також місцеве українське населення було досить вороже, безпідставно стверджуючи, що земля належить їм. З плином часу добросусідські відносини покращувались. Ми допомагали їм порадами та освітою, одночасно навчали принципів життя громади, а вони, у свою чергу, допомагали нам у роботі на землі та інформували про місцеві умови.

У перший рік земля ще не поділялася на окремі ділянки, всі працювали разом і отримували рівну частку врожаю. У наступному році межі були позначені, і кожен працював на власний розсуд. Площа поселення була розділена стрічкою лісу на дві частини: більшість поселенців проживали на більшій площі, на меншій осіло близько десятка. Більша територія отримала назву "осада Язловецька", а менша - "Залісся" від "za lasem".

Перша зимівля осадників на Шубківському полігоні, 1921 р.

Спочатку ми зупинялись у сусідніх селах Горинград, Расники (Рясники) та Кошанов (Кошанів). Потім ми почали переходити на ділянки та будувати бліндажі і хатини, щоб укритися від

дощу та холоду. Через відсутність води нам довелося доставляти її возами аж від річки Горинь, приблизно за 3-4 км. Сусідні ліси дзвеніли шумом сокир та пил, вирубуючи дерева та виготовляючи деревину для будинків та господарських будівель.

Пройшли піонерські роки напруженої праці. З часом більшість із нас створили сім'ї. Стали можливими іпотечні кредити та розпочався плановий розвиток населеного пункту. Повільно, але впевнено життя у селищі ставало більш збалансованим, з кожним роком демонструючи енергійне зростання, більше багатства, набагато краще життя набирало реальних обертів...

У 1930 році ми масово їдемо на полкове свято у Львові, де зустрічаємо старих і вірних товаришів. Це збуджує спогади про часи, проведені разом під прапором нашого улюбленого полку. Ми розповідаємо їм про наше життя та досягнення останніх років напруженої праці...

Делегація Язловецького полку привозить подарунки однойменній осаді, 1930-і рр.

У 1931 році ми відзначаємо 10-річчя нашого поселення, Через відсутність житла, ми розставляємо величезні намети для розміщення приїжджих поселенців та друзів з Язловецького

полку... З цього часу ми підтримуємо регулярний зв'язок з полком. Полк надає допомогу при будь-якій нагоді... На знак нашої відданості полку, командує полком полковник Е. Годлевський присвоює нам титул "5-а ескадра, 14-й полк Язловців".

Минають роки (1929-1932) важкої економічної кризи. Незважаючи на величезні труднощі, у нашому улюбленому поселенні з'являються красиві, привабливі ферми. Наші поля хитаються дозрілою кукурудзою, а ділянки тонуть у морі зелених садів та кольорових квітів.

На фермі осадника Валентина Марчеви, 1930-і рр.

Економічний підйом досяг свого розквіту в осаді Язловецькій у 1937 році. В цей час спільними зусиллями всіх мешканців ми будуємо велику цегляну будівлю⁵¹ в центрі поселення. Будівля містить початкову школу, приміщення для директора, загальний магазин, молочну кооперацію, фруктову кооперацію та театр на 300 місць. Крім того, є офіси, що містять: 1) Союз поселенців осадки Язловецької, 2) Союз резервістів, 3) Ескадра "Кракус", 4) Фермерська група,

---

⁵¹ Ця будівля називалася "дом людвий".

5) Банк Стефчика, 6) Коло домогосподарок. Існують курси пошиття одягу, виготовлення візерунків, в'язання, випічки та кулінарії.

Колишній "дом людвий"
(світлина початку 2000-х рр.)

У селищі є 500-томна бібліотека, яка користується великою аудиторією, власний духовий оркестр (інструменти постачає полк) та швейні машини (також подарунки від полку). Релігійне життя зосереджено в каплиці поблизу Горингорода. Ця невеличка каплиця недостатньо велика, щоб вмістити всіх парафіян...

Отримано дозвіл на будівництво церкви в осаді Язловецькій, присвяченій Пресвятій Діві Марії Язловецькій, разом з будинком для сестер Непорочного Зачаття. Поселенці, віддані своїй покровительці Богоматері Язловецькій, відзначають свято облоги 8 грудня. Для збору коштів на будівництво церкви організується низка заходів. Через деякий час пожертви починають надходити звідусіль. Прогрес у напрямку будівництва надзвичайно швидкий. Десятки вагонів, як наших, так і наших сусідів, постійно і без перерви перевозять будівельний матеріал для костелу Матері Божої Язловецької.

Сім'я осадника Валентина Марчеви їде до церкви, 1930-і рр.

Раптом, як грім із неба, вістка про війну шокує поселення. Війна вирує, і через 17 днів у селище приноситься червона орда. Більшовики забирають зброю, арештовують поселенців, включаючи сім'ї, а 10 лютого 1940 р. депортують усіх до Сибіру.

Покинуті будинки, поля, сади та луки, донедавна живі, із звуками дітей, стоять спустошеними. Вісімнадцять років досягнення, піт і зусилля постійної та напруженої праці, безкорисливі зусилля всіх поселенців осади Язловецької просто розриваються, як мильна бульбашка".

В архівних матеріалах є згадки про життя у Язловецькому поселенні Яніни Марчевої. Хоча їй було тоді дуже мало років, вона пам'ятає:

"Батько мав пенсію по інвалідності. Як нагороду йому виділили землю у Язловецькій осаді. Тато був родом із Польщі, а мама із Тучина (дів. Соболевська). Мали четверо дітей: два хлопчики і дві дівчинки. Ферма займала більше 11 га землі, вирощували переважно цукровий буряк і тютюн. Ще мали близько 2 га лісу. Спочатку жили у дерев'яному будинку, потім – цегляному. Запам'яталися мандрівні цигани, яким мама щедро давала їжу і речі, на що тато говорив: "Ділитися – це нормально, але ж не обов'язково віддавати усе!"

Яніна і Романа Марчеви, 1930-і рр.

Більше збереглося записів про дитинство сина осадника Мечислава Цабута Людомира:

"Я народився у Язловецькій осаді... Наша земля була не дуже доброю, але тато обробляв її невтомно, вирощував пшеницю, овес, ячмінь, жито, насіння ріпаку та картоплю. Також мав ліцензію на вирощування тютюну та цукрових буряків..."

Щедрість на соціальні заходи була надзвичайною, що дозволило придбати копію Чорної Мадонни Ченстоховської для нової церкви в Карловщині перед початком війни (середина 1939 року). Це було оплачено пожертвами із усієї округи, мої батьки віддали тоді свої обручки.

Шкільні роки я розпочав у початковій школі у своїй осаді. Школа була у будинку пана Яворського. З четвертого року я пішов до школи в Галлерово. Це була гарна школа. Я маю приємні спогади про вчителів, головним був Блащинський, а викладачем польської мови Адела Блащинська. Ми брали участь у шкільних виставах, офіційних урочистостях, вертепах. Ніхто ніколи не втікав з цих заходів! Школа була далеко від нашого будинку, потрапити туди під дощем чи снігом було непросто, але ніхто ніколи не пропускав уроків! Які то були дні! Якби вони могли повернутися!

Я ходив до школи з Тосією Корневською та Тадеком Мушинським. Вечорами ми виконували домашнє завдання при гасових лампах. Ми багато читали, книги брали у бібліотеці.

Свята ставали часом абсолютної свободи. Ми вирушали до місцевого лісу збирати суниці, горіхи та гриби, рибалили, купалися в річці Горинь. Ми самі робили такі іграшки як вівчарські люльки, луки та стріли, стропи, сани, лижі, навіть ковзани. Тільки на параф'яльному ярмарку у Горингроді ми купували дитячі хлопавки, глиняні свистки у формі півня чи олов'яні труби, бо не могли їх зробити самі. Це була справжня радість!

Але з початком Другої світової війни 1939 року усе пішло не так..."

Легіонери Язловецької осади мали багато землі і для її обробітку та збору врожаю наймали селян із ближніх сіл. Ті ж також хотіли стягнутися на кращий пожиток. Приходили сюди працювати і рисвянці. Вони по-доброму заздрили гарним землям, на яких можна було отримати високі врожаї (нагадаємо, що у Рисвянці землі були переважно малородючі). Саме тут навчились вони сіяти, обробляти та збирати буряки, яких на своїх полях не вирощували. Допомогали рисвянські селяни і відвозити цукрові буряки на Бабинський цукровий завод. Збирали і вперше у житті куштували полуниці. Особливо людно було в осадах у жнивну пору. Як правило, наймалися селяни на 3-4 дні (день роботи тоді оплачувався дещо вище звичайного – в середньому 2 злотих). Якщо траплялася робота в сусідній осаді, то переходили і туди. Люди намагались заробити гроші, для чого приходилось важко працювати. Звернули увагу і на те, що територія осади знаходиться на височині і у пошуку води полякам довелося копати досить глибокі колодязі (до 35-40 м). Вода була однією із найбільших проблем, бо джерела і річка Горинь знаходилися за декілька кілометрів від поселення.

Зі слів українця Миколи Бестюка (1929 р.н.), сім'я якого жила по сусідству з облогою:

"Польські осадники, за винятком Цабута, були вмілими господарями, добре знали культуру землеробства, що дозволяло їм у врожайні роки збирати по 50-55 ц/га кондиційного зерна. Такими мені запам'яталися Вішнєвський, Дембровський (Домбровський), Сташевський, брати Ольшевські та Яворські. Багато з них ще мали землі у Заліссі. Розводили багато худоби і птиці. Дуже любили садівництво, тому привозили із Варшави і Кракова щепи черешень, яблунь, груш, високоякісні сорти смородини,

агрису, малини та ін. В Язловецькій осаді з'явилися гарні сади. Колишні легіонери швидко збагачувались. Їх кількість не була сталою, хтось виїжджав, брав чи здавав в оренду земельні ділянки...".

Apiary and orchard recently established by Boleslaw Wiśniewski Osada Jazłowiecka. Last year there were two hives and now there are twelve. The apiary produced 16-20 kg of honey from each hive. All settlers ought to try to keep a few hives to produce honey for their own needs and to sell.

Photo. W Kozmiński on Alfa plates produced in Poland

Болеслав Вішневський⁵² із дружиною на пасіці, 1930-і рр.

У статті "Pograniczne placówki pracy" (1935 р.) стосовно Язловецької осади нашу увагу привернув запис: "Для підтримки гарного землеробства проводяться змагання з вирощування коней, картоплі, кормової моркви та буряків. Для домогосподарок проводяться змагання з найкраще вирощених овочів та доглянутих квітників. Жінки і дівчата-підлітки відвідують курси по вирощуванню ірисів, які читає спеціаліст-інструктор".

Серед архівних документів вдалося віднайти реєстр польських військових колоністів у Білостоцькому, Віленському, Новоград-

⁵² Рисвянські старожили пригадують, що у часи СРСР відвідати свою батьківщину у село приїжджали поляки. У "червоній хаті" тоді уже проживали українські сім'ї. Дружина колишнього осадника Вішневського, яка раніше тут жила, попросилася зайти до хати, де почала сильно плакати, впала на плиту, обнімала, цілувала її та дякувала, що допомогла вигодувати дітей.

ському, Поліському і Волинському воєводствах, на основі якого нами складено список осадників, що володіють ділянками у поселеннях Язловецькому і Заліссі (нагадаємо, що Заліська осада була дочірньою Язловецької, див. табл. 15).

Таблиця 15. Військові поселенці

№ п/п	Прізвище	Ім'я	Чин	Номер ділянки
1.	Антал	Карол	старший улан	117
2.	Баран	Юліан	вахмістр	
3.	Бієлевич	Францішек	черговий	
4.	Богатек	Анджей	черговий	
5.	Броновіцький	Йозеф	старший улан	211
6.	Цабут	Дімітр	черговий	
7.	Цабут	Мечислав		225
8.	Цієхановський	Тадеуш	улан	
9.	Чарковський	Валеріан	вахмістр	243
10.	Черпішевич		черговий	125
11.	Цмох	Ян	старший улан	203
12.	Данілевич	Ян	капрал	112
13.	Доманський	Станіслав	взводний	204
14.	Дубінін	Павел	улан	221
15.	Духновський	Зигмунд	прапорщик	
16.	Духновський	Казимир	капітан	222
17.	Духновський	Едвард		116
18.	Фольварко	Олександр	взводний	
19.	Фурст	Ян	вахмістр	223
20.	Гаврич	Міхал	улан	199
21.	Горал	Лукаш	капрал	
22.	Гвождзінський	Вацлав	вахмістр	5
23.	Ходоровський	Богдан	улан	
24.	Іванішин	Піотр	вахмістр	118
25.	Якубіцький	Ян	улан	119
26.	Ярцєвський	Леон Антоній	черговий	132
27.	Яворський	Адам	улан	127
28.	Яворський	Йозеф		207
29.	Юрман	Станіслав	взводний	
30.	Кнізєвський	Францішек	черговий	126
31.	Котвіца	Йозеф	старший улан	
32.	Козьмінський	Вавринєць	сержант	210
33.	Кушинський	Міхал	улан	
34.	Кулєша	Владислав	майор	126
35.	Лацік	Станіслав	курсант	
36.	Лєщинський	Владислав	улан	210

37.	Латинський	Станіслав	улан	
38.	Мацзук- Мацзуковський	Броніслав	улан	18
39.	Майснер	Теодор	сержанта	
40.	Марчева	Валентин	черговий	4
41.	Марцінковський	Зигмунд	навідник	
42.	Маркс	Густав	улан	205
43.	Мушинський	Северин	взводний	2
44.	Набрадалік	Йозеф	капрал	
45.	Нейман	Піотр	поручник	
46.	Непокуйський	Вільгельм	взводний	
47.	Ольшевський	Карол	поручник	25
48.	Ольшевський	Станіслав	вахмістр	233
49.	Орловський	Роман	вахмістр	161
50.	Осташевський	Францішек	капрал	159
51.	Педа	Міхал	капрал	
52.	Піотрашевський	Фредерік	майор	
53.	Піотрашевський	Олександр	ротмістр	
54.	Піотровський	Фелікс	старший улан	204
55.	Плісовський	Казимир	ротмістр	237
56.	Радецький	Йозеф	черговий	1
57.	Рудницька	Катаржина		
58.	Рудницький	Генрік	ст. черговий	208
59.	Рибіцький	Леон	взводний	2
60.	Сарновський	Вацлав	старший улан	
61.	Сасс	Станіслав	вахмістр	
62.	Сасс	Марія		
63.	Соболевський	Броніслав	черговий	
64.	Стефанський	Станіслав	капрал	227
65.	Судул	Ян	взводний	
66.	Сурорб'єцький	Тадеуш	черговий	
67.	Шигловський	Роман	черговий	
68.	Трембінський	Ян	черговий	121
69.	Тичинський	Фелікс	старший улан	229
70.	Тичинський	Міколай	улан	237
71.	Велічко	Міхал	поручник	
72.	Вітек	Гржегорж	старший улан	
73.	Вислуцх	Карол	підпоручник	
74.	Вішнівський	Болеслав	взводний	
75.	Зареба	Йозеф	улан	
76.	Зарібський	Олександр	улан	
77.	Збизко	Антоній	стрілець	
78.	Зембовіч	Роман	сержанта	
79.	Зіельський	Ян	черговий	
80.	Жебровський	Стефан	капрал	

Старожили відмічають, що оскільки поселення вважалося військовим і користувалося різними пільгами, то жорсткого контролю за реєстрацією земельних ділянок не було. В архівних документах, скажімо, крім згадуваних у спогадах і зазначених у табл. 15, нам вдалося виявити ще язловецьких осадників: Миколай Войцеховіч, Миколай Гвоздз, Владислав Гутт, Т. Лубенська, Станіслав Москал, Владислав Оманський, Йозеф Приба, Піотр Фрончек, Роман і Вацлав Шеригловські.

Осадники мали молоді сім'ї, тому діти в поселенні були приблизно одного віку. Це створювало дружню атмосферу як серед дорослих, так і серед дітей. Аналіз наявних вихідних даних показав, що найбільше дітей було у Кушинських (Міхала і Ольги) – семеро.

Андрій Антонюк,
кінець 1930-х рр.

Крім поляків-осадників на території теперішньої Рисвянки проживали також українські селяни, які вважалися гориньградськими хуторянами. Тут стояли оселі Анастасії, Андрія і Данила Антонюків, Андрія Ганжі, Семена Грудініна, Тимофія Денищука, Сави Литвинюка, Парамона Фурса, Федора Ювчика та інших. Серйозних непорозумінь чи конфліктних ситуацій між мешкан-

цями обох національностей не виникало. Більше того, місцеві хуторяни із вдячністю навчались вмінню господарювати⁵³, і це швидко приносило хороші результати.

Українська молодь при підтримці "Просвіти" з дозволу поляків в "домі людовому" збиралась на репетиції і у недільні дні ставила вистави. Особливо запам'ятались у їх виконанні "Наймичка", "Дай серцю волю – заведе в неволю", "Жидівка-вихрестка", "Наталка Полтавка". Серед глядачів були не тільки місцеві, а й шубківці, рясниківці. Після вистави, як правило, були ігри, танці, працював буфет. Старожили згадують "шеколадний вальс", після якого хлопець повинен був купити у буфеті дівчині плитку шоколаду. Танцювали також польку, краков'як, мазурку. Відмічають належну культуру поведінки. Хлопці не лихословили, до дівчат ставились з повагою, у їхній присутності ніколи не палили. Наступної неділі всі йшли дивитись виставу у Шубків чи Рясники, після чого обговорювали, яка постановка краща, хто зіграв яскравіше. Між молоддю у цьому плані відбувалося своєрідне змагання.

Сільські музики-українці, кінець 1930-х рр.

⁵³ До цього місцеві селяни погано знали культуру землеробства, землю майже не удобрювали, не дотримувалися сівозмін, вирощували переважно жито, овес, картоплю. Не мали реманенту, тому у жнива практично усі користувалися серпами, а не косами. Це дивувало поляків.

Микола Бестюк розповідає, що на католицьке Різдво (25 грудня) разом з однолітками ходив до осадників співати польських колядок. Поляки були дуже раді колядникам і щедро платили (по 1-2 злотих). А осадник Данілевич (родом з Одеси, за національністю – українець) попросив заспівати ще й українську. І діти з радістю заколядували:

Цілий світ розвеселився,
 Що Христос народився.
 У вертепі три бидляти,
 Щоби поклін дати
 Українські пастирі приходять
 І дари свої приносять.
 Не принесли срібла-злата,
 Бо на Україні скрізь біднота.
 Лиш взяли маленьке златко,
 Щоб зраділо їм дитятко.
 Щоб зраділо їм дитятко –
 На Україні благодать.
 Зглянься, Спасе, на руїни,
 Щоб зібравшись на Україні,
 Щоб вона нам спанувала
 І синів своїх збрала.
 Щоб зібравшись, не сварившись,
 Тільки звеселившись,
 Для українського народу
 Пошли, Боже, щастя й свободу,
 І даруй многі літа.

Після встановлення радянської влади у 1939 році РНК СРСР прийняла постанову і затвердила "Положення про спецпоселення і трудове влаштування осадників, виселених із західних областей УРСР і БРСР", розробила відповідні інструкції НКВС, згідно з якими язловецьких осадників разом із сім'ями було вивезено в Архангельську область. Інколи до колишніх сусідів-українців і поляків, які не були осадниками, звіди надходили листи. З них відомо, що значна частина депортованих по дорозі чи на новому місці померли, а деякі пізніше стали воїнами сформованого в СРСР Війська Польського.

У результаті проведених пошуків у Національному банку репресованих вдалося знайти запис стосовно ще одного мешканця Язловецької осади.

Запис №33954

Национальний університет

Прізвище господарства

та природокористування

Рибицький

Ім'я

Леон

По-батькові

Леонович

Дата народження (рік)

1896

Фото

нема...

Місце народження (регіон)

м. Лодзь

Національність

поляк

Соціальне походження

з робітників

Приналежність (в різний час) до політичних партій, рухів, молодіжних організацій

б/п

Освіта (учбовий заклад)

нижча

Короткі відомості про трудову, наукову, політичну, державну, громадську діяльність до арешту

в 1919-1920 рр. служив у польській армії старшим унтер-офіцером, брав участь у польсько-радянській війні, за що отримав осаду від польського уряду (11 га землі)

Останнє місце проживання (регіон)

Рівненська обл. осада Язловецька, Тучинського р-ну, Ровенської обл.

Останнє місце роботи, посада

осадник-куркуль

Склад сім'ї (імена, роки народження членів сім'ї)

Мати - Марія (67 р.), дружина - Ірина (39 р.), 5-ро дітей

Коли, де, за яких обставин був заарештований

Дата арешту: 08.01.1940. Слідчий: слідчий УНКВД по Ровенській обл. с-т дб Духовний. В'язниця, під слідством: в'язниця м. Рівне

Яким органом був засуджений, термін покарання, зміст вироку (відзначити, якщо неодноразово)

за ст. 54-13 УК УРСР

Які репресивні заходи застосовувались до родини (арешт, вислання, конфіскація майна, інше)

нема даних...

Як складалась подальша доля (в яких таборах відбував термін покарання, ким працював після звільнення, де проживав)

постановою начальника УНКВД по Ровенській обл. від 13 січня 1940 року справу припинено, Рибицького звільнено і як військового осадника вислано за межі 3-х областей України Яким органом і коли реабілітований

нема даних...

Якщо загинув (помер) – з якої причини, коли, місце поховання

Помер

Номер і місце зберігання архівно-слідчої справи, інших документів, на підставі яких складена картка

ФР-2771 оп. 2 спр. 2625

Примітки

Укладач запису: Санжаревський О.І.

Дата створення запису

02-05-2009

Витяг з Національного банку репресованих

Підрахунок загальної чисельності згадуваних осадників показує, що переважна їх частина з тих, які прибули у Язловецьке поселення, нами встановлена (близько 85%).

Землі колишньої Язловецької осади були включені до новоутвореного Шубківського бурякорадгоспу, а будинки виселених осадників віддані новоприбулим робітникам.

У вересні 1944 року в Любліні було підписано угоду між урядом УРСР і польським комітетом національного визволення, яка передбачала евакуацію українців з Польщі до України, а поляків з України до Польщі⁵⁴. Упродовж 1945-1947 рр. близько 1 млн.

---

⁵⁴ Людська пам'ять може ще довго зберігати колишні душевні потрясіння. Колись, у 1982-1984 рр., автор книги служив у Львові офіцером роти почесної варті ПрикВО. Якось, несучи патрульну службу в центрі міста, один із підлеглих солдатів (він був з вищою освітою, але без офіцерського звання, бо у вузі не було військової кафедри) запропонував зайти до нього додому

поляків із Західної України виїхало до Польщі, а 500 тис. українців з українських етнічних земель Польщі – в Україну. Прибули такі переселенці і на територію теперішньої Рисвянки (Гамули, Кардаші, Кисілі, Кицуні, Котюки, Опольські, Синькевичі, Слебики, Швеці, Щерби та інші). Поселили їх по 2-3 сім'ї в колишніх польських оселях, де вони почали займатись сільським господарством. Оскільки осадницькі будинки були власністю Шубківського радгоспу, то новоприбулих записали його робітниками.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

перепочити і перекусити. Я, як начальник патруля, погодився. Запам'яталися тепла домашня атмосфера, смачна львівська кава і ... мамині сльози із постійними тривожними словами про невпевненість їх сім'ї у завтрашньому дні. Виявляється, вони були поляками, і старалися всіляко приховати свою національну приналежність, бо ще й до цього часу боялися бути депортованими на необжите місце до Польщі. Навіть через десятки років нагадували про себе рани далекого минулого.

В ПЕРЕСЕЛЕНІЙ РИСВЯНЦІ (1950-2021 РОКИ)

Починали обживати нове місце рисвянці у великій скруті. Можна навести промовистий факт із життя Меланії Остапчук. Наприкінці 1940-х років її чоловік при переїзді замерзлої річки разом з кіньми провалився крізь кригу, важко захворів на запалення легень (а перед цим його "для профілактики" ще побили у відділі МДБ) і незважаючи на останні зібрані пожитки на лікування, невдовзі помер. А на руках лишилося шестеро дітей. Подібних прикладів важких ситуацій, а то ще й складніших, у селі було дуже багато, і можна тільки подивуватися величезній мужності рисвянців, які зуміли гідно пройти гіркі випробування.

Більшість з них ще довго мешкала у землянках, зокрема, Олена Білецька жила під землею до кінця 60-х років. Сюди до неї навідується частина односельців, щоб викачати яйцем переляк, вроки. Грошей у людей майже не було, будівельного матеріалу виділяли мало, чоловічих рук у селі залишилось обмаль. Всі потерпають від холоду, хвороб, нестатків. Люди похилого віку не отримують пенсій. І дорослим, і дітям доводилося важко працювати. Для селян виділяються присадибні ділянки площею 0,30-0,40 га, які обкладаються високими податками.

Рисвянці продовжують працювати у колгоспі ім. Жданова. Обов'язки голови, як і раніше, виконує Петро Ханенко, а бригадиром призначено Андрія Жука. Уже весною 1950 року в колгоспі сіють зернові, а літом збирають перший врожай. Збирають зернові і на колгоспних землях у старій Рисвянці (так тепер називають колишнє поселення), які звозять на нове місце проживання. На північній окраїні села біля помпи із розкиданих в старій Рисвянці клунь побудовано склад для зберігання зерна. Першим завскладом призначено Дмитра Прокопюка. Будується у селі і конюшня, яка виявляється замалою, тому частину коней рисвянці змушені тримати вдома. Першими конюхами були Іван Демчук, Архип Ковальчук, Григорій Прокопюк.

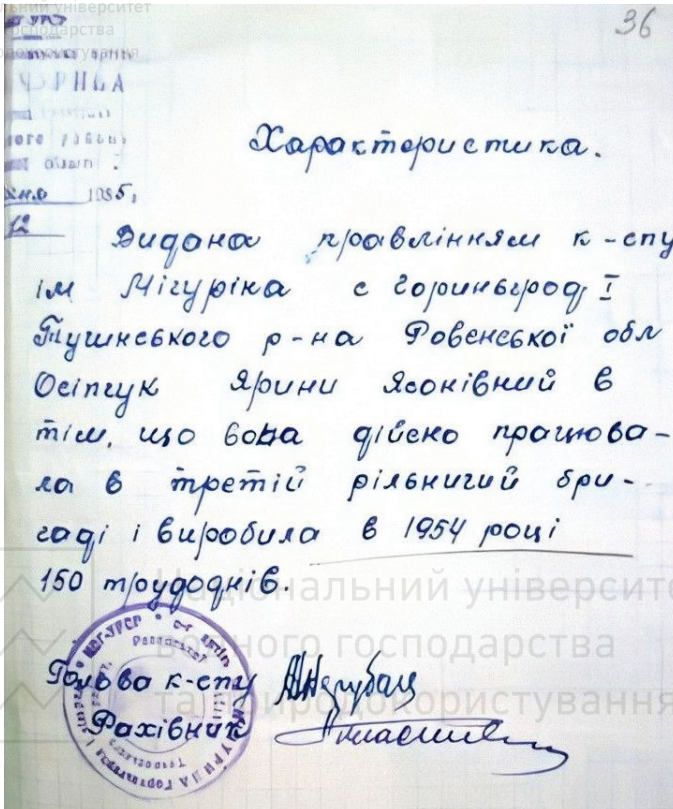
Заробітна плата колгоспникам не нараховувалася. Облік виконаних робіт вівся у трудоднях. Саме тому у ті часи нишком говорили:

*Сидить баба на рядні
І рахує трудодні:
Працювала вісім день,
Заробила трудодень.
Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні.*

І від того трудодня
Голодую я щодня.

Национальний університет
водного господарства
та природокористування

Довідка про вироблені трудодні

У повоєнні роки державою було взято курс на здійснення всеобучу і переходу до обов'язкової семирічної освіти, тому у приміщенні колишнього "дому людового", який після переселення рисвянці застали як радгоспівський склад, у 1950 році відкривається 7-річна школа (перший рік навчалось 6 класів). У школу крім рисвянських дітей ходять і котівські (Котів як і Рисвянка було переселено із території Тучинського полігону). Першим директором був Іван Петрусенко з Полтавщини, вчителями – Марія Прокопюк з Донеччини, Марія Бодай з Черкащини, Марія Талько (дів. Сотник) з Чернігівщини, Ніна Паляниця з Поділля, Степан Микитенко з Полтавщини, Марія Лупан з Київщини, Степанида Бекеша з Грушвиці, Галина Гаврилюк з Клевани, піонервожатою – Катерина Гірак з Тучина, прибиральницею – Ганна Лагерник,

сторожем – Микола Пивоварчук (обоє з Рисвянки). Звернемо увагу на те, що майже весь вчительський колектив складався з вихідців із Східної України. На той час своїх педагогічних кадрів на Західній Україні дійсно не вистачало.

Учні та вчителі Рисвянської семирічної школи (посередині Степан Микитенко та Іван Петрусенко), початок 1950-х рр.

Майже всі учні у школі були переростками і до навчання ставилися з належною відповідальністю. Хто ж хотів, щоб про нього говорили, що ще шпаки з голови не вилетіли. Із свого боку, вчителі старались підтримати їх потяг до знань та передати свої освітні набутки. Особливо запам'ятався тодішнім школярам вчитель математики Степан Микитенко, який знав і дуже любив свій предмет. На уроках постійно у крейді, але із блиском в очах він захоплено розповідав про дивовижний світ геометрії і алгебри, намагаючись кожному учню допомогти знайти свою дорогу у дивовижне царство фігур і чисел. На перерві, проходячи шкільними коридорами і не розлучаючись із постійною супутницею-крейдою, Степан Микитенко на дощатій підлозі, підвіконнях, дверях пише задачі і приклади, на розв'язок яких збираються цілі гурти дітей. І уже роїться у їх головах якась гадка. Тому учні знали математику й любили свого наставника.

Национальний університет
водного господарства
та природокористування

УРСР
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ

СВІДОЦТВО

ВИДАНО ЦЕ СВІДОЦТВО Цимбалюку
Петру Васильовичу
(прізвище,
ім'я та по батькові)

ЯКІЙ НАРОДИ ВІА В 1935 РОЦІ, В ТОМУ, ЩО він
(він, вона)
НАВЧА віа В Рисвянській семирічній
(назва і тип школи)
ШКОЛІ с. Рисвянка Жутицького району
(села, міста)
Ровенської області ЗАКІНЧИВ
(району, області)

ПОВНИЙ КУРС СЕМИРІЧНОЇ ШКОЛИ В ТИСЯЧА
ДЕВ'ЯТСОТ П'ЯТДЕСЯТ трьохсот РОЦІ І ВИЯВИ В
ПРИ вдмінний ПОВЕДІНЦІ ТАКІ ЗНАННЯ:

З української мови	4	(добре)
1 літературного читання	4	(добре)
З російської мови	4	(добре)
1 літературного читання	4	(добре)
З арифметики	3	(задовільно)
З алгебри	4	(добре)
З геометрії	4	(добре)
З природознавства	3	(задовільно)
З історії	4	(добре)
З конституції СРСР і УРСР	3	(задовільно)
З географії	4	(добре)
З фізики	3	(задовільно)
З хімії	3	(задовільно)
З іноземної мови ( )	3	(задовільно)
З фізичної підготовки	5	(вдмінно)

№ 14
170 червня 1953 р.

Директор школи
Завідуючий навчальною частиною школи
Учителі школи: М. Свєт Кірич Мілицька

Свідоцтво про закінчення школи Петра Цимбалюка, 1953 р.

Із тильної сторони школи розміщується сільська рада (голова – Василь Романенко, секретар – Михайло Радовенчик).

Першим поштарем працює Євгенія Воронко. Навпроти сільської ради поблизу колодязя увечері молодь організує танці. Вправно на танцях грав на балалайці Сава Прокопюк, на гармошці – Анатолій Лапюк, на гітарі – Марія Лупан (після одруження – Лапюк). Двоє останніх ще й гарно співали.

*Молоді подружжя: Петро і Марія Осипчуки та
Надія і Микола Козачуки, 1950-і рр.*

В оселях рисвянців відкриваються невеликі крамнички, де можна придбати найнеобхідніше. Торгові точки переходять від однієї хати до іншої. Продаж товарів здійснюється в оселях Андрія Жука, Михайла Мельника, Ганни Радовенчик. Селяни виконують необхідні покупки не тільки у своєму селі, але й відвідують базари у Рівному і Тучині, куди часто добираються пішки.

Починає налагоджуватися медичне обслуговування. У хаті Михайла Радовенчика мешкає і приймає хворих перша фельдшерка Софія Кривицька із Шубкова, яку невдовзі замінює Ганна Скрипник. І дітям, і дорослим проводяться профілактичні щеплення від різних хвороб. Люди до таких заходів відносяться відповідально.

Онісія Осипчук (сидить зліва) із дочками та внучками і кумою Параскою Жук, 1950-і рр.

Марія Фіщук і Ганна Остапчук у модних літніх сукнях, середина 1950-х рр.

Як і всі господарства того часу, колгосп ім. Жданова був невеликим, організаційно і економічно неміцним, тому невдовзі він приєднується до колгоспу ім. Дундича, правління якого розміщується у Гориньграді I. Головою колгоспу став Олексій Нерубацький, а рисвянську бригаду очолив Дмитро Прокопюк. Колгосп же отримує назву ім. Мічуріна. Для роботи в полі у селі організовується багато жіночих ланок на чолі з Марією Андрійчук, Ольгою Жук, Одаркою Прокопюк та ін. Відчувається тотальна ідеологізація життя. Трудівник вважається горезвісним "гвинтиком" великого механізму. Головними засобами суспільно-економічного життя на селі стають командно-адміністративні підходи і волонтаристські втручання (накази, директиви, команди, пресловуте "треба").

Виставка биків у літньому стійлі, 1950-і рр.

Значно активізується антирелігійна кампанія, яка проводиться під гаслом: "Без Бога нам усюди відкрита дорога!" Але рисвянці поповнюють прихід гориньградської Троїцької церкви (побудована у 1816 р. на кошти князя Гаврила Святополка Четвертинського при допомозі прихожан) і охоче її відвідують. Священником тоді працював Левко Матвійчук (уродженець Гориньграда I), а з 1952 року – Петро Метельський, який народився у Здовбиці Здолбунівського району. Вчителів на великі свята примушують

чергувати біля церкви, не дозволяли дітям колядувати, святкувати Великдень.

Старшокласників у примусовому порядку стараються прийняти у комсомол. Діти і батьки не погоджувалися, бо боялися помсти з боку колишніх повстанців. Тих, хто краще навчався, навіть закривають у школі, шляхом погроз і вмовлянь добиваються написання відповідних заяв, обіцяючи про це нікому не розголошувати. Одними з перших у комсомол вступили Галина Діконська (Дзегонська), Євгенія Осіпчук, Марія Остапчук, Євгенія Радовенчик. Коли владі стало відомо, що Євгенія Осіпчук при одруженні обвінчалася у церкві, то її відразу звільняють з посади завклуба.

Одруження
Дмитра Чечелюка
і Євгенії Осіпчук,
1950-і рр.

Не відмовляються у Рисвянці і від інших, уже жартівливих традицій. Як от, новоспечених бабу і діда потрібно посадити у тачку і з різними витівками провезти по сільській вулиці. Особливо до такої роботи були спритні трактористи. Тоді уже зустрічним невтямки – на кого вибаннячитися: чи на пасажирів у тачці, чи на трактористів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Перевезення на тачці-культиваторі баби Мар'яни і діда Михайла Заблоцьких, 1950-і рр.

В цей час проводиться вербування сільського населення у південні області України. Розібравши свої оселі, в Одеську область виїжджають родини Панаса Бояра, Івана Дубніка, Петра Ханенка. У Костопіль відправляється Михайло Мельник. Натомість, у Рисвянку перебирається гориньградець Микола Бестюк, микулинець Мартин Брежицький. Відбуваються й інші міграційні переміщення.

В першій половині 50-х років у Рисвянку із Матіївки (Гошанщина) привозять матеріал із розібраної хати-читальні (колишня оселя репресованої сім'ї) і у центрі села будують клуб (перший завклуб – Анатолій Талько, бібліотекар – Ольга Жук, кіномеханік – Микола Козачук). У клуб, окрім рисвянців, приходять багато молоді із сусідніх сіл. Звичайно, у багатьох тут звихрюються

серця. Якщо узагальнити почуте від старших, то дівчата з навколишніх сіл переважною більшістю оцінювалися наступним чином: "Найпрацьовитіші дівчата у Микуліні, найграмотніші у Горингороді, найрелігійніші у Котові, найгарніші у Рисвянці...".

Микола Остапчук і
Володимир Демчук
зі своїми сестрами
Надією і Настею
після закінчення
служби в Німеччині,
1957 р.

Після закінчення Рисвянської 7-річної школи посаду завклуба обіймає Марія Остапчук (хоча вона була ще неповнолітня, але владою дозвіл було надано, зважаючи на її сирітство), значно активізується культурно-масова робота і виступи рисвянського колективу на звітних концертах і фестивалях Тучинського району журі визнаються одними з найкращих. Маленька Рисвянка займає призові місця і її ставлять у приклад для набагато більших сіл. У складі рисвянського колективу, окрім самого керівника, виступали Людмила Воронко, Раїса Дорогобужець, Галина Жук, Євгенія Осіпчук, Євгенія Радовенчик, Тамара Радовенчик, Євгенія Рисвянець, Зося Стадник та інші.

Рисвянські дівчата у першому ряду як переможці фестивалю Тучинського району, 1950-і рр.

Завідувачка клубом
Марія Остапчук,
1950-і рр.

У 1956 році (3-й випуск Гориньградської середньої школи) першими середню освіту отримали рисвянці Людмила Воронко і Георгій Литвинюк. Останній пішов навчатись військовій справі, побував в Ефіопії, Єгипті, на Кубі і пізніше був звільнений у запас в чині полковника. Георгій Литвинюк є першим і єдиним на даний час колишнім рисвянцем, який дослужився до такого звання.

У новозбудованому приміщенні контори відкривається дитячий садок-ясла, куди батьки відводять менших дітей. Першими тут працюють Ольга Радовенчик і Степанида Шукалюк.

Згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 22 січня 1959 року в республіці відбулися адміністративно-територіальні зміни, в результаті яких 11 районів в Рівненській області було скасовано. Тучинський район був поділений між чотирма сусідніми – Гоцанським, Костопільським, Рівненським та Соснівським. Рисвянка увійшла до складу Рівненського району. Відбувається чергова реорганізація господарств і Рисвянка разом з Шубковом, Котовом, Гориньградом I і II об'єднуються у Рівненську обласну сільськогосподарську дослідну станцію із центральною садибою у Шубкові.

Рисвянська молодь на похоронах Василя Демчука, 1959 р.

60-і роки запам'яталися відносним полегшенням життя, підвищенням культурно-освітнього рівня, зростанням добробуту. В 1961 році у Рисвянці будується фельдшерсько-акушерський пункт, де першим почав працювати Федір Рогальський (родом із Сумщини). На південній окраїні села проводиться будівництво молочно-тваринницької ферми. Рисвянці звикли багато і добре працювати, землі навкруги були хорошої якості і давали щедрі врожаї, різко збільшується поголів'я тваринництва, зростають надоді молока. Приміром, врожайність пшениці становить 35-45 ц/га, цукрових буряків – 350-400 ц/га, картоплі – 250-300 ц/га. Це були гарні показники.

Вміло керує всіма роботами у рисвянській комплексній бригаді (Першотравневе відділення дослідної станції) колишній фронтовик, лейтенант запасу Дмитро Прокопюк, який користується авторитетом і пошаною серед односельчан. Все це не могло пройти непоміченим партійним і радянським керівництвом різних рівнів. І у 1966 році його обирають делегатом XXIII з'їзду КПРС, постійно представляють до високих урядових нагород (ордени Леніна, "Знак Пошани" та ін.). Отримує він і медаль учасника Виставки досягнень народного господарства СРСР.

— Дмитро Прокопюк дає вказівки механізаторам, 1960-і рр.

Слід відзначити, що тоді і пізніше всі сільськогосподарські роботи здійснювались під гаслами соціалістичних змагань, дострокових виконань виробничих планів і т.п. Систематично проводились комуністичні суботники, недільники, ударні дні, тижні, місяці.

Особливо відповідальною порою у селі були жнива. Хліб мав випікатися у кожній хаті, тому обов'язково на своєму полі вирощували жито чи пшеницю. Вирощений врожай потрібно було зібрати і швидко, і без втрат. Вдома було заведено залучати до цього процесу усю родину. Такий підхід зміцнював сімейні стосунки, привчав дітей до повсякденної посильної праці. На зажинках перший сніп мала вижати господиня. Тричі перехрестившись, вона промовляла: "Господи, помагай!", після чого ужинала пару жмень колосистого хліба, робила перевесло, поважно зв'язувала снопок-первачок на пахучій стерні і відставляла його вбік. Газдиня могла дозволити це зробити і дочці, особливо тоді, коли та жала вперше. Кожна жінка чи дівчина мали мати свій серп, передавати його в інші руки було небажано. Як початок було зроблено, а поле велике, то з іншої сторони ділянки до роботи приступали косарі. Менші носили снопи до кіп, підбирали граблями збіжжя чи збирали колоски. Аякже. Щоб жоден колосок не був втрачений. То ж хліб. Коли робота була завершена, жінки несли господарю перший сніп. Приймавши його зі вдячністю, він шанобливо виносив дарунок на горище, де він мав зберігатися до Різдва.

Молодь після агітаційної кампанії (1 ряд – Ольга Остапчук, Катерина Радовенчик, Євгенія Рисвянець, Олександра Радовенчик, 2 ряд – Галина Жук, Ольга Білецька, Ганна Ліціюк, Ганна Радовенчик, 3 ряд – Дмитро Антонюк, Адам Демчук), 1960-і рр.

А у Святвечір (6 січня) цей перший сніп ставав головним атрибутом, його господар благоговійно вносив до хати, ставив на покуті і його після цього називали "дідухом"⁵⁵ або "колядою".

На Святвечір вносили і вбирали ялинку у хаті (не на Новий рік!). Така була заведення. Займалися цим жінки і діти. Прикрашали чим хто міг (чіпляли простенькі на той час іграшки, невеликі яблучка, цукерки, гірлянди у вигляді дощичка, вату і т.п.). А зверху повинна висіти "звізда". Дитяча ялинкова казка мала бути аж до Водохреща (на третій день Водохреща ялинку дозволялося розбирати і виносити з хати).

---

⁵⁵ Дідух обжинковий за стародавніх часів (язичницьких) символізував дерево роду. І за існуючими для того часу звичаями кожний член родини до набуття зрілості повинен був знати свій родовід до сьомого коліна.

Галина Ювчик в новорічному костюмі у Петропавловську-Камчатському (під час відвідин репресованого брата Сергія), 1965 р.

У селі любили чистоту і порядок. Тримали у належному стані і оселю, і подвір'я, і вулицю навпроти. Основний для такої роботи час припадав на суботні вечори. Активно до такого роду занять залучали дітей.

Як правило, в суботу у село на підводі приїжджав онучник⁵⁶ і горланів на всю вулицю: "Онучник приїхав!". Жінки чи діти несли непотрібне вдома шмаття і обмінювали його на нехитрий крам: синьку, помаліну, цукерки-півники, повітряні кульки та ін.

Багато людей похилого віку так і не отримують пенсій, бо немає достатньої кількості вироблених трудоднів, колгоспи і радгоспи на нашій території почали ж створювати відносно недавно. У тих же, хто отримує, вона мізерна – 3 крб. Буханка чорного хліба коштувала тоді 14-16 коп., білого – 20 коп.

Мали рисвянці клопоти з питною водою. На все село (а воно було витягнутої форми: дві довгі паралельні вулиці і дві бічні) було всього 7 колодязів і одна помпа. Це без врахування невеликого

---

⁵⁶ Онучник або ганчірник – той, хто збирає непотрібне лахміття.

хутора, який знаходився в кількох метрах східніше села. Як зазначалося раніше, хоча вода була гарної якості, але залягала доволі глибоко, тому приходилося досить довго крутити корбу з набраним відром. А вода потрібна як вдома, так і для худоби. Тому ще зранку біля колодязів постійно були черги. Тут уже можна було почути новини не тільки свого кутка, а й усього села. А до вечора ці ж новини в іншому кінці села біля колодязя уже розповідали по-другому. По воду, як правило, ходили жінки. Вони любили це заняття. І децю переключалися від хатньої роботи, і трохи перепочивали, і мали можливість погомоніти, і зодягнути нову хустку.

Вчителька Марія Прокопюк і піонервожата Олена Орленко зі своїми вихованцями (зведені 1 і 3 класи), 1966 р.

На південній околиці за сільськими городами проведено терасування схилів і посаджено яблуневий сад загальною площею 21,6 га (роботи виконувались під керівництвом Марії Брухлій). В окремих місцях крутизна схилів перевищувала 15°.

У кінці 1960-х рр. від Добротворської ДРЕС до будинків рисвянців підведено електричне світло, освітлюються ліхтарями сільські вулиці, поліпшуються культурно-побутові умови. В оселях появляються радіоли, пральні машини, холодильники. Першими

телевізори купують Кость Моїк, Іван Жук, Дмитро Прокопюк, Мартин Брежицький, Андрій Остапчук, до яких вечорами на перегляд телевізійних передач збирається багато односельців. Особливо популярними були розважальні програми: КВК, "Нумо, дівчата", "Нумо, хлопці", "Алло, ми шукаємо таланти". Мати ровера в кожній домівці уже стає нормою (марки "Україна", "Мінськ"), сельчани починають їздити на мотоциклах "Восход-2", "Ковровець К-175", "Іж Планета-2", молодші – мопедах "Рига", "Верховина".

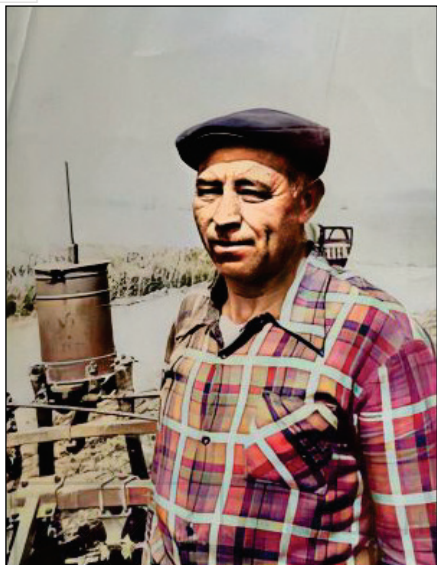

Гарний настрій на весіллі Галини Радовенчик (Олена Ковальчук, Валентина Жук, Павлина Брежицька, Надія Жук, Іван Жук, Архип Ковальчук, Ганна Радовенчик, Марія Прокопюк, Людмила Остапчук, Микола Бестюк), 1969 р.

За східною околицею села збудовано невеликий аеродром для сільськогосподарської авіації із складськими приміщеннями для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів, пального загальною площею 2,6 га. Звідси літаки АН-2 виконують робочі польоти над ланами дослідної станції.

Кожний старається займатись улюбленою справою. Хорошими садоводами зарекомендували себе Андрій Антонюк, Андрій Ганжа і Сава Литвинюк, лісниками – Микола Воронко, Микола Козачук і Петро Радовенчик, теслями – Вакум, Микола і Трохим Радовенчики, землеробами – Іван Жук, Микола Осипчук і Микола Остапчук, трактористами-комбайнерами – Мартин

Брежицький і Дмитро Осипчук, водіями – Дмитро Дорогобужець і Ростислав Фурс, мулярами-каменярами – Володимир Цимбалюк і Антон Радовенчик, шевцями – Степан Радовенчик і Сава Прокіпюк, пасічниками – Оксисій Радовенчик і Петро Осипчук.

Механізатор
Дмитро Осипчук, 1970-і рр.

Доярки Пелагея Грудініна, Ганна Микитюк, Мотря Січкара,
початок 1970-х рр.

Самовіддано працюють і жінки. Серед них виділяються доярки Пелагея Грудініна, Ганна Микитюк, Віра Радовенчик і Мотря Січка, телятниці Ганна Денищук, Феодосія Дроздук і Євгенія Микитюк, ланкові Ганна Білецька і Надія Радовенчик.

*Рисвянська бригада на будівництві КВС
(Галина Ліціук, Борис Жигadlo, Данило Ліціук, Василь Пацюков,
Андрій Михальчук, Ростислав Фіщук, Петро Стадник), 1970-і рр.*

На численні прохання рисвянців у новозведеному будинку Миколи Воронка відкривається дитячий садок (тут працюють Ганна Радовенчик, Валентина Стадник, Любов Битюк, Марія Жук).

У недільну пору сільські чоловіки збираються біля контори, у клубі, по домівках, де полюбляють грати в шахи, доміно, карти. У вузьких колах обговорюють політику, порівнюють колишні часи з

теперішніми, потайки слухають заборонені радіостанції "Свобода", "Голос Америки"⁵⁷, "Німецька хвиля". Хоча "ворожі передачі" піддаються постійному глушінню, але вони приваблюють незвичністю подання інформації, що відрізняється від радянських газет, новин по телевізору чи "брехунцю". Молодь віддає перевагу відпочинку біля ставу, в лісі, на терасах.

Лампова радіола Миколи Козачука Sakta (Ризький радіозавод), 1970-і рр.

⁵⁷ Надзвичайно вразила автора в дитячі роки розповідь дядька Миколи Козачука (1931 р.н.) про неймовірну втечу якогось сміливця за кордон, про яку передав "Голос Америки". Цей відчайдуш у Тихому океані зумів непомітно вистрибнути за борт радянського туристичного корабля, пропливши більше двох діб близько 100 км і дістатися рятівного берега. У нагороду отримав омріяну свободу. Про цей дивовижний випадок у різних інтерпретаціях старші чоловіки у селі крадькома ще довго говорили. Частина з їх почуту історію оцінили як "чергову побрехеньку ворожого голосу". Дружина ж дядька Надія всерйоз пригрозила у разі подальшого слухання заборонених передач радіолау винести на горище. Довелося стерегтися і слухати тільки тоді, коли її не було вдома.

Значно пізніше, уже на початку 1990-х років, про цю вражаючу історію у деталях автор прочитав у журналі "Огонек". Ця приголомшлива втеча відбулася з туристичного лайнера з красномовною назвою "Радянський Союз" (круїз не передбачав заходу в іноземні порти) у 1974 році поблизу Філіппін. Здійснив її дослідник-океанограф Станіслав Курилов. Курилова ж за зраду Батьківщини заочно засудили на 10 років позбавлення волі.

Вдома, як правило, обговорюються сімейні та матеріальні питання. Дуже цінувалися родинні стосунки, тому родичі часто ходили один до одного на посиденьки, приїжджали з ближніх і далеких країв, допомагали чим могли. Матеріальні теми були актуальними, тому що грошей було мало і потрібно було їх витратити на найнеобхідніше. Популярним був вислів: "Копійка карбованець береже".

Харита, Октись і Надія
Радовенчики, 1970-і рр.

У селі був встановлений порядок – у справжнього господаря вдома горілка має бути завжди. І для гостей, і для себе, і для будь-яких інших випадків. Щоб у разі чого не пекти раків. Тому практично усі чоловіки один-два рази в рік її гнали (спочатку переважно з цукрових буряків, згодом – з цукру). Жінки ж робили для себе "заспокійливе" – різні настоянки та наливки.

В сільському клубі проходять лекції, рисвянська молодь часто ставить концерти, драматичні п'єси. У суботу і неділю ввечері багато людей ходить на перегляд кінофільмів (квитки коштували по 20 коп.). На такі популярні у ті часи фільми як "Квітка в пилюці", "Максим Перепелиця", "Кубанські козаки", "Свинарка і

пастух", "Тарзан", "Кавказька полонянка" про вільні місця мова навіть не йшла, багато рисвянців стояли в проходах, дверях, дивились кіно через вікна. Дитячі сеанси відбувалися щонеділі в обідню пору, перегляд кінофільму разом із журналом коштував 10 коп. Дітям полюбилися такі стрічки як "Орлятко", "Чапаєв", "Невловимі месники", "Армія Трясогузки знову в бою". Перед початком і після закінчення денних кіносеансів на все село з потужних колонок звучала музика. Популярними у ті часи були Ганна Герман, Едіта П'єха, Дмитро Гнатюк, Муслім Магомаєв, ансамблі "Смерічка", "Кобза", англійська група "Бітлз".

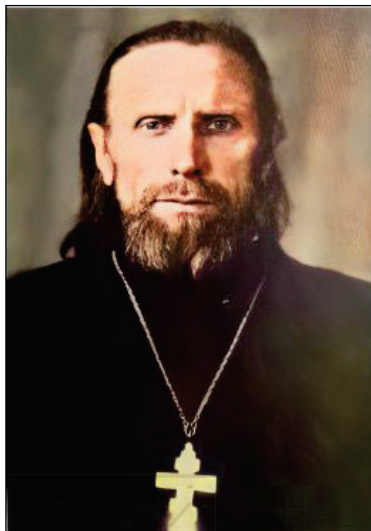

*Рисвянський бітломан
Анатолій Жук,
1970-і рр.*

Увечері у клубі молодь танцює польку, вальс, твіст. Танцювальними шлягерами були "Черный кот", "Королева красоты", "Синий лен". Рисвянський клуб уже традиційно був популярним, сюди приходять молодь не тільки з сусідніх Гориньградів I і II, Котова, Дубів, Шубкова, а й більш віддалених – Рясник, Нової Українки, Радиславки.

У село з Рівного приїжджають групи артистів із музично-драматичного і лялькового театрів, які ставлять свої вистави. Рисвянці з радістю відвідують такі заходи і самі охоче приймають участь в різноманітних оглядах художньої самодіяльності.

В 1972 році у рисвянців з'являються перші легкові автомобілі. Власниками "ГАЗ-24" стають Дмитро Прокопюк і Мотря Цимбалу, яким новенькі "Волги" дістались у спадщину від померлого у США дядька Миколи Прокопюка, колишнього рисвянця.

Православний
священик-рисвянець
Сава Жук,
1970-і рр.

У селі будується нове торгове приміщення, що дозволяє до послуг жителів відкрити 2 магазини – продуктових і промислових товарів. Суттєво поліпшується асортимент. Відтепер майже всі покупки рисвянці здійснюють у своєму селі.

Брукується центральна вулиця, що дає змогу відкрити автобусне сполучення Рівне–Рисвянка. Автобус виконує щодня 5 рейсів, це цілком задовольняє місцевих жителів (проїзд до Рівного коштує 40 коп.)

Чорною сторінкою в історії села стало 29 листопада 1974 року, коли при виконанні останнього рейсу автобус поблизу Великого Житина потрапив в аварію, в результаті якої загинули Ніна Грудініна, Антоніна Ковальчук, Іван Прокопюк. На похорони тоді вийшло все село. Дуже багато людей було і на похоронах Бориса Жигадла, який загинув на робочому місці.

Побудова дороги з твердим покриттям дозволила приїжджати в село і "робочим автобусам" з різних будівельних організацій і промислових підприємств Рівного. Там оплата праці була помітно вищою. Чимало рисвянців починають працювати в обласному центрі, отримують міську прописку, а згодом – і житло. Згадують, як ще донедавна частина з них з величезними

проблемами могла добитися у сільській раді видачі паспорта, бо без нього на роботу у Рівному не брали, як добиралися у місто на велосипедах, а потім – "робочими машинами" з будками. Життя змінилося на краще. Стараються, щоб хтось із сім'ї працював у селі, бо тільки у такому випадку можна було із бригади взяти коні для городніх робіт.

Похорони Бориса Жигадла, 1980-і рр.

Тримають у Рисвянці багато корів. І це можна зрозуміти. Молоко і для дітей, і для дорослих у селі було одним з основних продуктів харчування. Хоча за кількістю голів черги різні (від 8 до 16), на все село їх нараховується аж 8, а самих корів більше 130. Є проблема з місцями випасання худоби. Приходиться навіть гонити "товар" аж на безодню, а це за 3 км від села. Чимало рогатих у чергу не віддають, а випасають самі господарі.

У місцевій пресі (газети "Зміна", "Слово правди") з'являються літературні нариси, етюди і вірші Григорія Ковальчука та замітки Любові Жук, які з радістю читають односельці. Газети і журнали примушують виписувати. Крім згадуваних, рисвянці перевагу віддають ще газетам "Молодь України", "Червоний прапор", "Известия", журналам "Радянська жінка", "Перець".

Плідно у місцевій 8-річній школі працює директор Антон Войтович, якому вдалося згуртувати педагогічний колектив, підвищити якість навчального процесу, створити між вчителями,

батьками і учнями сприятливий психологічний мікроклімат. Тоді рисвянські учні часто займають призові місця на предметних олімпіадах, спортивних турнірах, оглядах художньої самодіяльності, змаганнях санітарних дружин у районі. У школі організуються різноманітні тематичні вечори, конкурси-олімпіади, виставки, ігри "Зірниця", КВК тощо. Поряд з основною шкільною будівлею споруджується додаткове приміщення, що дає змогу проводити заняття в одну зміну, закінчити перехід на кабінетну систему навчання, обладнати спортивну залу, відкрити їдальню.

Директор школи
Антон Войтович,
1975 р.

У вересні-жовтні учні разом зі своїми наставниками працюють на полях дослідної станції, за що під час канікул преміюються екскурсійними поїздками у Львів, Луцьк, Брест, Дубно, Пляшеву, на вистави Рівненського обласного музично-драматичного театру. В урочний і післяурочний час вчителі ведуть дітей до лісу та ставу, де розповідають про красу рідного краю.

То був час активної радянської пропаганди ідеології марксизму-ленінізму. І у кожному класі рисвянської школи висіли відповідні лозунги: "Ленін жив, Ленін живе, Ленін буде жити!", "Учіться, учіться, учіться" (Ленін), "До боротьби за справу Комуністичної партії будь готовий!", "Комунізм⁵⁸ – це світле майбутнє

---

⁵⁸ У 8 класі автор став свідком, як під час перерви у коридорному кутку школи райкомівець смикав білого, як крейда, директора за галстук і гнівно гиркав ламаною мовою: "Ти недостойн високого звання члена партії! Почему твої школьнікі ходять без піонерських галстуків? З такими як ти, комунізм не построиш!"

всього людства". Найбільше питань-здивувань у дітей викликав лозунг "Комунізм – це радянська влада плюс електрифікація всієї країни".

Бурякові трофеї у надійних руках, 1970-і рр.

Через декілька днів я від 8-го класу і Леонід Радовенчик від 7-го поїхали у Городок на районну олімпіаду з математики. Усіх зібрали в одному класі, відокремлено розсадили учнів із однієї школи і представили завдання на одній великій дошці. Мені вони видалися не вельми складними. Я швиденько зробив свої завдання для 8 класу і побачивши якісь затруднення у Леоніда, виконав на папірці завдання і для 7 класу та непомітно для перевіряючих передав товаришу... По приїзді додому усе розказав учительці Галині Мусиній та запевнив, що завдання виконані вірно.

Наступного дня розгублена математичка покликала мене до вчительської. У кабінеті побачив зніченого директора, який зустрів мене словами розпачу: "Ми зайняли 1 місце з математики за 8 і 7 класи! Тепер нам треба їхати на обласну олімпіаду! Це нам не потрібно! Це велика відповідальність перед районом! Будемо робити відмову. Скажемо, що ви захворіли".

Вийшовши з кабінету, відчував якісь суперечливі емоції: і тиху радість від перемоги, і страх бути затиснутим у шкільному коридорі грізним райкомівцем. Останні були сильнішими. З того часу поступово почали розвіюватися дитячі ілюзії стосовно комунізму. Хто ж хоче, щоб у світле майбутнє його тягнули з темного кутка "за барки"?

У першому класі дітей приймали у жовтєнята і на грудях причіплювали зірочки. У третьому класі діти давали піонерську клятву і їм пов'язували піонерські галстуки. Найменшою структурною одиницею піонерської організації була ланка, ланки об'єднувалися в загони, а ті – у дружини. У Рисвянській школі піонерська дружина була імені Надії Крупської, а загони носили ім'я піонерів-героїв Валі Котика, Леоніда Голікова та ін. У сьомому-восьмому класі (при досягненні 14 років) приймали у комсомол. Для цього потрібно добре вивчити статут і нагороди ВЛКСМ (ордени, рік вручення і за що). Дітям видавали комсомольські квитки і значки. Щомісячний комсомольський внесок учнів складав 2 коп.

Третьокласники-піонери із вчителькою Марією Прокопюк, 1973 р.

Рисвянська школа у дітей залишала гарні спомини. З подякою і любов'ю згадують випускники тих часів Марію Прокопюк і Поліну Хіміну⁵⁹, Марію Остапчук і Катерину Воронко, Валентину

⁵⁹ Поліна Мусіївна Хіміна – вчителька російської мови і літератури (родом з Березнівського району). Добре знала свої предмети і широко старалася донести свої знання учням. Була дуже вимогливою, при цьому й максимально об'єктивною. На її уроках, як кажуть у селі, ніхто ротом мухи не ловив. Як вчителька говорила, то усі – анітелень. Розуміла, підтримувала і любила усіх школярів. Без виключення. Багатьом давала слухні поради. Тому для дітей стала найулюбленішою.

Бестюк і Ігоря Матвійчука, Галину Мусіну і Миколу Янчука, Галину Левчук і Володимира Марка, Ярослава Гуцала і Михайла Луціва, Марію і Анатолія Лапюків, Ванду і Костя Моїків та інших. Переважна більшість вчителів уже була з Рівненської області, частина – з навколишніх сіл. Навчалася в ті роки у школі 80-90 учнів.

Варто зауважити наступне. Хоча це питання, звичайно, дискусійне, і з цього приводу можуть бути різні судження, але вважаємо, що внесок саме вчителів молодших і середніх класів порівняно з усіма іншими освітянами є найбільш вагомим у формуванні потенціалу становлення молодої людини і як особистості, і як спеціаліста.

*Після футбольних баталій
(Сергій Остапчук, Віктор Остапчук, Віктор Заблоцький,
Микола Білецький, Вячеслав Осіпчук, Володимир Жук,
Микола Цимбалюк), 1976 р.*

Під час літніх канікул на шкільному подвір'ї з ранку до вечора чути гупання футбольного м'яча. Рисвянські діти навіть на випасах самовільно встановлюють ворота, роблять розмітку футбольного поля і проводять товариські зустрічі з однолітками із Котова і Гориньграда І. Є серед них свої "Мунтян" і "Сабо", "Біба" і "Медвідь", "Бишовець" і "Пузач". Хорошим прикладом для них був

рисвянський приймак Віктор Павлюк. "Тренер", "дєд" (а саме так його називали) вчив і сам залюбки грав із молодшими у футбол, волейбол, хокей, настільний теніс, шашки.

Влітку діти і працюють на полях дослідної станції, молочно-тваринницькій фермі, току, де виконують посильну роботу і тим самим пізнають ціну заробленого хліба, роблячи і свій внесок до сімейного бюджету. Та й і у їх кишнях уже не дюдя свистить.

Цієї весни перші підсніжники на Білій горі знайшли Радовенчики, 1975 р.

Усі діти допомагають вдома. У вільний час старші грають у карти в дурака, відьму чи п'яницю, шашки, "чапаєва", вибивну м'ячем, волейбол у колі, "відбивку копійок"⁶⁰. Менші хлопці граються у війну (наші і німці), ножика на тисячу⁶¹, роблять з липи свистки, стріляють із саморобних рогаток і луків, дівчата – у класики, сім'ю, стрибають на скакалці, плетуть віночки із волошок і ромашок, усі разом – берка, хованки, гусей і вовка, ланцюг-ланцюг, називання іменників на певну букву, пересування фішок,

⁶⁰ У цій грі потрібно на стіні чи фундаменту будинку намалювати коло і по черзі кидати копійки у нього. Чим ближче чиясь копійка на землі впаде до іншої (її потрібно дістати п'яддю), той її забирає.

⁶¹ Сидячи, перочиноного ножика підкидають догори. Залежно від того як він приземлиться, рахують очки. Виграє той, хто першим набере тисячу.

будують гойдалки, різні халабуди. Ще менші граються у зіпсований телефон, платочка, збирають фантики, пускають люстерком зайчики, бавляться іграшками, яких тоді бракувало. Любили передбачати погоду, сховавши у долоні бедрика і промовляючи: "Бедрику, бедрику, що взавтра буде: дощ чи погода? Як дощ – то сиди, як погода – то лети!" і розтуляли пальці.

Усі діти читають художні книжки. Їх у бібліотеці відносно небагато, тому найбільш цікаві передаються із рук в руки. Прикладом були старші люди, які також багато читали. Запам'ятався середнього віку Петро Цимбалюк, який в штанах-галіфе, у хромових чоботях, з цигаркою в зубах по неділях під пахвою носив по 5-6 грубих книжок у бібліотеку.

Коли старші діти їдуть з дому вчитись у далекі міста чи служити у війську, батьки наставляють, що потрібно любити свою батьківщину і не забувати рідну українську мову. В приклад ставлять рисвянців-росіян Василя Сморгіна, Віру Пацюкову, Олену Бестюк, яких доля привела у село багато років назад, але рідної мови вони не забули і завжди розмовляють російською.

На вулиці прийнято із усіма (знайомими і незнайомими) завжди вітатися, причому молодші вітаються першими. Рисвянці до цього відносяться звично. Але це справляє неабияке враження на гостей із Центральної і Східної України: "У вас люди гарно виховані! У нас із незнайомими ніхто не вітається!".

Рисвянські жінки з дівчатами у полі, 1976 р.

У тих випадках, коли діти починають висловлювати сумніви (сперечатися було неприйнятно) з якихось усталених правил чи давніх традицій, називаючи це пережитками, то від старших чу-ють: *"Так наші батьки робили, так наші діди робили, і ви так му-сите. А то бач, розумні знайшлися"*.

У середині 1970-х частина випускників Рисвянської восьми-річки йде вчитися у технікуми та училища, але переважна біль-шість продовжують навчання у Шубківській середній школі, де їм радо зустрічають і передають свої знання та життєвий досвід Со-фія Карпюк⁶², Юрій Кириєнко, Тетяна Гірак, Ольга Гурська, Ми-хайло Луців, Наталія Грицків, Клавдія Замлинна, Федір Радовенчик, Іван Свідрук, Надія Савко, Ігор і Тамара⁶² Любченки та ін. У зв'язку із проблемами транспортного сполучення, старшокласникам надають гуртожиток, де вони мають можливість і відпочити, і пе-реночувати. Рисвянці навчаються разом із шубківцями, горинь-градцями, дубинцями, помітно розширюючи коло своїх друзів.

Невеселі часи настають для старшої рисвянської молоді. Сільський клуб у зв'язку із аварійним станом закрито, а згодом і зруйновано. Суботніми і недільними вечорами у селі робити практично нічого, тому хлопці і дівчата відвідують клуби у сусідніх селах. Особливою популярністю користується будинок культури у Шубкові, де майстерно грає вокально-інструментальний ан-самбль "Горинь" під керівництвом Анатолія Пузирка. Тоді у Шубків приходить та приїжджає молодь на велосипедах і мотоциклах не тільки із навколишніх сіл, а добирається навіть рейсовими автобу-сами із Рівного. А влітку бажаючих стільки багато, що танці проходять 4 рази (!) в тиждень: середу, п'ятницю, суботу, неділю.

---

⁶² Софія Максимівна Карпюк – вчителька хімії. Крім глибоких професійних знань володіла надзвичайно високою культурою поведінки. Перша і єдина вчителька, яка зверталася до дітей на Ви.

⁶² Тамара Кирилівна Любченко – вчителька російської мови і літератури. Настільки цікаво проводила уроки, що хотілося, аби вони ніколи не закінчу-валися.

На одному з уроків, коли один з однокласників біля дошки висвітлював тему Великої вітчизняної війни у творчості радянських письменників і у звичному запалі тих часів сказав: "Смерть німецьким окупантам!", вона зробила паузу і промовила: "А хіба ж вони не мали матерів, і ці матері не хотіли, щоб вони живими повернулися додому?" Це так різьке відрізнялося від того, що було написано у наших підручниках, що нам говорили у школі, що ми читали у газетах, що ми чули по телевізору. Це були слова, які спонукали дітей до критичного мислення і власної оцінки усього почутого і побаченого. Це були слова, які запам'яталися на все життя.

Популярними були шейк, вальс, повільний. Дівчата любили "білий танець", бо на нього могли запросити кавалера, який був до сподоби. Найбільшу популярність мала пісня "Там, где клен шумит". В СРСР її виконував вокально-інструментальний ансамбль "Синяя птица". Із зарубіжних шалену популярність мала шведська група "ABBA". Хлопці мали довге волосся, носили штани "кльош", дівчата – спідниці типу "міні".

На рисвянських терасах (Віктор Брижицький, Олександр Жук, Микола Жук, Дмитро Радовенчик, Ігор Жук, Людмила Радовенчик, Галина Остапчук, Надія Бестюк, Марія Прокопюк, Тетяна Битюк), кінець 1970-х рр.

У другій половині 70-х – початку 80-х років тоталітарна система продовжує різноманітні утиски, намагається контролювати усе і усіх⁶⁴. Загалом же у суспільстві ці роки ознаменувались

---

⁶⁴ У 1977-1982 рр. автор книги навчався на географічному факультеті у Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка. На другому курсі одногрупник Петро Лелик (із Тернопільщини, поляк за національністю) у гуртожитській кімнаті сказав фразу: "Мало мій дід червоноармійців під Варшавою перерубав. Потрібно було більше". З метою уникнення виключення за

поглибленням застійних явищ, партійним курсом на побудову уже не проголошеного Микитою Хрущовим у 1961 році комуністичного суспільства до 1980 року, а намірами побудови розвиненого соціалізму у невизначених хронологічних рамках.

Весілля Людмили Осипчук, 1980-і рр.

Але в економічному плані цей період характеризується піднесенням культури землеробства, щедрим постачанням села технікою і мінеральними добривами, впровадженням у виробництво досягнень науки і передової практики. Зростають і грошові прибутки рисвянців. Чимало людей ще й продають вирощених

систематичні пропуски занять, ці слова одним із гуртожитських було донесено у деканат. Деканат проінформував далі. І почалося. У терміновому порядку відбулися комсомольські збори групи, курсу, засідання парткому факультету. І хоча одногрупники та однокурсники, взявши до уваги вибачення "заблудівшегося", прийняли рішення взяти його на поруки, система працювала у звичному режимі: викладачам була дана вказівка завалити Лелика при здачі сесії. Що й було зроблено. І найбільш здібного студента групи було відраховано за неуспішність.

Значно пізніше стало відомо, що після цього з Петром Леликом "результативно попрацювали" і він став агентом КДБ СРСР, а потім – ФСБ Росії. Був одним з помічників голови Львівської обласної ради Вячеслава Чорновола, керівником аналітичного центру при Президентові України Леонідові Кучмі, працював у посольстві Росії в Україні. Помер у 2013 році при загадкових обставинах.

свиней та худобу⁶⁵. У селі зводиться багато сучасних будинків, аж ніяк не схожих на колишні хати. Вони, як правило, цегляні, мають 4-5 кімнат з хорошою дощатою підлогою і великими вікнами, зовні облицьовані гарною плиткою, криті шифером чи бляхою. Багато дворів асфальтується.

В ці роки у центрі села збудовано просторий будинок культури, куди на перегляд кінофільмів і танці приходять також молодь із Гориньградів I і II, Котова, Шубкова (першим завклубом був Валерій Бабак з Гориньграда II, бібліотекарем – Марія Мельник з Гориньграда I, кіномеханіком – Микола Жук з Рисвянки).

Із приходом на посаду завклуба рисвянки Наталії Ювчик для дітей організується танцювальний гурток, все більше входять у побут нові обряди – свята врожаю, вечори вшанування ветеранів і передовиків виробництва, урочисті проводи в армію. У будинку культури на репетиції збирається хор-ланка, яка досягає високої виконавської майстерності, стає популярною в районі, області, приймає участь у концертних програмах в різних містах України, навіть у Києві, неодноразово знімається на телебаченні.

Завідувачка клубом
Наталія Ювчик,
1980-і рр.

У складі хор-ланки співають Надія Волошина, Анастасія Воронко, Ніна Ліціук, Марія Осипчук, Текля Пасічник, Галина Фіщук, Євгенія Цимбалюк, Анастасія Ювчик. Із часом склад колективу змінюється, його поповнюють нові виконавці: Галина Павлюк,

---

⁶⁵ Добре доглянуте теля тоді можна було продати за 500 крб. За такі гроші уже можна було купити 10 тис. штук цегли разом із доставкою.

Поліна Радовенчик, Любов Сергієнко, Любов Фіщук, Ніна Хотенчук, Галина Яремчук та інші. Рисвянські жінки співають "Ой у полі озеречко", "Хвилі сріблясті Горині", "Сивий коню", "Наша господиня", "Ой піду я в ліс по дрова", "Болить мені голова" та ін.

Виступ хор-ланки

(у першому ряду - Анастасія Ювчик, Марія Осипчук, Ніна Ліціюк, Антоніна Воронко, у другому ряду – Євгенія Цимбалюк, Надія Волошина, Галина Фіщук, Текля Пасічник), 1980-і рр.

Закінчується також будівництво великого овочесховища, де переважно зберігається сортова картопля, а також кукурудза, пшениця, ячмінь, горох. Для садіння і розведення картоплі на своїх землях за нею приїжджають машини із господарств всієї області. Впродовж усього року для рисвянців тут завжди знаходиться якась робота. Завідуючим овочесховищем працює Андрій Лагерник, згодом його змінює Микола Остапчук.

Недільник у картоплесховищі (Вакум Радовенчик, Антоніна Осипчук, Ганна Радовенчик, Ганна Фурс, Марія Андрійчук, Галина Демчук, Антоніна Воронко, Євгенія Цимбалюк, Ольга Войтович, Надія Волошина, на задньому плані – Раїса Насинюк, 1980-і рр.

В середині 80-х років асфальтується дорога Шубків–Гориньград II, завдяки чому центральна, до цього шосейна, рисвянська вулиця отримує якісне дорожнє покриття. В кінці 80-х багатьом рисвянцям підведено телефони, до житлових будинків прокладено водопровід, а згодом – газопровід. Це дало змогу суттєво поліпшити побутово-житлові умови селян. Старші скрушно зауважували: "Це дуже добре. Але якби на років десять раніше, коли ще молоді було більше..."

Продовжуються бойові дії так званого "обмеженого контингенту радянських військ" в Афганістані. Загинув на полі бою Вячеслав Гриневич, якого в цинковій домовині привозять на батьківщину.

Заняття з правил дорожнього руху (Галина Якимчук, Раїса Бестюк, Сергій Жук), 1980-і рр.

	<p>ГРИНЕВИЧ Вячеслав Сергеевич, рядовой, радиотелефонист, род. 12.3.1967 в с. Рысвлянка Ровенского р-на Ровенской обл. УССР. Украинец. Работал в НПО "Элита". В Вооруж. Силы СССР призван 14.10.85 Ровенским РВК.</p> <p>В Респ. Афганистан с мая 1986. Действуя в составе арт. командного пункта, 13.9.1987 обеспечивал связь между корректировщиком и позициями артиллерии. В ходе боя, отражая нападение пр-ка на командный пункт, погиб.</p> <p>За мужество и отвагу нагр. орд. Красной Звезды (посмертно). Похоронен в с. Рысвлянка.</p>
--	--

Витяг з реєстру загиблих воїнів у Афганістані

Облюбовує рисвянську землю і у 1991 році купує тут невелику хатину відомий вчений, кандидат технічних наук, завідувач кафедри розробки торфових родовищ Українського державного університету водного господарства та природокористування Володимир Гнеушев. В Україні знають його як і талановитого поета, на вірші якого написано чимало гарних пісень, що звучали на концертах, по телебаченню, радіо ("Одинокa зірка", "Чорнобильська біда", "Сповідь актора", "Хризантеми" та ін.).

З радістю зустріли у селі 24 серпня 1991 року – проголошення незалежності та створення самостійної Української держави, що стало закономірним результатом споконвічного прагнення українського народу до національного самоствердження і самотності.

Проводи на пенсію Євгенії Цимбалюк, Єви Радовенчик, Людмили Остапчук, Катерини Цимбалюк, Володимира Цимбалюка, Галини Литвинюк, Софії Жук з участю бригадира Андрія Лагерника, 1992 р.

Уже не нишком, а досить вільно розповідають різні анекдоти про радянську владу. Один з яких:

"Идуть двоє п'яних. От один питає другого:

– Які тобі поради кращі? Перші чи другі? Мені то перші.

– А чому це?

– Бо перші прийшли і пішли. А других ніяк не можна відігнати".

В 1996 році у Тучині помирає відома в окрузі знахарка-ворожбитка, колишня рисвянка 99-літня Єва Мельничук (переселена у 1950 р.). Її по-вуличному так і кликали "баба Рисвяниха". Вона досить вміло спалювала рожу, зупиняла кровотечу, викачувала яйцем переляк, знімала вроки, лікувала зубний біль. Часто до цілительки із різними болячками зверталися й колишні односельці. За переказами, їй під силу було навіть розігнати хмари, відігнати грозу. Зуміла вонавилікувати від важкої недуги й свого сина, який довгий час був прикутий до ліжка. "Бабусю Рисвяниху" всі дуже поважали, навіть побоювались. Секрети зцілення їй ще під час проживання у Рисвянці передала похилого віку полячка.

86-річна Меланія Остапчук рихтується з молодими на збирання картоплі, 1997 р.

Станом на 2001 рік Рисвянка займає площу 67,2 га, тут нараховується 130 дворів, проживає 308 чоловік. Село належить до Шубківської сільської ради (голова Олександр Янчук). Оскільки дослідне господарство "Шубківське" (директор – Вячеслав Чечелюк) залишено у державній формі власності, то згідно

чинного законодавства його землі і майно розпаюванню не підлягають. За написаними заявами людям було виділено додаткові наділи, на яких вони і працюють. Кращі господарі мають свої коні, вози, трактори. Молодші ходять на роботу в бригаду, яку очолює Андрій Лагерник а згодом – Віктор Цимбалюк. У місцевій 9-річній школі навчається всього 36 дітей (директор Леонід Прокопюк). У святкові дні рисвянці ходять у гориньградську церкву, де священиком працює козлинець Олексій Дячук. Погожої днини йдуть у ліс збирати гриби, горіхи, ягоди, лікарські трави. Своє дозвілля підлітки люблять проводити на риболовлі біля ставу (глибина переважно 1,5-2 м, площа 24,3 га). На жаль, водойма знаходиться у занедбаному стані, В травні 2001 року у Рисвянці спостерігається нашестя хрущів, які знищують листя горіхів, об'їдають абрикоси, сливи, яблуні, черешні, пошкоджують навіть сходи картоплі. Подібного старожили не пам'ятають.

Проїзд маршрутним мікроавтобусом до Рівного на початку 2000-х років обходиться для рисвянців дорого – 2,00 грн. Індивідуальне будівництво майже не проводиться. Рисвянка не займає у транспортному плані вигідне положення, але відносно невелика відстань до Рівного усе рідше, але все ж ще приваблює бажаючих тут оселитися чи облаштувати дачу.

Це робить і директор Рівненського академічного українського музично-драматичного театру Володимир Петрів, який має авторитет вмілого адміністратора, майстерного художнього керівника та яскравого актора. Володимир Петрів – народний артист України, знімався у фільмах "Ще до війни", "Вир", "Купальські бувалиці", "Україна в вогні", та інших, як режисер здійснив постановку незабутніх вистав "Суперники", "Марія Тюдор", "Одкровення від Івана", "Останній строк" та інших.

Найбільш значимою у житті артиста стала роль Богдана Хмельницького у виставі "Берестечко" за історичним романом Ліни Костенко, за що отримав Національну премію України ім. Тараса Шевченка.

Запам'ятали рисвянці Помаранчеву революцію (22 листопада – 26 грудня 2004 року). Значна частина з них взяла безпосередню участь у протестах, мітингах та інших актах громадянської непокорі в різних куточках країни у знак протесту масових фальсифікацій виборів Президента України і підтримки кандидата від опозиції Віктора Ющенка.

Леонід, Вячеслав та Світлана Прокопюки під час Помаранчевої революції у Києві, 2004 р.

Сергій Остапчук на Євромайдані у Києві, 2014 р.

Підтримали рисвянці і революцію гідності (Євромайдан, листопад 2013 – лютий 2014 рр.). Тоді по країні пройшли чисельні акції спротиву проти відходу керівництва держави від законодавчого закріпленого курсу на європейську інтеграцію. Відбулися й масові зіткнення зі значними людськими жертвами.

Ще донедавна мало хто знав таке умовне скорочення як АТО. У Вікіпедії зазначено, що під цим терміном слід розуміти комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Операція тривала з 14 квітня 2014 року по 30 квітня 2018 року. Після АТО на Сході України була введена операція Об'єднаних сил – ООС.

Військовик
Сергій Денищук,
кінець 2010-х рр.

Відстоюють незалежність та територіальну цілісність України і рисвянці – Віктор Брижицький, Андрій Гришковець, Сергій Денищук та інші.

За ініціативою Сергія Остапчука, Олександра Остапчука і Леоніда Прокопюка з 2013 року на шкільному майданчику

проводиться турнір з міні-футболу на Кубок Рисвянки, участь у якому можуть приймати як і ті, хто у селі народився, так і ті, хто мав чи має до нього певне відношення. Попередньо у локаціях найбільш масового відвідування вивішуються оголошення. Приємно, що їх читання не проходить безслідно навіть для дівчат. Розповідають про випадки, коли хлопцям не з Рисвянки на їх пропозицію вийти заміж ставлять питання (чи то серйозно, чи то жартівливо?): "А ти будеш шанувати мій родовід?"

*Команда ветеранів з Кубком Рисвянки
(Леонід Прокопук, Вячеслав Осипчук, Сергій Остапчук,
Олександр Остапчук, сидить Віктор Остапчук), 2017 р.*

Футбол у селі завжди був у пошані, тому учасниками турніру з рисвянським корінням стають й мешканці сусідніх сіл, Києва, Рівного, Тернополя, Житомира, заробітчани з Іспанії, Німеччини, Польщі. У одній із команд школярів грає, і то досить вправно, забиває гарні голи дівчина – Сніжана Смолінська. У ветеранів також це непогано виходить, бо мають чималий досвід участі у різноманітних футбольних змаганнях.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

25 серпня

(неділя)

шкільний майданчик

12:00

Умови проведення змагання

- У турнірі мають право брати участь:
  - уродженці Рисвянки, їх діти, внуки і т. д. (до 5 покоління включно);
  - теперішні і колишні мешканці Рисвянки, їх діти, внуки (до 5 покоління включно);
  - хто працює чи працював, вчиться чи вчився у Рисвянці, їх діти, внуки (до 5 покоління включно);
  - хто має дружину з Рисвянки і шанує її родовід.
- Кубок Рисвянки проводиться згідно правил з міні-футболу. Склад команди до 10 чоловік, стартовий – 4(5)+1 (за домовленістю). Кількість замін необмежена. Заявки на участь приймаються від сформованих команд.
- Команда-переможець нагороджується перехідним Кубком, команди-призери – грамотами.
- Інші умови та розклад ігор будуть доведені на організаційній зустрічі перед початком турніру.

Оголошення про турнір з міні-футболу на Кубок Рисвянки

Так уже повелося, що рисвянські жінки завжди любили вишивати. Вишивали гладдю, хрестиком, низзю, мереженням... Прикрашали вишивкою рушники, подушки, пояси, хусточки, серветки, картини, ікони... І ці традиції продовжуються й понині. Найбільшою популярністю користуються вишиті сорочки, як символ національної гордості, родової пам'яті та щасливої долі. Прийнято вишивати і дарувати сорочки найбільш близьким й рідним людям, причому чоловікам вишивають у чоловічі дні тижня, а жінкам – у жіночі.

Ольга Вус (дів. Заблоцька) із виставкою своїх вишиванок у Рівному, 2018 р.

Є у Рисвянці і шанувальники поетичної творчості. Більше того, Ніна Радовенчик, Інна Смолінська, Людмила Чибісова та інші у часи натхнення свою творчу натуру самі відтворюють у Слові – щирих і зворушливих віршах, які переконують у важливості і неперехитності вічних істин.

Станом на 2021 рік у Рисвянці нараховується 128 будинків, проживає тут 282 мешканці. Село належить до новоутвореної у результаті проведення децентралізації Білокриницької сільської територіальної громади (голова – Тетяна Гончарук). Площа території громади – 126,7 км квадратних, населення – майже 10 тисяч осіб. У складі громади аж 11 сіл (Біла Криниця – адміністративний центр, Антопіль, Глинки, Гориньград I, Гориньград II, Городище, Дуби, Котів, Кругле, Рисвянка, Шубків).

Концерт на день села, 2010-і рр.

Більшість мешканців у селі уже зрілого і похилого віку. Якщо ще років 30 тому майже всі сім'ї тримали корову, а дехто й дві, то тепер це стало рідкістю, на все село їх ледве набереться два десятки, а це у 6-7 разів менше, ніж було раніше. Пасуть весь "товар" в одній черзі. Вже й мало хто пам'ятає таке слово, як гладушка і неймовірно смачний смак молока з неї. Практично не стало у селі і коней. Обробляють землю тепер невеликими тракторцями. Майже усі пенсіонери отримують мінімальні пенсії (близько 2,5 тис грн.), буханка хліба коштує 15-20 грн., проїзд у маршрутці до Рівного через Білу Криницю – 20 грн., через Шубків – 22 грн. Працює фельдшерський пункт, де консультацію і допомогу надає Марія Радовенчик. Є й клуб (завклубом Любов Тонковська), який порівняно з сусідніми селами ще має якийсь більш-менш пристойний вигляд. Продовжують працювати невеликий магазин у центрі села та крамничка біля двору Валентини Матвійчук.

Якусь віддушину від повсякденних клопотів частина рисвянців знаходить у риболовлі. Благо, і Горинь недалеко, і ставок близько. Трапляється там щось і варте.

Трофеї
Віктора Брижицького,
2010-і рр.

Гостинець для дружини від Віктора Павлюка, 2010-і рр.

Рисвянська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів з 1 січня 2021 року стала гімназією, навчається тут 57 дітей (крім рисвянських є діти із сусідніх сіл). Директор гімназії – Леонід Прокопюк, вчителі – Тетяна Васимчук, Таїса Веремчук, Ольга Внук, Галина Гончарук, Лілія Гуц, Ігор Єфремов, Валентина Матвійчук, Ліда Олежко, Наталя Олесь, Оксана Осипенко, Світлана Прокопюк, Олена Радзевич, Людмила Рогальська.

Свято першого дзвоника, 2010-і рр.

Багато людей на цей час покинули Рисвянку і зараз проживають по всьому світу, від Рівного до Нью-Йорка. Але батьківщину свою не забули⁶⁶. Приїжджають, телефонують, пишуть, згадують. А старші люди пам'ятають про стару Рисвянку⁶⁷, де пройшло їх

---

⁶⁶ Колишній рисвянець, а тепер москвич Василь Жук у середині 90-х років, перебуваючи у відпустці на своїй батьківщині, зробив великий хрест і закопав його біля старого кладовища. Цей хрест було освячено і зараз він є своєрідним символом-пам'яттю старого поселення.

⁶⁷ У кінці 1980-х рр. ми з батьком поїхали на Тучинський полігон, де він хотів показати місце старої Рисвянки та своєї рідної хати. Саме там я вперше побачив як батько плаче... Там же й виник задум у майбутньому написати історію села. Для цього, насамперед, хотілося послухати і записати побільше спогадів старожилів, розповідей учасників та свідків колишніх подій. А серед

дитинство. Тому стараються в погожу днину поїхати з молодими на Тучинський полігон по ягоди і гриби, пройтися знайомими місцями, постояти біля батьківського хатнищка, відчутти відгомін минувшини, змахнути з очей набіглу сльозу...

Першачки з Наталею Олесь, 2019 р.

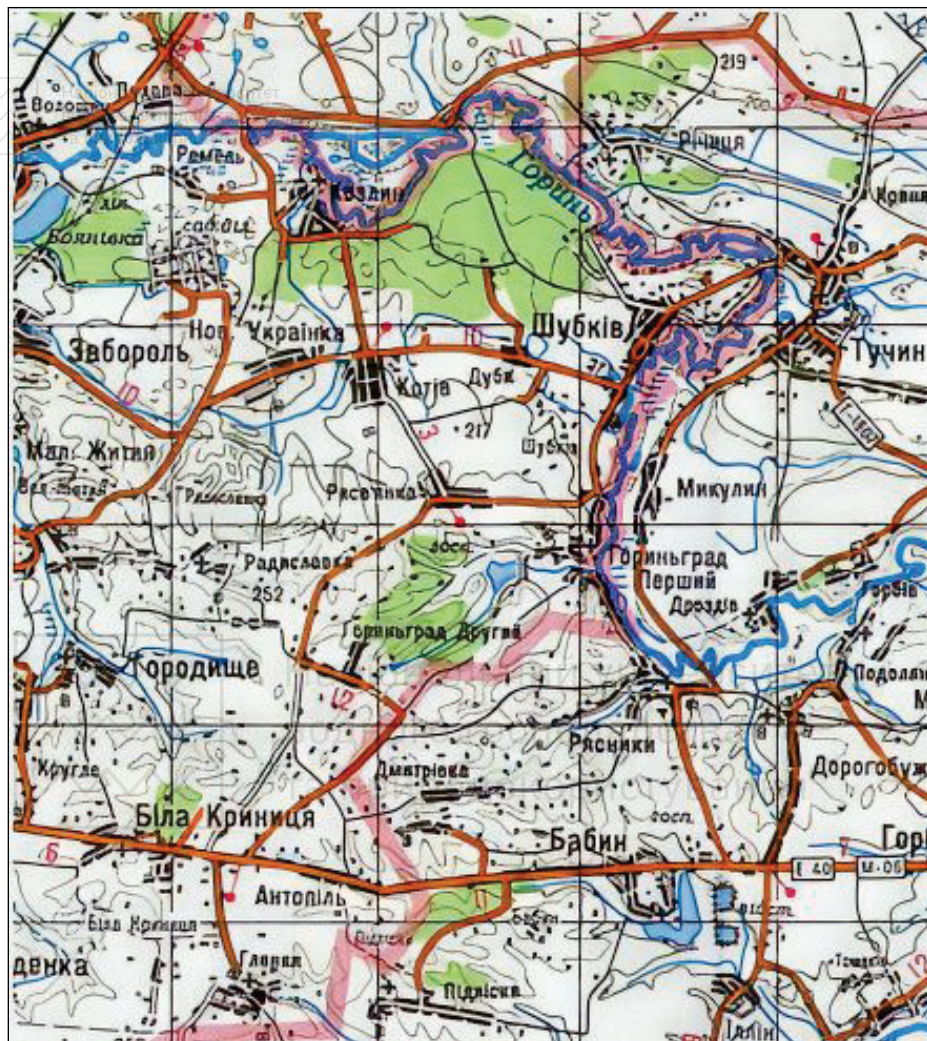
При виборі картографічних матеріалів для даного періоду в історії села ми віддали перевагу вітчизняній топографічній карті і космічному знімку на сервісі "Google Планета Земля".

Вихідний масштаб для топографічної карти – 1:200 000. Раніше була військовою картою Генерального штабу і мала гриф "Для службового користування". Карта має гарне оформлення, достатньо наочна, дає точну і комплексну характеристику території, яка знаходиться навколо Рисвянки на відстані до 8-10 км. На ній зазначена Біла Криниця – центр сільської об'єднаної територіальної громади, куди зараз входить Рисвянка.

них є люди навіть вельми небуденні, укорінені у минуле, з власною життєвською філософією, із самобутнім тлумаченням всього, що відбувалося. Бо без таких спогадів історія села виглядала б не зовсім так, як хотілося. Цей шанс постарався використати. При нагоді розпитував, запам'ятовував, записував. Трохи поспішав, бо люди на цьому світі не вічні. А саме опрацювання почутого і пошукову роботу в архівах прийшлося відкласти на пізніше.

Фрагмент української топографічної карти
(джерело: Ukraine Maps)

Представлені матеріали дистанційних знімів на картографічному сервісі "Google Планета Земля" мають високу роздільну здатність, тому порівняно з іншими подібними ресурсами характеризуються гарною якістю. На даній частині знімку можна із 2-кілометрової висоти достатньо добре роздивитися село (конфігурація, забудова, вулична мережа, присадибні ділянки та ін.) та ближні околиці (сільськогосподарські угіддя, полезахисні смуги, польові дороги та ін.).

Частина космічного знімку
(джерело: Google Планета Земля)

Зазначимо, що жити в селі завжди було нелегко, а зараз особливо важко. Кризові суспільно-політичні явища, не зовсім вдала економічна політика часто змінюваних урядів молодій українській державі та інші об'єктивні і суб'єктивні чинники викликали помітне зниження життєвого рівня народу. Все це гостро відчувається і в Рисвянці, де багато населення знаходиться на межі виживання. Більшість людей має проблеми із працевлаштуванням, є безробітні, пенсії маленькі, оплатити високі комунальні послуги важко. Доводиться на всьому економити.

Якоюсь розрадою вдома для багатьох у вечірню пору став телевізор. Та й той не всі дуже хочуть дивитися. Пригадують старі часи, коли обнімали дитячі докучливі думки, якби у снігову віхолу, щоб не спіймав якийсь гицель, у потемках добратися до доброго вуйка на інший кінець вулиці. І там сісти, хоч у закутені, і подивитися по одній-єдиній програмі маленької чорно-білої телевізії якусь передачу. А тепер у кожного вдома великі кольорові телевізори і десятки каналів, а щось путнє рідко побачиш. Радості ніякої. Усюди, як правило, пуста балаканина.

*Дитяча радість,
кінець 2010-х рр.*

Та ще й у 2019 році увесь світ охопила коронавірусна хвороба (офіційна скорочена назва COVID-19). Незважаючи на введені Кабміном України з березня 2020 року різні карантинні обмеження та локдауни, потерпає від неї багато людей, в тому числі і мешканців села. І все ж страшна інфекційна хвороба поступово відступає.

Теперішні і колишні рисвянці люблять свою землю, підтримують державну незалежність і вірять, що незабаром настане лад⁶⁸ в економічному і суспільно-політичному житті України. І зранена Рисвянка знову оживе, розквітне.

---

⁶⁸ На жаль, слід визнати, що українська національна еліта за роки незалежності так і не виконала своєї основної місії й не стала провідником суспільної консолідації в географічних межах всієї країни та не здійснила належних кроків для її економічного й духовного відродження. Безвольність і розгубленість провідної верстви та віроломна російська агресія стали головними причинами сьогоднішніх проблем у молодій українській державі.

ОСВІТЯНСЬКО-НАУКОВІ ЗДОБУТКИ РИСВЯНЦІВ

Національний університет
водного господарства

Загальновідомо, що значення освіти і науки у житті людини та суспільства загалом важко переоцінити. Сучасний рівень розвитку цивілізації досягнутий завдяки їх постійному розвитку. А знання важливі і цінні тим, що раз набувши їх, уже неможливо втратити, на відміну від чогось іншого. Сам же процес навчання та наукових розвідок досить багатогранний, нерідко буває важкий і тернистий.

Торували цей шлях і рисвянці. Наведемо окремі приклади.

*Тадеуш Піотровський,
американський історик і
соціолог, професор
соціології кафедри
соціальних наук
Нью-Гемшир у Манчестері*

Народився в 1940 році у Рисвянці. В 1943 році з батьками покинув територію, рятуючись від переслідувань та емігрував до США. Закінчив університет Святого Франциска в Лоретто в 1963 році (ступінь бакалавра). Ступені магістра та доктора філософії отримав в університеті Пенсильванії (відповідно, в 1971 та 1973 роках).

У Манчестері займав посаду президента Міжнародного центру і був членом правління Ради президентів і Ради соціальних служб. Працював редактором, рецензентом і перекладачем книг та рукописів. Провів більше 50 лекцій з місцевої і регіональної етнічної історії, історії східно-центральної Європи і Голокосту для університетської аудиторії, широкої громадськості і професійних організацій в Америці, Канаді, Англії і Польщі.

Наукові інтереси: історія польських етнічних меншин, соціальна історія Голокосту та антропологія. Автор книг "Помста

ластівок", "Голокост у Польщі", "Геноцид і порятунок на Волині", "Індіанське наслідство Нью-Гемшира і Північної Нової Англії", "Польські депортовані під час Другої світової війни". Окрім цього, є автором ряду невеликих наукових робіт, у тому числі 12 досліджень різних етнічних груп Манчестера.

Нагороджений Премією за досягнення в області культури від Американської ради польської культури, літературною премією Польського соціокультурного центру Польської бібліотеки у Лондоні, Премією видатного професора ООН, Почесною грамотою Варшавської асоціації ветеранів бойових дій і колишніх політ'язнів Республіки Польща, премією "Тлумач вічної мудрості" від товариства охорони пам'ятників Нью-Йорка та ін.

*Вячеслав Радовенчик,
доктор технічних наук,
професор кафедри екології та
технології рослинних полімерів
Національного технічного
університету Київський
політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського*

Народився у 1956 році у Рисвянці. Навчався у Рисвянській восьмирічній і Шубківській середній школах. У 1978 році закінчив Український інститут інженерів водного господарства (м. Рівне) за фахом – інженер-гідротехнік.

Працював інженером у тресті Укргідроспецбуд, майстром та виконробом Київського БУ-630 цього ж тресту. У 1980-1982 рр. служив командиром взводу, командиром роти в/ч 75177 (м. Пирятин, Полтавська область). Закінчив аспірантуру (1990-1993 рр.) при кафедрі технології целюлозно-паперових виробництв та промислової екології Київського політехнічного інституту.

Кандидат технічних наук з 1994 року, доктор технічних наук з 2011 року, професор з 2014 року. Сфера наукових інтересів: очищення стічних вод та водопідготовка, утилізація та рекуперация твердих побутових відходів, розробка нових стратегій раціонального природокористування.

Опублікував понад 210 наукових робіт в галузі охорони навколишнього середовища, в тому числі навчальні посібники "Основи гідрології суші та океанології", "Тверді відходи: збір, переробка, складування", "Основи проектування очисних споруд", "Утилізація та рекуперація відходів", монографії "Отримання та використання високодисперсних сорбентів з магнітними властивостями", "Сучасні методи кондиціювання та очистки води в промисловості", "Застосування нових реагентів і технологій в промисловому водоспоживанні", "Застосування феритних матеріалів в процесах очищення води".

Активний учасник та доповідач багатьох наукових всеукраїнських та міжнародних конференцій, симпозіумів та форумів.

Основні лекційні дисципліни: "Альтернативні джерела енергії", "Екологічна інформація та її обробка", "Моніторинг довкілля", "Утилізація та рекуперація відходів".

Під його керівництвом захищено 4 кандидатські дисертації.

Національний університет
водного господарства
та природокористування
Олександр Остапчук,
педагог, директор
тернопільського навчально-
виховного комплексу
"Школа-ліцей №6 ім. Н. Яремчука"

Народився у 1958 році у Рисвянці. Навчався у Рисвянській восьмирічній і Шубківській середній школах. У 1979 році закінчив Тернопільський педагогічний інститут за спеціальністю "Загально-технічні дисципліни".

Працював учителем у Свободянській ЗОШ (1979-1985 рр.) Берегівського району Закарпатської області. Від 1985 року в м. Тернополі: інженер автобази Турист, згодом на авторемонтному заводі, вчитель трудового навчання, заступник директора з виховної роботи в ЗОШ №22, начальник управління освіти Тернопільської міської ради (2006-2010 рр.), з 2010 року – директор школи-ліцею №6 ім. Н. Яремчука.

На всіх посадах досягав успіху завдяки власній творчій ініціативі, новаторському підходу до навчання та виховання дітей.

Автор педагогічних статей, які друкувалися у регіональних і всеукраїнських виданнях. Рецензент навчально-педагогічних посібників. Брав участь у багатьох всеукраїнських та міжнародних конференціях, семінарах та педагогічних форумах. Учасник міжнародного проекту Бібліотеки Конгресу США "Відкритий світ". Започаткував вручення Ордена Добра учням, які у найважчих життєвих ситуаціях проявили мужність і витримку та досягли високих результатів у навчанні, спорті, мистецтві. Створив у місті Школу розумових ігор, міську лігу юних математиків. Розробив стратегію розвитку на основі управління навчальним закладом як емоційно-інтелектуальною системою. Школа №6 ім. Н. Яремчука стала дипломантом конкурсу "100 кращих шкіл України".

Депутат Тернопільської міської ради чотирьох скликань (14 років). Член наглядової ради Тернопільського педагогічного інституту ім. Володимира Гнатюка.

Відмінник освіти України (1991 р.). "Людина року" на Тернопільщині (2003 р.). "Кращий директор школи на Тернопільщині" в обласному турі всеукраїнського конкурсу "Учитель року-2014" (2013 р.). Заслужений працівник освіти України (2018 р.). Нагороджений медаллю "Ушинський К.Д."

*Сергій Остапчук,
кандидат технічних наук, доцент
кафедри геодезії та картографії
Національного університету
водного господарства та
природокористування*

Народився у 1960 році у Рисвянці. Навчався у Рисвянській восьмирічній і Шубківській середній школах. У 1982 році закінчив Київський державний університет ім. Тараса Шевченка за спеціальністю "Картографія".

У 1982-1984 рр. служив в армії командиром взводу роти почесної варти Прикарпатського ВО (м. Львів). Брав участь у трасуванні магістрального експортного газопроводу Уренгой-Помари-Ужгород у Липецькій області, висотній прив'язці опорних точок аерофотознімків у Харківській області, геодезичних спостереженнях за зміщеннями споруд Рівненської АЕС, нафтопроводу "Дружба" у Карпатах та ін.

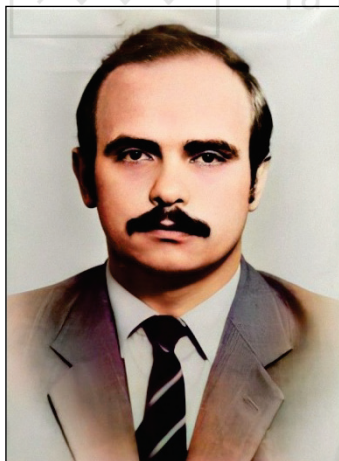
Кандидат технічних наук з 1997 року. Сфера наукових інтересів: геодезичний моніторинг, картографічне моделювання.

У своєму доробку має понад 150 наукових праць, зокрема монографії у співавторстві "Перспективи розвитку сільського та екологічного туризму в Україні", "Організаційні механізми створення та функціонування екологічних стежок". Написав навчальні посібники "Камеральні геодезичні роботи", "Топографічне креслення", "Картографія: факти, матеріали, відомості", "Картографія: відкрий свою terra incognita". Автор поетично-прозової збірки "Вітер з осені".

Активний учасник та доповідач багатьох наукових всеукраїнських та міжнародних конференцій, симпозіумів та форумів.

Основні лекційні дисципліни: "Картографія", "Картографічний метод досліджень", "Топографічні плани та карти", "Топографія з основами геодезії".

Нагороджений медаллю ім. професора А.Л. Островського.

*Анатолій Фурс,
кандидат біологічних наук,
асистент кафедри
генетики Львівського
державного університету
ім. Івана Франка*

Народився у 1961 році у Рисвянці. Навчався у Рисвянській восьмирічній і Шубківській середній школах. У 1984 році закінчив Львівський державний університет ім. Івана Франка за спеціальністю "Біологія".

У 1984-1987 рр. вчився в очній аспірантурі у Москві у Все-союзному НДІ генетики і селекції промислових мікроорганізмів за спеціальністю "Генетика". З 1988 року – асистент кафедри генетики Львівського державного університету ім. Івана Франка.

Кандидат біологічних наук з 1988 року. Сфера наукових інтересів: молекулярне клонування генів, біосинтез тілозину. Автор статей, які публікувалися у провідних наукових журналах. У науковому плані подавав великі надії. Але від отриманих доз радіації у біологічних лабораторіях закритого типу, які працювали на військово-промисловий комплекс, несподівано помер у 1991 році.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

СПОРТИВНІ УСПІХИ РИСВЯНЦІВ

Як зазначалося раніше, у Рисвянці спортивно-масова робота завжди сприймалася "на ура". У такому ставленні визначальну роль відігравали шкільні вчителі фізкультури. Селу у цьому відношенні неабияк повезло: хто не займав би посаду фізрука (найдовше на цих посадах пропрацювали Ігор Матвійчук, Анатолій Лапюк, Святослав Кожан⁶⁹, Ольга Внук), усі відносилися до такої роботи з належною самовіддачею та увагою. І дітлахи це відразу відчували, тому уроки фізкультури для багатьох ставали найулюбленішими.

Веселі старту у Рисвянській ЗОШ, 2019 р.

Не забарилися й відповідні результати. Рисвянські школярі впродовж усіх років завжди з успіхом виступали на різноманітних районних спортивних змаганнях. Скажімо, Рівненська ЗОШ у Рівненському районі останніми роками (до введення карантин-

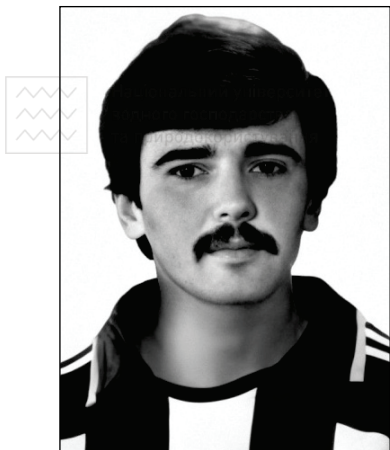
⁶⁹ Як ніхто інший, Святослав Кожан багато зусиль доклав для необхідного облаштування 3 локацій проведення занять із фізичного виховання: спортивної зали, шкільного майданчика і т. зв. "зеленого класу" (узлисся).

них обмежень) на змаганнях з легкої атлетики у загальнокомандному заліку серед шкіл I-II ступенів виборола 1 місце у 2017 році і 3 місце у 2019 році. І це школа, яка за кількістю учнів є передостанньою у районі!

Переможці районних змагань з легкої атлетики (вчитель фізкультури – Ольга Фалінська), 2017 р.

Особливо залюблені у спорт діти відвідують спортивні секції аж у Рівному, добиваються на килимі перших незабутніх перемог і приміряють до своїх тендітних фігурок різного кольору бійцівські пояси. Дехто з дещо старших ще у юному віці докладає чимало наполегливої праці на важких тренуваннях і досягає високих спортивних результатів та міжнародного визнання. А хтось і у молодих, і уже зрілих літах із задоволенням натирає мозолі у сороканіжках, місить грязюку на трейлах і махає веслами у байдарці. Котрісь з них народилися і вирости у Рисвянці, а декотрі в дитячому віці виїхали чи навпаки, приїхали сюди на проживання. Так уже повелося, що у багатьох це відбувається по-різному.

*Сергій Остапчук, 1960 р.н.,
1 розряд з лижних перегонів*

Біг

1 місце:

Забіг "Сильні духом", дист. 10 км, вік. к. 60+, Рівне (2020);

Забіг "Сильні духом", дист. 5 км, вік. к. 60+, Рівне (2021);

Вінницький напівмарафон, дист. 10 км, вік. к. 60-69 р., (2021).

3 місце:

забіг "Сильні духом", дист. 5 км, вік. к. 50-59 р., Рівне (2019);

відкритий чемпіонат м. Луцька (Dmytruk Luchesk Half Marathon),
дист. 6 км, вік. к. 50+ (2019).

Учасник змагань:

"Молокія" Львівський півмарафон, дист. 21,1 км (2021).

Веломарафон

Учасник веломарафонів:

"Медовий трейл" (2017);

"100+ миль" (2017);

"Рівненська сотка" (2017, 2019).

Лижні перегони

Учасник змагань:

чемпіонат м. Києва серед студентів (1979, 1980);

чемпіонат м. Рівного (2001).

Учасник пробігів:

Рисвянка-Острог (1979);

Київ-Плюти (1980)⁷⁰;

⁷⁰ У 1980 році був ще задум після здачі зимової сесії разом з товаришем здійснити 3-денний лижний пробіг Київ-Рисвянка (більше 300 км). Снігу було багато, лижі ми мали, у лижній секції набрали гарну спортивну форму, склали маршрут, упаковували у рюкзаки найнеобхідніше, домовилися зі

Рівне-Здолбунів (1995, 1996).

Міні-футбол

1 місце: Рівненський національний університет

спартакіада Рівненської області серед викладачів у складі команди НУВГП (2006, 2008).

2 місце:

Всеукраїнська спартакіада Міносвіти серед викладачів у складі команди Рівненської області (2006);

чемпіонат Рівненської області серед викладачів у складі команди НУВГП (2006).

Учасник змагань:

Кубок України (1993);

чемпіонат м. Рівного (1988-1994);

чемпіонат м. Кузнецовська (1986).

Річковий сплав

Учасник сплавів:

Случ (2013);

Горинь (2014);

знайомими про ночівлю у Житомирі і Новограді-Волинському. Але в останню ніч втрутилися небесні сили. Напевно, почули настирливі прохання найближчих друзів відмовитися від "авантюрної затії". Зранку нас чекала грандіозна ... відлига. Не склалося. Більше до цієї ідеї ми не поверталися.

Іква (2016);
Дністер (2017).

Футбол

Володар Кубка Бобровицького району Чернігівської області (1981).

Учасник змагань:

чемпіонат Липецької області (1981);

чемпіонат Рівненської області (1988-1992).

Людмила Петрук
(дів. Воронко), 1975 р.н.,
кандидат в майстри спорту
зі спортивного туризму

Спортивний туризм

I місце:

Кубок України (очні спортивні туристичні походи) у складі команди м. Рівного (2007).

Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 187 км (пішки), тривалість 9 днів (2007).

Нитка маршруту: Поляна Невицька – Антоловецька Поляна – г. Маковиця – с. Пузняківці – г. Дунаука – г. Вел. Ясинівка – г. Вулкова – г. Липча – с. Ялове – г. Пікуй – пер. Руський Путь – г. Гостра – г. Менчук – с. Лумшори – г. Скала – г. Плішка – Поляна Невицька.

Учасниця походів:

I (перша) категорія складності:

Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 136 км (пішки), тривалість 10 днів (2004).

Початок маршруту – м. Яремче. Кінець маршруту – смт Ясіня.

II (друга) категорія складності:

Район подорожі – Крим, протяжність 152 км (пішки), тривалість 14 днів (2004).

Початок маршруту – тр. зуп. Лучисте. Кінець маршруту – тур. база Привал.

III (третя) категорія складності:

1. Район подорожі – Хібінські та Ловозерські тундри (Кольський півострів, Росія), протяжність 197 км (пішки), тривалість 12 днів (2005).

Початок маршруту – зал. ст. Хібіни. Кінець маршруту – селище Ревда.

2. Район подорожі – Східний Саян (Росія), протяжність 251 км (пішки), тривалість 18 днів (2006).

Початок маршруту – поселення Нілова Пустинь. Кінець маршруту – поселення Нілова Пустинь.

3. Район подорожі – Центральний Алтай (Катунський хребет, Росія), протяжність 190 км (пішки), тривалість 19 днів (2007).

Початок маршруту – поселення Катанда. Кінець маршруту – поселення Тюнгур.

4. Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 235 км (пішки), тривалість 12 днів (2009).

Початок маршруту – смт Ясіня. Кінець маршруту – с. Татарів.

IV (четверта) категорія складності:

1. Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 193 км (пішки), тривалість 16 днів (2009).

Початок маршруту – м. Яремче. Кінець маршруту – м. Яремче. Керівництво походами:

I категорія складності:

Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 158 км (пішки), тривалість 9 днів (2006).

Початок маршруту – с. Синевір. Кінець маршруту – с. Лазещина.

II категорія складності:

Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 164 км (пішки), тривалість 8 днів (2007).

Початок маршруту – смт Ворохта. Кінець маршруту – смт Ясіня.

III категорія складності:

Район подорожі – Українські Карпати, протяжність 217 км (пішки), тривалість 12 днів (2008).

Початок маршруту – смт Ясіня. Кінець маршруту – с. Татарів.

Літні сходження

1. Альпи, г. Гросглокнер (3798 м), Австрія (2017).
2. Альпи, г. Триглав (2864 м), Словенія (2019).

водного господарства
та природокористування

Зимові сходження

Карпати, г. Говерла (2061 м), г. Петрос (2020 м) (2008-2019).

Річковий сплав

Учасниця сплавів:
Дністер (2019).

Олександр Яремчук, 1994 р.н.,
майстер спорту з пауерліфтингу

Пауерліфтинг

1 місце:

чемпіонат Європи, вік Т3 (2014);

2-й відкритий чемпіонат України, вік Т2, вік О (2014);

5-й відкритий чемпіонат УБФП в окремих вправах, вік Т3 – тяга, вік О – тяга (2013);

1-й відкритий чемпіонат Києва і Київської області, вік О, вік Т; вік О – присідання, вік Т – присідання; вік О – тяга, вік Т – тяга (2012).

2 місце:

відкритий Кубок Полісся по жиму і тязі, вік О – жим, вік О – тяга (2013).

3 місце:

чемпіонат України, вік J (2014);

Кубок України, вік О (2015);

чемпіонат України, вік J (2015);

чемпіонат України серед студентів, вік S (2015);

1-й відкритий чемпіонат Києва і Київської області, вік О – жим, вік Т – жим (2012).

Сніжана Смолінська, 2005 р.н.

Бокс

1 місце:

зональні змагання чемпіонату України серед юніорок 2004-2005 р.н., ваг. кат. 54 кг (2020);

чемпіонат Хмельницької області серед юніорок 2004-2005 р.н., ваг. кат. 54 кг (2021);

відкритий чемпіонат м. Нетішина серед дівчат, ваг. кат. 50 кг (2019).

2 місце:

чемпіонат Рівненської області серед дівчат 2004-2005 р.н., ваг. кат. 54 кг (2020).

Вероніка Чибісова, 2010 р.н.

Годзю-рю карате

1 місце:

III-OPEN KARATE & KOBUDO CHAMPIONSHIP "ZAKARPATTA OPEN",
категорія: ірікумі-дзю, вік – 10-11 р., вага – 37 кг (2020).

3 місце:

відкритий чемпіонат та першість Рівненської області, розділ:
шобу куміте, вік. група – 8-9 р., вага – 32 кг (2019).

Переможець і призер дитячих клубних турнірів LOTOS KIDS
(2018-2020).

ТАЄМНИЦІ РИСВЯНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Хоча за хронологічними мірками прізвища⁷¹ виникли порівняно пізно, вони вважаються свого роду живою історією минулого певної території. Дарма, що Рисвянка завжди була невеликим селом, тут у різні часи проживало багато людей з досить широким і цікавим спектром прізвищ. Зрозуміло, що встановити їх нині у повному обсязі через відсутність відповідних документальних записів чи свідчень очевидців не уявляється можливим. Навіть, незважаючи на те, що у цьому плані було докладено значних зусиль і виконано великий обсяг роботи.

З цього приводу зауважимо таке. Більшість дослідників вважає, що на території нашого краю селяни-кріпаки почали отримувати прізвища в кінці XVIII ст., а їх становлення продовжувалось до кінця XIX–початку XX ст. Наведені записи архівних матеріалів (ревізські казки, сповідальні відомості, витяги з метричних книг та ін.) якраз охоплюють цей період (зазначимо, що табл. 2 містить дані як за 1811 рік, так і за попередню ревізію 1795 року). Часові проміжки між наведеними матеріалами є також цілком прийнятними, що дозволяє вважати вихідну документальну базу і результати виконаного нами усного опитування односельців достатньо репрезентативними для проведення аналізу рисвянських прізвищ. Кожне з них пройшло свій шлях становлення, було – простий і зрозумілий, а інколи – досить складний, навіть зигзагоподібний. Про це ми говорили раніше і зацікавлений читач розуміє про що йдеться.

Прізвище вважають наслідним ім'ям сім'ї. Кожна людина повинна знати свої родинні корені і вміти пояснити походження власного прізвища. Недаремно Новий Завіт містить книгу

---

⁷¹ Слово *familia* (лат.) існувало за багато віків до виникнення прізвищ у сучасному розумінні. Воно означало спільність, яка об'єднувала сім'ю господарів, їх рабів і клієнтів (залежних). Вперше з'явилися прізвища на півночі Італії (X–XI ст.), дещо пізніше у Франції, Англії, Німеччині. У Польщі відомий антропологіст С. Роспонд датує появу прізвищ у шляхти (дворян) рубежем XV–XVI ст., а у іншого населення – тільки XVIII ст. Як вважає визнаний спеціаліст з антропніміки В. Никонов, у Росії становлення прізвищ почалось пізно і розтягнулось на чотири століття (XVI–XX ст.), причому більшість населення не мало прізвищ буквально до кінця XVIII–середини XIX ст.

Сам термін *прізвище* усталився в українській мові в 1937 році, коли він у теперішньому своєму значенні був уведений до академічного російсько-українського словника. До того часу уживалися різні терміни: фамілія, прозвище, прізвисько, назвище та ін.

родоводу Ісуса Христа. Нами свідомо надана можливість на основі поданого матеріалу корінним рисвянцям самим визначити свій родовід. В одних випадках, користуючись наведеними зауваженнями і поясненнями, це можна зробити без особливих утруднень, а інколи з'єднуюча ланка зникає і проведення подальших досліджень потребує залучення додаткових документів⁷². Це цілком зрозуміла ситуація.

Значний інтерес викликає і змістове значення прізвищ. Тому у популярному викладі на систематизованій основі виконано аналіз виявлених в минулому і існуючих сьогодні прізвищ у Рисвянці. Після назви прізвища, яке може мати різні форми (подано у круглих дужках), вказується приблизний або точний проміжок часу, впродовж якого воно було в селі (подано у квадратних дужках) і після знаку "тире" – розкривається його походження, інколи – в декількох варіантах, у сумнівних випадках стоїть позначка (?). Якщо в основу прізвища взято слово іноземного походження (крім імен), то міститься відповідно скорочена вказівка (болг., грец., євр., нім., пол., рос., тат., тур., тюрк.).

⁷² При визначенні своєї сімейної родослівної автор встановив, що у середині ХІХ ст. у Тучині проживали бездітні сердобольні Яків Степанів Полешук (він же Варвашук) із жінкою Параскевією Степановою. Вони прийняли до себе сироту Давида Соловійового (Сильвестрового) Баранця, а згодом і Кирила Якимового Бондаря, який також залишився без батьків і до цього проживав у Рисвянці. Невдовзі Полешуки помирають, а Давид у 1860-х рр. одружується з рисвянкою Домнікією Івановою Прокопчуковою і переселяється до неї жити. У церковно-метричних книгах він фігурує як і Баранецький, Баранцев, Остапчук (вірогідно, як нащадок Остапа). У Давида і Домнікії народжується 5 синів: Авакум, Яків, Лаврентій, Єрмолай, Тимофій. Пізніше старший син Авакум у церковному реєстрі інколи згадується як Рисвянець, бо так у Тучині їх називають. Лаврентій Баранець (1873 р.н.) у 1894 році одружується з односельчанкою Євдокією Васильовою Жук, яка народжує Михайла, Любов, Гликерію, Феодору, Івана, Петра, Ольгу. У церковно-метричних книгах їх уже частіше записують як Остапчуки. Петро Остапчук (1912 р.н.) одружується з односельчанкою Меланією Осипчук, батьками якої були Микита Давидів із Рисвянки і Онисія Мусійова (дів. прізвище – Пісковець, мала грецьке коріння) із Борщівки (тепер – Костопільський район). Вони виховують 6 дітей: Надію, Миколу, Марію, Ганну, Андрія, Катерину. Микола Остапчук (1935 р.н.) одружується з односельчанкою Людмилою Воронко (хресна Параска Корнійчук хотіла назвати її в честь шанованої у Ривянці полячки – Емілією, але православному священику не дозволив, та у селі її все ж називали Мілею), батьки якої Микита Федорович та Христина Іванівна (дів. прізвище – Олійник) народились на Радивилівщині (відповідно у Перенятині і крупецькому хуторі Білій Криниці) і в кінці 20-х років переселились на рисвянський хутір. Микола Петрович і Людмила Микитівна і є моїми батьками.

Аврамець (Абрамець, Абрамчук) [почат. ХІХ ст. – почат. ХХ ст.] – ім'я Аврам (Абрам) “батько усіх”

Андрійчук (Андрейчук) [із 1 полов. ХХ ст.] – ім'я Андрій “мужній, хоробрий”

Антонюк [із серед. ХХ ст.] – ім'я Антон “торгуючий”, “вступаючий у бій”

Аусбренер [1 полов. ХХ ст.] – нім. аус “з”, виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Бренер; нім. аусбренер “випалювання, випікання”

Бабка [кінець ХVІІІ ст. – 1853 р.] – баба “слабкий, нерішучий хлопець”

Багинський [серед. ХІХ ст. – почат. ХХ ст.] – баг “виноградник”, “сад”; бага “тютюн для жування”; баган “клуня”, “товстий стовп”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Багини

Баранець (Баранецький, Баранцев) [2 полов. ХІХ ст. – почат. ХХ ст.] – баран “вперта людина”

Басов [із почат. ХХІ ст.] – бас “силач”; рос. басий “красивий”

Безнюк (Безднюк, Бизнюк) [кінець ХІХ ст. – серед. ХХ ст.] – Безьо (Базилій) “цар”; бізий “близькозорий”

Бейлах [30-40-і рр. ХХ ст.] – бейлах “йолоп”, “недотепа”

Бекер [1 полов. ХХ ст.] – тур. бекар “нежонатий”; тур. бек “князь”, “пан”, “захисник”

Бекеша [50-і рр. ХХ ст.] – бекеша (бекса) “плаксії”; тур. бек “князь”, “пан”

Бестюк [із серед. ХХ ст.] – бес (біс) “нечистий”, “чорт”; бец “великий”; болг. бецо “білий”

Белінський [1 полов. ХХ ст.] – рос. бел “білий”, “біловолосий”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Беліно

Битюк [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Битослав “хто б'є лихо” (?)

Білецький (Белецький, Белецький) [із 30-х рр. ХХ ст.] – біл “білявий”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Білеки

Бодай [серед. ХХ ст.] – ім'я Бодьо “богом даний”; бода “колючий”, “дошкульний”

Бондар [кінець ХVІІІ ст. – 1853 р.] – бондар “майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні тощо”

Бондар Дорогобужець [серед. ХІХ ст.] – див. Бондар, Дорогобужець

Боярчук (Бояр) [30-50-і рр. ХХ ст.] – бояр “боярин”

Брежицький (Брижицький) [із серед. ХХ ст.] – бриж (бреж) “хто має на тілі зморшки”, “кучерявий”; рос. брежний “бережний”, “хазяйновитий”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Брежи

Буняк [із серед. ХХ ст.] – бун “бадьорий”; буняк “шміль”

Вагер [1 полов. ХХ ст.] – вага “блукаючий”, “працюючий при вазі”

Вайер [1 полов. ХХ ст.] – нім. вайер (вайнер) “винар” (?)

Вартанян [із почат. ХХІ ст.] – варувати “пилнувати” (?)

Величко [30-40-і рр. ХХ ст.] – велич “хвалько”

Веремчук [80-90-і рр. ХХ ст.] – ім'я Верем (Веремій) “нехай буде високим”

Вієснер [кінець ХІХ ст. – поч. ХХ ст.] – нім. ?

Вільде [1 полов. ХХ ст.] – нім. вільде “дикун”, “відлюдько”

Віше [1 полов. ХХ ст.] – (?)

Войтович [30-40-і рр. ХХ ст., із 60-х рр. ХХ ст.] – войт (війт) “староста села”

Волошин [із 70-х рр. ХХ ст.] – волох “волохатий”, “представник романських народів (молдаванин, румун)”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Волоша

Воронко [з 1929 р.] – вороний “чорно-синій”

Ворутило [серед. ХІХ ст.] – рос. воротить “крутити”, “верховодити”

Гаврилук [30-50-і рр. ХХ ст.] – ім'я Гаврило “моя міць – бог”

Гамула [серед. ХХ ст.] – гамула “простак”

Ганжа [50-80-і рр. ХХ ст.] – ганжа “дефект, вада”

Гарбар [2 полов. ХІХ ст.] – гарбар “виправляє шкури, кушнір”, “крикун”, “грабіжник”

Гейхман (кінець ХІХ ст. – пер. пол. ХХ ст.) – (?)

Генслер [1 полов. ХХ ст.] – (?)

Герасимова [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Герасим “шановний”

Герат [30-40-і рр. ХХ ст.] – нім. гер “пан”; пол. гера “велика незграбна нога”

Гірак [50-і рр. ХХ ст.] – ім'я Гірак (Гераклій) “сподвижник”; гиря “голена людина”

Глатштейн (Глетштейн) [1 полов. ХХ ст.] – нім. гляйх “рівний, однаковий” (?)

Гнеушев [із 90-х рр. ХХ ст.] – ім'я Гнат “незнаний”, “вогненний” (?)

Гонтар [кінець ХVІІІ ст. – 1809 р.] – гонтар “майстер, що виготовляє гонт і покриває їм дахи”

Градковський [30-40-і рр. ХХ ст.] – град “горожанин”

Гришковець [із почат. ХХІ ст.] – див. Гриневич

Гриневи́ч [із серед. ХХ ст.] – ім'я Гринь (Григорій) “хто не спить, пильнує”

Гринчу́к [із 2 полов. ХХ ст.] – див. Гриневи́ч

Грица́к [із 80-х рр. ХХ ст.] – ім'я Гриць (Григорій), див. Гриневи́ч

Груди́нін [із серед. ХХ ст.] – груди (гридь) “воїн”, “охоронець князя”

Грунко́вський [30-40-і рр. ХХ ст.] – ім'я Грун (Грин, Григорій), див. Гриневи́ч; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Грунки

Гузо́вський [30-40-і рр. ХХ ст.] – гузувати “баритися, гаятися”; гуз “гуля”, “зад”

Гури́нчук [із почат. ХХІ ст.] – гур “левеня”, “щеня”

Гурте́нберг (почат. ХХ ст.) – (?)

Гуца́ло [70-80-і рр. ХХ ст.] – гуцало “хто підскакує, підкидає щось на руках”, “хто любить добре і багато їсти”

Дави́дов [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Давид “улюблений”

Дани́лів [із 90-х рр. ХХ ст.] – ім'я Данило “мій суддя – бог”

Дейне́ка [серед. ХХ ст.] – дейнека “народний повстанець”, “козак”

Демидю́к (Демедюк) [1990-1998 рр.] – ім'я Демид “хто піклується, охороняє, обмірковує”

Демчу́к [з кінця ХVІІІ ст.] – ім'я Демко (Дементій) “хто приборкує, підкорює”

Дени́щук [із серед. ХХ ст.] – ім'я Денис “бог сил природи”

Дзеконськи́й (Дзегонський, Діконський) [1 полов. ХХ ст.] – дзиглявий “вертливий”, “безсоромний” (?)

Дмитру́к [із серед. ХХ ст.] – ім'я Дмитро (Диметро) “належний богині радості і хліборобства Диметрі”

Добродзі́й [кінець ХVІІІ ст. – 1808 р.] – добродій “добродійник, благодійник”

Доваленська́ [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Валентина “міцна”

Довгале́ць [із 40-х рр. ХХ ст.] – довгаль “висока худа людина”

Домале́вський [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Дома “пан”

Домбро́вський [серед. ХІХ ст.] – добров “добрий воїн”; виходець з територій чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Дубрава, Домбровиця (Дубровиця)

Дорогобу́жець [серед. ХІХ ст.; із серед. ХХ ст.] – виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Дорогобуж

Дорощу́к [кінець ХІХ ст. – серед. ХХ ст., із почат. ХХІ ст.] – ім'я Дорош (Дорофій) “дар божий”

Дреге́р [1 полов. ХХ ст.] – дрегун “дрижачий”, нім. дрехер “токарь”

Дроздюк [із серед. ХХ ст.] – дрозд “крикун”, “змерзляк”; рос. “колос”

Дубич [30-40-і рр. ХХ ст.] – дуб “міцний чоловік”; “дурна людина”

Дубнік [20-50-і рр. ХХ ст.] – дубина “дурний, упертий чоловік”

Дудка [кінець ХVІІІ ст. – почат. ХХ ст.] – дудка “граючий на дуді (волинці)”, “хто багато п’є”, “гонористий, дудчастий”

Еллерт [І полов. ХІХ ст.] – нім. елле “лікоть, кисть” (?)

Єгорович [кінець ХІХ ст.] – ім’я Єгор (Георгій) “хлібороб”

Єфімовець [почат. ХІХ ст.] – ім’я Єфим (Юхим) “благочестивий”

Єфремов [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім’я Єфрем “плодовитий”; євр. єфрем “назва одного з древньоєврейських племен”

Жебровський [із 30-х рр. ХХ ст.] – жебрак “просити милостиню”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Жебрів

Жигadlo [із І полов. ХХ ст.] – пол. жигadlo “палій”, “підбурювач”

Жук (Жучек, Жучик, Жучок, Жучук) [з 1813 р.] – жук “хитрун”, “спритний”

Жучек Прокоп’юк [кінець ХІХ ст.] – див. Жук, Прокоп’юк

Заблоцький (Заблодський, Заблотський) [із 30-х рр. ХХ ст.] – виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – пол. заблото

Завайський [2 полов. ХІХ ст. – почат. ХХ ст.] – виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Заваї

Заєць [50-і рр. ХХ ст.] – заєць “стрибун”, “низькоросла людина”

Захарчук (Захарук) [кінець ХІХ ст.] – ім’я Захар “божа пам’ять”

Зінікова [40-і рр. ХХ ст.] – ім’я Зіновій “життя”

Каміняр (Коміняр) [почат. ХІХ ст. – 1854 р.] – каменяр “хто б’є каміння”

Карасьова [із почат. ХХІ ст.] – карусь “владний”

Кардаш [серед. ХХ ст.] – карда “скребло”; ім’я Карда “богиня домашнього спокою”; рос. кардовщик “пастух, сторож при тваринному дворі”; “майстер, що виготовляє карди – чесальні щітки для вовни, бавовни”

Карпенко [з 2000 р.] – ім’я Карпо “плід”

Кащановський (Кощановський) [із 90-х рр. ХХ ст.] – ім’я Каща (Казимир) “відомий, славний”

Квятковський [серед. ХІХ ст.] – пол. квят “квітка”, “красень”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Квятків

Кирильчук (Кирельчук) [із 30-х рр. ХХ ст.] – ім’я Кирило “володар, пан”

Кириїчук [кінець XIX ст.] – ім'я Кириї (Кир) “володар”, “пан”

Кисіль [серед. XX ст.] – ім'я Кис “твердий”, “солома”, “місце для огірків”; рос. кисель “в'ялий, кволий чоловік”

Кицун [50-80-і рр. XX ст.] – ім'я Кец “волохань”; кецяти “заляпувати”

Кністел [почат. XX ст.] – нім. кністер “потріскування” (?)

Кобернік [із почат. XXI ст.] – кобер “килим”

Ковальчук [1823-1835 рр., з 1 полов. XX ст.] – коваль “майстер в кузні”

Козачук [із 1 полов. XX ст.] – козак “парубок, юнак взагалі”, “відважний чоловік”, “вільна людина, яка брала участь у визвольних війнах із поневолювачами України”

Козловський [1 полов. XX ст.] – рос. козел “придуркуватий, самозадоволений фронт”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Козлівщина, Козлове

Копей [серед. XIX ст.] – копій “успішний”

Косовський [80-90-і рр. XX ст.] – ім'я Кос (Костянтин) “стійкий”; косичити “прикрашати”

Костанчукова [серед. XIX ст.] – ім'я Костан (Костянтин), див. Косовський

Корнійчук (Корнейчук) [1 полов. XX ст.] – ім'я Корній “ріг”, “плід кизила”; нім. корн “збіжжя”

Котик [із почат. XXI ст.] – див. Котюк

Котюк [серед. XX ст.] – грец. котос “зігнутий”; рос. кот “хитрун”; ім'я Кот (Костянтин), див. Косовський

Кравець [кінець XVIII ст. – 1829 р.] – кравець “майстер покрою і пошиття одягу”

Красун [із почат. XXI ст.] – крас “красивий”, “мирний”

Крізе [1 полов. XX ст.] – ім'я Крис “помазаник”, нім. крізе “криза”

Куніш [1 полов. XX ст.] – ім'я Кун “хоробрий”; куна “куниця”; кун “отрута”

Купріячук [із 80-х рр. XX ст.] – ім'я Купріян “житель Кіпру”

Курій [20-80-і рр. XX ст.] – кур “півень”

Кшиштанювна [30-і рр. XX ст.] – пол. кшиш “хрест”

Лагерник [із 30-х рр. XX ст.] – лагир “топір”; рос. лагирь “нерозумний”

Лап'юк (Лапюк) [із сер. XX ст.] – лапай “з великими незграбними лапами, руками”; лапун “той, хто любить лапати”

Левчук [70-і рр. XX ст.] – лев “лев”

Лемке [1 полов. XX ст.] – нім. (?)

Литвинюк [із серед. XX ст.] – литвин “литовець”

Лихманський [2 полов. ХІХ ст.] – рос. лих “злоба”, “заздросці”;
лихман (ліцман) “крутій”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Лихмани

Лік [1 полов. ХХ ст.] – нім. ліхт “світлий, ясний” (?)

Ліццюк (Леціюк, Лицеюк, Лиціюк, Луцеюк, Луціюк) [з 2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Ліць (Лец, Леонтій) “лев'ячий”; Олеко (Олексій) “захисник”

Лупан [серед. ХХ ст.] – ім'я Луп “вовк”; лупак “грубіян, неотеса”

Маковецька (Маковецька) [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Маковей “воїн”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Маковці

Макотера [1813-1824 рр.] – макотер “той, хто тре мак”

Маміпінян [із 90-х рр. ХХ ст.] – ім'я Мама “груди” (?)

Мамчур [із серед. ХХ ст.] – мамчур “мамій, син годувальниці”

Мантей [почат. ХХ ст.] – нім. мантил “пальто” (?)

Мануїлик [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Мануїл “з нами бог”

Матвійчук [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Матвій “божа людина”

Маце [1 полов. ХХ ст.] – нім. мац “дурень”; ім'я Мац (Матвій) “божа людина”

Мельник [30-50-і рр., із 70-х рр. ХХ ст.] – мельник “мірошник”, “хто працює у млині”

Мельничук (Мельничук) [1 полов. ХХ ст., із 70-х рр. ХХ ст.] – див. Мельник

Микитюк (Микитук, Никитюк) [з 2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Микита “переможець”

Михальчук [із серед. ХХ ст.] – ім'я Михал (Михайло) “хто як бог”

Мірке [1 полов. ХХ ст.] – нім. (?)

Моїк [50-70-і рр. ХХ ст.] – ім'я Мокій “глузуючий” (?)

Молокжата [30-і рр. ХХ ст.] – молоко (молоко) і жата (жада) “жадібна до молока жінка”; рос. молокан “назва старообрядової секти, що не використовувала для страви м'яса й уникала кровопролиття”, “єретик”

Мотичук [із почат. ХХІ ст.] – мотика “ручне знаряддя праці для обробки ґрунту”

Музичко [70-і рр. ХХ ст.] – музика “музикант”

Мусіна [70-90-і рр. ХХ ст.] – ім'я Мус (Мусій) “визволитель”, “дитина”

Назарчук [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Назар “присвятивший себе богіві”

Насенюк (Насинюк) [із 60-х рр. ХХ ст.] – ім'я Нас (Опанас) “безсмертний”; лат. насо “носатий”

Невідомська [1979-1981 рр.] – невідомий “незнаний”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Невідомське

Новосад [30-40-і рр. ХХ ст.] – новосад “новий поселенець”

Оверчук [кінець ХІХ ст. – почат. ХХ ст.] – ім'я Оверко “сміливий”

Озарчук [кінець ХІХ ст. – серед. ХХ ст.] – ім'я Озарій (Озарко) “допоміг бог Ягве”

Омельчук [80-90-і рр. ХХ ст.] – ім'я Омелян “суперник, учасник замагань”

Опольський [серед. ХХ ст.] – виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Ополе

Оправхата [80-і рр. ХХ ст.] – оправ (прав) і хата “член чесної сім'ї” (?)

Осипчук (Осіпчук) [із серед. ХІХ ст.] – ім'я Осип “бог дасть”

Остапчук [із 2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Остап “щасливий”

Павлюк [почат. ХІХ ст. – 1855 р., із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Павло “малий”, “спокійний”

Паляниця [50-і рр. ХХ ст.] – паляниця “круглий хліб”

Пасічник (Пасочник) [із 30-х рр. ХХ ст.] – пасічник “хто працює на пасіці”

Пацюков (Пацуков) [із серед. ХХ ст.] – ім'я Пац (Павло), див. Павлюк

Петрів [з почат. ХХІ ст.] – ім'я Петро, див. Петровський

Петровський (Піотровський) [30-40-і рр. ХХ ст.] – ім'я Петро “скеля”, “камінь”; виходець з території чи населеного пункту н-д – Петрівськ

Петрусенко [50-90-і рр. ХХ ст.] – ім'я Петро, див. Петровський

Пивоварчук [30-70-і рр., 90-і рр. ХХ ст.] – пивовар “хто варить пиво”

Писарчук [1 полов. ХХ ст.] – писар “хто пише папери”

Піньковський (Пінковський) [20-40-і рр. ХХ ст.] – ім'я Пінко (Пимін) “наставник”, “пастух”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Пеньків

Піпке [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Піп (Пилип) “хто любить коней”

Пламінський [серед. ХІХ ст.] – плам'я “вогонь”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Пламінне

Пляшко [з 1991 р.] – пляш (плес) “лиса людина”

Полега [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Поль “хто запрягає коней”; рос. полов “світло-жовтий”

Полещук [кінець ХVІІІ ст. – 1803 р., 1 полов. ХХ ст.] – поліщук “житель Полісся”

Полюхович [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Поль (Павло) “малий”; див. Польшін

Польшін (Пользін) [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Поль, див. Полега; поль, поляк “корінний житель Польщі”

Потапчук [із 80-х рр. ХХ ст.] – ім'я Потап “недоторканий”

Проказюк [1 полов. ХХ ст.; із 90-х рр. ХХ ст.] – ім'я Проказ “славний”; проказний “хворий”

Прокопіюк Жучик [кінець ХІХ ст.] – див Прокоп'юк, Жук

Прокоп'юк (Прокопюк, Прокопіюк, Прокопчук, Прокоп'юков) [з кінця ХVІІІ ст.] – ім'я Прокоп “успішний”, “порубаний”

Пшик [кінець 50-х – почат. 60-х рр. ХХ ст.] – фамільярне слово “пшик”

Радке [1 полов. ХХ ст.] – нім. ім'я Радко “радість” (?)

Радовенчик (Радовенчук) [з кінця ХVІІІ ст.] – ім'я Рада “радість”

Решке [1 полов. ХХ ст.] – євр. рейзе “роза”; рос. резник “різник” (?)

Рехль [1 полов. ХХ ст.] – євр. рехель “вівця”, нім. рех “косуля”

Речецький [1 полов. ХХ ст.] – виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Речець, Речиця

Рисвянець (Рисванець, Рисванчук, Рисьвянець) [кінець ХVІІІ ст.– 90-і рр. ХХ ст.] – рисвянець “житель Рисвянки”

Рищинський (Решинська, Рищинський) [серед. ХІХ ст. – 1 полов. ХХ ст.] – рището (решето) “дуже погана пам'ять”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Ришин

Рошук [з кінця ХХ ст.] – ім'я Рошко (Ростислав) “рости”, “славний”

Рогальський [із серед. ХХ ст.] – ім'я Рогаль (Рогіл) “владний”, “обманливий”; “міцний”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Рогалі

Роденчук [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Род (Родіон) “трянда”

Родонський (Радонський) [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Род (Родіон), див. Роденчук

Романенко [40-50-і рр. ХХ ст.] – ім'я Роман “римлянин”

Романюк [із почат. ХХІ ст.] – див. Романенко

Савицький [серед. ХІХ ст. – 1 полов. ХХ ст.] – див. Савич

Савич [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Сава “старий дід”, “суботній”, “неволя”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д - Савичі

Савчук [із почат. ХХІ ст.] – див. Савич

Сакович [із почат. ХХІ ст.] – сак “він сміється”

Саливанюк (Саливонюк) [із серед. ХХ ст.] – ім'я Саливон “бог лісів, полів і стад”

Саницький [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Саня (Семен) “бог чує”

Сасс [1 полов. ХХ ст.] – нім. сас “саксонець”, “рудокоп”

Семашко [2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Сема (Семен), див. Савицький

Семерик [із почат. ХХІ ст.] – семерко “сьома народжена дитина”

Семещук [40-80-і рр. ХХ ст.] – ім'я Семен, див. Саницький

Сергієнко [із 80-х рр. ХХ ст.] – ім'я Сергій “славний”, “шанований”, “служитель”

Сидоренко [70-і рр. ХХ ст.] – ім'я Сидір (Ісідор) “дарунок богині Ісиди”

Синицький [2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Син (Синейко) “освячений богом”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Синицьке

Синькевич [серед. ХХ ст.] – ім'я Син, див. Синицький

Сістук [із 1 полов. ХХ ст.] – ім'я Сис (Сисій) “смирений”, “шостий”

Січка́р (Сичка́р) [з 2 полов. ХІХ ст.] – сік (січко) “фортуний”, “воїн з мечем”; січка́р “хто нарізає солому”

Сладковський [1 полов. ХХ ст.] – слад “приємний”, сладо “мир”, виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Сладків

Слебик [серед. ХХ ст. – 2001 р.] – слєб (слаб) “німичний”

Смолінська [із почат. ХХІ ст.] – ім'я Смольо (Самуїл) “ім'я його від бога”

Сморгін [із 50-х рр. ХХ ст.] – рос. сморгать “соплявити”

Сотник [серед. ХХ ст.] – сотник “начальник сотні”

Стадник (Стаднік) [із серед. ХХ ст.] – стадник “пастух”, “жеребець при стаді”

Стахнюк [із 80-х рр. ХХ ст.] – ім'я Стах (Остап) “щасливий”; Стахій “колос”

Стецюк [30-40-і рр. ХХ ст.] – ім'я Стець “вінок”

Стрейх [1 полов. ХХ ст.] – нім. стрейк “страйк” (?)

Стрілець [кінець ХVІІІ ст. – 1823 р.] – стрілець “воїн”

Талько [серед. ХХ ст.] – ім'я Талько “нехай стане живим, порадує”; “квіту́ча маслина”

Тарадайка [30-40-і рр. ХХ ст.] – тарадати (тарандати) “базікати”

Тонковський [з 1990 р.] – болг. ім'я Тоньо (Антін) “вступаю в бій”; “полонений”

Ткачук [1 полов. ХХ ст.] – ткач

Тока́р [70-90-і рр. ХХ ст.] – тока́р

Томашевський [із кінця ХХ ст.] – ім'я Тома (Хома) “близнюк”
Тринько [80-і рр. ХХ ст.] – тринькати “нерозумно тратити”; “погано грати на музичному інструменті”

Трофимчук (Трофімчук) [з 1999 р.] – ім'я Трохим “годувальник”

Урбанович [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Урбан “міський”

Урбанський [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Урбан, див. Урбанович; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Урбанське

Усік [30-40-і рр. ХХ ст.] – ім'я Ус “розумний”, “порадний”; усатий “вусань”

Фаб'ян [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Фабіан “біб”

Філіп [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Філіп (Пилип) “хто любить коней”

Фірст [1 полов. ХХ ст.] – грец. фірсос “прикрашений квітами і виноградними гілками жезл, який носили під час святкових процесій”, нім. фірст “вершина гори”

Фіщук (Фещук, Хвещук, Хвашук) [із 2 полов. ХІХ ст.] – ім'я Фішко “доброзичливий раб”

Фроб [1 полов. ХХ ст.] – нім. фрох “веселий, радісний” (?)

Фурс [із серед. ХХ ст.] – ім'я Фурс “кінь”; рос. фурсяк “невисокого зросту людина”

Ханенко [30-50-і рр. ХХ ст.] – ім'я Хан (Хам) “гарячий”, “чорний”

Хенкель [1 полов. ХХ ст.] – нім. хенкель “ручка”, “вушко”

Хіміна [60-70-і рр. ХХ ст.] – ім'я Хима (Юхимія) “благочестива”

Хотенчук [із 70-х рр. ХХ ст.] – ім'я Хот “бажаючий миру”

Цимбалюк [із серед. ХХ ст.] – цимбал “нерозумний, необдумливий”; цимбаліст “хто грає на цимбалах”

Чернюк [із 80-х рр. ХХ ст.] – черн “чорний”, “простолюдний”

Чибісова [із почат. ХХІ ст.] – рос. чибяс “чайка”, чибиш “воробей”

Чорний [із 70-х рр. ХХ ст.] – чорний “бідолашний”, “який має чорне волосся”

Шваль [30-40-і рр. ХХ ст.] – шваль “погана, нехлюйна людина”, нім. швайн “свиня”

Швець [серед. ХХ ст.] – швець “хто займається шиттям”

Шендел [1 полов. ХХ ст.] – нім. шенде “сором” (?)

Шенфельд [1 полов. ХХ ст.] – ім'я Шейна (Женя, Євгенія) “благородна” (?)

Шиманський [30-і рр. ХХ ст.] – шим (шам, сам) “божий”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Шимани; евр. шімон “слухати”; нім. шіман “лижник”

Шмідт [1 полов. ХХ ст.] – нім. шмідт “коваль”

Штольц [1 полов. XX ст.] – нім. ім'я Штоль “посланець”

Шукалюк [серед. XX ст.] – шук “шукайло”, тат. шук “пустун”

Шуле [1 полов. XX ст.] – нім. шуле “школа” (?)

Шульц [1 полов. XX ст.] – нім. шульц “сільський староста”

Шушкевич [із 90-х рр. XX ст.] – ім'я Шушко (Сушко) “бездушний, черствий”

Щерба [серед. XX ст.] – щербатий “з пошкодженими зубами”

Ювчик [із серед. XX ст.] – ім'я Ювко (Євко) “він живий”

Юрчик [із почат. XXI ст.] – ім'я Юрій (Георгій) “хлібороб”

Ядров [60-і рр. XX ст.] – ядрий “швидкий”

Якимчук [із 30-х рр. XX ст.] – ім'я Яким “боже творіння”

Яковець [із 90-х рр. XX ст.] – ім'я Яків “він іде слідом (по п'ятах)”

Янчук [із 2 полов. XIX ст.] – ім'я Ян (Іван) “божий дар”; янчар “яничар”

Янчук-Фещук [кінець XIX ст.] – див. Янчук, Фіщук

Яремчук [із 70-х рр. XX ст.] – ім'я Ярема “воздвижений богом”

Ясинський [серед. XIX ст.] – ясен “світлий”; виходець з території чи населеного пункту з подібною назвою, н-д – Ясина

Як видно з наведеного матеріалу, значна частина прізвищ утворена від назв професій та прізвиськ, що несуть в собі багатство відомостей про конкретних людей в той чи інший період історії (Бабка, Бондар, Воронко, Ганжа, Гузовський, Жигadlo, Жук, Мамчур, Пасічник, Шмідт, Шульц та ін.). Звичайно, що теперішні носії цих прізвищ до такого роду діяльності, зовнішніх ознак чи особливостей характеру уже ніякого відношення не мають. А такі професії як гонтар, каменяр, макотера взагалі зникли безслідно.

Досить значну групу складають і прізвища, утворені від імен попередників. Вони, як правило закінчуються на -ець, -ич, -ко, -ов, -ук, -юк (Аврамець, Гриневич, Демидюк, Єфремов, Остапчук, Саливанюк, Сергієнко, Якимчук та ін.). Їх слід розуміти наступним чином: Аврамець – син Аврама; Гриневич – нащадок Гриня і т.п. У цій групі крім патронімічних прізвищ зустрічається і одне матронімічного характеру, яке утворене від жіночого імені – Хіміна.

У наведеному списку значаться і прізвища, поява яких може бути пов'язана з географічними назвами (Аусбрєнер, Домбровський, Дорогобужець, Заблоцький, Полещук, Речецький, Рисвянець, Урбанський та ін.). Помітно, що у прізвищах польського походження присутній формант -ський.

В окрему групу можна виділити прізвища, в основах яких присутні слова, що не зустрічаються або вже давно зникли з нашої мови (Бекер, Вайер, Гамула, Дейнека, Дрегер, Копей,

Резік, Рехль, Фірст та ін.). Про зміст цих слів можна довідатись тільки у спеціальних словниках чи довідниках.

Певну цікавість викликає дослідження довжини рисвянських прізвищ. Відомо, що у різних народів світу вона може бути неоднаковою. Приміром, в Китаї переважають прізвища на один склад, у Швеції – на два, в Росії – на три, а у Грузії – на чотири. В результаті проведеного аналізу встановлено, що серед рисвянців найбільш розповсюдженими можна вважати прізвища на 3 і 2 склади, середня ж довжина прізвища становить 2,71 складу (табл. 16). При цьому для підрахунків із зрозумілих причин було взято кількість самих прізвищ, а не їх носіїв.

Таблиця 16. Частота довжини прізвищ у %

Склади					Середня довжина
1	2	3	4	5 і більше	
6	34	48	10	2	2,71

Найкоротшими прізвищами виявлено – Жук, Лік (3 букви). Найдовшими серед прізвищ, які складаються з одного слова, є: Градковський, Грунковський, Домбровський, Дорогобужець, Качановський, Костанчукова, Квятковський, Пінковський, Піотровський, Сладковський (12 букв), а з подвійною назвою – Бондар Дорогобужець (18 букв).

МІКРОТОПОНІМИ СЕЛА

Так уже історично склалось, що людина завжди старається давати назви навколишнім місцям. При цьому вона керується різними мотивами, приміром, помічає характерну властивість або нетипову ознаку об'єкта, хоче вказати на його походження чи якусь цікаву обставину тощо. Це говорить про те, що назва будь-якої топографічно окресленої місцини ніколи не буває випадковою і завжди повинна нести певний інформаційний потенціал.

Мешканцям Рисвянки також відомо багато давніх і нових назв невеликих географічних об'єктів (кутків, урочищ, полів, сінокосів, горбів та ін.). Постараємось нижче розкрити їх походження (етимологію).

Давня Рисвянка залишила в пам'яті старожилів наступні мікротопоніми:

Барановські ґрунти – землі дворян Барановських;

Басів кут – територія маєтності Баса, пізніше на цьому місці був сінокіс;

Волосення – заросла густим чагарником частина лісу, куди було дуже важко пробратись, пізніше на цьому місці був сінокіс;

Гайовка – мальовниче місце в лісі, де жив гайовий;

Глибока долина – значне пониження у лісі, яке знаходилося неподалік колонії (хутора);

До Вензеля – північно-східна від села сторона, де проживав поляк Вензель;

Казьонне – державний ліс поблизу колонії (хутора) Рисвянки;

Клин – земельний масив, який за геометричною формою нагадував видовжений клинок;

Ковалювське – сінокіс, колишні угіддя сільського коваля;

Коло мостика – сільська окраїна поблизу містка, який, за переказами старожилів, був побудований у царські часи;

Косунувське – колишні землі старих Косунів;

Лейликова лавка – крамниця, в якій торгував єврей Лейлик;

Ниви – відносно непоганої якості орні землі;

Новини – відносно непогані орні землі на місці викорчуваного в минулому старого лісу;

Під нивами – громадський випас, який знаходився поблизу нив;

Старі могилки – назва урочища на місці старого кладовища;

Сервітути – частина поміщицької землі, яка була відведена під наділи для сиріт і під пасовища для селянської худоби, селяни на цю землю мали обмежене право;

Стійло – спеціально відведене місце для утримування сільсько-господарських тварин, знаходилося у західній стороні від колонії (хутора);

Шлях – широка дорога через Рисвянку з Тучина в Костопіль;

Шнури – вузькі й довгі земляні наділи селян, як згадка про обштинне землекористування.

Переселена Рисвянка має свої мікротопоніми:

Алея – посаджена вздовж дороги на Гориньград I лісосмуга з тополь;

Безодня – колись дуже заболочена й трясовинна місцевість;

Біла гора – високий горб із покладами крейди;

Біла хата – місцина за селом, де стояв будинок із білої цегли, споруджений у часи польського осадництва, там жив осадник Яворський;

Біля кузні – чітко окреслена місцевість навколо кузні;

Біля помпи – місцина в полі, де стояла стара помпа;

Біля ставу – територія навколо штучного водоймища між Рисвянкою й Гориньградом I;

Біля фігури – придоріжжя, де стояв хрест із фігурою Божої матері;

Біля цегельні – місце на горі, де колись стояла цегельня;

Василинчине – місце за селом, де колись стояла оселя Василичи;

Гаювка – садиба об'їждчика на окраїні лісу;

Грицькове поле – поле, назване в честь колишнього директора науково-дослідної станції Петра Грицьківа, тут було отримано високі врожаї зернових;

Гумнище – заліснений молодими соснами великий яр, який знаходиться за колишніми гумнами;

Дві тополі – місце на центральній вулиці села, де колись росли дві високі тополі;

Дмитрушкова долина – понижена місцевість, де довгий час проживав старий Дмитрук;

До контори – дільниця в центрі села неподалік від контори;

Жаб'яча воля – заболочене пониження, де розплодилось багато жаб;

За річечкою – місцина по той бік невеликої річечки;

За фермою – крутий спуск із гори, який починається за молочно-тваринницькою фермою;

Іванківська вулиця – сільська вулиця, де першим поселився старожил Іван;

Камчатка – найвіддаленіша від центру села окраїна;

Керинське – пасовище для худоби поблизу садиби Керинського;

Коло складу – територія навколо зерно- і картоплесховищ;

Котувське – територія за селом, де починалися землі Котівської рільничої бригади;

Кошари – місце, де знаходились літні табори для худоби;

Кругле поле – округлої форми сінокіс під лісом;

Лужок – багате на різнотрав'я понижене місце в полі;

Манійчикове – місцина за селом, де проживав старий Маній;

На Сачкову – сторона за селом, де знаходилась тракторна бригада, яку очолював Сачков;

Посадка – місце за городами, де висаджено полезахисну лісову смугу;

Стрихонова долина – яружне пониження, де проживав старий Стрихон;

Тераси – розміщений на трьох крутих горбах сінокіс, де для запобігання водноерозійних процесів було проведено терасування схилів;

Фазенди – виділені під городи земельні ділянки, які знаходяться за селом;

Фурсове – місцина за селом, де проживав Фурс із родиною;

Цецилювка – частина села, де мешкають переселенці з Цецилівки;

Червона хата – старий будинок із червоної цегли на окраїні села, був споруджений у часи польського осадництва, там жив осадник Вішнівський;

Чистий колодязь – глибока криниця біля школи, де завжди була чиста й холодна вода;

Шкільне – спортивний майданчик біля школи.

РИСВЯНСЬКІ ПЕЙЗАЖІ НА ХУДОЖНІХ ПОЛОТНАХ

Национальний університет
водного господарства

Живопис (дослівно означає – зображати живо, життєво-подібно) традиційно вважається найбільш популярним видом образотворчого мистецтва у світовій культурі. Він оснований на передачі зорових образів на поверхні за допомогою різних фарб. Відображаючи на полотні навколишній світ, художник показує своє ставлення до нього, а це, у свою чергу, залежить від його внутрішнього єства, манери, стилю, відчуття світла, колористичної палітри, володіння законами перспективи та ін.

Гарним майстром олійного розпису зарекомендував себе котівець Володимир Трофімчук. Одружившись із рисвянкою Людмилою Радовенчик, він у своїх роботах майстерно відобразив і навколишні пейзажі її рідного села. На основі багатощаровості нанесення фарб, автор постарався передати їх глибину, що створює враження тривимірності.

Приклади таких творів наведено нижче.

Перше полотно має назву “Вид на стару Рисвянку” (1993 р.). На ньому зображена мальовнича місцевість зі сторони Козлина, де колись знаходилося старе рисвянське поселення. Пора – початок літа.

Друга робота створена під назвою “Жнивна пора” (1995 р.). На ній показані копи зі снопів зібраного хліба на земельних ділянках, які знаходяться західніше села поблизу лісу і кладовища. Рисвянці цю місцину називають “фазенди”. Пора – середина літа.

Третя картина називається “Щедра зима” (1996 р.). На ній відтворено снігові замети вздовж дороги з Гориньграда I на Рисвянку. На передньому плані – сани з кіньми, які наближаються до окраїни села. По нижньому краю вечірнього неба видно, що і зватра варто чекати морозної погоди. Пора – середина зими.

На четвертому полотні “На пасіці” (1996 р.) показано рисвянця Степана Радовенчика (тестя художника), який серед завітчаних дерев у білому захисному брилі доглядає свої вулики. По неквапній поставі бджоляра відразу видно, що він залюблений у свою роботу. Пора – кінець весни.

П'ята картина носить назву “Стрихонова долина” (1997 р.). На ній можна побачити зоране поле в районі яружного пониження на східній околиці села, яке уже впродовж багатьох років називають Стрихоновою долиною. Вдалині видніються куполи гориньградської Свято-Троїцької церкви. Пора – середина весни.

Вид на стару Рисвянку

Жнивна пора

Національний університет
водного господарства
та природоохорони

Щедра зима

На пасіці

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Стрихонова долина

РИСВЯНСЬКІ ПИСАНКИ

Відомо, що писанкарство, як мистецтво декорування яєць за допомогою воску та барвників, має древні корені і знайшло поширення серед багатьох народів світу. Найдавніша писанка, знайдена на теренах України, датується IX ст. н.е., а збереглася вона тому, що у ті часи їх робили з кераміки. З писанками пов'язано багато легенд та обрядів, які виникли ще в язичницькі часи, видозмінювалися, а з прийняттям християнства набули нової якості, пов'язаної з дійством освячення паски – Великоднем.

Особливою шаную писанка традиційно користується і у рисвянців. Вона займає центральне місце у великодньому обряді і може мати самотні символіку та кольорову гаму у кожній родині. Трапляються серед писанок і авторські тематичні роботи.

Писанки Раїси Бестюк

Писанки Сергія Остапчука

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Писанки Віктора Павлюка

Писанки Галини Павлюк

Писанки Людмили Романюк

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Писанки Людмили Трофімчук (дів. Радовенчик)

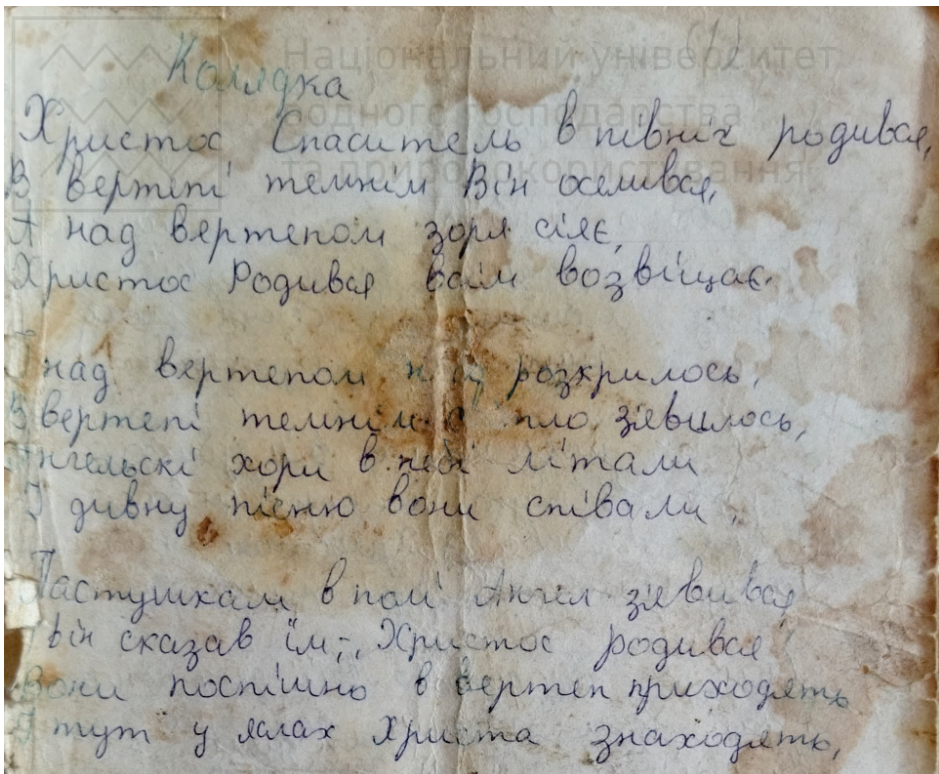
Писанки Олени Янчук

ЗБЕРЕЖЕНІ КОЛЯДКИ

Відомо, що первісні колядки своїм корінням сягають вглиб ще далеких язичницьких часів і пов'язані з одним із головних свят наших предків – ушануванням "повороту Сонця на весну". Язичницькі колядки були настільки популярні, що боротьба церкви за їх неприйняття на початковому етапі закінчилася безрезультатно і вона з часом змушена була цю давню традицію прийняти, надавши їй біблійних мотивів і приурочивши до святкування Різдва Христового.

Церковні колядки широко увійшли в народний пісенний репертуар, зазнавши при цьому у різних географічних місцевостях певної обробки та модифікації. Зберігся зошит Антоніни Воронко (1930 р.н.), у якому записано 13 таких обрядових пісень. Декілька з них наведено нижче. Одну колядку подано в оригінальному письмі, інші, у зв'язку з недостатньою читабельністю, у більш зручному для читання варіанті.

З великим страхом при лалаш стали
 І на каміна перед Твоїм впади,
 Несемі силу там се з'являють,
 Христу і Богу звалю співають.

Володи зі своєю в верімен приходять,
 І в лалаш бідних Христа знаходять.

Тяжкою клямою у лалаш царя
 Христу приносять дорогі дари

До свого краю вони стішили
 Христа родива, вайм возвістили
 І Того лютію від серця злого
 Христа шукає народженого

Діток невинних він удиває
 Трив світло їа проливає
 Світлая Дева з Христом втікає
 Іа у Єгипті притялох має

Христе Владико в Твоїй день рондеди
 Тодай нам людям дар правдеди
 Та світло миру ~~людям~~ відради
 Спаси нас грішних від влади ади

В гріхах наших ми гримі внапас
 Визволь від злоби спаси в нецарстві
 Пийми молитви і піснь свету
 Тобі співаєм мы дімліца,

Колядка

Нині ся з'явилась весела новина:
Породила в Вифлеємі чиста Діва Сина. / 2 р.

А ми люди бідні нічого не знали,
На Поліссі, на Волині сном твердим заспали. / 2 р.

Аж ясная зірка з неба засвітила
І братів нас, християнів, зі сну пробудила. / 2 р.

І ми всі з постелі скоро повставали,
І побігли до стаєнки, вбогої оселі. / 2 р.

Там ми повклякали для Божої честі
І складали тій Дитині, хто що зміг принести. / 2 р.

Ливан і кадило королі складали,
А ми, бідні християни, заколядували. / 2 р.

І було так гарно, і було так мило,
Що аж Божеє Дитятко нам заговорило: / 2 р.

– Ой, звідки ж ви, люди, ой, звідки ви,
Що так гарно й люблю мене звеселили? / 2 р.

– Ми є з України, з хорошого краю,
Там так гарно сонце світить, як у Божім раю. / 2 р.

Колядка

Ген високо над хмарами зірка засіяла,
Пливла, пливла над хмарами, над вертепом стала. / 2 р.

Діва сина породила, в ясла положила,
Сухим сінцем притрусила, пеленами вкрила. / 2 р.

Прилетіли до вертепу ангели крилаті,
Захотіли заспівати Божому Дитяті. / 2 р.

Де колиска золотая, пелени шовкові,
Де перина для Дитини легка та пухова. / 2 р.

Ця маленькая Дитина – то є Бог великий,
Що бував він пред віками і буде довіку. / 2 р.

Нехай цій малій Дитині честь і слава буде.
Нехай всі живуть у згоді: злі і добрі люди. / 2 р.

Колядка

В місті Вифлеємі сталася новина:
Там Пречиста Діва породила Сина. / 2 р.

Прийшла вона до села, до одної хати:
– Господарю милий, прийми ночувати. / 2 р.

– Панночко мила, рад би я прийняти,
Хатинка маленька, ще й діточок жменька. / 2 р.

Є у мене шопа, там стоять ягнята,
Там я тебе прийму переночувати. / 2 р.

Вночі опівночі жінка пробудилась:
– Вставай, чоловіче, якась є новина. / 2 р.

Що над нашої шопой зірка засвітила,
Там Пречиста Діва Сина породила. / 2 р.

– Якби було знати, що то Діва з Богом,
Був би постелив дітям під порогом. / 2 р.

– Я не хтіла спати, а ні ночувати,
Я тільки хотіла Ісуса скупати. / 2 р.

Хвала Богу, хвала, роса з неба впала,
Роса з неба впала, Ісуса скупала. / 2 р.

УЛЮБЛЕНІ МОЛИТВИ

Молитви вважаються сильним духовним оберегом, мають форму звертань і прохань до вищих божеств. Перед їх виконанням потрібно себе відповідно підготувати і настроїти, щоб молитва переповнювала і душу, і тіло. Тільки у такому випадку можна надіятись, що вона буде почута. Так говорить церква.

У кожному селі є улюблені молитви. Є вони і у Рисвянці. Трапляється, що навіть у такому невеликому селі деякі з них зустрічаються у кількох варіантах.

1. Сон Божої Матері *(перший варіант)*

На Божій горі Божа Мати вснула,
Снився їй сон,
Не єсть то сон, єсть то ціла правда.
Били Сина, катували,
На хрест руки розпинали,
Тернові шпички за нюжки гнали,
Терновий вінчик на голову клали,
Шипшиною підперезали.
Прийшли до нього
Святий Петро і святий Павло.
– Петре, Павле, не дивіться на мої муки,
А візьміть хреста в руки,
Понесіть по всьому світу,
Закажіть всьому язичку,
І кривому, і сліпому,
І недоріку, і недоумову язичку,
Хто буде Божої Матері сон мовити,
Того душа буде не в огні горіти,
Не в смолі кипіти,
Не в морі потопати,
Не буде його гад кусати,
Не буде він наглою смертю помирати.
Як буде вмирати,
Буде сам Господь над душею стояти,
Пекло затворяти, рай готувати.
На віки вічні. Амінь.

(Записано від Антоніни Воронко 1930 р.н.)

(другий варіант)

Йшла Божа Мати на Синайську гору спати.

Прийшов Син Божий пробуджати:

– Матко моя наймилішая, чи спиш, чи так лежиш?

– Сину мій жаданий, не сплю, а так лежу.

Снився мені сон, чудний-пречудний, дивний-предивний,

Що взяли жиди Христа на муки,

Стали крижувати, ручки-ножки розпинати,

За нігті дрів забивати, християнську кров розливати.

Як почула цеє Божа Мати,

Взяла свого Сина за праву руку,

Повела його по церквах,

Монастирях, по службах Божих,

Із утренні на всеношну, із всеношної на синє море.

На синьому морі камінь лежить,

На камені церква стоїть,

А в тій церкві престол стоїть,

На престолі свічі горять,

Біля свічей книги лежать,

Біля книг Ісус Христос лежить,

Ручки зложив, сам голову схилив,

Свою сукровицю розливає:

– Святий Петре, святий Павле,

Не дивіться на мої муки,

А візьміть хреста в руки,

Занесіть по цілому світі.

Закажіть старому і малому,

Розумному, неумному і каліці-недоріці,

Хто буде святої Богородиці сон знати,

Не буде у воді потопати, в огні погорати,

Того не буде гад кусати,

Не буде він тяжкої болі знати,

Сам Господь буде гріхи прощати.

Скільки в морі піску,

Стільки Господь простить гріху. Амінь.

(Записано від Анастасії Ювчик 1935 р.н.)

(третій варіант)

На Синайській горі

Божа Мати спала у зеленому листі.

Прийшов Син Божий:

– Матінко моя, чи ти спиш? Чи лежиш?

Національний
водногосподарський
та прибережний університет

– Ой, Сину мій возлюблений,
Ти мені приснився.
Що тебе брали на муки,
На хресті розпинали,
Руки й ноги цвяшками прибивали,
Золотий вінець знімали,
Терновий накладали.

На Синайській горі сонечко сходить,
Божа Мати Сина за рученьку водить.
Привела на всеношну, на утренню і на службу Божу,
Святі апостоли книги читали.

– Святі Петри і святі Павли,
Не дивіться на мої муки,
Візьміть хреста в руки,
Рознесіть кров мою по цілому світі.
Закажіть старим, малим,
Бідним і багатим,
Калікам і недорікам,
Видющим і невидющим,
Хто буде мої муки признавать,
Не буде в огні погорать,
Не буде в морі потопать,
Не буде на війнах погибать,
Ніяких припадків знать.
Гріху як на морі піску,
А на дереві листя.
Сам Господь буде всі гріхи прощать.
На віки вічні. Амінь.

(Записано від Марії Остапчук 1938 р.н.)

(четвертий варіант)

На горі окіанській,
На землі оділянській,
Там Божа Мати лягла спочивати,
Прийшов її Син пробуджати.
– Ой, Синку ти мій наймиліший,
Снився мені сон найстрашніший,
Що тебе жиди спіймали,
Терном тернували,
Твою кров по всьому світі розливали.
– Ой, мамцю ти, мамцю,
Це не сон, а щира правда.

Вдалині сонце сходить,
Там Божа Мати по небі ходить,
Свого Сина за ручку водить.
Привела на утренню,
З утренні на камінь.
На камені церква стоїть,
У церкві престоли стоять,
На престолах свічі горять,
Христос склонився,
Ручки зложив, рани сторив.

– Петре, Павле,
Не дивіться на ці муки,
Візьміть Христа-Бога в руки,
Понесіть по всьому світі.
Закажіть малому, старому,
Сліпому, кривому,
Хто цю молитву буде молитися,
То нехай молиться.

Той не буде на вогні погорати,
Той не буде на воді потопати,
Без гріха помирати. Амінь.

(Записано від Людмили Єфремової 1957 р.н.)

2. Ангеле-охоронителю мій святий,
На соблюденіє мнє з небес даний,
Да неприлежно молюсь я,
Ти ко мнє днесь просвети,
І от всякого зла сохрани,
Ко благому деянію настави,
На путь спасенія направи. Амінь.

(Записано від Антоніни Воронко 1930 р.н.)

3. Пресвята Тройце, помилуй нас,
Господи, очисти гріхи наші,
Владико, прости беззаконня наші,
Святий, зціли немочі наші Імені твого ради.
Господи, помилуй.
Господи, помилуй.
Господи, помилуй.
Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові,
І нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

(Записано від Надії Козачук 1933 р.н.)

4. Лягаю спать,
Піді мною Христова печать,
З Богом молюся,
З Христом стелюся,
Із святою Богородицею вкриваюся.
Ангели-охранителі,
Сохраніть мою душу
З вечора до півночі,
Із півночі до білого світу,
А з білого світу
До кінця мого віку. Амінь.

(Записано від Ольги Дорогобужець 1943 р.н.)

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ГОВІРКОВІ СЛОВА

Укrajїнська мова – одна з найбагатших, наймелодійніших, найколіоритніших мов. Одним з головних чинників цього є можливість поповнення своїх скарбів живлющими і невичерпними джерелами діалектів. А їх в Україні ой як багато. Недаремно існує поговорка: "Що не сільце, то нове слівце". Існують такі слова і у Рисвянці. Звісно, діалекти, як і все живе, мають свій вік. І від цього болить душа. Дуже вже багато прадавніх слів місцевого значення безповоротно втрачено і тому потрібно постаратись зберегти хоч існуючі на сьогодні перлини-діалекти для прийдешніх, не дати їм покритись мулом забуття.

Нижче наведено говіркові слова, які у своїй мові вживають рисвянці. Усі слова розміщено в алфавітному порядку.

Ади – а подивися

Алярмувати – помічати

Бабратися – гаятися

Бедрик – сонечко

Бензіна – бензин

Берок – квач, дит. гра

Бигом – швидко

Бидля – худоба

Бобка – чоловічий верхній

одяг

Бовдур – верхня частина

труби димоходу

Бодня – низька діжка

Борше – швидше

Буз – бузок

Бурак – буряк

Бусьок – лелека

Ванделити – бити

Велюн – весільний головний

убір нареченої

Венігрет – вінегрет

Вечурки – вечірниці

Виверт – звалене вітром

дерево

Видиртисся – підняти свій

статус

Видро – відро

Вислід – результат

Вишки – горище на хліві

Втелющити – дати щось

непотрібне

Вуженина – копчене м'ясо

Вусем – вісім

Вшолопати – зрозуміти

Габрикос – абрикос

Газа – гас

Галайкати – голосно кричати

Галоши – калоші

Ганджовитий – з вадами

Ганзьоха – недогон, немічна

горілка

Гатьтя – направо

Геометр – землемір

Гендик – індик

Генсюр – бутель

Гербата – трав'яний чай

Гич – нічого

Говко – що

Годияло – одіяло

Гоко – око

Гора – горище на хаті

Гордінія – жоржина

Грипс – записка
Гувтомат – автомат
Гузик – гудзик
Гукно – вікно
Гулиця – вулиця
Гумземити – бити
Гумериканець – американець
Гурати – орати
Гурманець – німець
Гурок – огірок
Гучитель – учитель
Гали – оголені жіночі ноги
Гренжоли – широкі сани із боками
Деветь – дев'ять
Держать жунку – бути одруженим
Девліця – дивіться
Дик – дикий кабан
Димуватий – дурнуватий
Дишель – дишло
Дияк – дяк
Дідицтво – спадщина
Дома – своя хата
Дохтур – лікар
Єдри його – лайливий вислів
Єдри твою двацетъ – чорт забирай
Єїне – її
Жаден – жодний
Жилавий – чіпкий
Жона – дружина
Журек – юшка з вівсяного борошна
Завше – завжди
Заголовок – подушка
Задзьобаний – рябий
Закардупелька – невисокого зросту вредна жінка
Закуцьканий – замурзаний

Зальот – халепа
Запоїни – знайомство батьків молодого (молодої) з майбутніми сватами
Засвіток – світанок
Заюшений – дуже сердитий
Збити на гамана – сильно побити
Звідам – звідти
Зилє – зілля
Зіпсутися – зіпсуватися
Зупа – суп
Зурочити – накликати нещастя
Їда – їжа
Їден – один
Кавалети – залізні бильця у ліжку
Кавалок – кусок
Какава – какао
Каламутний – потаємний
Камезелька – теплий одяг без рукавів
Канєшно – звичайно
Каньо – яструб
Канапа – хатня лава із спинкою і поручнями
Капа – покривало
Каптур – капюшон
Кардупель – низькоросла людина
Квит – квитанція
Кемпель – літній голов. убір
Керосіна – керосин
Кихлики – пироги з корицею
Кільо – кілограм
Клапаня – шапка-вушанка
Кляса – клас
Кокуруза – кукурудза
Комнир – комір
Контент – задоволення

Копа – шість десятків
Коринтар – коридор
Корувати – знімати кору
Коса – свиняча селезінка
Кпини – кепкування
Краяти – різати хліб
Криювка – схованка
Кріс – рушниця
Ксоб – наліво
Кубаня – копанка, заповнена водою
Кубаса – ковбаса
Кубинець – великий мішок
Кулодець – колодязь
Кулошва – холоша штанів
Кунда – куди
Куператива – магазин
Кура – курка
Куроль – кріль
Кусень – невеликий шматок хліба
Кут – кіт
Куфайка – фуфайка
Кухано – добре
Ладно – добре
Лахи – одяг
Лейбик – легкий верх. чол. одяг
Лепсько – добре
Личиться – рахується
Лямпа – лампа
Манатки – домашні речі
Манірка – жін. шкатулка
Мапа – географічна карта
Маримончик – невеликий мішок
Маринарка – чол. піджак
Матера – мати
Маширувать – марширувати
Мейта – непосидюча дівчина, жінка

Ментачка – язиката дівчина, жінка
Мерва – дрібна і м'ята солома
Метер – давня міра ваги, 100 кг
Метикуватий – кмітливий
Мінитися – змінюватися
Мняло – м'яло
Мона – можна
Моцний – міцний
Мугорич – могорич
Мулодець – наречений
Мулодуха – наречена
Мурос – мороз
Навпірки – всупереч
Надобрануч – доброї ночі
Нажлуктатися – напитися
Нанашко – рідний дядько
На росу – зранку
Настулник – скатертина
Нате – візьміть
Немчур – німець
Німак – німець
Ничий – нічий
Ну – так
Нужка – заповнений на 1/4 мішок
Обориг – накриття для зберігання сіна чи соломи
Одежа – одяг
Оземок – зрізана біля землі частина дерева
Омаста – домашня олія
Осьдечки – тут
Офіцир – офіцер
Пакати – курити люльку
Палькувати – забити палиці у певні місця
Паметь – пам'ять
Пандрувати – стежити

Папіроси – цигарки
Паральос – гаманець
Парцеляція – розподіл землі
Пасоля – квасоля
Патик – невеликий дрючок
Патинки – старе легке взуття
Пацькатися – ритися як
 поросля
Пацьорки – намисто
Пашня – зібране зерно
Перепудитися - перелякатися
Перепуй – подарунки для
 наречених
Пийонєр – піонер
Пирийма – перегородження
 дороги весільній процесії
Під танкеткою – під тотальним
 жіночим контролем
Платє – плаття
Плут – огорожа
Плюще – жмурки, дит. гра
Пляцок – корж
Повний туман – останній
 дурень
Пократьки – крадькома
Полика – слід
Помаліна – вакса
Помалу – повільно
Портепе – чоловічий ремінь
Посполитий – спільний
Постарикувати – сперечатися
 зі старшими
Потичок – струмок
Почасті – частково
Праник – дерев'яний валок із
 ручкою для вибивання
 білизни під час прання
Президент – начальник
Прецінь – одначе
Придане – посаг нареченої
 (нареченого)

Провулка – дріт
Пуделко - коробочка
Пулешук – поліщук
Пумідорина – помідор
Пустеля – постіль
Пустулет – пістолет
Раповуха – велика жаба
Рискаль – заступ
Рихтуватися – готуватися
Риштант – хуліган
Ровер – велосипед
Рубрина – драбина
Рузбаюються – розплакатися
Сведер – светр
Сверщик – цвіркун
Свійого – свого
Свуйак – родич
Сепаратка – окрема кімната
Синожень – сінокіс
Сирникі – сирники
Скарпетки – шкарпетки
Склеп – магазин
Скопець – невелике відро
Скриптура – шкільний зошит
Слабость – недуга
Слуп – стовп
Сніданє – сніданок
Собкати – смикати
Спудитися – перелякатися
Спулка – спілка
Стрий – одяг
Стринешний – двоюрідний
Струмент – інструмент
Студня – холодне місце
Сукристий – сварливий
Сунешник – соняшник
Суфїт – стеля
Суша – шосе
Тамички – там
Тамки – там
Тамо – там

Танка – танк
Тартак – лісопильня
Тисячув – тисяча
Телевізія – телевізор
Теленькало – балакуча
людина
Тулера́нція – терпимість
Теліпа́тися – вештатись
Тельбо́ – великий живіт
Тіка – згряя собак
Товар – череда
Тра – треба
Трафунок – випадок
Трускалки – полуниці
Туйво – оце
Турочити – говорити
Тутво – тут
Тухлі – туфлі
Узадгузь – задом наперед
Урухомити – поставити
Фалда – горб, гора
Фельчер – фельдшер
Фундувати – пригощати за
свій кошт
Фурнель – їздовий
Харамани плести – говорити
нісенітницю
Харамидерний – пакостний
Хвудбол – футбол
Хор – хвороба
Хосен – користь
Хулодина – холодець
Хвундамент – фундамент
Хутко – швидко
Цаль – давня міра довжини,
2,4-2,5 см
Цирульник – перукар
Ціво – це

Цірата – клейонка
Ціхо – тихо
Цомати – цілувати
Цурпалок – шматок деревини
чи лозини
Чамудан – чемодан
Чей – мабуть
Черга – череда
Чехаси – кльошні джинсові
штани
Чихвостити – сварити
Чуні – важке і неоковирне
взуття
Чуть – трохи
Шарварок – обов'язкові
громадські роботи
Шацунок – оцінка
Шелепати – розуміти
Шкиритися – сміятися
Шкло – скло
Школити – навчати
Шлепар – нетямущий
Шлуп – дурний
Шмаровоз – нехлюйна
людина
Шнипорити – вміти
Шнобель – великий ніс
Шо – що
Шпакуватий – сивуватий
Шпара – щілина
Шпацірувати – повільно
ходити
Шпортатися – гаятися
Штирнацеть – чотирнадцять
Шурувати – іти
Шурупати – розуміти
Шевей – щавель
Яблико – яблуко

ВІРШОВАНІ ЛЕГЕНДИ

Нід легендами традиційно розуміють прикрашені фантастичною оповіді про якісь цікаві події з обов'язковою спрямованістю на їх вірогідність. Вони можуть бути викладені і у віршованій формі.

Представлена тут перша легенда написана на основі розповіді Трохима Радовенчика, яка справила на автора незабутнє враження у далекому дитинстві. У другій легенді у поетизованому викладі подана одна з історій про походження назви села, що наведена на початку книги.

Сергій Остапчук

Відьмина мітла

Жнивна пора. В селі роботи повно.
Працюють всі із ранку допізна.
Скосить врожай, завезти його в гумно –
Для цього люди трудяться сповна.

Старий Трохим гнув спину в полі довго,
Любив косити і снопи в'язать,
А тут ще й віжки в сірого й гнідого
Заплутались, порвались – тра справлять.

Темніло швидко. Небо зоряніло.
Жовтавий місяць роги почепив,
Дививсь на землю якимось скам'яніло,
Погано бачив, тому спохмурнів.

Несильний вітер грався пустотливо
Солодким різнотрав'ям навкруги, –
То гребенем розчеше все дбайливо,
То побіжить, то ляже у яри.

Попереду дорога вужем в'ється,
До хати ще далеко, верств зо три.
Куняв Трохим, батіг не ворухнеться,
Втомився дід, трудився від зорі.

Дрімав. Заснув. Прокинувся. Чудасія!
І сон зняло. Куди там позіхать?
Ще їхать треба до свого обійстя,
А коні, наче вкопані, стоять.

Національний
водного господарства
та природокористування

Чомусь тремтять. Хвости сховали в ноги,
По гривах ходить хвиля штормова,
Носи задерли вгору, вуха – роги.
Не бачив ще такого. Страхота.

Підняв угору очі. Милий Боже!
Не видів він такого й поготів.
Вгорі висіло щось на відьму схоже.
Донизу коси звисли. Звідусіль.

В косах зелених були очі білі.
Багато ж їх! Щоб бачить все і всіх.
І мружаться, й сміються очманілі:
“Ти не втечеш! Ти не втечеш, Трохим!”

Ще й руки простягає довгі-довгі
Із грубими латками на плечах.
Схопити хоче, точно, дуже хоче.
Кошлаті пальці всі у пазурах.

В ногах – мітла. Якась чорно-зелена.
Міняє колір легко. А що їй?
Махне ногою вліво – будь зелена.
Махне ногою вправо – почорній.
Тремтить уже й Трохим. Разом із возом.
Бриль від обличчя також посірів,
Сорочка змокла від рясного поту,
Давно вже сивим був, а ще сивів.

Собака гавкнув, мов би ненароком,
Десь вдалині, за горбаком, в селі.
У відповідь гнідий зафиркав носом,
Махнув хвостом і сам почав іти.

Приїхали до хати вже під ранок,
Трохим із воза злізти вже не міг.
Сидів так довго. От уже й сніданок,
Потім обід. А дід усе сидів.

“Чого ж сидіти? Треба все ж дізнатись,
Що так мене страшило уночі.
Не варто вже мені чогось боятись.
Наляканий. Трохим я, а чи ні?”

Національний
водного господарства
та природокористування

Взяв свою бабу й знов до відьми їде.
Із бабою не страшно. Все ж – жінки.
Щось поготорять. В них проблем не буде.
Марійка – не язик, а язики.

Приїхали на місце. Здивувались, –
Обіч дороги клен сухий стояв.
Зелені кулі з нього попускались.
Омела біла* – хтось їх так назвав.

*Омела біла має народну назву відьми́на мітла.

Ніна Радовенчик

Рисвянка за легендою

Велике місто і мале село
Історію своєї назви має,
У Рисвянки їх декілька було,
Одну із них легенда розкриває.

Давно було це... Поселились люди
На лісовій галявині квітучій,
Були сміливі, дружні, працьовиті,
Привітні, щедрі, напрочуд співучі.

Та якось раз татарська орда,
Неначе буревій в село ввірвалась.
Селяни від загарбників лихих
Втекти не встигли, в церкві заховались.

А щоб не здатись ворогам в полон,
Дверей до храму їм не відчиняли.
Татари церкву разом із людьми
Зіпхнули в прірву, там і поховали.

Тоді живими двоє залишились:
Юна красуня і її коханий,
Дівчина під уламками вціліла,
А парубок той був на полюванні.

Молоду бранку в подарунок хану
Чужинці клятві вирішили взяти,
Дізнавшись, хлопець рушив навздогін
Любов свою з полону визволяти.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Завдяки вдалим підкупам, обману
Їм врешті поталанило зустрітись.
Тож рішення негайно прийняли:
Із чужини додому повернутись.

Вузлик із рисовим зерном взяли,
Щоб вгамувати голод у дорозі,
Зазнавши страху і поневірянь,
Спинилися на власному порозі.

Посеред п'янкх пахощів свободи
Вони в обіймах, плачучи стояли.
Сльозами радості зросили рідну землю
Та зерна рису, що додолу впали.

Ті проросли та не принесли плоду,
В краю чужому повністю зів'яли,
Проте селу вдалося відродитись.
Відтоді його Рисвянка назвали.

В життєвім морі серед грізних хвиль
Маленька Рисвянка не загубилась.
І в 1603 році
Письмова згадка про село з'явилась.

Багато бід та різних негараздів
Селу моєму доля посилала.
Та, попри все, воно живе й донині,
Хоча його із рідних місць зірвали.

Тепер вже поміж пагорбів похилих
Розкинулося у рясних садах,
Таке спокійне, тихе і привітне
З'являється ночами в моїх снах.

Для мене воно рідне і єдине,
В його обіймах ніжних я живу.
Моє село – частина України
Землі, що Батьківщиною я зву.

КОЛИ ХОДИВ ПІД СТИЛ ПІШКИ (або спогади про дитячі роки у Рисвянці)

національний університет
водного господарства
та природокористування

Дивакуватий півень

Півень в нас вдома був якийсь дивакуватий. Як Юрика – то не зачіпав. А до Соні біг – як навіжений.

Юрик і Соня жили з нами по-сусідству. З Юриком було не дуже цікаво. Малий ще. Ходив у штанах аж з двома шлейками, в коротких, по коліна. Коротше-е-е, шмаркач. У мене штани були вже з довгими кулошвами, по п'яти. Аби не переплутати де зад, де перед, мати із внутрішньої сторони пришила невелику латку. Її хлопці не бачили. А я гордився, що сам міг одягти такі штани як треба. Юрик приходив до мене в двір, як правило, ненадовго. Кажу ж, малий. То наш півень до нього підбіжить, обійде, обдивиться і, як нічого не бувало, йде собі до курей. А тут вже й з вулиці гукують:

– Юри-и-ик! Куди-и тебе поне-е-есло! Ану-у ма-а-арш додо-о-ому!

Інша справа – Соня. Вона була така як я. Ну, може й трошки вища. Але коли я ставав на пальчики, то ми були однакові! Мені подобалися її червоні сандалі. А ще більше я любив дивитися, як вона часто-часто кліпає довгими віями. Я думав, що так теж вмію. Біля дзеркала пробував, навіть довго пробував, але не виходить так і все! Соня приходила до мене з великою лялькою. Спочатку загляне у двір... Чи не видно отого півня дурнуватоого? Я теж дивився. Не видно. Тільки ж зайде, уже летить, як навіжений. Звідки тільки він брався? Голову підніме, очі вивалить, рябого хвоста розпустить, ще й крилами підмахує. І так великий, а то ще більший робиться. Мимо мене і до Соні. І все норовить оті червоні сандаліки клінують. От капосна зараза. Соня, звісно, драла. А він ще по вулиці аж до стовпа за нею женеться. Потім вернеться у двір і йде так го-о-рдо біля мене. Ще й задоволено щось гергоче. Хазяїн знайшовся! Підожди-підожди, нехай-но я підросту, тоді побачимо! Побачимо-поба-а-чимо.

Коли ж Соні вдавалося проскочити непоміченою, то вона вже залишалася надовго. Ми швиденько бігли за хату і ховалися в густому загородженому малиннику біля старого зігнутого габрикоса. Сюди той немчур уже дібратися не міг. Та й ніхто нас не бачив. Тут вже ми не гралися, а раювали. Соня була мені за жінку, а я їй за чоловіка. Я мав машину, шоферував. О-о! То була

ва-а-жка робота. То треба пісок возити, то колоди... Сам накидав, сам скидав. До-о-бре хребта наламаєш. Та ще й наші дороги, самі знаєте які, неважнецькі, що там говорить. То ж не за-границя. Машина то забуксує, то загрузне. Потрібно і підпихати, і витягати. Та й колеса задні не в порядку. І бензіна в дорозі може закінчиться. Треба чухать лоба – де її взяти, як і куди залити? Та ще й міліція, трясця їй, в дорозі може спинити:

– А документікі?

Шукай, думай, як з ними балакать, чи могорич обіцять, щоб прав не забрали, чи якісь харамани плести. Приходиш додому пізно і втомленим. І до жінки:

– Шо там, ціво, їсти? Бо проголодався за весь день.

Та й розказуєш, як і куди їздив, що було, що бачив. А вона слухає, довгими віями кліп-кліп. На шії червоні пацьорки погойдуються. З горобини зробила. То борщем гарячим вгощає, то свіжими варениками із сметаною. Вдома чисто, прибрано. Доця вже спить. Вдень трохи не слухалась. Треба було і посварити, і в куток поставити. Дай їм зараз волю, то потім на голову вилізуть і ноги звісять. Ага, ага. До-о-бра в мене жінка. Шо там говорить.

Гралися так до вечора. А тоді Соня старалася непомітно зникнути. Для цього я ходив у розвідку і все добре обдивлявся.

Моя баба заганяла курей на сідало. Тихо рахувала:

– Їдна, дви ... деветь ... штирнацеть. Всі. Слава Богу.

А я помічав, що той клятий півень на мене особливо пильно дивиться. Дивиться і дивиться. Ще й якимось так підозріло. І як він про все здогадувався?

Не видав

У Соні і Юрика був старший брат Толік. Він уже декілька років ходив до школи. Пийонер. Мав свого ножика, який складався. Давав мені навіть в руках потримати. Казав, що німецький. Оце да-а! Уже навіть курив. Сам бачив. І випускав дим носом. Як справжній дядько. Мені б так навчитися, як Толік. Але він мені поки не давав пробувати. То все через Юрика! Обох нас малими називав.

З Толіком було інтересно. Інколи я йому щось з дому приносив, щоб мене не гонив. То якогось цвяха, то пару сірників, а то і цілу папіросу з батькової пачки поцуплю. О, Толік тоді вже не гонив, дозволяв навіть біля нього на лавці посидіти. І ми тоді вже удвох на Юрика гримали.

Потім балакали. Як дядьки:

– Небо сьогодні чисте. До-о-бра погода буде.

– Ти там знаєш...

– А що?

– Шо, шо... Не хвали погоду зранку, а жінку – до самої смерті.

Ух ти! Справді інтересно!

Одного разу я приходжу до нього додому, а він із своїм другом Славиком, який теж жив по-сусідству, самогонку нюхають, пальці в генсюр вмочають і облизують. Батько тільки вигнав. Поки дорослі на роботі, хлопці хочуть пийнути, та нема чим закусити. На столі – кусень хліба.

– Е, – кажу, – в мене вдома є пироги. Мати вчора цілу миску спекла.

– Неси, – просять, – лети ковбасою. Ти ж не в трепах.

Як це «ковбасою»? В яких це «трепах»? Та немає коли питати.

Пру з усіх ніг додому, набираю повну пазуху пирогів і бігом до хлопців. А вони вже ждуть... Толік налив самогонки у стопку, понюхав, ковтнув і та-а-к інтересно цмокнув, що й ну. Як справжній дядько. Ех, мені б так... Попробували хлопці й пироги. Смачні, з маком і пасолею.

– Хочеш сьорбнуть? – питають.

О-о, з Толіком і Славиком я хоч на край світу! Дають мені велику ложку і наливають повну самогонки. Навіть не нюхаю, зразу п'ю, хочу цмокнуть, як Толік, та щось не виходить. Навіть дихнуть не можна. Вони мені пирога, та він у рота не лізе. Побув я там трохи, та й пішов додому.

І чогось так співають схотілось... Так, як я чув минулої неділі на весіллі, де був з батьком і матерою. Сів, а потім ліг у своєму дворі на лавку і співаю-ю-ю! Гарно так співаю, голосно, як на весіллі. Приходить мати з роботи – я співаю, приходить батько – а я співаю. Вже вони все попорали, вже вечерять пора, а я ще співаю. Кличуть – не йду. Батько до мене, а я встать з лавки не можу, хитаюсь. Він мене під руку і до хати. Щось питає, а мені хоч би що, тільки співають хочеться.

Наступного дня мене збудив Толік. Батьки вже були давно на роботі.

– Будуть питать, то скажеш, що в себе вдома горілку пив. Я вже дививсь, у вас під ліжком стоїть почата пляшка.

О, Толік сказав – треба слухати. Він після того «молотком» чогось мене довго називав...

Похорони

Колись мені на день народження подарувала тітка Надя коня. Малий ще був я тоді (ходив в штанах з двома шлейками). Ото був кінь! Такого коня ні в кого на вулиці не було. Сідай на нього, берись за вуздечку, ногами відштовхуйся і їдь куди хоч. Тільки покрикуй, коли треба – вйо, гатя, ксоб, тпр-р-у! О-о, в мене це до-о-бре виходило. Я не злазив з коня ні в хаті, ні в дворі, ні на вулиці. Ще й часом хлопцям давав поїздити. Тільки недалеко. Не витримав кінь такого життя і через декілька років поламавсь. Треба викидати, кажуть, а я не хочу – жалко. Лежить він собі у дворі під плотом.

Одного разу приходять батько із стринешним братом, дядьком Миколою, свиню колоть. Паска скоро. Разом з дядьком і його син Вітьо в зеленій камезельці прийшов. А що йому? Живемо через пару хат.

Вигнали свиню надвір, перекинули, колють. Свиня кричи-ить – мати пла-а-че. Жаль, своя ж, годувала... Прямо – похорони.

А як мені свого коня похоронити? Ми з Вітьою вже на похоронах були. Бачили, знаємо, як це робиться. Приволокли коня, познаходили старі лопати, почали у садку яму копати. Добре, що земля м'яка, весна все-таки. Приміряли яму під коня – підходить. Почали службу. Я почав співати. Вже вмів. А Вітьо кругом коня ходить і іржавою канцеркою, як кадиллом, махає. Я б ще співав, але Вітьо втомився вже ходити.

– Давай, ціво, – каже, – вже будемо закопувать. Пора.

Пора, так пора. Кинули коня в яму, кинули й по жмені землі. Закопали. Знайшли пару дрючків, перев'язали їх якимсь дротом і поставили в землю. Ось уже і хрест. Тепер потрібно поплакати... Так годиться. О-о, то виявляється не так просто! Виясняється, коли не хочеш, то сльози біжать, а як хочеш, то їх не діждешся. І брови ми хмурили, і носами шморгали, навіть щипали один одного. Не допомогло. Познімали шапки, схилили голови, і плачем, начебто...

Чуємо, кличуть нас до столу на свіжину. Заходимо. Поважно так, миємо руки і сідаємо сумні. А батьки чогось сміються. Ми їм і розказуєм, що так не можна – похорони ж! Послухались.

Сфотографувався

Приїхав якось у школу фотограф з Рувного. Дітей фотографувати. Для села це була подія, вели-и-ка подія. Він приїжджав один раз в рік, а то і в два. Тоді до школи йшли всі, особливо жінки, і дітей за собою тягнули. Гарно причепуряться і дітей стараються зодягнути в найновіше, в найгарніше. Аякже. То ж пам'ять.

Веде й мене мати до школи. А там люде-е-ей, як на весіллі. І гамір такий же. Особливо учні метушаться. Їх перших мають фотографувати. А під стіною стоїть шкільний сторож Миколай з густою чорною-чорною бородою, сердито покрикує і палицею всіх підганяє:

– Чого рота роззявив, риштант? Ворона залетить. Нима чого вухами хляпати. Давай хутчіш! І щоб ціхо осьдечки! А то як візьму за комнира, то будеш в мене тамички, де жаби цицьку дають! Пуйняв?

Страшно... Я відразу рота закрив і вуха прикрив руками. Щоб не хляпали. Борони, Боже! Чого він так кричить? Певно, найголовніший. Куди там директору братися!

Ну, а фотограф в береті стоїть за чорним апаратом на ніжках, всіх запрошує, працює. Учні відфотографувались, черга йде поволі, вже й до нас наближається. А мені цікаво: «Як він фотографує? Чому звідти ніяка пташка не вилітає? То ж обіцяє! Навпевно, дурить».

Питаюся матері:

– А де я буду, як мене сфотографують?

– Як це «де»? На фотографії.

О, ні-і-і! Я не хочу бути на фотографії! Там ... неживі люди, я вже бачив. Я хочу ще жити, хочу додому, хочу гратися!

Вже й черга наша. Мати тягне мене за руку. Я впираюсь, як можу. Всі мене вмовляють, фотограф запрошує. Аж тут – старий Миколай. Я-я-к гахне палицею об землю:

– Ану, капосний, сідай в крісло! А то я тебе добре буханцями нагодую!

Ох, с-с-трашно! Я руку вирвав і чимдуж попер додому.

Пийонервожата

обре в селі літом, коли старші хлопці на канікулах. Літо проходить, і всі вони йдуть в школу. А без них на вулиці неінтересно. От і сидиш до обіду під плотом та ждеш, щоб швидше ті кляті уроки закінчилися.

О! Толік іде з школи. Я аж на ноги ледь не зіскочив з радості. Але виду не подаю. Підходить. Я до нього:

– Ну, що там? Кидай сумку вдома. Виходь ... гратися.

Він став. Подивився на мене зверху:

– Ех ти... Малий. А у мене в школі нова пийонервожата. В неї коротка спідниця і таки-и-ий гарний червоний галстук. Я, ціво, влюбився, а ти – гратися.

Зітхнув важко, насунув мені кашкета на носа і поволікся додому.

Задумавсь я. У Толіка є пийонервожата, а у мене немає. Треба шукать! А де ж її взять, як не в школі?

Наступного дня я вже сидів у кущах біля шкільного подвір'я. Тут мене ніхто не бачить, навіть бородатий сторож Миколай. Невдовзі пролунав дзвінок на перерву і з дверей повибігали якісь незнайомі хлопці і дівчата. Я, звісно, – на дівчат дивлюся, і то на старших. Шукаю собі пийонервожату. Толік казав дивитися на спідницю і галстука. А як роздивишся толком? У всіх і короткі спідниці, і гарні галстуки, і банти які-і-і хоч. Та ще й чомусь не стоять на місці. Одні – весь час бігають, мелькають перед очима. Інші – пуделками у кляси граються. Всі однакові, тільки банти різні. А тут вже й дзвоник на урок задзеленчав і всі вони побігли назад в школу.

Виліз я з кущів, оглянувся і поплентався додому. А на вулиці під плотом Юрик сидить. Підходжу:

– Ну, що, малий? Сидиш? Сиди-сиди, щось може й висидиш. А у мене в школі є пийонервожата!

Хотів йому кашкета на носа насунуть, але в нього його не було. Сидить, очі на мене вилупив і в носі колується. Махнув я рукою. Малий ще, що там говорить.

Перший заробіток

Ох, і зими колись були холодючі! А снігу намітало-о-о! Бувало, замете вночі хату так, що двері надвір відчинити не можна. Батько довго біля тих дверей вовтузився, щоб відкрити. То й люди старалися завчасу запастися і дровами, і торфом. Ще задовго до зими купляли торф, їздили в ліс по дрова.

Батько Толіка цим зайнявся всерйоз. Навозив багато дров і за тиждень всі порубав. Зранку ж наказав Толіку, щоб до вечора всі поносив у хлів, бо по радію передають дощі. А сам пішов на роботу. Толік же сів на батькового ровера і поїхав десь на село. В обід приїжджає і збирає всіх хлопців з вулиці. Він же найстарший. Став посеред нас і каже:

– Ціхо осьдечки! Я тільки що був у Мітьоня. Договорився з ним про роботу для вас. Ви маєте поносити всі ці дрова в хлів. Він заплатить. Хто більше занесе, то й більше отримає грошей. А хто не буде носити, той дулю з'їсть. Ясно?

А що ж тут неясно? Хто ж хоче дулю їсти? Мітьоньо – то був перший чоловік у селі. Бри-га-дир! Він всім у селі давав роботу – і чоловікам, і жінкам. Як він скаже, так і має бути.

Толік взяв якогось старого зошита і нас всіх переписав. О-о, Мітьоньо сказав, для порядку. Набралось нас тоді немало. Ще й дівчата почули, теж приперли. Хто ж не хоче свої гроші мати?

Стали ми носити. А Толік стоїть біля хліва і все у зошиті відмічає. Славик йому помагає: рахує, хто скільки полін несе. А Толік пише. Робота кипить. Я теж стараюсь. Це ж будуть свої гроші! Два поліна візьму, ні – три! І біго-о-м у хлів! Більше зароблю. Якби ще цих дівчат менше було. І бігати заважають і наші дрова носять!

Ще батько Толіка з роботи не вернувся, а дров уже не було. Толік знов нас зібрав і каже:

– Йдіть зараз всі додому. У мене в зошиті все записано. Я передам Мітьоньові. Ясно?

А що ж тут неясно? Треба йти додому. Руки, ноги, спина – все болить, сорочка – мокра.

Ввечері батько зауважує:

– Якийсь ти змучений. І чомусь щасливий.

Ну, я все й з радістю розказую. Батько нічого не сказав. Але наступного дня прийшов з роботи, вийняв паральйоса, дістав одного рубля і каже:

– На, Мітьоньо передав. Заробив же!

Вертеп

Т коли могли діти якісь свої гроші мати, то це на коляди. Тільки не лілуйсь! Вивчи якусь колядку і йди колядувать – хоч до хресних, хоч до дядька, хоч до сусідів. А по всьому селу? О-о, ні. По всьому селу мав право ходити тільки вертеп. Я вже знав, що там – переодягнені старші хлопці. А хто саме? О-о, попробуй здогадайся. Тим паче, якщо навіть всіх старших хлопців не знаєш. Малий ще. Шо там говорить.

Аж чую по вулиці:

– Вертеп йде! Вертеп йде!

Вискакую з двору і женусь з усіма по стежці вздовж плота. Ого! Вертеп вже біля Ольки Тихонової. Через дві хати – і у нас буде. Ох, і інтересний вертеп! Всі гарно зодягнуті, розмальовані. Як у якійсь казці! Той із звіздою, той з білими крилами, ті з мечами. Ух ти! Аж тут з-за них вискакує чорний чортисько із мішком за плечима і до нас. Ми я-я-к заверещим! Це ж хоче зловить і у свій мішок кинути! Я-я-к дали драла звіди!

Забіг я в хату і до матері:

– Вертеп йде!

І зразу ховатись. Ще не хватало, щоб чорт знайшов... Куди ж сховатись? Під стіл – видно, в шафу – далеко не залізеш. Попер в спальню і під ліжко – шусть. Сховавсь в кутку. Аж за мискою пирогів і генсюрор горілки, та й трясусь.

Чую – дзеленькають дзвониками, заходять в хату і починають колядувать. Щось там говорять, співають, мечами стукують, дверима брязкають. Раптом... Що це? Чую, хтось в спальню заходить і біля ліжка нагинається. Дивлюсь – чорна рука тягнеться. Чо-о-орт... Це по мене! Знайшов! Усе! Пропав! Я від страху очі заплющив. Аж відкриваю – а він пироги до мішка скидає. Я йому непомітно ту миску ближче підсовую, щоб до мене подалі був. О-о, пирогів мені не жаль. Забирай хоч всі. Мати знов напече. Якби тільки мене не чіпав. Половину пирогів чорт забрав і пішов до своїх.

Я вже виліз зі своєї хованки, як мати за колядниками зачинила двері. Фу-ух, треба ж таке! А якби мати не напекла пирогів?

Перше пісьмо

 Якось взяла мене мати до себе на роботу в контору. Вона там працювала обліковцем. У Мітьоньовій бригаді. А щоб не заважав, дала чистий аркуш паперу і олівець:

- Пиши.
- А що писать?
- Що писать? Ну... Пісьмо напиши.

Сів я за іншим столом біля відчиненого вікна, зморщив лоба і почав писать. Ну, звісно, не по-нашому. Особливо старанно ієрогліфи виводжу, коли хтось в контору заїде.

- Що робиш? – питають.
- Пісьмо пишу.

– Ти ба. Ще під стіл пішки ходить, а вже пісьмо пише. А кому? На деревню дедушке?

Сміються. Нехай. А я собі далі пишу. І справді, кому я пишу? Сам не знаю. Аж тут чую:

- Апчхи!
- О, Боже! В мене ледь олівець з рук не випав.
- Мамо, хто це?
- Петрусенко.

- А де він? Десь осьдечки? Надворі?
- Та де там... Вдома. Через чотири хати.

Ух ти! Оце да-а! Мені б так! Я думав, що батько чхає ого-го. Мати завжди каже: «аж шибки трясуться». Та куди там батькові до Петрусенка! Немає чого й браться!

Вийшов я ніби на двір розвіятись. А сам намазав п'яти салом і пру по вулиці до Петрусенка. Аж тут знову:

- Апчхи-и!!

О, Матір Божа! Мало не впав. Ворони на деревах полякались, злетіли і подались геть. Біжу далі, вже недалеко. Дивлюсь, якийсь дід в маринарці і старих патинках сидить на лавці. Носом рибу вудить. Я в кущі, щоб мене не бачив. Інтересно! Коли це знову:

- Апчхи-и-и!!!

О, царство небесне! Я такого ще не чув! Гнали пастухи череду корів по вулиці, так ті поставали, голови повернули на діда, очі повивалювали і з місця ні руш! Пастухи їх кийками:

- Ану, пішли! Чого поставали?

Коли це чую – стара Петрусенчиха з-за хати:

– Чого там розсівся? Грудки на дорозі рахуєш? Встань з лавки! На ній доки сидиш, доти й чхати будеш! Людей лякаєш! Іди, он краще курей і гендиків з городу прожени. Та яблика позбирай.

Встав Петрусенко з лавки, позіхнув і почалапав на город. Не чхає! Я сиджу в кушах, жду. Час іде... А він не чхає!

Інтересно! Мабуть, це лавка така: як сядеш на неї, то й чхати починаєш. Я швиденько оглянувся, чи нікого не видно, і-і-і ... бігом до лавки. Посидів хвильку. Аж тут:

– А-а-пчхи...

Ух ти! Оце так лавка! Це ж я чхнув! Здається, і тихенько, але Петрусенчиха почула:

– Хто там?

Я з лавки ходу. Та й сидіти більше не хотілось. Лавка мокра, після дощу.

Прибіг в контору і до матері:

– Мамо, дай конверта на письмо.

Вона порилась в шухляді і простягнула якийсь пожовклий конверт. Я поклав у нього своє письмо, заклеїв і зверху написав дві каракулі. Вибіг надвір. Благо, поштова скринька висіла на самій конторі. Мимо хтось проходив:

– Дядьку, нате, вкиньте моє письмо. Будь ласочка!

– А кому це?

– На дєрєвню дєдушкє.

Він теж чогось засміявся. Але листа не дивився, зразу вкинув.

В нас пошта працює неважно. Шо там говорить. Відповіді від Петрусенка я так і не дочекався...

Відкриття

Наше село було дуже модне. Шо там говорить. Прийде якась жінка літом в церкву в білій хустині із дрібни-и-ми квіточками, так через тиждень всі стоять в таких самих. Бо так модньо. А осінню вже треба, щоб була червона тернова хустка з великою квіткою. Бо Антосю в ній бачили, вона в городі купила. І ніхто нізащо в іншій в церкву не піде! Ще б пак! В Антосі ж на голові велика квітка, а в неї, бачите, менша. Отак-то! У чоловіків також була мода. Тільки трохи на інше. Якось купив хтось з них у Рувному маленького ліхтарика на батарейках. Приніс в неділю до купаративи, показав, поклацав, посвітив, поцмокав. Проходить місяць і вже таких ліхтариків в селі – через хату.

З'явилися вони і в наших з Толіком батьків, ми якраз і жили через хату. Ну, якщо вдома є ліхтарики, то і нам інтересно ними поклатати, посвітити. І клацаєм, і світимо. Але то вдень. Якби ще увечері...

От Толік і каже:

– Сьогодні ввечері берем ліхтарики і йдемо до Ольки Тихонової грушки красти. Я сьогодні йшов з школи, бачив – величкі, жовті, соковиті.

І як цмокне! О, значить смачні. Треба йти.

Вже як добре стемніло, чую – Толік свище, умовний знак подає. Інтересно! Я нишком за ліхтарика, ноги на плечі – і на вулицю. Включили і йдемо собі, як дядьки. Тільки тверезі. Навіть не спотикаємось. Все видно. Грудки по дорозі можна лічити. Як Петрусенко. До-о-брі ліхтарики в нас з Толіком. Що там говорить.

Підійшли нишком до плоту, перелізли, підходимо до груші. Опа! Я не можу вилізти – зависока для мене. Добре – Толік підсадив. І сам виліз. Де ж ті груші? Не ви-и-дно... Включаємо ліхтарики. Не видно. Мабуть, батарейки сіли.

Толік і шепче:

– Ти злазь. Я буду трусить, а ти внизу вклучи ліхтарика і збирай.

Так і зробили. О-о, Толік до-о-бре трусить. Летять ці груші, б'ють мене і по голові, і по спині. І що цікаво – внизу їх видно! Ліхтарик краще засвітив, чи що. Кидаю груші за пазуху. Аж тут двері – скрип! Ольга... Почула! Чую, зверху щось як хру-у-сне – Толік летить донизу! Бігом до плоту! Лише б не зловили! Тут сорочка за щось зачепилась – трісь! Пусте... Лише б втекти!

Втекли... Прибігли додому, сіли під плотом. Відсапуємось. Потроху заспокоїлись. Головне – не попались, ліхтариків не погубили та й дві груші за пазухою залишились, не випали. А те, що сорочка порвалася – дрібниці. Толік мені придумав, що вдома сказати. Пробуємо груші. О-о, точно смачні, солодкі-іі. Недарма лазили...

Наступного ранку йшов я по вулиці біля Ольки. Бачу – в траві біля плоту груша лежить, одна із загублених. Я її – хвать і з собою! Вдома пробую. Та ніяка вона не солодка. Така ж, як і в нашому садку.

Ага-а-а... Ось воно що! Груші треба їсти вночі – тоді вони смачніші!

Перші уроки

 Ріс я, підростали і сусідські діти, народжувались нові. Уже через декілька місяців мені треба було йти в перший клас. І хочеться, і страшно.

Мені і Віті його рідний старший брат Саша каже:

– Я піду у третій клас, ви – в перший. Щоб мені не було соромно, треба готувати вас до школи.

Ух ти! Інтересно.

Літом дні довгі. Займається з нами Саша – як вітатися з гучителькою, як сидіти за партою, як руку піднімати. Потім почали букви вчити, трохи читати, писати у його старих зошитах. І спуску нам не дає – свариться, оцінки ставить! Серйозний гучитель. Не якийсь там шлепар, у якого кебета догори дригом стоїть. Шо там говорить.

Після уроків хочеться і погратися. А в що? От якби в карти, як дядьки. А де ж ті карти візьмеш? Наші батьки карти мають, але носять з собою в кишені. До-о-бре вони грають. Щонеділі з ранку до вечора або біля контори в дурня ріжуться, або в когось вдома мозолі натирають. На висадку. Так цікавіше. А біля них і ми навчились. Все ж бачимо, все ж чуємо – і як правильно ходити, і як бити, і як погони почепити.

От Вітьо і каже:

– Вже ця писанина та-а-к остогидла. Давайте один зошит на карти поріжемо. Менше потім буде писати.

Саша подумав-подумав і згодився:

– У мене ще є зошит в запасі.

Взяли ножиці, розміряли сторінки, вирізали і підписали як треба. Все – 36 штук. Ух ти! В нас є тепер колода карт. Своя!

Сховалися в мене вдома за хлівом у соломі, постелили якогось лейбика, їмо кіхлики і в дурня граємо:

– На тобі вісімку чирвову!

– Б'ю валетом чирвовим!

– А вісімку бубнову?

– Забираю.

І так інтересно! Як справжні дядьки граєм! До-о-брі карти, тільки не лякають.

Аж тут чуємо над вухом:

– От де ви солоним потом обливаєтесь! То так до школи готуетесь? Березової каші давно не їли?

Батько! Де він взявся? Як Марко з пасльону... Наші карти – хвать! І порвав! Лихий! Та я-я-к замахнеться на нас батогом! А ми по межі, по картоплинню, по сунешниках – драла.

Ввечері батько зі мною балакав:

- В школі будете читать. Саша вчив?
- Вчив.
- В школі будете писать. Саша вчив?
- Вчив.
- В школі будете рахувать. Саша вчив?
- Вчив.
- В школі буде ручна праця. Саша вчив?
- Не вчив.
- Не переживай. Я навчу. Картоплю любиш?
- Люблю.
- А скільки карт в колоді знаєш?
- Знаю. 36.

– Ото будеш збирать на городі колорадських жуків. Щодня – по 36 штук. Цілий тиждень. І мені показувати. Канцерку візьмеш під лавкою.

О-о, батько знав, що придумать. Для того часу то була непосильна робота. Шо там говорить. Проблема в тому, що колорадських жуків тоді майже не було. Попробуй їх знайди – аж 36! Першого дня то я ще їх назбирав. Батько порахував і на межі чоботом подавив. Другого дня я города декілька разів обійшов, а 36 немає і все! Прийшлося на сусідський переходити. Коротше кажучи, тиждень збирав тих клятих колорадських жуків по ближніх і дальніх сусідських городах.

Старші люди потім казали, що в тому році найкраще в селі картопля вродила саме на нашій вулиці.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

Так уже історично склалось, що Рисвянка за час свого існування зазнала чимало лихого: зтяжних спустошливих війн, масових епідемій, страшних голодоморів, насильних вивезень людей, вироків військових трибуналів та ін. Не обійшли рисвянську землю стороною й добровільні міграційні притоки та відтоки населення, які в окремі періоди були досить таки значними. Все це, звичайно, в сукупності з природним приростом населення безпосередньо відображалось на його чисельності.

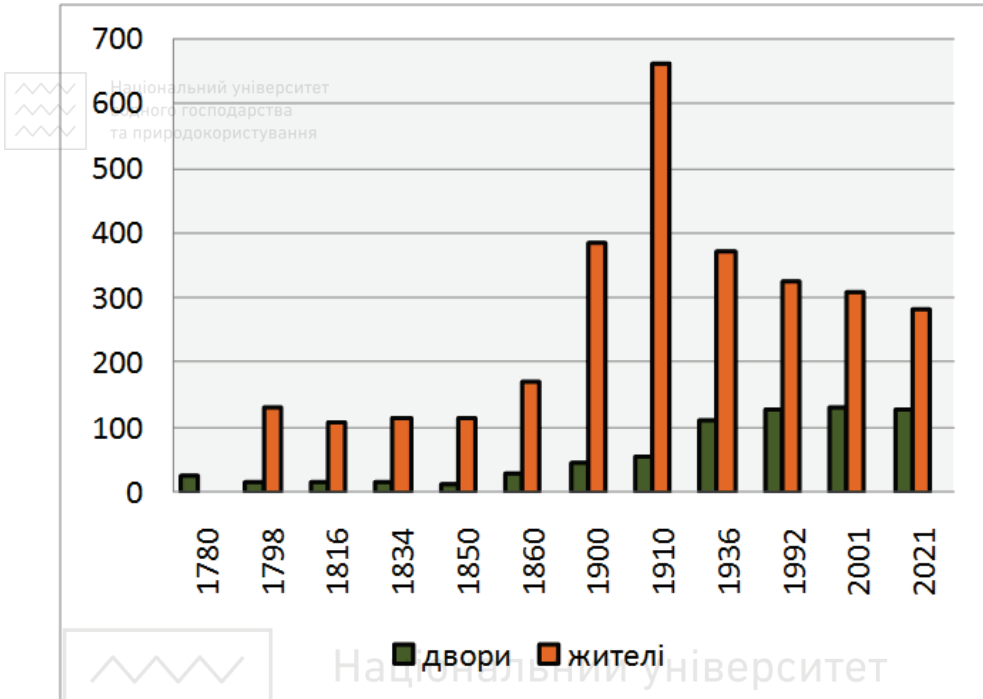
Не вдаючись в аналіз причин і особливостей зміни кількісного складу рисвянців, оскільки це виконувалось нами раніше, згідно відомих статистичних даних наведемо лише динаміку їх чисельності та зміну кількості дворів (див. рис.).

Використані діаграмні побудови досить наочно відображають відповідні тенденції у зміні демографічної ситуації протягом відміченого часу (з 1780 по 2021 рік, всього 12 часових зрізів). Найбільша кількість дворів у Рисвянці зафіксована у 2001 році – 130, найменша у 1798 і 1834 – 16. Найбільша ж чисельність мешканців була у 1910 році – 660, найменша у 1816 – 110. У даному випадку до складу рисвянців було включено як жителів села, так і однойменної колонії (хутора). Помітно, що протягом останніх 30 років кількість дворів у селі практично не змінилася, а от чисельність мешканців має стійку тенденцію до зменшення.

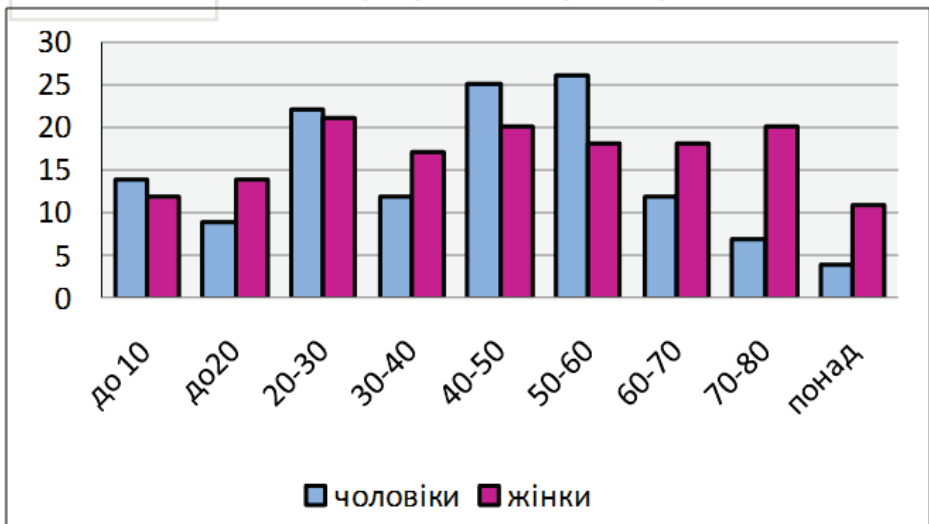
Віково-статева структура мешканців села станом на 2021 рік зображена на наступному рис. По горизонтальній осі показано вік населення, а по вертикальній – чисельність мешканців відповідної статі.

Помітно, що у віковому відношенні в селі склалась несприятлива ситуація і за цим типом структур рисвянці відносяться до постарілого населення. Скажімо, частка мешканців у віці до 40 років становить всього 43%, що є досить низьким показником. Хоча у загальному статеві структура більш-менш сприятлива (чоловіки – 46,5%, жінки – 53,5%), впадає у вічі негармонійне співвідношення осіб чоловічої і жіночої статі у переважній більшості вікових груп. Зокрема, у вікових групах 40-50 і 50-60 років чоловіків відповідно у 1,25 і 1,44 рази більше, ніж жінок. А от, у наступних вікових групах 60-70, 70-80 і понад 80 років уже жінок відповідно у 1,25; 2,86 і 2,75 рази більше, ніж чоловіків. Найкраще співвідношення осіб чоловічої і жіночої статі спостерігається у вікових групах до 10 і 20-30 років.

Динаміка кількості дворів та чисельності рисвянців

Віково-статева структура населення станом на 2021 р.

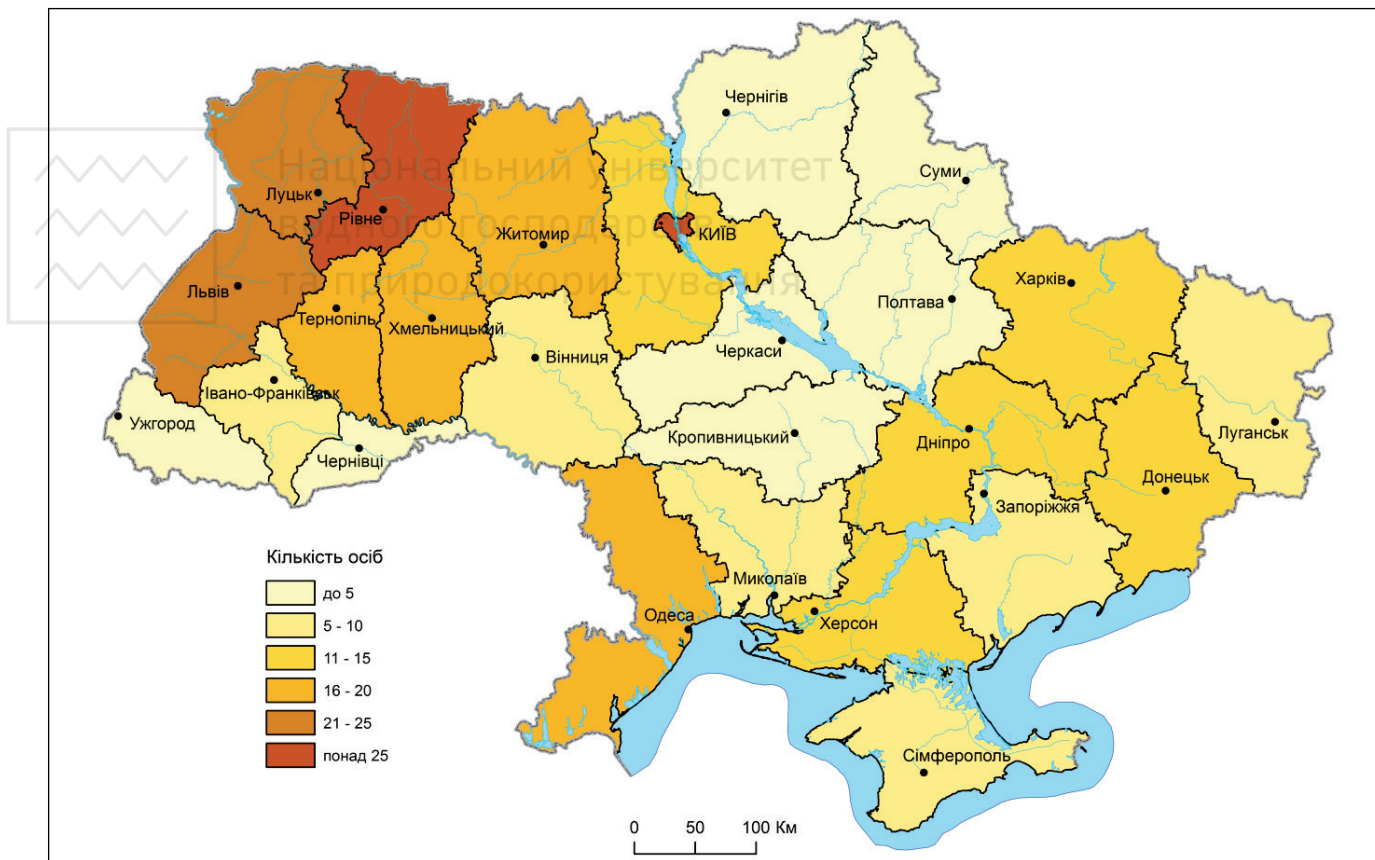
Важливою характеристикою соціально-демографічної ситуації є середня тривалість життя людей. На даний час цей показник у Рисвянці становить 65-70 років. За наведеною діаграмою наочно видно, що середня тривалість життя жінок є помітно більшою.

У подружжі чоловіки старші жінок в середньому на 2-3 роки. В кожному дворі проживає в середньому 2-3 особи (це, наголошуємо, в середньому, бо чимало хат, особливо у зимовий період, зараз пустує). Найбільш розповсюдженими чоловічими іменами виявлено – Микола і Василь, жіночими – Галина і Ольга. Найпоширенішими прізвищами серед рисвянців є Радовенчик і Ліціук.

Приємним виключенням із невтішної демографічної ситуації є окремі молоді сім'ї, у яких народжується багато дітей. Так, у Сергія і Тетяни Гринчуків їх аж семеро і усі ще дошкільного та шкільного віку.

Життя і доля розпорядилися так, що впродовж відомого часу існування Рисвянки багато людей, які народилися тут, на постійне місце проживання виїхали у ближні й далекі краї. В різні історичні періоди для цього були свої причини.

Хоча повністю у найменших деталях встановити територіальну диференціацію переселення колишніх мешканців рисвянської землі впродовж розглядуваного часу не уявляється можливим, але загальну картину про це все ж скласти можна. Найбільше таких переселенців у різні роки виїхало до Польщі. Сюди входять і поляки, які мешкали у селі й навколо нього, і рисвянці-українці, що з різних причин змушені були залишити свою батьківщину. За підрахунками таких осіб загалом повинно бути близько 100. Відносно багато осіб даної категорії виїхало на постійне місце проживання й до Німеччини – близько 80. Поповнили наші земляки й російські простори (майже 50 осіб). Основними місцями їх проживання стали Підмосков'я, Санкт-Петербург, Кубань, Карелія, Якутія, Хабаровський і Уссурійський краї, Архангельська, Воронежська, Магаданська, Свердловська і Тюменська області. Близько 30 колишніх рисвянців виїхали до США і Канади. Відомо, що в різні роки емігрували уродженці села й до Австрії, Аргентини, Бельгії, Білорусі, Бразилії, Іспанії, Італії, Казахстану, Латвії, Литви, Молдови, Нідерландів, Словаччини, Фінляндії, Чехії та ін.

Географія розселення колишніх рисвянців в Україні

Одруження колишнього
остарбайтера
Андрія Радовенчика
(Німеччина),
кінець 1940-х рр.

Сім'я сільського коваля
Абрама Радовенчика
(Україна, Пустомити),
1950-і рр.

Михайло Жигadlo після демобілізації (Росія, Підмосков'я), 1960-і рр.

Колишні колгоспники Григорій і Параска Корнійчуки (Україна, Костопіль), початок 1970-х рр.

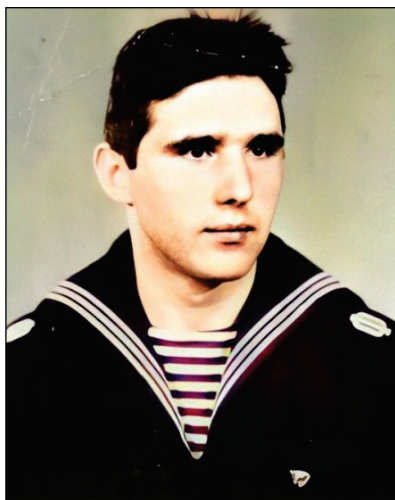

На
вод
та Г

Ганна Домбровська (дів. Осипчук) вітає сина Анджея із заручинами (Польща), кінець 1970-х рр.

Матрос-балтієць
Василь Жук
(Росія, Кронштадт),
1982 р.

Полковник радянської
армії
Георгій Литвинюк
(Україна, Севастополь)
1988 р.

Степан Проказюк з дружиною Валентиною (Росія, Хабаровськ)
в гостях у двоюрідної сестри Антоніни Осипчук, 2000-і рр.

Директор юридичної фірми, колишній працівник органів прокуратури Ігор Жук (другий зліва) на зустрічі однокурсників (Україна, Одеса), 2012 р.

Газовий механік Віталій Остапчук (Україна, Миколаїв) на вантажному судні STOLTMISHRAF в Атлантичному океані, 2017 р.

Директор Міжнародного аеропорту "Рівне" Ігор Насинюк
(Україна, Рівне), 2017 р.

Зустріч Мирослави
і Віктора Мотичуків з
Анатолієм Дем'яненко
на футбольному матчі
ветеранів Вільярреала і
збірної України
(Іспанія), 2017 р.

Тетяна Іоліна
(дів. Прокопюк)
у Нью-Йорку на день
вишиванки (США),
2019 р.

Співробітник
вендінгової компанії
"Easy Vending"
Юрій Брижицький
на дорогах Каталонії
(Іспанія), 2020 р.

Найбільше рисвянців постійно проживало й проживає в Україні. Поза межами Рисвянки поселялись вони, як правило, у Рівному і області. Відносно багато вихідців села поповнили населення Києва та Волинської і Львівської областей.

Звичайно, багато хто з уродженців Рисвянки уже помер, інші – живуть на цьому грішному світі і є посивілими літніми людьми чи молодими хлопцями та дівчатами. Всі вони – різні за роками, характерами, уподобаннями, але в кожного з них були чи обов'язково ще будуть хвилини, коли однаково защемить душа та згадається рідна сторона, дорога серцю маленька Рисвянка і найкращі у світі люди, родак-земляки. І тоді сколихнуть серце слова пісні:

*Роде наш красний,
Роде наш прекрасний,
Не цураймося, признаваймося,
Небагацько нас є ...*

Зустріч родини Марії Прокопюк, яка мешкає у різних куточках світу, у Рисвянці, 2000-і рр.

А мені особисто у цю хвилину з босоногого дитинства виринає дід Іван Безнюк, який вже у глибокій старості попросив родину купити собі скрипку і цілими днями, самотньо сідючи у хатньому кутку, виводив смичком журливу мелодію. І на струни тихо падали скупі дідові сльози. Так і помер дід Іван із скрипкою в руках, нічого не пояснюючи ні рідним, ні мені, малолітньому.

... А на окраїні села хтось посадив кущ калини. І цвіте вона завжди гарно, щедро, привітно й грона її яскраві, красиві, цілющі, мов рідна земля, а ягоди – з гіркуватим присмаком, як історія Рисвянки⁷³ і доля багатьох її жителів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

---

⁷³ У сучасних офіційних виданнях назва села подана із апострофом. Автор вважає це помилкою. Згідно з існуючим українським правописом у буквосполученні “свя” апостроф не ставиться.

А уважний читач у вільний час може порахувати кількість різних варіантів написання назви села, які зустрічаються у книзі. Автор думає, що їх буде ... чимало.

СВЯЩЕННА ПАМ'ЯТЬ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Національний університет
водного господарства

“Скрізь усе рідне, знайоме, жадане. Скрізь усе найкраще, бо це земля твого дитинства”, – пише автор у книзі, яку, безумовно, з великим інтересом та зацікавленістю прочитають не лише науковці-краєзнавці і жителі старої та нової Рисвянки, але й усі, хто свято зберігає у своєму серці чисту, незрадливу пам'ять своєї родини і своєї малої батьківщини. Для нашого народу ця пам'ять з діда-прадіда переважно пов'язана із сільською місцевістю, адже ще навіть на початку минулого століття понад 90 відсотків українців проживали у більших чи менших селах і на хуторах, де вирощували найцінніше – хліб і дітей та пізнавали найглибші істини мудрості і терпіння.

Понад 500 років Україна була житницею Європи і водночас найпривабливішою для імперських зазіхань та колоніальних експериментів територією-окраїною, роз'єднаною державними кордонами і потужними впливами таких різних і конкуруючих між собою світів, традицій, звичаїв і культур. Під невсипущим і загрозливим наглядом сильніших сусідів та в умовах суспільного розбрату доводилося нашим предкам часто зі зброєю в руках відстоювати свою свободу і незалежність. Правічне бажання “землі і волі” було найпопулярнішим в Україні аж до недавнього часу. На жаль, знекровлена і виснажена українська земля так і не стала “землею обітованною” для своїх дітей, що поступово вимираючи, так і не змогли досягнути заможного і щасливого життя.

Можливо, й справді інакше склалася б історична доля українського народу, якби земля наша не була такою багатою і якби нападники із Заходу та Сходу не позбавляли нас так часто національної гідності і свідомості, не знищували стократно життєвих сил та енергії, не заганяли у безвихідь, не прищеплювали на генетичному рівні почуття вторинності і безперспективності... Теоретично усе могло бути по-інакшому, але і у державному і у бездержавному нашому житті чомусь завжди із впертою послідовністю реалізовувався найгірший варіант, за яким українці могли залишатися щонайбільше переможеними лицарями і найбагатшими на усій планеті жебраками.

У переліку національних втрат найжертівнішим і найнемілосерднішим для нашого народу виявилось ХХ століття з його зтяжними й спустошливими світовими і громадянськими війнами, страшними погромами, репресіями й голодоморами, насильницькими вивезеннями й переселеннями, по-садились-

кому витонченими фізичними і духовними тортурами, ідеологічними антилюдськими кампаніями, витримати які могла лише нація, вкорінена глибоко у рідну землю, задавлена у минулих епохах та збережена для прийдешніх поколінь. Безумне й відверто цинічне нищення людських і природних ресурсів не могло не обернутися трагедією, подібною до Чорнобильської, що смертоносним заревом освітила ганебні і грішні справи безбожних виконавців сатанинського проекту.

*Димом-порохами поміж реп'яхами
Дихає Чорнобиль нашими гріхами.
Ті зреклися мови, ті зреклися роду...
Отака історія рідного народу, –*

напише згодом поет Богдан Стельмах, і у словах цих закарбований невимовний біль колосальних втрат багатьох поколінь українців, які сьогодні, в умовах державного суверенітету, продовжують зазнавати страждань і принижень.

В черговий раз українська земля, як і народна душа, майже всюди виснажена, спустошена та невпорядкована. І звісно чому, бо сьогоднішній день наш об'єктивно і закономірно пов'язаний із днем вчорашнім і позавчорашнім. Надто вже ґрунтовно відчували нас бути господарями на власній землі і занадто довго Івани-Непомнящі учили “чому нібуць и как нібуць” у царині загальнолюдських істин Любові, Добра, Гуманізму і Справедливості. Зате ґрунтовно вивчалася у теорії і підтверджувалася на практиці ленінсько-сталінська наука класової ненависті і рабської психології, прикрашена численними міфами і казками про світле майбутнє і комуністичний рай на землі. Популярні гасла та лозунги більшовицьких оракулів сприймалися багатьма на віру, як нова релігія чи нове Євангеліє, на цій релігії зростали покоління новітніх яничарів та манкуртів, насильно позбавлених знання історичної правди та справжньої ціни антигуманних проектів.

Результат не забарився. Ощасливлений “зорею комунізму”, радянський народ гордо крокував, як виявилось, “шляхом у нікуди”. Про те, що справжній патріотизм виховується якраз рідною мовою і на рідній землі з діда-прадіда (а не з 1917 року!), українцям було заборонено навіть згадувати. Відповідно, кожне нове покоління все дальше і дальше відчувалося від чистих, незамулених джерел національних традицій і духовності, у тому числі, від належного пошанування хліборобської, як і будь-якої іншої, необхідної суспільству, чесною і достойною праці.

Пройдений шлях для українського народу виявився занадто жертвним і довготривалим. Зазнавши величезних втрат, розчарувань і запізненого каяття, поволі повертаємося до самих себе, пізнаючи світлі і темні сторінки нашої біографії. Вклоняємося натрудженим і мозолястим рукам наших рідних і близьких, наших матерів, батьків і дідів, вдивляємося у їх згорьовані обличчя, сповідуємося на їх могилах, згадуємо величезні списки усіх знищених і замордованих, спотворених і скалічених, усіх тих, хто своєю участю долучився до долі цієї землі і цього народу.

*Йшли за кровну справу здобувати славу,
Закотити долю панові під лаву.
На столах у глеках крові чорні вина ...
Отака історія, отака гостина.*

Таким чином, можна без перебільшення сказати, що доля українського села – це доля (і недоля) всього українського народу із споконвічними сподіваннями на краще життя дітей та онуків, з тривожними розчаруваннями і переживаннями, але й з невичерпною вірою у те, що “народ мій є, народ мій буде!”

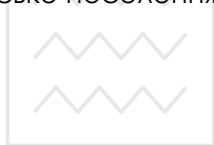
У цьому нас переконує і нелегка доля невеликого волинського села Рисвянки, непомітного в історії, але визначного у житті кожного його жителя. З синівською любов'ю, завзяттям і терпінням зібрані і систематизовані автором матеріали різного характеру увіковічують для нащадків священну пам'ять рідної землі, рідних і близьких людей з конкретними прізвищами та іменами, розмовами і піснями, турботами та молитвами. По цій книжці можна не лише виявити походження і родовід кожної рисвянської родини з належними архівними джерелами, але й вивчати важливі аспекти суспільно-політичного, господарського та духовного життя західноукраїнських селян у динаміці історично-демографічних процесів, з комплексним описом фізико-географічних, топонімічних, мовних та етнографічних особливостей, що надають кожному населеному пункту неповторного колориту.

Тонко відчуті і передати іншим подих рідної землі вдається не кожному досліднику-краєзнавцеві. Сергію Остапчуку це вдалося, насамперед, завдяки ґрунтовній університетській підготовці, здобутій у Київській Alma mater, старанній багаторічній праці і добрій душі, поетична наснага якої відчувається у кожному розділі книги. В цілому цю книгу сміливо можна назвати багато в чому новаторською у сучасному волинському та й, напевне, українському краєзнавстві.

Цінність та актуальність цієї оригінальної праці зростають ще й тому, що створена вона на зламі тисячоліть, коли на зміну одній добі приходить зовсім інша. Разом із плінністю епох та поколінь, дослідження об'єктивно фіксує недостатню суспільну увагу до кожної людини, родини, до кожного, навіть найменшого, поселення, вулиці, будинку. Великі справи, як і великі ріки, обов'язково розпочинаються із малих, а ті неодмінно приводять до першовитоків і джерел. Тільки пильно озираячись на батьківський поріг і належним чином пошановуючи пам'ять наших предків, можна буде поступово ліквідувати суттєві прогалини у нашому національно-патріотичному вихованні. Тільки таким чином синівську відданість та любов до малої батьківщини вдасться перетворити у потужну силу та енергію всієї нації.

Запропонована читачеві праця спонукає до глибоких роздумів, спогадів і побажань. Одне з них уже здійснилося: невелике і до сих пір практично невідоме в Україні волинське село Рисвянка отримало свою писемну біографію, своєрідну "малу енциклопедію". Але, без сумніву, таких біографій має бути значно більше, бо й справді, кожна українська родина і кожне українське поселення заслугоує на свого талановитого літописця.

водного господарства
та природоко

Віктор Гром, історик,
член Національної спілки
краєзнавців України

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Волинської області, ф. 58.
2. Державний архів Житомирської області, ф. 178.
3. Державний архів Рівненської області, ф. 27, 30, 101, 171, 384, 639, Р-30, Р-204, Р-415, Р-740, Р-3432, архіви МДБ, НКВС.
4. Фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею.
5. Центральний архів Міністерства оборони, ф. 58.
6. Центральний державний архів вищих органів влади України, ф. 3833, 4328.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, 57, 62.
8. Центральний державний історичний архів України, ф. 51, 59, 442.
9. Приватний архів Мельника Івана.
10. Приватний архів Остапчука Сергія.
11. Родинний архів Басової Оксани.
12. Родинний архів Вус Ольги.
13. Родинний архів Мельник Марії.
14. Родинний архів Осипчук Антоніни.
15. Родинний архів Остапчук Людмили.
16. Родинний архів Павлюка Віктора.
17. Родинний архів Прокоп'юка Леоніда.
18. Родинний архів Трофімчук Людмили.
19. Родинний архів Фіщук Ольги.
20. Родинний архів Фурса Ростислава.
21. Родинний архів Цимбалюк Зої.
22. Баранович О.І. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – К., 1930.
23. Батюшков П.Н. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края. – С-Пб., 1888.
24. Бібліотека народознавця. – Луцьк: Надстир'я, 1993.
25. Вавринюк А.А. Військові поселення та підрозділи Війська Польського на Волині у 1920-1939 рр. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Рівне: РДГУ, вип. 23, 2012.
26. Волинь і Волинське зарубіжжя. Тези доп. та повід. міжн. наук. конф. – Луцьк: ВДУ ім. Л.Українки, 1994.
27. В обороні волі. – Рівне: Азалія, 1995.
28. Волинские епархиальные ведомости, 1888.
29. Воропай О. Звичаї нашого народу. Т. 1, 2. – К.: Оберіг, 1991.
30. Газета „Волинь”, ч. 42. – 2002.
31. Горлачук В.В. Розвиток землекористування в Україні. – К.: Довіра, 1999.
32. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: ГИС, Т. I-IV, 1955.

33. Денищук О. Книга Пам'яті і Слави Волині. Т. 2, 4. – Рівне: Волинські обереги, 2001.
34. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Т. 1: Волинь. – Рівне: ППДМ, 2008.
35. Етимологічний словник української мови. Т. 1, 2. – К.: Наукова думка, 1982-1983.
36. Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Вип. III. – Рівне, 1998.
37. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994.
38. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. – К.: УРЕ, 1973.
39. Комаровський В.К. Зелений слід на святій землі. Ліси і лісівники Рівненщини від позаминулого століття до наших днів. – Рівне: видавець О. Зень, 2018.
40. Коротун І.М., Коротун А.К. Географія Рівненської області. – Рівне: РІПКПК, 1996.
41. Крушинский Л. Исторические очерки Волыни. – Житомир, 1867.
42. Левкович І. Нарис історії Волинської землі. – Вінніпег, 1953.
43. Литвинчук Д. Від Горині до Колими. – Рівне: Азалія, 1998.
44. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.1-11. – Київ-Торонто, 1995-2007.
45. Марчук І., Переходько Я. Курінний УПА Степан Трофимчук „Недоля”. – Торонто-Львів: Літопис УПА, 2015.
46. Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993.
47. Медведєв Д.М. Сильні духом. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1952.
48. Мурзаев Э.М. География в названиях. – М.: Наука, 1982.
49. Немецко-русский словарь. – М.: Изд.-во Советской энциклопедии, 1964.
50. Никонов В.А. География фамилий. – М.: Наука, 1988.
51. Оксенюк Р. Нариси історії Волині (1861-1939). – Львів: ЛДУ, 1970.
52. Остапчук С.М.. Картографія: відкрий свою „terra incognita”. – Рівне: Волинські обереги, 2019.
53. Памятная книжка Вольнской губернии на 1914 г. – Житомир: Вольнская губернская типография, 1913.
54. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). – Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012.
55. Поліщук Я.О. Рівне: мандрівка крізь віки. – Рівне, 1998.
56. Полянський О. Армія нескорених. До 60-річчя УПА. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.
57. Пура Я.О. Край наш у назвах. Ч. 2, 3. – Рівне, 1994-1997.
58. Рычков П.А. Дорогами южной Ровенщины. – М.: Искусство, 1989.
59. Санников Г. Большая охота. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002.

60. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи – К.: Дніпро, 1996.
61. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини і перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003.
62. Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст 1919-1939 рр.). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.
63. Стародубець Г.М. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941-1943 рр.). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.
64. Суворов В. Последняя республика. – М.: АСТ, 2000.
65. Суперанская А.В. Что такое топонимика? – М.: Наука, 1984.
66. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 1, 2, 3. – Почаев, 1888-1893.
67. Цинкаловский О. Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 р.). Т. 1, 2. – Вінніпег, 1986.
68. Украинская советская энциклопедия. Т. 9. – К., 1983.
69. Kusiński W. Polacy na Ukraine. – Warszawa, 1982.
70. Lidia Głowacka, Andrzej Czesław Żak, Osadnictwo wojskowe na Wołyniu w latach 1921-1939 w świetle dokumentów Centralnego Archiwum Wojskowego // Biuletynu Wojskowej Służby Archiwalnej. – 2006. – № 28.
71. Rocznik Wołyński. – Róvne, 1934.
72. Rocznik Wołyński. – Róvne, 1935.
73. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1888-1902.
74. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym. – Lwów, 1864.
75. URL:www.dobroni.pl/post/
76. URL:www.free.of.pl/
77. URL:www.freemap.com.ua/
78. URL:www.kresy.genealodzy.pl/
79. URL:www.kresy-siberia.org/
80. URL: www.kresyfamily.com
81. URL:www.maps.mapywig.org/
82. URL:www.polishhistorynewzealand.org/
83. URL:www.reabit.org.ua/
84. URL: www.risv2016.wordpress.com
85. URL:www.rusdeutsch-panorama.ru
86. URL:www.yadvashem.org
87. URL:www.zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/
88. URL:www.web.archive.org/

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Остапчук Сергій Миколайович

РИСВЯНКА І РИСВЯНЦІ

Видання друге, доповнене

В авторській редакції

Наці**Макетування** університет
водного господарства
та**Технічний редактор** природокористування

С. Остапчук

В. Власюк

Підписано до друку 30.08.2021 р. Формат 70x100 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Century Gothic». Друк цифр.
Ум. друк. арк. 29,25. Наклад 100 пр. Зам. 98.
Видавництво «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegj97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».

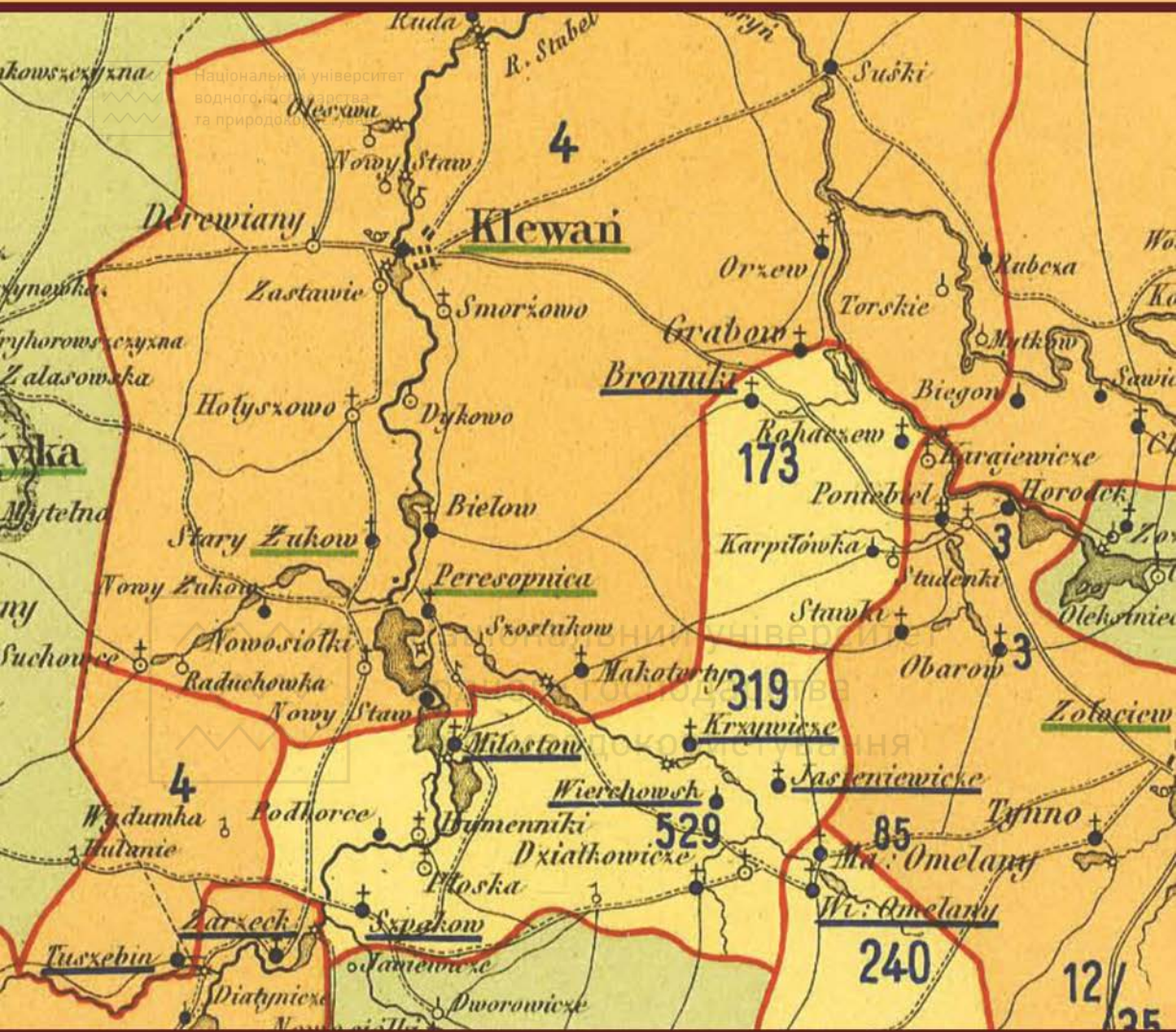

У книзі різнопланово від минулих часів до сьогодення висвітлюється історія примусово переселеного радянською владою невеликого волинського села Рисвянки та її мешканців.

Наведено значний за обсягом архівний матеріал. Для усіх тих, хто цікавиться історією рідного краю.